

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI SZEMLE

TÁRSADALOM • TUDOMÁNY • MŰVÉSZET

2008 | 3

- BENE JÁNOS
- ÉRI ISTVÁN
- FERENCZINÉ
ÁCS ILDIKÓ
- JÓNA GYÖRGY
- KORMOS GYULA
- KUJBUSNÉ
MECSEI ÉVA
- KULCSÁR JÓZSEF
- KUN ISTVÁN
- LÁSZLÓ GÉZÁNÉ
- MARIK SÁNDOR
- MOHÁCSI ENDRE
- NÉMETH PÉTER
- TATAI ZOLTÁN
- SZ. TÓTH GYULA

írásai

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI SZEMLE

XLIII. évfolyam

2008. augusztus

3. szám

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYE ÖNKORMÁNYZATÁNAK FOLYÓIRATA NYÍREGYHÁZA MEGYEI JOGÚ VÁROS TÁMOGATÁSÁVAL

SZERKESZTŐSÉG:

NÉMETH PÉTER
főszerkesztő

MARIK SÁNDOR
főszerkesztő-
helyettes

FÁBIÁN GERGELY
társadalom

KARÁDI ZSOLT
művészet

NAGY FERENC
tudomány

ERDÉLYI TAMÁS
tervező
szerkesztő

E SZÁMUNK SZERZŐI:

BENE JÁNOS múzeumigazgató, Nyíregyháza

ÉRI ISTVÁN régész, ny. múzeumigazgató, Budapest

FERENCZINÉ ÁCS ILDIKÓ főiskolai docens, Nyíregyháza

JÓNA GYÖRGY főiskolai tanársegéd, Nyíregyháza

KORMOS GYULA hangszer-történész, -szakértő, Budapest

KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA főlevéltáros, ig. h., Nyíregyháza

KULCSÁR JÓZSEF jogász, Budapest

KUN ISTVÁN publicista, Székely

LÁSZLÓ GÉZÁNÉ könyvtáros, Nyíregyháza

MARIK SÁNDOR újságíró, Nyíregyháza

MOHÁCSI ENDRE muzeológus, Nyíregyháza

NÉMETH PÉTER régész, c. múzeumigazgató, Nyíregyháza

TATAI ZOLTÁN közgazdász, Budapest

Sz. TÓTH GYULA tanár, Budapest

Cimlappfotó: Az evangélikus Nagytemplom orgonakarzata (fotó: Erdélyi Tamás)

A SZEMLE KORÁBBI SZÁMAI 2003-TÓL AZ INTERNETEN:
<http://szemle.szszbmo.hu>

monográfia*

Bene János

Nyíregyháza 1848–1849-ben

Az 1848. március 15-i pesti forradalom híre nem egészen egy hét alatt érkezett el Nyíregyházára és a vármegye akkori székhelyére, Nagykállóba, ahol a március 21-i közgyűlésen ismertették a Helytartótanács 16-án kelt levelét, melyben a rend és a béke fenntartásához szükséges intézkedések kiadására szólította fel a törvényhatóságot. Nyíregyházán egy nappal korábban, március 20-án „a Nemes Városi Közönségnek aláztos szolgálói”, Benczúr Miklós nemesek főjegyzője, Szénfy Gusztáv ügyvéd, Kralovánszky Frigyes, Meskó Pál, Tregjár Pál, Gyürky Sándor, Vidliczkay József és Blahunka József aláírásával és a város külső tanácsához írott beadványukban kérték, hogy a nagy ünnep, a forradalom győzelmének tiszteletére a város rendezzen népünnepélyt, s ha nem is az egész település, de „... legalább a középületek kivilágosítására készülleteket s intézkedéseket megtenni szíves legyen...”¹

A március 21-i nagykállói megyegyűlésen – a pesti események hatására – 29 tagú vármegyei Közbátorsági Választmányt neveztek ki Péchy László alispán elnökletével és gróf Dégenfeld Imre, a későbbi főispán és kormánybiztos alelnökletével. Ennek a testületnek Nyíregyházáról három tagja is volt Kralovánszky András főbíró, Galánffy János és Vidliczkay József személyében. A megyegyűlés tagjai a bizottságot „... az események éber figyelemmel kísérésére utasítva, a rend és a béke fenntartása iránt szükséges intézkedésekre, különösen pedig szükség esetében nemzeti őrség felállítása iránti rendelkezésre is teljes hatalommal felruházzák...”²

A Közbátorsági Választmány a március 25-i ülésén már konkrét javaslatokat is tett a nemzetőrségről. Elképzelésük szerint a településeken összeírt, ott lakó, becsületes jellemű polgárok alkotják majd a helybeli nemzeti őrsereget. Felesketésük után szükség szerinti szolgálatukat saját ruhájukban teljesítik, nemzetőri mivoltukat a süvegekre tűzött nemzeti díszjel, a kokárda mutatja. A választmány azonban tartott a megyében kiüthető zavargásoktól is, melyek elfojtására nem lesz elég a helybeli nemzetőrség. Ezért egy mozdítható őrsereg szükségességét is kimondták, amely „... az első pontban leírt módon önkéntesen vállalkozókból alakulván, felfegyverezve és gyakoroltatva lévén, a szükséghez képpes teendő szolgálatját”. A mozdítható nemzetőrséget a vármegye négy járásában állították fel, a dadai járás nemzetőreit mint a járás legtekintélyesebb településén, Nyíregyháza főhelyen szervezték Elek

---

1. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: SzSzBMÖL.) V. B.133. 1848/1.

2. SzSzBMÖL. IV.A.1/a. Közgyűlési jegyzőkönyv (a továbbiakban: jkv.) 1848. márc. 21. 674. sz.

* E rovatcím alatt jelentetjük meg Nyíregyháza Megyei Jogú Város monográfiájának már elkészült fejezeteit. (A szerk.)

Mihály kapitány vezérlete alatt. Ezen nemzetőrség összeírása, szervezése még azt áprilisi törvények szentesítése előtt már április 2-án megkezdődött.³

A szerveződő nemzetőrség mellett azonban a városban állomásozott a császári-királyi sorkatonaság egyik alakulata is, nevezetesen a gróf Wrba 6. könnyűlovas ezred alezredesi osztályának törzse és egy százada, a másik százada pedig Bátorban, Gyulajban és Pócsperiben szállásolt. A bizonytalan politikai helyzetben a katonai vezetés április közepén az egész osztályt Nyíregyházára vonta össze, s a város egy kis sűrűlódás után abba is beleegyezett, hogy a mozgó nemzetőrség is itt maradjon. A gróf Altham alezredes parancsnoksága alatt álló osztály 1848. július 12-én hagyta el Szabolcs vármegyét és vonult új állomáshelyére, Bécsbe.⁴

Március 31-én a város elhatározta, hogy küldöttség által köszönik meg Pestnek, amit az országért tett. A kéttagú deputációba az ékeesszóló ügyvédet, Benczúr Miklóst választották meg küldöttnek, aki maga mellé társnak Kováts Ferencet kérte. Pesten, a testvér, Benczúr Zsuzsanna visszaemlékezési szerint, Benczúr János várta őket, majd a Nemzeti Múzeumhoz mentek, s ott egy éppen akkor tartott népgyűlésen a 24 ezres lélekszámú város nevében Benczúr Miklós igen radikális hangú beszédet mondott, mellyel kivívta a pesti közönség rokonszenvét annyira, hogy szállásán este fáklyászenét kapott. Fellépéséről, beszédéről a Pesti Divatlap április 15-i száma is megemlékezett ekképpen: „... oly radikális szellemű politikai hitvallásokat nyilvánított, melyekhez hasonlót eddig még egy vidéki küldöttség ajkairól sem vala szerencsénk hallani... Ezen elmés és határozott nyilatkozat ropant éljenzésben részesült, a Nyíregyháza közönsége egy perc alatt jelentékeny nevet vívott ki magának. Mindez április 9-én délelőtt történt az ellenzéki körben...” Hazajöttük után, április 26-án ismét népgyűlést tartottak Nyíregyházán. Igen sokan, még vidékről is bejöttek Benczúr Miklóst meghallgatni, s olyan tüntető lelkesedéssel fogadták, mint Pesten.⁵

Az 1848-as márciusi forradalom legnagyobb eredménye a régi, feudális rendszer lebontása és a polgári átalakulás alapjainak megteremtése volt. A bécsi és pesti forradalmak győzelme után a Pozsonyban üléselő utolsó rendi országgyűlés követői lázas munkával dolgozták ki az új törvényeket, a polgári, nemzeti Magyarország alapvetését. Ezen új törvények, melyek a reformkor nagy terveit most már a való életre alkalmazták, mintegy három hét alatt születtek meg, s a 31 törvénycikkből álló törvénykönyvet 1848. április 11-én szentesítette az uralkodó, V. Ferdinánd. Ezzel véget ért az utolsó rendi országgyűlés és törvényes elismerést nyertek a követelések.⁶

A polgári átalakulás egyik nagy vívmánya, hogy az áprilisi törvények hatályba lépésével a helyi közigazgatás irányítását a vagyoni cenzushoz kötött választójoggal rendelkező polgárság kezébe tette le. Az 1848. évi XXIII. törvénycikk pontosan meghatározta a választójoghoz szükséges vagyoni mértékét, s a népesség számától függően, az egyes településeket irányító testületek létszámát. 1848. május 4-én a vármegye is új vezető testületet szervezett, a 207 tagú megyei Állandó Bizottmányba (mely a közgyűlés hatáskörében intézkedett) Nyíregyháza 25 képviselőt delegált.

Az áprilisi törvények másik sarkalatos pontja a nemzetőrsegről alkotott XXII. törvénycikk volt. Ez a törvény – mely mint követelés a 12 pontban is benne volt – meghatározta a rend és a béke fenntartására hivatott fegyveres erő szervezésének

3. SzSzBMÖL. IV.B.102. 1. kötet, 1848. március 25. 1. sz.

4. SzSzBMÖL. IV.B.102. 1. köt. 1848. április 14. 15. sz.

5. Kujbusné, 1998. 421–427.

6. Kosáry, 1990. 332–334.

alapelveit. A nemzetőri szolgálatot is vagyonhoz kötötte, s a törvényhozók a cenzust viszonylag magasán állapították meg. Városokban vagy rendezett tanáccsal bíró községekben 200 pengőforint értékű házat vagy földet, egyéb községekben féltelket, vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtokot kellett kizárólagos tulajdonul bírni, vagy ha ilyen nincs, legalább 100 pengőforint évenkénti tiszta jövedelemmel kellett bírni, húsz éves kortól 50 éves korig – ha gazdai hatalom alatt nincsenek – a nemzetőrségbe beírandók voltak.⁷ Ezzel a magasabb cenzussal próbálták a törvényhozók a nemzetőrségtől távol tartani a városi és falusi szegényebb rétegeknek a törvény 3. paragrafusában értelmében fegyverforgásra esetleg önként jelentkező elemeit, akik helyzetüknél fogva könnyebben forradalmasodhatnak, s fegyverrel a kezükben a rend és a béke ellen hamarabb felléphetnek. Ez a törvény szabályozta tehát azt a spontán szerveződést, amelyet már márciusban, Batthyány Lajos miniszterelnök március 17-én kiadott I. miniszterelnöki körlevelében is szorgalmazott.⁸

Városunkban a régi tanács és a választott közösség a polgármester elnöklete alatt 1848. május 10-én tartott együttes ülést, ahol a tisztújítás menetrendjét pontosították, a törvény és Szemere Bertalan belügyminiszternek a városokhoz intézett körrendelete értelmében. A gyűlésen Haczell Antalt bízták meg a választást levezető elnök teendőinek ellátásával. A közgyűlés, a törvény szövegének figyelembe vételével úgy döntött, hogy a szavazóképesekkel rendelkezőket a város négy kerületében írják össze, a kerületeket a házsámok szerint jelölték ki. Az I. kerületet az 1–432., a II.-at a 433–761., a III.-at a 762–1118., míg a IV. kerületet az 1119–1729. sorszámú házak alkották. Megválasztották a Haczell Antal elnökletevel működő összeíró bizottságokat is, I. kerület: Domján Sámuel, Babicz Mihály, Timár Sámuel, Krajecz János, Balla Sámuel, II. kerület: Kralovánszky Gyula, Dióssy Pál, Hrubí Mihály, Kőműves Károly, Éliás Mihály, III. kerület: Kováts Károly, Benczúr Miklós, Gyurcsán József, Tresztyánszki Dániel, Lakatos György, IV. kerület: ifj. Babicz Mihály, Már földi András, Nagy Mihály, Kelecsényi György és Sulyán János személyében. Meghatározták a választójog gyakorlásának mértékét is úgy, hogy egy egész kötélalj föld a házzal együtt 600 pengőforintot ér és a törvény szerint meghatározott 700 forintra kiegészíthető. Az Ó- és Újszőlőben, valamint a régi Kistelki szőlőben egy egész nyilas szőlő 300 pengőforint értékben, az új Kistelki szőlőben és a rozsréti gyümölcsösben egy nyilas terület 100 forint értékben számítható be. A városban lévő házakra a gyűlés úgy határozott, hogy azokat egységes mércével mérni és értékelni nem lehet, úgy azok értékét az összeíró bizottságok maguk belátása szerint állapítják majd meg. A település minden kereskedője és boltosa megkapja a választójogot, hiszen bizonyosan van 400 pengőforint éves jövedelmük. A kézműves mesterek közül csak azoknak adott a közgyűlés választójogot, akik 700 pengőforint éves jövedelemmel rendelkeztek, vagy legalább egy legénnyel folyamatosan dolgoztak. Végül vagyontól függetlenül szavazati jogot kaptak a tanítók, lelkészek, orvosok, ügyvédek stb. Polgárnak az a személy számított, aki betöltötte 20. életévét és legalább 10 éve a városban lakott. Döntöttek arról is, hogy az összeírásokat május 12–15. között kell megtartani úgy, hogy annak a polgárnak, aki választójogával élni kívánt, a bizottság előtt meg kell jelennie, s adócédulája felmutatásával igazolnia kell választójogát, majd a bizottság felvette a választók listájára. Meghatározták, hogy az új képviselőtestület a lakosság száma alapján 102 tagú lesz. A törvény 12 ezer lakos után 82 tagú képviselőtestületet engedélyezett,

7. Törvénytár, 1836–1868. 244–246.

8. Bene, 1998. 111–126.

s azon felül minden 400 lakos után egy képviselőt. A városatyák úgy gondolták, hogy Nyíregyháza lakossága már meghaladja a 20 ezret is, ezért döntöttek a 102 fős képviselőtestület mellett.

Május 19-én olvasták fel és véglegesítették a választók névsorát, és ugyanezen a napon az egyes tisztségekre kijelölő választmányt is kinevezték Inczedy György, Farbak Dániel, Jármy Menyhért, Krajecz János, Zsiska Miklós, Márföldi András, Berger János, Kováts Károly, Takáts Alajos és Nagy Miklós személyében. Lefektették az új városvezetés működésének szabályait, döntöttek az egyes tisztségviselők fizetéséről. A főbíró elnökletével működő 9 tagú tanács (főbíró, albíró, kapitány és a 6 tanácsnok) feladata lesz majd az igazság kiszolgáltatása, az árvák vagyonának felelősség melletti kezelése, minden más ügyben (gazdálkodás, közigazgatás, adó stb.) a polgármester elnökletével működő közgyűlés lesz az illetékes, melyen részt vesznek a tanács tagjai is. Meghatározták a tisztségviselők jövőbeni illetményét, a polgármester fizetését 400, a főbíróét és a főjegyzőét ugyancsak 400-400 forintban, az albíróét 300, a kapitányét 200, egy-egy tanácsnok díját 260-260 forintban, az első aljegyző fizetését 300, a második aljegyzőét 260, az ügyészét 160, a számvevőét 200, a főorvosét 260, az alorvosét 200, az erdőfelügyelő díját pedig 60 forintban határozták meg, természetesen ezüstforintban és évenkénti összegben.⁹

1848. május 23. és 26. között zajlott le a városban a tisztújítás. A Haczell Antal elnökletével vezetett választáson a polgármesteri tisztre a korábbi első embert, Krajnyák Jánost jelölték, mellette Suták Sámuel és Haczell Márton. Krajnyák János és Suták Sámuel családi okokra hivatkozva a jelölést nem vállalták, Haczell Márton viszont egyedül nem akart indulni a polgármesteri székért. A kijelölő választmány így idős Tresztyenszky Sámuel és Török Péter nevezte meg a posztra, s a választás ezután 521: 27 (Tresztyenszky Sámuel): 13 (Török Péter) arányban Haczell Márton mellett döntött. A polgármester megválasztása után gazdára talált a többi hivatal is: főbíróvá Galánffy Jánost, albíróvá Palicz Mihályt, kapitánnyá Sulyán Jánost, főjegyzővé Májerszky Lajost, első aljegyzővé Benczúr Jánost, második aljegyzővé Kralovánszky Móricot, tiszti ügyésszé Kralovánszky Gyulát, tanácsnokká Kralovánszky Andrást, Tresztyenszky Sámuel, Bodnár Antalt, Domján Sámuel, Sztruhár Károlyt és Szénfy Gusztávot, számvevővé Sulyán Istvánt, tiszti gyámmá Soltész Józsefet, főorvossá Meskó Pált, alorvossá (sebész) Takáts Alajost, erdőfelügyelővé Henzsel Andrást, pusztafelügyelővé Barzó Andrást és Éliás Mihályt választották meg, akik az ünnepélyes esküt letették. A négy napon át tartó tisztújításon a 102 tagú képviselő testület mandátumai is gazdára találtak. A legteljesebb rendben lefolyt választásról a jegyzőkönyv is megemlékezett az alábbiak szerint: „... Így a leg szebb rend és béke mellett a választásra ki jelelt személyekhez ragaszkodással sokszori meg oszlással, de leg csekélyebb meg hasonlítás nélkül, az ellen vélemények kölcsönös türelmi között a személyek és jog gyakorlat, a hazai törvények és választók bizalmát teljes mértékben élvező kormány rendeletei tiszteletben tartásával – négy nap alatt le folyván és bé fejeztetvén Nyíregyháza Várossa választási öröm ünnepe...”¹⁰

A választás után az új főbíró mondott köszönetet Haczell Antalnak, aki szabad polgárhoz illő emberi bánásmóddal, ügyes tapintattal, egyszersmind férfias eréllyel vezette le a választást, teljesen megfelelve a választók bizalmának.

A május 27-i – az immár új összetételű – közgyűlés meghatározta, hogy üléseit minden hónap első csütörtökén tartják, ha arra a napra ünnep esne, akkor szer-

9. SzSzMÖL. V.B.132. jkv. 1848. máj. 19. 14. sz.

10. SzSzMÖL. V.B.132. jkv. 1848. május 23-26. 19. sz.

dán. Még azon a napon Haczell Antal elnökletével 27 tagú központi választmányt jelöltek ki az országgyűlési választásra jogosultak összeírására, s szintén 13, 3-3 fős küldöttséget neveztek ki a város nemzetőrségi összeírásának elkészítésére. E nemzetőrség összeírásáról Haczell Márton polgármester 1848. június 4-én tett jelentést Péchy László alispánnak azzal, hogy addig a napig 633 önkéntes nemzetőr tette le az esküt, de a törvény szerint már 1293 nemzetőrt írtak össze. „... Azok, kik lakostársaink nagyobb részét teszik – mezei munkások és gazdák –, csak a dolog szüntével húzódnak öszve, midőn a nemzetőrség hittel szolgálók szaporodását is inkább reménylhetjük...” – zárta jelentését a polgármester.¹¹

A június végén már 9576 főre duzzadt megyei mozgó nemzetőrséget 3 zászlóaljba osztották, Nyíregyháza és a dadai járás nemzetőrei alkották az 1. zászlóaljat 3623 fővel, parancsnokuk Eötvös György¹² nyugalmazott kapitány lett június 19-ével őrnagyi rangban. A zászlóaljak a sorgyalogsághoz hasonlóan 6 századból álltak, a tisztjeiket a századok a törvény szerint maguk választották meg.¹³

Az áprilisi törvények újabb sarkalatos pontja a népképviseléről szóló V. törvénycikk volt, melynek értelmében kiterjesztették a választójogot mindazon 20 éven felüli férfiakra, akik e hazában születtek, vagy honosították őket, s nem álltak büntetőeljárás, atyai, gyámi vagy gazdai hatalom alatt, s rendelkeztek a törvényben előírt vagyonnal. Régi jogon továbbra is választójoggal bírt a nemesség minden tagja. A vagyoni cenzust, tehát a választójoghoz szükséges vagyont az alábbiak szerint határozták meg: Szabad királyi városokban vagy rendezett tanácsú községekben 300 ezüst forint értékű házat vagy földet, egyéb községekben legalább ¼ telket tulajdonul kellett birtokolni. Kézműveseknek, kereskedőknek, gyárosoknak önálló műhelyt, telepet, gyárat kellett bírniuk, s a kézműveseknek legalább egy segéddel dolgozniuk. Akik egyik osztályba sem soroltattak, legalább 100 ezüst forint évi biztos jövedelemmel kellett rendelkezniük. Jövedelemre való tekintet nélkül kaptak választójogot az értelmiség tagjai: tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, lelkészek, segédlelkészek, gyógyszerészek, tanítók.¹⁴ A passzív választójogot, tehát a választhatóságot 24. életévhez és a magyar nyelv tudásához kötötte a törvény.

E törvény értelmében Nyíregyháza önálló követet küldhetett a július 5-én megnyíló első népképviselői országgyűlésre. A nyíregyházi választás lebonyolítására a képviselőlet húsztagú központi választmányt küldött ki Haczell Antal elnökletével. A választmány a május 27-i ülésén a helyi viszonyokra igazította a törvényt kimondva, hogy szavazati joga minden olyan lakosnak van, aki a határban egy fél kötélalja szállásfölddel, vagy egy nyilas szőlővel, vagy egy egész portájú házzal, esetleg fél portával és fél nyilas szőlővel rendelkezik, mert az ilyen vagyon megüti a 300 ezüst forintot.¹⁵ Elhatározták azt is, hogy a választók összeírását június 1-jén kezdik és 14-én fejezik be. Május 31-én kijelölték az összeíró biztosokat is Balla Sámuel, Krajnyák János és Vad András személyében, helyetteseik Farbaky Dániel és Kacska János voltak. A bizottság elnöki tisztét Krajnyák Jánosra, a jegyzőit pedig Vidliczkay Józsefekre bízta. A bizottság munkához is látott, de a nyári munkák dandárja miatt a városban összeírt 1418 választóképes egyénből csak 604-en jelentkeztek a terminus végéig. Nem csoda, hiszen vagy nem érte-

11. SzSzbMÖL. IV.B.106. 5. tétel

12. Életrajzát lásd: Bona, 2000. 321.

13. Bene, 1998. 111-126.

14. Törvénytár, 1836–1868. 223–230.

15. SzSzbMÖL. V.B.131. 1. dob. Központi Választmány jegyzőkönyve 1. sz.

sültek a tanyákon, vagy a munkákat nem hagyták félbe. Az összeírt 604 személy az alábbiak szerint csoportosult: 357 fő ingatlanbirtokkal rendelkező polgár (59 százalék), iparos kereskedő 165 választó (27,3 százalék): az összeírt mintegy 30 foglalkozásból a legtöbb a csizmadia (35), a tímár (32), szabó (28), szűcs (11) fő. Az összeírtak többi részét az értelmiségiek és a régi jogon választók tették ki, városi hivatalnokok (19), tanítók, tanárok (13) stb.

Nyíregyházán, hasonlóan a megye hat választókerületéhez, június 15-én zajlott le a választás, Krajnyák János választási elnök megnyitója után Benczúr Miklós a választók előtt követül Haczell Mártont ajánlotta, s ezt a választók harsány éljenzése követte. Ugyanakkor Blahunka József vármegyei mérnök Jármly Menyhértet kívánta követül, de mielőtt valaki is a szavazásra tett volna javaslatot, Jármly Menyhért határozottan kinyilatkoztatta, hogy semmi esetre sem vállalja követséget, mire az összes választó ismét egyhangú éljenezéssel Haczell Márton mellett tette le voksát. Így 1848. június 15-én Nyíregyháza választói egyhangú közfelkiáltással Haczell Márton polgármestert küldték az első népképviselési országgyűlésbe.¹⁶

Haczell Márton (1790–1858), bátyja, Antal (1790–1868) postamester, a várossá váláskor a külső tanács tagja, 1850-től 1857-ig a város kinevezett polgármestere. Apjuk idős Haczell Márton Monokról került Nyíregyházára. Haczell Márton apja halálát követően jött haza Nyíregyházára 1848 elején, hogy átvegye az atyai birtok kezelését. Április 10-én jelentette ezt be a polgármesteri hivatalnak, ugyanakkor jelentős adományokat tett, nevezetesen a városi kórháznak 80, a kisdédóvónak 20, a tűzi pénztárnak 20 pengő forintokat. Lakosítását azonnal engedélyezik, letelepedését jóváhagyják, s 1848. május 25-én polgármesterré, június 15-én pedig képviselővé választják közfelkiáltással. Októberben Újvidéken van, Pétervárad kormánybiztosa. 1849. október 11-én Nyíregyházáról hurcolták el. Munkácson, majd a csehországi Josepfstadtban raboskodott, majd a közkegyelemmel szabadult 1856 nyarán. Elkobzott birtokait is visszakapta, az 1858-as végrendeletében vagyónát alapítvánnyá alakította, hogy a kamatokból verrokonainak két-két tanulni vágyó fiai részesüljenek. 1858. szeptember 10-én hunyt el, 1890-ben a város teret nevezett el a Haczell testvérekről.¹⁷

Az így megválasztott képviselő a június 23-i közgyűlésen jelentette be, hogy városi hivataláról lemond. Helyébe a közgyűlés közfelkiáltással Krajnyák Jánost választotta meg helyettes polgármesternek.¹⁸

Nyíregyháza város képviselőtestülete, bár hangsúlyozta, hogy az országgyűlésre nem ad utasítást megválasztott képviselőjének, de fontosnak tartotta, hogy Haczell Márton mindent kövessen el a város megváltkozásának állami kárpótlásáért. E célból a képviselőtestület bizottságot is létrehozott Galánffy János főbíró vezetésével Inczedy György, Haczell Antal, Krajnyák János, Kralovánszky András, Sulyán Ádám, Zsiska Mihály, Domján Sámuel, Suták Sámuel, Bartha Sámuel, Meskó Sámuel, Lakatos György, Krajczér János, Garai Mihály, Kralovánszky Gyula tiszti ügyész és Májerszky Lajos főjegyző tagokkal a kárpótlás módozatainak megtárgyalásáról. E reményében azonban a városnak csatlakoznia kellett, mert a szabadságharc kitörése után az államnak fontosabb feladatai lettek, a kiegyezés után pedig a törvényhozók úgy foglaltak állást, hogy állami kárpótlást csak az 1840 után megváltkozott községek és mezővárosok kaphatnak.¹⁹

16. Bene, 1994. 5-28.

17. Margócsy, 1995. 205-206.

18. SzSzBMÖL. V.B.132. jkv. 1848. jún. 23. 61. sz.

19. Takács, 1987. 108.

Az országgyűlésre küldött Haczell Márton képviselő mindezek mellett egy 10 pontba sűrített városi óhajításokat megfogalmazó listát is vitt magával Pestre. A jogegyenlőségről, a gyors és részrehajlatlan, nyilvános és esküdtszéki eljárással egybekötött igazságszolgáltatás, állami költségen megvalósuló népoktatás, igazságos közteherviselés mellett utolsónak hagyták a legfontosabb kívánságot, nevezetesen, hogy államköltségen épüljön ki a közlekedés, „Debrecen város Nyíregyházán keresztül Tokajjal és így Erdély a felvidékkel vasúttal köttessék össze.”²⁰

A nemzetiségi mozgalmak éleződése, s a magyar ezredek idegenből való hazavezénylésének bizonytalan kimenetele miatt május 16-án gróf Batthyány Lajos miniszterelnök és báró Baldacci Manó ezredes, az Országos Nemzetőrségi Haditanács elnöke rendeletet bocsátott ki, melyben bejelentették, hogy a kormány a nemzetőrség mellé még egy tízezer főből álló „rendes nemzetőrséget”, a később általánosan elfogadott szóhasználattal élve, honvédséget szervez. A 10 zászlóaljból álló honvédsereg katonái 3 évi szolgálatra kötelezik el magukat, belépéskor 20 pengőforint foglалópénz üti a markukat, majd pedig rendes ellátmányért, zsoldért szolgálnak. Honvéd lehetett mindenki, aki 18. évét betöltötte, legalább az 5 láb 2 hüvelyk (163 cm) magasságot megűtötte, és ami nagy előny a nemzetőrséggel szemben, itt nem volt vagyoni cenzus, tehát a legszegényebbek is jelentkezhettek, sőt szolgálatukért díjat is kaptak. A 10. zászlóalj alakulási helyül Debrecen jelölte ki a kormány, toborzási területe Szabolcs, Szatmár, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegye, valamint a Hajdú-kerület volt. Hadfogadó kormányok működtek Debrecenben, Nagykállóban és Nagykárolyban.

A toborzásra Nyíregyházán a képviselőtestület Kováts Károly toborzó főtisztet és Kralovánszky Gyula segéd tisztet bízta meg, s arról is döntöttek, hogy 50 önkéntes honvédnek a város állja a foglалópénzét. Ezt a számot néhány nap múlva 100-ra emelték fel. A megyei bizottmány és a városi képviselőtestület döntéseinek megfelelően a toborzás május 28-án, vasárnap kezdődött meg az evangélikus templom előtt, ahol hamarosan 99 ifjú jelentkezett önkéntesnek, bár amikor a következő hét elején fel kellett ülni a hadfogadó helyre – Nagykállóba – induló szekerekre, már kevesebb volt a jelentkező. Ettől függetlenül június közepére Nyíregyháza kiállotta a képviselőtestület által elhatározott száz újoncot. Az avatókönyvek tanúsága szerint azonban a város túl is teljesítette döntését, ugyanis a fent említett összeírásokban száznyolc önkéntes szerepel.²¹ A vármegye részéről a toborzással megbízott megyei küldöttség, élén Finta Márton táblabíró, jó szervezőkészségének köszönhetően a főváros után a 10. zászlóalj szervezése fejeződött be a leghamarabb, a Szemere Pál²² őrnagy parancsnoksága alatt álló 1367 fős zászlóaljba Szabolcs vármegye 623 önkéntest küldött.

A július 7-i közgyűlésen olvasták fel Haczell Márton Pesten kelt levelét, mely arról tudósított, hogy a vasútról folyó tárgyalások kedvezően haladnak, s ha a pálya Nyíregyházát is érinti, ehhez a város adna-e ingyen területet. A testület a határozatában meg volt arról győződve, hogy emelkedésének a vasút a legjobb előmozdítója, s mindent megtesz majd ezért, nevezetesen földet ad a közlegetől, vállalja a magánbirtokok kisajátítási költségeit, húszezer menendő napszámot is ajánl, amint az az augusztus 3-iki határozatból kitűnik.²³

20. Takács, 1987. 109.

21. SzSzBMÖL. IV. B. 103. 1. dob. Az első önkéntesek névsorát lásd a mellékletben,

22. Életrajzi adatait lásd: Bona, 2000. 652.

23. SzSzBMÖL. V.B.132. jkv. 1848. aug. 3.

Még a július 7-i közgyűlésen felmerült annak igénye, hogy a rendszeres postajáratokat sűríteni kell, mert a város (de az egész vármegye is) minden a fővárosban történt eseményről csak késve értesül. A felterjesztésre adott miniszteri választ az augusztus 4-i közgyűlésen ismertették. Klauzál Gábor miniszter közölte, hogy ezentúl Debrecen és Nyíregyháza között mindennap, Nyíregyháza és Kassa, valamint Nyíregyháza–Beregszász között hetente négyszer, Nyíregyháza és Nagykároly között pedig hetente öt postajáratot indítanak.

Mindezek mellett élte a város lakossága hétköznapi életét, folyt az aratás, a képviselőtestület új salétromszérűket jelölt ki a salétromtermelés fokozására, pártolólag küldték tovább Máramaros vármegyének azon indítványát, hogy a nádor a Galíciából engedély nélkül, elsősorban hazaszeretetének engedve hazatért Württemberg-huszárok Lenkey-századát „a hadi fegyelem súlya alól” felmentse,²⁴ gyűjtötték a haza oltárára szánt önkéntes fejjánlásokot, a puskaművesek, Ulmer János és Barta István megállás nélkül javították a mozgó nemzetőrség számára a begyűjtött lőfegyvereket, készítették hozzájuk a szuronyokat, a nemzetőröket a Mihály orosz nagyherceg nevét viselő 37. gyalogezredtől városba érkezett két császári-királyi altiszt, valamint Vietórisz Antal tanító képezte ki katonai szolgálatra.

A szerbek és horvátok lázadása miatt kiütött délvidéki kisháború kiterjedése miatt 1848. augusztus 13-án jelent meg Batthyány Lajos miniszterelnök rendelete egy olyan nemzetőrsegről, „... mely önkénytelen ajánlkozó, erős, egészséges egyénekből legyen alkotva, kik kötelezvék mindaddig, míg a harcz tart, vagy a haza szolgálatjokat igényelni fogja, a kormány rendelete alá helyezni magokat...”²⁵ Az önkéntes nemzetőrök kiállítására Finta Márton újoncozási biztos és társai a császári-királyi hadseregben szokásos újoncilleték-kivetési rendszert vezette be, 127 lélekre 2 újoncot számítottak, majd az önkéntesség elvét kissé megsértve, a kiállítandó újoncokat a megye településeire osztották szét. Ezek szerint Nyíregyháza illette a megye 214 009 lélek alapján kivetett 1050 újoncból Nyíregyházának a 18317 lakosa után 92 újoncot kellett adnia.²⁶ A városi képviselőtestület az augusztus 24-i ülésén foglalkozott az önkéntesek kiállításának kérdésével. Krajnyák János helyettes polgármester elnökletével Galánffy János, Haczell Antal, Kralovánszky András, Kováts Károly, Pásztor János, Meskó Pál, Soltész József, Takács Alajos, Nikelszky Mátyás, Bogár András, Vad András, Huszák Imre, Gyürky Sándor, Krajetz János, Lakatos György, Kováts Ferenc, Kómíves Károly, Domján Sámuel és Vidliczkay József tagokból álló bizottságot küldték ki a kérdés megoldására. A bizottság javaslatára a szeptember 4-i testületi ülésen elhatározták, hogy az önkéntesek is 20 forint „felcsapó pénzt” kapnak, 5 forintot felesketésükkor, a többit, a dolmány árának levonása után, később. Szeptember 6-án a városban is megkezdődött a toborzás, az önkéntesek felfogadása, beöltöztetése, egyes felszerelési cikkek kiosztása. A jó szervezés eredményeként pár nap alatt Kállóban volt a 92 önkéntes, kik közül egyet, Kandel Ferencet apja Kandel Kristóf teljesen felszerelve vitt be Kállóba. Nevüket a hála emlékéül a képviselőtestület jegyzőkönyvében is megörökítették. Ugyanazon a napon, a szeptember 14-i közgyűlésen a 91 önkéntes kiállításának költségeit, melyet nagyjából 12 ezer váltóforintra becsültek, szétosztották a lakosság között úgy, hogy egy kötélalja föld után 2 pengőforintot, egy ház után 40 krajcárt, egy nyilas szülő után 30 krajcárt, egy nyilas kertre 10 krajcárt kellett fizetni, míg a

24. SzSzBMÖL. V.A.101. jkv. 1848. júl. 23. 45. sz.

25. SzSzBMÖL. IV.B.102. 48. cs. 1121. sz. 1848. 782. sz. miniszterelnöki rendelet

26. SzSzBMÖL. IV.B.102. 48. cs. 1121 db. 1848.

gyógyszerészek 4 pengőforintot, a kereskedők és iparosok pedig 1-1 pengőforintot fizettek be a város kasszájába. A Kállóba bevitt önkéntesek közül ötöt, Benczúr Lajost, Farbaký Lőrincet, Kralovánszky Lászlót, Nagy Antalt és Velencei Gyulát az altisztek közé ajánlotta a város. Kralovánszky Gyula századosi ranggal az egyik század parancsnoka lett a hat századból álló zászlóaljban. A főispán felesége, gróf Dégenfeld Imréné által adományozott zászlójukat szeptember 10-én szentelték fel Nagykállóban, 16-án pedig az alakulat áttelepült Nyíregyházára. Itt fejezték be szervezésüket, s innen indultak szekereken szeptember 22-én Szolnokra, majd Pestre. Ez a zászlóalj lett később honvéd zászlóaljja alakulva a híres szabolcsi 48. zászlóalj, mely a szabadságharc minden nagyobb csatájában részt vett, zászlója és számos katonája kitüntetésekkel szerezve, Komárom várában fejezte be a szabadságharcot 1849. október elején.²⁷

1848. szeptember elején újra a honvédség ügye került az események homlokterébe. Az országgyűlésen 1848. augusztus 23-án véglegesített véderő törvény alapján kiállítandó 42 ezer újonc ügyében a megyei Kormányzó Választmány szeptember 4-én 19 küldöttséget küldött ki, kiknek egy hét alatt kellett a vármegyében összeírni és megvizsgálni a katonaköteles ifjakat. A 19-22 éves katonakötelesekből akkor a vármegyére a szokásban lévő kulcs szerint (127 lélekre 2 újonc) 3741 katonát kellett kiállítani akár sorshúzással, akár toborzással, a lényeg, hogy minél előbb! Ezt a munkát is a Finta Márton vezette újoncozási küldöttség végezte, melynek tagjai a megye települései szerint osztották el az illetéket, s így Nyíregyházára akkor 221 újonc jutott.²⁸ A 19 bizottság közül Nyíregyházán Répássy János, Galánffy János és Frank Antal orvos tevékenykedett.²⁹

A 221 újonc kiállítása előbb toborzással történt, Maurer Károly toborzó biztos vezetésével és irányításával.

Az országra leselkedő veszélyek, a gyorsabb cselekvés érdekében 1848. szeptember 30-án a képviselőtestület saját kebeléből egy szűkebb választmányt, a város Közbátorsági választmányát alakította meg Krajnyák János helyettes polgármester elnökletével és Galánffy János, Kralovánszky András, Haczell Antal, Perger János, Kováts Ferenc, Domján Sámuel, Kováts Károly, Juhász Mihály, Szekeres János, Sulyán János, Benczúr János és Benczúr Miklós tagokkal. A későbbi sorozásokban, a hadügyeket érintő kérdésekben már az ő közbejöttükkel történtek a döntések. Az október 20-án elrendelt sorozás után, mely megengedte a helyettesek állítását is, a város 1849 tavaszára teljesítette a rá kirótt újoncjutalékot. Az avatójegyzékek 150 újonc nevét örökítették meg.³⁰

Ezeket az újoncokat – a felsőbb rendeletek értelmében – a Bocskai csapathoz, a 9. huszárezredhez, a Debrecenben szerveződő 28., illetve a nyíregyházi 43. zászlóaljokhoz vezényelték.

1848. október 1-jén a nyíregyházi két nemzetőr század is megválasztotta kapitányait Kralovánszky András és Domján Sámuel személyében.³¹

Öt nap múlva a város Közbátorsági Választmányja 16 fős vadászcsapat felszereléséről és elindításáról döntött. Az október 8-án kiindult csapatot Kováts Ferenc képviselő vezette, s közülük tízen részt vettek a schwechati csatában is. Az elvonuló csapat tagjai között volt Bartha József, Benczúr Miklós, Bodnár István, Eötvös

27. A 48. zászlóalj részletes történetét lásd: Kedves, 2002.

28. SzSzbMÖL. IV.B.103. 1. dob.

29. SzSzbMÖL. IV.B.102. jkv. 1848. szept. 4. 729. sz.

30. A névsort lásd a mellékletben

31. SzSzbMÖL. V.B.133. 3. dob.

István, Homolay Sámuel, Kováts Péter, Kralovánszky Mór, Lovas Károly, Markó István, Mató András, Noszák József, Palicz Mihály, Pásztor János, Petrasovits Mihály és ifj. Puchy Pál.

A városi bevételek fokozására a képviselőtestület ősszel megkezdte a gyepföldek kiosztását, hogy még lehessen szántani és vetni. A földeket minőségük szerint négy osztályba sorolták, s holdanként az 5 váltó forint 24 krajcáros I. osztályú földtől a 4, illetve 3 forint 24 krajcáros III. osztályúig osztották azzal, hogy a IV. osztályú föld árát a kiosztó bizottság szabja majd meg.

A november 21-i közgyűlésen Krajnyák János helyettes polgármester jelentette be, hogy addig 2147 hold gyepföldet osztottak ki, melyből a városnak 7783 váltóforint 30 krajcáros bevétele lett. A földek osztását azután 1849 tavaszán is folytatták.

Október közepén értesült a város arról, hogy volt polgármesterüket, Haczell Márton országgyűlési képviselőt az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke, Kossuth Lajos kormánybiztossá nevezte ki, s Péterváradra küldte azzal a megbízatással, hogy az erődöt és a helyőrséget a magyar kormány számára biztosítsa. Feladatának Haczell Márton sikerrel tett eleget.

Időközben a városban összeírt és felállított mozgó nemzetőrségre is szükség lett a nemzetiségek lakta vidékeken kiűtött zavargások lecsendesítésére Máramaros vármegyében, Észak-Erdélyben. 1848 októberében Mihályi Gábor máramarosi kormánybiztos megsegítésére küldtek Szabolcs vármegyéből két nemzetőr századot, melyekben nyíregyháziak is szolgáltak. Váltásukra hat hét múlva került sor. A képviselőtestület jegyzőkönyv november 28-i bejegyzéséből tudjuk, hogy az elvonuló nemzetőrség parancsnokságát Kralovánszky András tanácsnok vállalta, s már el is indult a csapattal, tanácsnoki helyét helyettesként Juhász Mihály képviselő foglalta el. Kralovánszky András nemzetőreivel 1849. február közepén tért vissza Nyíregyházára. Továbbra is részt vett a nemzetőrség körüli munkákban, 1849. június 4-én helyettes őrnagyból valóságos őrnaggyá léptették elő május 16-tól számítandó ranggal. A Kralovánszkyknál maradvá szinte egyedülálló az országban, hogy a haza védelmére apa és hat fia egyszerre fogott fegyvert. Ismerkedjünk meg röviden életútjukkal, sorsukkal! A család városi és vármegyei tekintélyét az apa, Kralovánszky András teremtette meg. Református nemesi családban született az 1780-as évek közepén, de hogy hol, azt nem tudjuk. Fiatalon katonának állt a császári-királyi 6. (Württemberg) huszárezredbe, ahol őrmesteri rangot ért el. Huszonévesen vett részt a napóleoni háborúban, azok végével Kralovánszky őrmester egy beszállásolás alkalmával került Nyíregyházára. Itt ismerkedett meg későbbi feleségével, Kováts Annával, s átgondolva helyzetét, egy katona előlépési lehetőségeit békeidőben, inkább kilépett a hadseregből és városi szolgálatba lépett. Házasságukból hat élő fiúgyermek született, s e nagy család eltartása igen kitartó munkát követelt. Becsületes jelleme, szorgalma révén 1838-ban már Nyíregyháza főbírájává választották, s ezt a hivatalt 1844-ig, másodszor pedig 1846 és 1848 között töltötte be. A pesti forradalom győzelme után, az 1848. március 21-én Nagykállóban a nemzetőrség szervezésére választott állandó vármegyei bizottmányban természetesen ott találjuk Kralovánszky Andrást, hiszen mint volt huszárőrmester, katonai tapasztalataira, szervezőképességére mindenképpen számított a vármegye. A megyei feladatok mellett Nyíregyháza közéletében még fontosabb feladatok vártak a volt főbíróra. 1848 tavaszán a város újonnan választott tisztikarában a család négy tagját is ott találjuk, az apa tanácsnok, Mór fia másodjegyző, Gyula tiszti ügyész, Lajos pedig képviselőtestületi tag.

Nyíregyházát ugyan elkerülték a hadi események, nagy csaták, ütközetek nem zajlottak a környéken, de a honvédelem segítésében, önkéntesek toborzásával, a csapatok élelemmel, felszereléssel, fegyverzettel, lóval való ellátásában a város erőn felül vette ki a részét. A honvédelemmel kapcsolatos ügyek intézésekor szinte mindenütt találkozunk Kralovánszky András nevével. Tagja a nyíregyházi Közbátorsági Választmánynak, részt vett annak a vármegyei bizottságnak a munkájában is, amelyeknek az volt a feladata, hogy a megyére kirótt újoncilletéket a települések között elossza, de ott volt mint bizottsági tag 1848. szeptember elején Tiszabüdön és Szentmihályon, hogy a kiállított újoncokat megvizsgálja, alkalmasak-e a szolgálatra. 1848. őszén a vármegye egy nemzetőr alakulatát a Szatmár és Máramaros vármegyei román nemzetiségi mozgalmak lecsendesítésére és a fontos közlekedési utak biztosítására rendelte, s amikor azok szolgálata letelt, a váltást az akkor már 63 éves Kralovánszky András mint az új parancsnok vezette fel, s teljesített ott több mint két és fél hónapon át szolgálatot egyben mint a Budfalván lévő tábor helyettes parancsnoka. Az akkori viszonyokat, a szabolcsi nemzetőrök helyzetét igen szépen példázza Kralovánszky András egyik jelentése, melyet Péchy László első alispánhoz küldött 1848. december 5-én: „Van szerencsém jelenteni, hogy Madáról 202 embert Kelemen Ferenc százados vezérlete alatt Nagybánya felé elküldtem. A hátra lévő felmaradt 470 főből álló csapatból 3 századot formáltam, és az egész csapattal szerencsésen Szigetre (Máramarossziget – B. J.) megérkeztem. Ahon is kormánybiztos Mihálik Gábor (Mihályi Gábor Máramaros vármegye másod alispánja – B. J.) úrnál magamat bejelentvén, azon rendeletet kaptam, hogy csapatommal azonnal Budfalvai táborba induljak, mit is teljesítettem. Ide étszakának idején, sárba, esőbe megérkezvén. Itten Várady Gábor urat, mint főparancsnokot a Máramarosi őrsereggel találtam... A szolgálat itten nagyon nagy, mind 24 órára 100 ember kint van szabad ég alatt a forposztokon. Az életmód itten rossz, mert pénzért sem lehet kapni a szükségeseket. De katonának mindent el kell szenvedni haza javáért... Ma ment Budfalváról 200 ember fejszékkel a kapniki utat bevágni, és torlaszokkal ellátni. Ezek biztosítására adtam 42 fegyveres embert, és így nekem csak 38 fegyveres ember maradt. Bezzeg megjárók, ha az ellenség rám üt. Szigeten csak 59 puskát vettem át a mieinktől, többet nem kaphattam. Nagyon kérem Alispány Urat, méltóztasson hatalmas rendelést tenni és a hátra maradt 130 embert fegyverrel ellátva mentől előbb utánam küldeni...” A jelentésben említett kapniki út kötötte össze Máramaros vármegyét Szatmárral és Belső-Szolnokkal, ennek biztosítása életfontosságú volt. Ezt a munkát kitűnően oldotta meg az öreg Kralovánszky zászlóaljja, melyben az egyik századparancsnoka Móric fia volt. A hathetes szolgálat 1849. január közepén letelt, de a vármegye utasítására még további egy bő hónapig maradt ott az alakulat, s Kralovánszky András tekintélyének, humánus bánásmódjának köszönhetően a legénység elégedetlenségét hamar sikerült lecsendesíteni. Február közepén tért vissza a nemzetőrség Szabolcs vármegyébe, Kralovánszky András kapitányra, majd őrnagyra pedig újabb feladatok vártak. 1849 nyarán a rakamazi táborból próbálta meg nemzetőreivel a Tokaj felől átkelő orosz cári csapatokat feltartóztatni – sikertelenül. Így aztán Móric fiával gerillacsapatot szervezve nyugtalanította, támadta az oroszokat Nyíregyháza környékén. Egy későbbi feljegyzés szerint: „amikor az orosz cár seregei visszanyomták Kralovánszkyékat Nyíregyháza felé, Kralovánszky félre verette a város harangjait, hogy mindenki fogjon fegyvert, hogy megállíthassák a hömpölyögve előrenyomuló orosz seregeket. Sajnos Nyíregyházán, sőt a megyében sem talált fegyverfogható

embert, hiszen már réges-régen harcoltak azok a lángban álló ország minden részén. Vagy 300 embert szedett össze. Ezeknek sem volt fegyverük. Ennyivel a sok ezres létszámú oroszokkal szembeszállni értelmetlen lett volna. Így azután az öregúr Móricz fiával és a parányi csapattal Nyírbátorba húzódott vissza a cári csapatok elől. Innen kezdte meg harcát szabadcsapatával. Hol itt, hol ott bukkant fel és csapott le az ellenségre.” Személyes példamutatása, hősies magatartása miatt a város minden lakója tisztelte és becsülte. A szabadságharc leverése után gazdálkodott. 16 év múlva, 1865. május 23-án, 78 éves korában hunyt el. Temetése napján az akkor itt állomásozó császári-királyi dragonyosok is kivonultak, s háromszoros sortűzzel búcsúztatták a huszárőrmesterből lett nemzetőr őrnagyot.

Fiai közül hárman a honvédseregben, hárman pedig a nemzetőrségnél teljesítettek szolgálatot. A legidősebb fiú, Lajos (1814–1855) közmunka felügyelő és városi képviselőtestületi tag volt. Nemzetőr századossá választották, de szolgálati helyéről nem maradtak fenn adatok. Viszonylag korán, 41 évesen halt meg 1855-ben.

Öccse, Frigyes (1816–1879) jogot végzett, ügyvédi gyakorlatot folytatott Nyíregyházán. 1848. március 20-án hét társával együtt nyújtott be kérelmet a város tanácsához, hogy a márciusi forradalom győzelmét méltóképpen, diszkivilágítással ünnepelje meg Nyíregyháza és kérje a tanács azt is, hogy legyen képviselte a megyegyűlésen. 1848 nyarán az önkéntes zászlóaljat toborozták, saját költségén készítette el felszerelését, beállt a zászlóaljba. Főhadnagyi rangot kapva egy szakaszt vezetett. Az ozorai győzelem után a horvát foglyokat kísérte fel a fővárosba, s ott érte az új szolgálati helyre való kinevezése, a Nyíregyházán akkor szerveződő 43. honvédszászlóaljba vezényelték. E zászlóaljban lett december 16-tól százados és századparancsnok. A gyengén felszerelt, kevés tiszttel ellátott zászlóalj 1849. január 4-én a Kassa alatti csatában megfutott, s a hazaszökött honvédek összegyűjtésére Kralovánszky Frigyeset rendelték haza Nyíregyházára. Munkáját ugyan elkezdte, de 1849. január végén megbetegedett, felgyógyulása után Nyíregyházán helyettes térparancsnok, majd az itteni szállítóház parancsnoka lett. 1867-ben az elsők között lépett be a frissen alakult vármegyei honvédegyeletbe, később a vármegye csendbiztosa.

A harmadik fiú, Kralovánszky Gyula (1818–1878) 1848-ban éppen 30 éves, okleveles ügyvéd, városi tiszti ügyész. Ő is az önkéntes zászlóaljban, a később legendás hírű szabolcsi 48. honvédszászlóaljban kezdte katonai pályafutását egyből századparancsnokként századosi rangban. Részt vett zászlóalja minden nagy csatájában, s bátor magaviseletét értékelve Buda vára bevétele után az akkor szerveződő miskolci 96. honvédszászlóaljhoz helyezték át, hogy ott erősítse a vitézi szellemet. Új állomáshelyét 1849. június 16-án foglalta el, addig a Tótmegyeren felállított táborig parancsnoka volt, ahol nagy számban kezelték a 48. honvédszászlóalj kolerás betegeit. A szabadságharc leverése után mindenkitől félrevonulva gazdálkodott, míg 1861-ben Nyíregyháza városa főkapitányává nem választotta. Ezt a tisztségét haláláig töltötte be.

Öccsük, Kralovánszky Gusztáv (1820–1849) szintén önként jelentkezett a nemzetőrségbe, ahol századosná választották. Részt vett az apja által vezetett nemzetőrszászlóalj rendbiztosító szolgálatában, ahol úgy meghűlt, hogy 1849. január elején, 29 évesen elhunyt.

Kralovánszky Mór (1822–1892), az ötödik fiú a nemzetőrség szervezése mellett 1848 őszén a Nyíregyházán megalakított önkéntes vadászcsapatba is jelentkezett és részt vett a schwechati csatában, majd onnan hazatérve szintén az apja parancs-

noksága alatt álló zászlóaljban volt százados, századparancsnok. Végig apja mellett szolgált a szabadságharc bukásáig. 1867-ben a város főügyésztévé választották.

A legkisebb fiú, az 1848-ban 21 éves mérnök gyakornok, László (1827–1887) is az önkéntes nemzetőr zászlóaljban kezdte katonai pályafutását közlegényként. Szabolcs vármegye már az október 7-én a hadügyminisztériumhoz írt beadványában a tisztek közé ajánlotta. November 11-én őrmester az akkor honvédszászlóaljja átszervezett alakulatban, 1849. február 1-jétől hadnagy ugyanott. Budavár ostroma után a Bocskai szabadcsapatból szervezett 52. honvédszászlóaljhoz helyezték át főhadnagynak, később századparancsnok, 1849. június elejétől százados. 1849. július 11-én előjárói betegsége miatt ő vezényelte a zászlóaljat a Komárom környéki harcokban. Komáromból menlevéllel érkezett haza, s később aktív szerepet játszott a Szabolcsmegyei Honvédegylet működésében. 1861 és 1872 között a Nyíregyháza tiszti gyámja. Az ő érdeme, hogy az 1885-ben lejegyzett visszaemlékezésével a család és tagjainak tettei fennmaradtak.³²

November elején a Nyíregyházára összevont megyei 1. nemzetőr zászlóalj – csökkentett létszámmal – Eötvös György őrnagy parancsnoksága alatt Erdélybe indult az ottani nemzetiségi mozgalmak lecsendesítésére. Kolozsvárról azonban, míg a parancsnok az időközben elmaradt haditanácsra a városba ment, a zászlóalj a bihari és Hajdú-kerületi nemzetőrökkel együtt megfutott és hazáig meg sem állt.³³

Az 1848 őszen folyó honvédtoborzás sikerére jellemző példa, hogy novemberben ismét annyi fölös számú újonc volt a nyíregyházi újonctelepen, hogy megalakítható lett a 43. honvédszászlóalj. Katona elegendő volt, de fegyverzettel való ellátásukban nagy hiányosságok mutatkoztak, hiszen csak lándzsákkal voltak felfegyverezve.

December 19-én ismertették Bem tábornok levelét, melyben elrendelte, hogy a nyíregyházi újoncokat azonnal küldesse a város Szatmárnémetibe. Erre viszont a közgyűlés azt válaszolta, hogy a városban felállított 43. honvéd zászlóaljat időközben Kossuth Lajos mint az OHB elnöke december 14-én a miskolci táborba rendelte, a Felvidékre betört gróf Franz Schlick császári-királyi altábornagy elleni sereg erősítésére.³⁴ A december 16-án elvonult zászlóaljba 1118 embert osztottak be.³⁵ A csapat tűzkeresztsége szégyenletesre sikerült, az 1849. január 4-i kassai csatában a gyakorlatlan, rosszul felszerelt honvédek megfutottak, nagy részük Nyíregyházára hazaszökött. Kossuth 1849. január 11-én utasította gróf Dégenfeld Imre főispánt, hogy a legerélyesebben járjon el, a katonákat szedesse össze és miskolci táborba szállíttassa vissza.³⁶ Később a zászlóalj igen megemberelte magát, a január 23-i bodrogkeresztúri csatában kiérdemelte Szemere Bertalan felső-magyarországi kormánybiztos elismerését, mely dicséret Kossuth utasítására a hivatalos lapban, a Közlönyben is megjelent.

1849. január 16-án Kossuth Lajos Bónis Sámuel kormánybiztossá nevezte ki Szabolcs megyébe. Másnap utazott Bónis állomáshelyére, Nyíregyházára, ahol gőzerővel látott munkájához. Bónis Sámuel neve nem ismeretlen a nyíregyháziak előtt, az utolsó rendi országgyűlésen Szabolcs vármegye egyik követe volt, s az ő hathatós közbenjárására kapta meg Nyíregyháza 1848-ban az önálló képviselőválasztó kerületet. Bónis Sámuel január 18-án jelentette Kossuthnak Nyíregyházáról, hogy

32. Bene, 2003. 99–101.

33. László, 2000. 264–265., illetve: Magyar Országos Levéltár Hadügyminisztériumi általános iratok H.75. 1848. 96. sz.

34. Kossuth, 1952. 739.

35. Kedves, 1998. 149.

36. Kossuth, 1953. 94–95.

300 beteget ellátó katonai kórház felállítására tett intézkedéseket, tartalékmagtárat szervezett, lovakat vásárolt a január 4-i kassai csatában magát kitüntetett, s most a városban pihenő Wladyslaw Tchórnicki³⁷ lengyel dzsidás alezredes 200 fős csapatának. A lengyelek március elején hagyták el a várost.

1849. március 3-án a közgyűlésben elhatározták, hogy a város két végén, a megnövekedett és nehezen ellenőrizhető forgalom miatt az országos utak mentén, tehát a Tokaji és a Kállói utca végén egy-egy útlelvizsgálót állítanak, kiknek fizetése havonta 5 ezüst forint és egy font gyertya. A Kállói utcán Szakkadics Ferencet, a Tokaji utca végére pedig Kováts Józsefet fogadták fel.

1849-ben „... Márczius 15-e ez évben oly fénynyel és lelkesedéssel ünnepeltett meg Nyíregyházán, minővel sem azelőtt, sem azóta soha. – A templomokban, tornyokon, köz és magán épületeken nemzeti zászlók lobogtak. Az ünnepély isteni tisztelettel kezdődött, a templomokba nem fért be a lelkesült, kokárdás közönség, a lelkipásztorok gyűjtő szónoklatokat tartottak, a nemzetőrök, sorhadi csapatok katonai díszben kiállítottak, örömríadal, lelkes 'éljenzések' között hullámozott a lelkesült közönség, – a mozsarak, és egy kétfontos ágyuk folytonos dörgése között ünnepelte Nyíregyháza közönsége az isteni eszmék diadalának eleven emlékezetét.

Hasonló ünnepélyességgel között hirdettetett ki május 6-án a 'függetlenségi nyilatkozat'. A templomok megteltek ismét, az úr szolgálai lelkesítették a népet, népgyűlés tartatott, hol a sok ezerre menő népnek a függetlenségi nyilatkozat megmagyaráztatott.” – olvashatjuk Lukács Ödönnek, a város első történetírójának könyvében.³⁸

1849. március 26-án küldte meg Szemere Bertalan Bónis Sámuelnek a Felső-Magyarországi Védereg felállításának tervét, mely szerint a 3000 fős védereg feladata, hogy otthonában harcolva (tehát területvédelmet ellátva), rejtett utakon közlekedve állandóan zaklassa az ellenséget. Április 24-én már 380 főből állt az alakulat, élén Benczúr Miklós vezérkapitánnyal (százados). Később belőlük szervezték a 139. honvédszászlóaljat.

1849. április 2-án Krajnyák János helyettes polgármester elhunyt, az április 5-i közgyűlésen Nádasy Sámuel 24, Domján Sámuel 11 szavazatával szemben Sztruhár (később Báthy) Károlyt 28 szavazattal választották meg Nyíregyháza helyettes polgármesterévé.

1849. április 24-én az országgyűlés újabb 50 ezer újoncot ajánlott meg, s ebből Szabolcs vármegyére 867 fő jutott, kiket május 15-től már be lehetett küldeni a nyíregyházi újonctelepre. Ugyanazon a napon kezdte meg munkáját a városban a tartalék parancsnokság (újonctelep) Zsámbokréty János³⁹ őrnagy, majd Mezőssy Menyhért⁴⁰ százados parancsnoksága alatt. 1849. május 2-án a vármegyei újoncozási bizottság elosztotta a települések között a 868-ra növekedett létszámot, ebből Nyíregyházának 74-et kellett kiállítania. E kötelezettségének a város 1849. június végére eleget is tett, bár az avatókönyvek csak 40 újonc nevét örökítették meg.⁴¹

1849. június 18-án kormányzói hivatal katonai osztálya jelentette a hadügyminisztériumnak, hogy a nyíregyházi újonctelep parancsnokának, Zsámbokréty

37. Életrajzi adatait lásd: Kovács, 2007. 504–505.

38. Lukács, 1886. 283–284.

39. Életrajzi adatait lásd: Bona, 2000. 734.

40. Bona, 1988. 407.

41. SzSzBMÖL. IV.B.102. 49. csomó 367. szám 1849., ill. IV. B. 103. 1. dob. Névsorukat lásd a mellékletben!

őrnagynak június 9-én kelt jelentése szerint a nyíregyházi újonctelepen 1043 beosztatlan újonc van, kiknek egyharmadát már fel is szerelték.⁴²

Egy hét múlva, június 25-én, majd két nappal később ismét meghirdették a megyében az orosz betörés hírére az általános népfelkelést, s annak keretében a dadai járás nemzetőreit Rakamaznál rendelték a Tisza védelmére. A beözönlő orosz seregeket, közöttük a Cseodajev altábornagy parancsnoksága alatt álló IV. hadtestet megállítani nem lehetett, az oroszok július első napjaiban érték el Nyíregyházát, majd a város élelmszerkészletének teljes kifosztása és a 300 kolerás katona hátrahagyása után július 12-én ismét Tokajnál elhagyták a megyét és csatlakoztak a Mezőkövesdnél álló főserceghez. A kifejezetten élelmszerzésre kiküldött hadtest kétszer is végigrabolta a várost június 29. és július 9. között, tetemes károkat okozva a lakosságnak.

A július 16-i közgyűlés Betnarek Julius orosz születésű könyvkötő segédet, aki az oroszok ittlétekor mint tolmács nagy szolgálatokat tett, 10 pengőforint jutalomban részesítette. Ez a közgyűlés sok fontos ügyben hozott döntést. Úgy ítélték meg, hogy az epemirigy (a kolera) azért is vitt el sok embert, mert a városban kevés az orvos. Ezért az itt működő Nerodolik nevű orvost 1 pengőforint napidíjjal felfogadták. Ez a közgyűlés mondta ki, hogy augusztus 1-jéig jelezze a lakosság mindazon károkat, melyeket az orosz sereg okozott, hogy azokat feljegyezve próbáljanak valamit tenni a kártérítés ügyében. Ekkor már tudott dolog volt, hogy az orosz sereg első átvonulásakor kiszolgáltatót 60 ökör és az élelem árát részben már megtérítették, de a második ittlétükkor nyugta ellenében elvitt 78 ökör árát, valamint a lakosság tanyáin és szőlőiben tett tetemes károkat még nem rendezték. Ezek összeírására küldte ki a képviselőtestület Domján Sámuel, Rákosi Mihályt, Grenerczy Jánost és Draskóczi Jánost. Döntöttek arról is, hogy azok a hivatalnokok, akik az oroszok közeledtére a városból elmenekültek, írásban adjanak magyarázatot tettükre. Az itthon maradt vezetők pedig önfeláldozóan, bátorsággal léptek fel a rabló, fosztogató oroszokkal szemben, a város polgárainak, javainak megvédelmezésére. Lukács Ödön hálás elismeréssel név szerint is felsorolta őket: Sztruhár (Báthy) Károly helyettes polgármester, Haczell Antal, Nádasz Sámuel helyettes főbíró, Domján Sámuel tanácsnok, Soltész József főjegyző és Sulyán János kapitány nevét említve.⁴³

Az oroszok által behurcolt kolera nem kímélte a város lakosságát sem. Az iratok között fennmaradtak Farbaký Dániel evangélikus és Répásy András ó hitű (görög katolikus) lelkész jelentései egyházközsegeik kolerában elhalt tagjairól. Ezek szerint július 3. és 22. között az evangélikus egyházban 150 személy (81 férfi és 69 nő), az ó hitűek között 9 férfi és 4 nő esett áldozatul az epemirigynek. Azt is tudjuk, hogy a római katolikus egyház ugyanebben az időben 43 kolerában elhunyt hívét gyászolta.

1849. július végén minden mozdítható erőt a Tisza védelmére rendelt a katonai parancsnokság. A nyíregyházi nemzetőrök Kralovánszky András őrnagy parancsnoksága alatt ismét a Rakamazra vonultak. Július utolsó napjaiban már a magyar seregek jártak ezen a vidéken, július 30-án Görgey Artúr tábornok jött a városba, s másnap innen indult tovább, serege azonban a kolera miatt a városon kívül vert tanyát.

42. Kossuth, 1955. 546.

43. Lukács, 1886. 286.

1849. augusztus 2-án ismét megjelentek az orosz felderítők, majd a főcsapat Nyíregyházán. Augusztus 13-án hagyták el a várost, s Debrecen felé vonultak el, a még megmaradt élelmet felpakolva. Nyíregyháza megpróbáltatásai ezzel még nem értek véget, mert amikor az orosz seregek 1849. augusztus végén kivonultak az országból, megint csak Nyíregyházán keresztül közelítették meg a tokaji átke-lő helyet. Az okozott károk megtérítésére még sokáig kellett kilincselnie a város előljáróságának.

Augusztus 28-án a város feliratot szerkesztett az orosz seregek főparancsnoká-nak, Paszkijevis hercegnek a károk megtérítésére. Korábban, augusztus 17-én a tanács már elrendelte, hogy Domján Sámuel tanácsnok és Schmal Károly polgár Debrecenbe utazzanak gróf Zichy Ferenc teljhatalmú királyi biztoshoz, az orosz seregeknek kiszolgáltatott élelmiszerekről szóló számadással, hogy valamiféle fi-zetést nyerjen a város.

Ősszel pedig jött az új berendezkedés, a megtorlás, Haczell Márton polgármester, Domján Sámuel tanácsnok letartóztatása, börtönbe vetése, a képviselő testület feloszlata-sa, új hivatalnokok kinevezése, s a kivívott szabadság vívmányainak sárba tiprása.

A városban kétszer is átvonuló orosz katonaság élelmezésére a város 100 ökröt adott át Versbach főhadnagynak. Ebből 49-t levágtak, kettőt elhajtottak. Ugyanúgy, mint a másik 49-et, melyeket Debrecenben adták át. A városnak az orosz meg-szállás 41.819 pengőforint 14 krajcárba került, Galánffy Dániel számvevő 1852-es számításai szerint, ebből eddig 8797 pengőforint. 44 krajcárt térítettek meg.⁴⁴

Mellékletek

I.

Az 1848. május-júniusban az elsők között önként jelentkezett 108 nyíregyházi honvéd névsora:

1848. május 28. Répásy Sándor

Május 29. Pájer Sámuel

Június 11. Tóth János, Horváth János, Nagy István, Simon Lőrinc, Galajda János, Kováts János, Pallay György, Hrints János, Szűts Dániel, Gyémánty József, Tiber Ferenc, Juratsek Dániel, Nagy László, Eröss János, Szkita Miklós, Fülöp József, Kalianka Márton, Nyáry Mátyás, Koritsányi János, Mérky József, Román Mihály, Szlávik Péter, Szabó János, Pribihnetzky Mihály, Belánszky József, Csemán János, Zlovenszky József, Orosz János, Kerekes János, Kobák János, Kvajtsó János, Krasznay Péter, Szűts József, Arnyos János, Gubtsa János, Cservenyak Ferenc, Mihál János, Zelenyak János, Iltsik Mihály, Szakáts János, Reinharter János, Káplán János, Gerba Gábor, Misuta Mihály, Kováts András, Ondra Mihály, Gitzey Károly, Majoros János, Biró Alajos, Magyar Pál, Kanász György, Rippel János, Koda János, Kiss János, Frisch János, Moravitz András, Osváth István, Szvoren József, Bene János, Kupits András, Szafkó György, Csabola László, Fischer Albert, Németh János, Kováts Márton, Petes Mihály, Balina Márton, Nagy János, Gerbár Ádám, Hirko György, Ormos Imre, Lauf Jakab, Hostisotzky Kováts Mihály, Hlebus György, Polatsek János, Pataky János

Június 15. Török Bálint, Jakab Mihály, Apagyi János, Zsigó István, Csurka János, Papp András, Krisán János, Flesár Antal

Június 16. Szebenyi Miklós, Krausz Jákob, Vékony Antal, Trótsányi György, Magos György, Klinger György, Hován István, Zakorovszky Albert, Varga János, Tamásy Ferenc, Misura József, Csemán Tamás, Szegedy József, Jantsko János, Kriváts Pál, Osváth János, Podretzky Pál, Bene József, Izsoeren József, Csabak László, Kurbita András,

Június 24. Racskó Pál

II.

Az 1848. szeptember 19. és 1849. március 3. között besorozott 150 nyíregyházi újonc névsora:

1848. szeptember 19. Kováts András, Bárdi József

Szeptember 21. Jancsurák András

Szeptember 24. Merkóczki Mihály, Vitál Ádám, Andrasóczki Tamás, Kunai György, Kováts Mihály, Kassai József, Soltész János

44. SzSzBMÖL. V.B.142. 8/a. Közigazgatási tanácsülési jegyzőkönyv 1852. nov. 23. 1163. sz.

- Szeptember 25.** Kresztyankó Mihály, Kotsits István, Palicz István, Varga János, Machnyik József, Czinkóczi András, Szabó János, Csengeri Mihály
- Szeptember 29.** Ulmer József, Bencs Mátyás, Gala Márton
- Október 2.** Mráz János, Bogár György, Vreska György, Szkokni Pál, Krupka János, Báron Tamás, Resei János, Kazár János, Gutyán András, Boczkó János, Andrekovits Dániel, Orosz Mihály, Zajác János, Henzsel János, Figura János, Hrabusiczki János, Karasz Mihály, Nyíregyházi Vince, Dobránszki János, Gyurján Pál, Bogár András, Sramkó András
- Október 4.** Terkely Mihály, Korponai András
- Október 6.** Angus János
- Október 8.** Jaskó János, Ivankó András, Sztreborni István, Antal Mihály, Szirotka Pál, Bogár József, Vitál Dániel, Czinkóczi András
- Október 15.** Juhász Kálmán, Juhász Albert
- Október 16.** Drenyószki János, Horog János, Kolimár János, Pozor András, Makranczi András, Gombár József, Gyiskó Lukács, Nagy András, Tokár György
- Október 17.** Fejér János
- Október 20.** Cserrege András
- Október 22.** Jaczka János, Megyesi József, Péter János, Kohut János, Áts György, Ferkó János, Tomasószki János, Gerbár András, Partitska Mihály, Dankó Ferenc, Novák András, Mató János, Palicz János, Vitóczki Pál, Szkokni János, Zajác Márton, Gál János, Németh János, Fajtsik Sámuel, Homolai László, Széni Zsigmond, Bencs János, Arnyos János, Rausz Pál, Riskó János, Dekis György, Ambrus János, Jávor Márton, Ugyan András, Dániel Mátyás, Novák András, Barzó János, Urbán Mihály, Moroszkói József, Tóth János, Gerliczki Mihály, Balog György, Magyar Pál, Brelász András, Hutzman József, Gyuris János, Skolnyik György
- Október 24.** Makara Mihály, Bernáth János, Racskó András, Dankó János
- Október 26.** Patus János, Gubó Dániel
- Október 28.** Sós Ferenc, Repka Pál
- Október 30.** Tóth József
- Október 31.** Barta György
- November 4.** Koczka Mihály, Matejkó András, Petruska János, Horváth János
- November 13.** Kapanóczy János
- November 15.** Harmati Mihály
- November 16.** Laczkóczy Mihály
- November 19.** Gyebroszki Pál, Tilpai János, Mitsoda Pál, Antal Gábor, Harman János, Pipa Mihály, Benkó János, Csernyik Ádám, Sztreborni György
- November 22.** Kozma Márton, Laczkóczy József, Oravec Márton, Makranczi György, Szabó János, Stéger Pál
- December 9.** Csernik János
- December 10.** Koczka Pál
- December 15.** Tóth János
- December 22.** Rutkai Mihály
- December 23.** Petusák György, Fazokas János
- 1849. március 3.** Reva János, Gálik András, Lejba András

III.

Az 1849 tavaszán kiállított 40 nyíregyházi újonc névsora:

- 1849. május. 14.** Palicz János, Tarczali János
- Május 22.** Kováts Mihály, ifj. Szpisák Mihály, Tomasószki Gábor, Gubinyi András, id. Szpisák Mihály,
- Május 23.** Tresztyánszky János, Horváth Márton, Márkus György
- Május 26.** Fazekas Mihály, Szokol János, Olman Mihály, Novák János, Harman János, Belus András
- Május 28.** Kibicher József, Moróvszki Mihály
- Május 29.** Szuháczki János
- Május 31.** Vajku Miklós, Pelach András, Racskó Pál, Gregori János, Batskai György, Matsuga András, Szolár János
- Június 2.** F. Kováts Mihály, Veres György, Matsi Mihály, Furman András, Galáth József
- Június 5.** Turtsán György
- Június 13.** Szilágyi Ferenc
- Június 14.** V. Kováts János, Krajtsovits István, Toronyi József
- Június 15.** Oláh Ferenc
- Június 21.** Harmati András, Balog Péter, Verska István

Irodalomjegyzék

- Bene, 1994.: Bene János: Népképviselési választások Szabolcs vármegyében és Nyíregyházán 1848-ban. In.: Tanulmányok választásokról és önkormányzatokról Szabolcsban (1848–1948). A Magyar Tudományos Akadémia Szabolcs Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testületének Közleményei 13. kötet. Szerk.: Vinnai Győző, Nyíregyháza, 1994.
- Bene, 1998.: Bene János: A szabolcsi és szatmári mozgó nemzetőrség 1848/49-ben. In.: A szabadság Debrecenbe költözött. Erdélytörténeti Könyvek 2. Szerk.: Takács Péter Debrecen, 1998.
- Bene, 2003.: Bene János: A Kralovánszkyak emléktáblája. In.: Honismeret 2003/3.
- Bona, 1988.: Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988.
- Bona, 2000.: Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. Heraldika Kiadó, Budapest, 2000.
- Kedves, 1998.: Kedves Gyula: A 43. honvédszászlóalj. In.: Szabolcsi honvédek a szabadságharcban (1848–1849). Szerk.: Bene János. A Jósza András Múzeum Kiadványai 44. sz. Nyíregyháza, 1998.
- Kedves, 2002.: Kedves Gyula: Szabolcs a hazáért! A 48. honvédszászlóalj története Heraldika Kiadó, Budapest, 2002.
- Kosáry, 1990.: Kosáry Domokos: Újjáépítés és polgárosodás. (Magyarok Európában III.) Budapest, 1990.
- Kossuth, 1952.: Kossuth Lajos Összes Munkái XIII. kötet. Sajtó alá rendezte: Barta István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1952.
- Kossuth, 1953.: Kossuth Lajos Összes Munkái XIV. kötet. Sajtó alá rendezte: Barta István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1953.
- Kossuth, 1955.: Kossuth Lajos Összes Munkái XV. kötet. Sajtó alá rendezte: Barta István. Akadémiai Kiadó Budapest, 1955.
- Kovács, 2007.: Kovács István: A lengyel légi lexikona, 1848–1849. História Könyvtár, Budapest, 2007.
- Kujbusné, 1998.: Kujbusné Mecsei Éva: Villanások az 1848-as nyíregyházi tavaszról. In.: A szabadság Debrecenbe költözött. Erdélytörténeti Könyvek 2. Szerk.: Takács Péter Debrecen, 1998.
- László, 2000.: Szabolcs vármegye 1848/1849-ben. Válogatta és szerkesztette László Géza. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények 22. Nyíregyháza, 2000.
- Lukács, 1886.: Lukács Ödön: Nyíregyháza szabad, kiváltságolt város története. Nyíregyháza, 1886.
- Margócsy, 1995.: Margócsy József: Nyíregyháza nemzet- ill. országgyűlési képviselői 1848–1944 között. In.: Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltári Évkönyv XI. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltárának Kiadványai. Évkönyvek 11. Szerk.: Dr. Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 1995.
- Takács, 1987.: Takács Péter: A polgárosodás útján (1848–1918). In.: Nyíregyháza története. Nyíregyházi Kiskönyvtár 15. sz. Szerk.: Cserey László és Mező András. Nyíregyháza, 1987.
- Törvénytar, 1836–1868.: Magyar Törvénytar. Szerkeszti: dr. Márkus Dezső. 1836–1868. évi törvénycikkek. Budapest, 1896.

történelem

Tatai Zoltán

Kézivezérlés a területfejlesztésben

Személyes emlékek a megye iparosításának múltjából (2.)

Cikksorozatunkban dr. Tatai Zoltán közgazdász eleveníti fel személyes emlékeit, tapasztalatait, amelyeket az Országos Tervhivatal területfejlesztéssel foglalkozó munkatársaként megyénkben szerzett az 1960–70-es években.

A kézivezérlés

A gazdaságpolitika gyakorlatában a Kádár-rendszer időszakában gyakran találkozhattunk a „kézivezérlés” kifejezéssel. Mit is jelentett ez az összetett szó a valóságban, amit emlékezésem címűül választottam? Írásom készítését megelőzően megkíséreltem e kifejezés magyarázatát keresni a szótárakban, de igyekeztem nem vezetett eredményre. Így most bevezetéseként saját emlékezetemre szorítok magyarázatként.

A gazdaság irányításának folyamatait természetesen alapvetően politikai döntésekkel, törvényekkel, hivatalos előírásokkal szabályozták a rendszerváltás előtti évtizedekben is. Mindenekelőtt az ötéves tervekben, az éves, esetleg rövidebb időszakos operatív programokban és mindemellett az országgyűlés által elfogadott éves költségvetési törvényekben. Ezek értékelése nem tartozik írásom tárgykörébe.

A valóság azonban a múltban is sokkal bonyolultabb volt, minthogy mindent előre látni, szabályozni lehetett volna. Sok előre nem látható feladat, probléma vetődött fel a gazdaság irányítása során; a természeti csapások következtében, például a nagy Felső-Tisza-vidéki árvíz, amelyből Szabolcsnak ugyancsak bőven kijutott, a világméretű olajár-robbanás, amelyről eleinte sokan úgy vélték, kedvezőtlen hatásai gazdaságpolitikai intézkedésekkel a határainkon kívül tarthatók vagy jelentősen mérsékelhetők, a változó külpolitikai körülmények stb.

A lényeges – külföldi eredetű és belföldi váratlan – körülmények folytán gyakran kellett az előre elképzelttől eltérően intézkedni, esetenként gyorsan és határozottan. Ilyen esetekben fordulhatott elő, hogy elvi politikai vagy kormányzati döntés alapján az érintett vezetők felhatalmazást kaptak – a gyors és hatékony beavatkozás érdekében – a megszokott döntési folyamatoktól történő eltérésre, a közvetlen beavatkozásra. Nos, emlékeim szerint ezeket a megszokottól eltérő, a rugalmas és gyors beavatkozásokat nevezték el, egyfajta politikai-gazdaságpolitikai zsargonnak is tekinthető kifejezéssel kézivezérlésnek.

A kézivezérlésre azonban nemcsak az országosan különleges esetekben kerülhetett sor, hanem alacsonyabb szinten is. Írásomban ilyen jellegű megoldásokkal foglalkozom a saját munkám, illetve Szabolcs-Szatmár-Bereg megye példái alapján.

Az ipartelepítésről hozott határozatról

Az Országos Tervhivatal Területi és Szociális Kulturális Főosztályára kerülésemtől, 1959. január közepén, munkába állásom során közvetlen főnököm részletesen elmondta a feladataimat, amiről természetesen már a felvételt megelőző beszélgetés során is tájékoztattak. Ez nem volt más, mint az MSZMP Politikai Bizottságának 1958. október 29-én az ipartelepítésről hozott határozatának végrehajtásában történő közreműködés. Ezt a döntést a Pártközpont apparátusa készítette elő a Tervhivatal érintett munkatársainak bevonásával.

Az ipartelepítésről hozott határozat nagyon időszerű politikai-gazdaságpolitikai témakörben jelentett politikai állásfoglalást, amely lényegesen érintette nem csupán az ipart, hanem a gazdaság- és társadalompolitika egészét; különösen a munkanélküliség-foglalkoztatás ügyét, az országon belüli migrációt, a küszöbön lévő termelőszövetkezeti szerveződést és más témákat. A döntésnek az is súlyt adott, hogy ez volt hazánkban első felsőszintű elvi-politikai állásfoglalás a területfejlesztés fontos kérdéskörében.

A határozat végrehajtása szervezésének megkezdését alulról a területi tanácsi és pártszervek, felülről a Pártközpont és a Tanácsi Hivatal munkatársai szorgalmazták, sürgették. Ennek érdekében hozták létre az Országos Tervhivatal Területi Főosztályán belül azt a kis, 3-4 főből álló csoportot, amelynek hivatalba lépésem első napjától a tagja lettem. A csoportot Győri László vezette, aki a területi témák egyik legjobb gyakorlati szakértője volt. Türelmes, az új munkatársakat mesterien vezette be a számukra szokatlan, de fontos és felelősségteljes munkába. Ugyanis sok, nálunk tapasztaltabb partnerrel, külső szakemberrel, minisztériumi, tanácsi-munkatárssal kellett tárgyalni – számos esetben a hierarchia mellőzésével.

A feladatomban hivatalon belüli helyem, helyzetem megismerése után már az első napok egyikén kértem, hogy hadd lássam közelről, hadd olvassam, tanulmányozzam közvetlenül azt a dokumentumot, amelynek megvalósítása során reményeim szerint a következő években dolgoznom kell. A munkám megismerését szolgáló részletes felvilágosítás után kissé értetlenül vették jelzésemet a határozat közvetlen megismerése iránt. Mint kiderült, ezt a határozatot – egy kétoldalas stencilezett, széles piros csíkkal átlósan megjelölt „okmányt” – a páncélszekrényben őrizték. Én pedig – amennyire egy fiatal, újdonsült munkatárs az udvariassági szabályok legteljesebb megtartásával tehettem –, igyekeztem ragaszkodni kérésemhez. Végül is a kezembe került a dokumentum. Elhagyva a díszes külső megjelölést, lemásoltam, ezzel mintegy illegálisan a birtokomba került az a politikai döntést tartalmazó irat, amelynek megvalósításán a következő években dolgoztam, dolgoztunk.

A dokumentumról az is kiderült, hogy számos hasonlóval együtt a megvalósításban dolgozó szakemberek is csak áttételesen ismerték. Ugyanis a Politikai Bizottság tagjainak páncélszekrényében őrizték azokat. Tudomásom szerint ez a dokumentum azóta sem jelent meg nyomtatásban; bár az idő tájt gyakran hivatkoztak, hivatkoztam rá a megjelent írásokban.

Tapasztalataim szerint más fontos döntések esetében is előfordult, hogy még a megvalósításban részt vevők sem ismerték az ősforrást. A vezetők megkapták a

döntést tartalmazó iratot, és szóban adták tovább annak tartalmát. Megkockázatom azt a feltételezést, hogy a saját interpretálás esetenként némileg eltérő is lehetett az eredetitől, ez azonban már spekuláció. A „Szigorúan bizalmas” jelzésű, piros csikkal átlósan megjelölt dokumentumot valóban szigorúan kellett őrizni. Gyakran nem a tartalmat – sőt azt hirdetni, propagálni illetl –, hanem a papírost, amelyre a visszaminősítésig vigyázni kellett.

Az ipartelepítésről hozott határozatot ezúttal teljes terjedelmében közlöm, legalább az utókor számára őrizzük meg nyomtatásban ezt az 1958-as politikai állásfoglalást. (Forrás: Politikai Főiskola Gazdaságpolitikai Tanszék, Dokumentumok a területfejlesztésről, Budapest, 1988. 187–189. old.)

Az MSZMP Politikai Bizottságnak határozata az ipartelepítésről (1958. X. 29. PB)

A termelőerők, de különösen az ipar területi elhelyezkedésének alakulása és helyzete, annak kedvezőtlen kihatása az ország egyes területein – főleg Budapesten – a lakosság lakás-, közmű ellátottságára, más területein a lakosság helybeli foglalkoztatására, szükségessé teszi az ipartelepítés elvének tisztázását. Most a telephelyek kiválasztásánál elsősorban a minisztériumok által képviselt ágazati szempontok érvényesülnek.

1. A távlati, az ötéves és az éves népgazdasági terveknek telepítési fejezettel is kell rendelkezniük.

2. A telepítési tervek fő célkitűzései: a termelőerők helyes területi elhelyezése, az ország egyes részeinek arányos fejlesztése, ezen belül

- Budapest ipari súlyának csökkentése;
- az iparilag elmaradott területek megfelelő iparosítása (figyelembe véve a terület társadalmi, gazdasági és természeti adottságait, valamint a népgazdaság érdekeit);
- az egyes területek iparának összehangolt (arányos) fejlesztése;
- a gazdaságosság szempontjainak fokozott érvényesítése legyenek.

3. A fenti célkitűzéseknek megfelelően:

a) országos jelentőségű új ipari üzem Budapestre egyelőre nem lehet telepíteni. Ha kivételesen erre mégis szükség van, a GB javaslata alapján a Minisztertanácsot illeti a döntés joga. A tervezett budapesti rekonstrukciókat is külön gonddal kell megvizsgálni, abból a szempontból, hogy nem helyesebb-e vidéken új üzem vagy üzemrészt építeni.

A tárcák kötelesek mindennemű és méretű ipartelepítési szándékukról az OT-t időben tájékoztatni, és ha a szóban forgó üzem telepítésével az OT nem ért egyet, a javaslatot döntés végett a GB elé kell terjeszteni.

b) Az OT-nak az érdekelt minisztériumok és a főváros bevonásával a Budapesten működő ipari üzemeket továbbfejlesztés szempontjából három kategóriába kell sorolni – felhasználva az eddig felméréseket:

- ba) jelenlegi telephelyükön továbbfejleszthetők,
- bb) meglévő kapacitásukkal tovább működhetnek, de nem fejleszthetők,
- bc) visszafejlesztendő, egyszerre vagy fokozatosan kitelepítendő.

A kategorizálás alapul szolgál az egyes üzemek részére megállapítandó beruházási és felújítási keretekhez is.

bd) Budapest népessége további növekedésének megakadályozására nem szükségesek adminisztratív intézkedések. A korlátozást helyes gazdaságpolitikai intézkedésekkel kell megvalósítani. Emellett az illetékes rendőri szervek a huligán, munkakerülő elemekkel szemben gyakrabban alkalmazzák a kitiltást.

4.a) Új ipari üzemek telepítésénél az iparilag elmaradt, mezőgazdasági jellegű országrészeket, a Nagy-Alföldet előnyben kell részesíteni. Az elsősorban munkaerőre telepítendő üzemeket a Nagy-Alföld nagylélekszámú városaiba kell telepíteni. Ezentúl a nehézipari központokba olyan üzemeket kell telepíteni, amelyek nők foglalkoztatására alkalmasak

b) Az iparágak távlati fejlesztése alapján területi ipari súlypontokat kell képezni az egymással kapcsolódó ipari üzemek egy helyre telepítésével.

c) Ki kell dolgozni, hogy különböző iparágakhoz tartozó üzemek telepítésénél a különböző telepítési tényezőket milyen mértékig kell figyelembe venni. Ennek alapján ki kell jelölni, hogy az ország különböző területein milyen iparágak fejlesztendők.

d) A telepítés gazdaságossági mérlegelése messzetekintő legyen, vegye számításba nemcsak a telepítést, hanem üzemeltetési és egyéb költségeket is. (Egyenlő feltételek esetén az ipartelepítések során a politikai érdekeket szerzett területeket előnyben lehet részesíteni.)

5. A Politikai Bizottság szükségesnek tartja, hogy a korábban felépített, jelenleg még nem hasznosított üzemi épületeket, berendezéseket a népgazdaság szempontjából szükséges, lehetőleg a helyi adottságoknak megfelelő ipari célra hasznosítsák.

6. A lakott területeken kívül épülő üzemekkel együtt a szükséges lakásokat is fel kell építeni. A helyi munkaerőre alapozott üzemeknél – ha szükséges – a specialisták számára lakásokat kell építeni az üzemmel egy időben.

7. Az ipartelepítéssel kapcsolatos tennivalók sorrendjét – a kirívó esetek megszüntetésére – meg kell állapítani.

Az ipartelepítésről szóló határozat végrehajtásának megkezdése időszakában tulajdonképpen egy hivatalosan nem létező, legalábbis nem ismert „dokumentum” mégiscsak létezett, és megvalósítása, mintegy belső utasítások formájában, „kézivezérléssel” kezdődött. Fontossága, széles körű érintettsége okán azonban a helyzet huzamosan nem maradhatott így. Ezért lázas munkával, a szokásos állami döntések előkészítésének mentén kidolgozásra került a megvalósítást szolgáló kormányzati döntés. Az ipar arányos, céljainak megfelelőbb területi arányokat szorgalmazó szakemberek, szervezetek körében a törvényszintű szabályozás igénye is felmerült, de legalább Minisztertanácsi döntés szerettek volna a témában. Végül a Kormány Gazdaságpolitikai Bizottsága tárgyalta a témát és hozott határozatot az ügyben, amely 10.155/1959-es számú Gazdasági Bizottsági határozatként jelent meg a Határozatok Tárában. Ez a határozat az ipartelepítésről hozott politikai döntést emelte állami, kormányzati döntéssé, amelyben részletesebben kerültek kifejtésre az ipartelepítés céljai, feladatai, a fejlesztés irányai, illetve a fővárosban a fejlesztés korlátozásának mikéntje. Ez a határozat megszabta az ipar területi fejlesztésének módszereit, az érdekelt szervek feladatait, és megjelölte azokat az intézkedéseket, amelyekkel a vidéki iparfejlesztést segíteni szükséges. Például a szakképzés feltételeinek javításával, az üresen álló épületek iparfejlesztésre történő felhasználását, a szakemberek vidékre helyezési feltételeinek javítását lakásépítéssel stb.

A Gazdasági Bizottság részletes és fontos intézkedéseket tartalmazó határozata, ha nem is a Hivatalos Közlönyben, de a Határozatok Tárában történt közzététele, szélesebb körű nyilvánossága ismertté tette a célokat, feladatokat, az alkalmazandó eszközöket, módszereket, vagyis a korábbi – mintegy illegális, kézivezérlésű – irányítást felváltotta az állami irányítás megszokott menete.

A gyakorlat során azonban számos kérdés részletesebb tisztázása vált szükségessé, például az üzem forgalmának tisztázása a döntések alkalmazása során. A fővárosi üzemek fejleszthetőség szempontjából történő kategóriába sorolásának részletesebb körülírása is szükségessé vált. E témakörben a rendelet-előkészítés megkezdődött, de végül nem lett belőle hivatalos lapban megjelent rendelet, hanem egyfajta belső állásfoglalás, ami a gyakorlatban az egységesebb értelmezést, ha korlátozottan is, de elősegítette.

Hazánkban az 1958–1960-as éveket az ipar arányosabb területi elhelyezése ügyében a nagy nekirugaszkodásnak, a témakörrel történő foglalkozás országos politikai és kormányzati szintű fellendülése időszakának tekinthetjük. Ami kezdődött az ipartelepítésről hozott 1958. október 29-i kifejezetten politikai döntéssel, folytatódott 1959. március 26-i, a Kormány Gazdaságpolitikai Bizottságának 10.155/1959. számú, az ipartelepítéssel kapcsolatos feladatokról szóló határozattal és a sorozat betetőzését jelentette a Központi Bizottságnak az ipartelepítés helyzetéről és várható fejlődéséről hozott 1960. június 29-i határozata. Természetesen közben a témához kapcsolódó több kisebb-nagyobb döntés is született.

Az 1960-as évek elején a nem annyira látványos, de a megvalósítást szolgáló aprómunkák folytatódtak. A sok sziszifuszi munka során kisebb-nagyobb eredmények is születtek, amelyekről a korabeli sajtó beszámolt. A politikusok már gyakran unták is a témát, pedig ha valahol, a területfejlesztésben igen fontos erény a türelem, mert az eredmények jó esetben is csak évek múlva válhatnak látványossá. A párt- és a kormányzati vezetők 1965. elején elhatározták, hogy az ipar területi arányainak elhelyezkedésében bekövetkezett változásokat újból áttekintik, ezúttal azonban nem a Tervhivatal, a minisztériumok jelentései alapján, hanem mintegy alulnézetből, a megyei tanácsok és pártbizottságok jelentései alapján.

Jelentés készítése Szabolcs-Szatmár megye fejlesztéséről

A Szabolcs-Szatmár megyei vezetők is tudomást szereztek arról, hogy – mint a témában legilletékesebb térségnek – az elsők között kell számot adniuk az elmúlt évek eredményeiről, a gondokról. Az előző évek során Szabolcs-Szatmár megyében is születtek eredmények, de mi tagadás, a megoldandó gondok – mindenekelőtt a foglalkoztatás hiányának óriási gondjai – továbbra is nyomasztóak voltak. A megyei vezetők talán inkább a termelőszövetkezetek szervezésével, megerősítésével voltak elfoglalva, az ipar ügye mintha kissé háttérbe szorult volna. Erre a központi szerveknél is volt hajlandóság, alapvetően az ágazati szemléletet képviselő ipari vezetők körében is szívesen hanyagolták a területi kérdéseket. Viszont itt volt a megyéknél a beszámolási kötelességi kényszer. A szabolcs-szatmári vezetők is érezték, hogy talán több eredményről, vagy legalábbis folyamatról lenne kívánatos beszámolniuk. Természetes, hogy jelezték a Tervhivatal Területi Főosztályának gondjaikat, és segítséget kérve-remélve is nagyon rövid határidővel, mert számukra is kevés idő állt rendelkezésre.

A témakörben leginkább érintett és érdekelt Szabó Károly főosztályvezető-helyettes magához hívott, mint a Szabolcs-Szatmár megyei helyzetet leginkább ismerő és az adott helyzetben a gyakorlati feladatok megoldásában „hadra fogható” munkatársat. Azt kérdezte, mit lehetne-kellene gyorsan tenni az ügy előbbre vitele érdekében. Előadtam tervemet, amihez a jóváhagyását adta, rám bízta az ügy további intézését. Nos, nézzük röviden, mi történt ezután.

Kézivezérlés alapszinten

Főosztályunkon, elsősorban a főosztályvezető használatában „K” telefon működött. Ezt csak fontos és sürgős esetekben használtuk, mert ez a külön vonal a vezetők közötti közvetlen és gyors ügyintézészt szolgálta. Egyfajta rangot, presztizst jelentett már a hozzáférhetőség is. A K-vonalat főosztályunkon az ügyintézők is használhatták fontos és sürgős esetekben.

A Szabó Károllyal történt megbeszélés után K-vonalon felhívtam a Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács elnökének titkárságát, és telefonhoz kértem Kocsis Lászlót, a megyei tanács tervosztályának vezetőjét. Megkérdeztem, hogy a következő nap délelőtt 10 órára össze tudná-e hívni fontos és sürgős iparfejlesztési témában a megye helyiipari vállalatainak és ipari szövetkezeteinek vezetőit egy gyors találkozóra. Elmondta, hogy ennek nincs akadálya, mert tudomása szerint nagyobb rendezvény nincs, és valószínű, hogy az igazgató vagy a főmérnök mindenünnen el tud jönni a tanácskozásra.

Kocsis László barátunk ugyancsak jó szervező hírében állt, és körtelefonon rögvest összehívta a helyi ipar fejlesztésében fontosnak tartott vezetőket a megbeszélés időre a tervosztály tanácstermébe. Reggel a korai vonattal indultam Budapestről és a megyei tanács kocsija várt az állomáson. Pontban tíz órakor kezdődhetett a megbeszélés a megyei tanács vb. terv- és ipari osztályának munkatársai valamint 18–20 helyi ipari vállalat vezetőjének, főmérnökének jelenlétében. Elnézést kérve a tanácskozásra történő váratlan invitálás miatt, jeleztem, hogy Központi Bizottság elé kerülő anyag erősítése érdekében néhány gyorsan megvalósítható ipari beruházáshoz kérnék javaslatokat. Előző ismereteim alapján tudtam, hogy a vállalatok több fejlesztési programmal is foglalkoznak, biztosra vettem, hogy néhány vállalat rendelkezik gyorsan megvalósítható fejlesztési koncepcióval. Elmondtam, hogy viszonylag jelentős létszámot foglalkoztató, alacsony beruházási költséggel, gyorsan megvalósítható fejlesztésekről lehet szó. Az alacsony költségnek két okból is szerepe volt; kevés, a tartalékból előkaparható összegről lehetett szó, másrészt a limit határ alatti fejlesztések műszaki-jogi előkészítése kevés egyeztetést igényelt és így gyorsan megvalósíthatók voltak. Két nap alatt kértem a „Pályázatokat” elkészíteni. Tíznel több egyszerűsített beruházási javaslatot kaptam az otlétem harmadik napján. Már az első átnézés alapján kiderült, hogy 4–5 olyan javaslatot készítettek, amelyek a kitűzött feladat megvalósítását szolgálták, olcsón, gyorsan megvalósíthatók lehettek.

Budapestre érkezésem után néhány nappal, főnökeimmel való egyeztetés után telefonon jeleztem, hogy mely programok megvalósítására látunk soron kívüli lehetőséget. Ezek részletes szabályszerű kidolgozását kértük nagyon rövid határidővel. E kis, rögtönzött miniprogram révén a megyei pártbizottság részéről a pártközponthoz beterjesztett anyagba megyei, reálisan megvalósíthatónak tartott javaslatként bekerülhetett a nyíregyházi cipógyárnak a használaton kívüli repülőtéri épületben történő fejlesztése, a bútorgyár bővítése, a VAGÉP egy vagy két telepének bővítése, és – teljesen új, zöldmezős beruházásként – az UNIVERSIL üvegtechnikai vállalat felépítése.

Ez utóbbi fejlesztés indítása nagy meglepetés volt a megyei vezetők számára is. Ugyanis a kis üvegtechnikai üzemet nem tartották igazán jelentősnek. Ekkor azonban a Tervhivatalban egy nagy fejlesztési program körvonalai voltak kibontakozóban. Az iskolarendszerben a politechnikai oktatás kiterjesztése következett, és

reális kilátások voltak komplex iskolák, laboratóriumok exportjára... Ilyen, általam ismert gondolatok alapján javasoltuk az üvegtechnikai fejlesztést, mégpedig a helyi felvetéseknél lényegesen nagyobb mértékben. Ebben az időben került a kis tanácsi vállalat élére a megye egyik tekintélyes ipari vezető személyisége, aki gyorsan „vette a lapot”, és egy komoly üvegtechnikai üzem – a maga nemében jelentős méretű gyár – két, limit alatti beruházással valósult meg. A tanácsi beruházások esetében a limit alatti beruházás a három millió forint alatti fejlesztést jelenthette. A tervezett – mintegy hat milliós – fejlesztést egy kis ügyeskedéssel két önálló egységre bontva lehetett „szabályosan” – a túlzott hatósági fontoskodásokat „kijátszva” –, viszonylag gyorsan megvalósítani.

A feketevonatok árnyékában

Az említett fejlesztések az 1960-as évek közepén Szabolcs-Szatmár megyében a gyors iparosítást, ipari munkahelyek mielőbbi megteremtését szolgálták. Azokban az években már egyes újságok, újságírók sokat és szívesen cikkeztek a feketevonatokról, az ingázás, a családtól való különélés nehéz körülményeiről. Ebben a helyzetben e sorok írója a munkaköri feladaton túlmenően az új munkahelyek létrehozásának elősegítésén munkálkodott, esetenként a törvény betűjének talán az érintésével is, de mindenképpen a törvények szellemében és a társadalmi érdek érvényesítése érdekében.

Felvethető, hogy mindez miért történt. Nos, ebből a tevékenységből azon túlmenően, hogy ez volt a munkahelyi feladatom, ezért kaptam a fizetést, sem anyagi, sem más érdekem nem fűződött. Egy valami azonban fontos volt a számomra; a munkanélküliség ügye. Ebben az időben ugyan a munkanélküliség szót „szemérmességből” nemigen használtuk, inkább helyi munkaerő feleslegről beszéltünk.

Számomra azonban a munkanélküliség réme szinte öntudatlanul kisgyerekkori emlékként „megélt valóságot” jelentett. Barátom az 1930-as évek elején szüleivel Franciaországba menekült a hazai munkanélküliség elől. Egy közeli rokonom a részletre vásárolt kerékpárjától volt kénytelen megválni, mert munkahelyének elvesztése miatt a további részleteket nem tudta kifizetni. Egy másik rokonom pedig az 1919-es események során véletlenül megsebesült, és azért nem kapott rendszeres fizető állandó munkahelyet. A gyerekkori élmények, emlékek felidézése talán megmagyarázza egykori kollégáim számára is, miért volt számomra annyira fontos az egyéni karrierem „ápolásánál” is ez az elkötelezettség, hogy helyzetemből adódóan minden lehetőséget megragadjak az új munkahelyek létrehozása érdekében ott, ahol arra igazán szükség volt. (Sajnálom, de ezt az intenzív munkahely-teremtési szándékot, erőfeszítést napjainkban nem igazán látom.)

A papírfeldolgozó üzem Nyíregyházára telepítése

Az országos egyedi nagyberuházásként tervezett papírfeldolgozó, a dobozgyár Nyíregyházára telepítésének ügye lefutottnak látszott. Az Országos Tervhivatalban az ipar területileg arányos fejlesztésében érintett szakemberek a Területi Főosztályon és a Távolati Főosztályon határozottan és egyértelműen a nyíregyházi telepítés mellett foglaltak állást az előzetes tárgyalások során. Ezt mindenképp az támasztotta alá, hogy a feldolgozandó alapanyag elsősorban a Szovjetunióból érkezett, a

készített dobozokat is a Szovjetunióba szállítandó áruk csomagolásához, jórészt a térségben használják fel. A foglalkoztatási igények pedig ugyan még inkább a térségbe telepítését indokolták. Az ágazati szakemberek álláspontja e témakörben ugyan megoszlott, de a minisztérium hivatalosan nem ellenezte. A Dunaújvárosban már működő papírgyár természetesen a vállalat keretében szerette volna az újabb nagy ipari beruházást is látni.

A beruházás telephelyét eldöntő tanácskozást megelőző napokban a Papíripari Vállalat banki segédlettel igyekezett kimutatni, hogy a kapcsolódó beruházások alacsonyabb költsége révén a dunaújvárosi telepítés jelentős beruházási előnnyel, megtakarítással jár. Megismerkedve előzetesen a tárgyalási anyaggal, a döntő tárgyalást megelőző délután, telefonon hívtam fel a Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács tervosztályának vezetőjét, Kocsis Lászlót. Elmondtam neki, hogy a korábban már eldöntöttnek vélt nyíregyházi telepítés körül a kapcsolódó költségek ürügyén bizonytalanná vált a papíripari állami nagyberuházás helyzete. Javasoltam, hogy sürgősen tájékoztassa az ügyben érdekelt vezetőket. Felvettem: az lenne a célszerű, ha a megye vagy a város, esetleg együttesen átvállalnák a kapcsolódó közműköltéseket. A vidéki iparfejlesztéseknél ilyenfajta ipari támogatás gyakran előfordult, de még a fejlettebb országok gyakorlatától sem idegen az ilyesmi. A tárgyalás a tervhivatal elnökségén délelőtt 10 órára volt kitűzve. És lássunk csodát; már kilenc órakor az elnök asztalán volt a megyei tanács elnökének távirata, hogy a megye és a város a kapcsolódó költségeket, ami mintegy 30 millió forintot jelentett, magukra vállalják.

A tárgyalás kezdetén a tárgyalást vezető bejelentette a Nyíregyházáról érkezett távirat tartalmát és ezzel óriási meglepetést okozott. A telephely-változtatás érdemi vitája – amelyhez egyes vállalati-ágazati vezetők reményeket fűztek – lekerült a napirendről. A későbbiek folyamán a helyi szervezetek gondot okozott ugyan a várt források kiváltásának az ügye, de a telepítés helyét, a nagy papírfeldolgozó nyíregyházi felépítését az már nem érintette.

Az ilyen telefonos értesítés, és a gyors döntésre történő készítés ugyanacsak nem tartozott munkaköri kötelességeim közé – talán kissé sértette is közhivatali-szakemberi státuszomat –, de mindenképpen alapvető hivatali feladatom teljesítését, az ipar céljainak megfelelő arányos terület fejlesztését, az elmaradott szabolcsi térség felemelkedését szolgálta. Gondolom, ezekre Nyíregyházán ma már kevesen emlékeznek, esetleg senki sem, de talán a levéltárak anyagából kerülhetnek elő ide vonatkozó feljegyzések.

Úgy vélem, az előadottak ízelítőt adtak abból a munkából, amely nem mindig volt népszerű, de számomra és sokunk számára, aki az ipar céljainknak, érdekeinknek megfelelőbb területi elhelyezésén munkálkodtunk igen fontos volt. Sok erőfeszítést kívánt az elmaradott térségek felzárkóztatásának elősegítése. Meggyőződésem, hogy gazdaságilag ezek az erőfeszítések még akkor is hosszú távú eredményeket hoztak az ipari foglalkoztatás elősegítésével, az elköltözések arányának mérséklésével, az ipari kultúra kiterjesztésével, ha egyes üzemek, munkahelyek időközben, ilyen-olyan okokból, megszűntek. A munkahelyek hiánya, elvesztése fájdalmas, de erőfeszítések megtételére ösztönöznek, eredmények elérése iránti elkötelezettségekre buzdíthatják azokat, akik a társadalmi érdekek-értékek iránt helyben és országosan érzékenyek, fogékonyak.

„Odaát majd Bachnak
szeretnék fűjtatni!”
(Nagyváti Pál)

Kormos Gyula

A nyíregyházi evangélikus Nagytemplom orgonatornájának története, kántorai*

Történelmi áttekintés

Nyíregyháza a török hódoltságot követően az 1700-as évek elején még mindig jelentéktelen településnek számított „Gróf Károlyi és Palocsay birtokában, lakossai Oroszok, Reformátusok és igen kevés Catholikusok, kik a földművelésre ügyetlenek[,] az Uraságnak tartozó taksát rendetlenül fizették és egyéb törvényes közdolgaikban is igen restek” voltak. A település körüli birtok szántóföldjeinek megművelése érdekében gróf Károlyi Ferenc, a helyiség egyik birtokosa Nyíregyházán látta jónak letelepedési engedélyt adni a földet megművelőknek. 1753 őszén már mintegy 300 család költözött ide Szarvasról, Békéscsabáról, Mezőberényből, Orosházáról és Tótkomlósról,¹ „azonban lakótársak nélkül csak ekével 's egyéb szántási eszközökkel ellátva jövének ide szántani és vetni, már mint jövendő lakosok.” Templomuk azonban nem volt, s amikor ígéretet kaptak egy „templomház” építésére, ennek hírére, hogy „milly vallásszabadsággal élnek a' Nyíregyháziak, ismét csoportonként siettek ezen új gyarmatba”. Mielőtt azonban a nádból felépült oratóriumot² 1754 végén a tokaji katolikus plébános és esperes felháborodására az egri püspök a vármegyeházán keresztül elrendelte volna, november 4-én éjjel a gyülekezet tagjai az oratóriumot lebontották, harangjukat elrejtették, prédikátoruk pedig Debrecenbe menekült.³ Egy kis enyhülés után azonban száműzött lelkészüket iskolatanítóként visszahívhatták, majd 1758-59. körül egy nádból készült ideiglenes oratóriumot építettek fel, ahol korábbi lelkészük, Wandlik Márton az iskolatanítótság

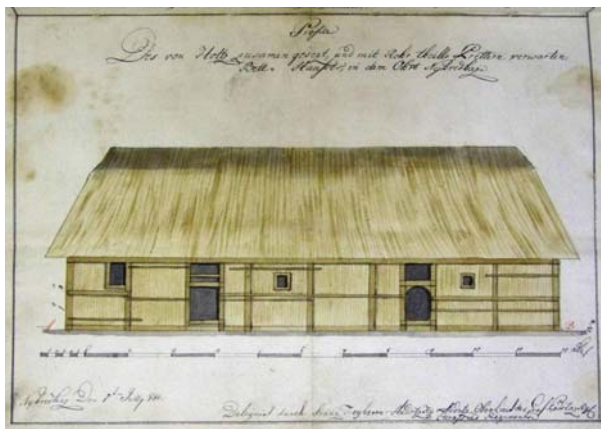
* Köszönetem fejezem ki *Belyus Beátának*, a Nyíregyházi Evangélikus Gyülekezet levéltárosának, aki lehetővé tette számomra az intenzív kutatást!

1. A települések mai nevét használtuk. EvtNy: E/4. Történetkönyv, melyben a Nyíregyházi Evangélikus Ekklesiának XIX^{ik} századtól kezdve évenkénti történetei... (1753-1855) (továbbiakban: Történetkönyv) 14–25. p.; Gróf Károlyi Ferenc személyében 1740 körül nyomtatásban megjelent katekizmusa alapján mélyen vallásos érzelmű embert tisztelhetünk, aki katolikus létére korát megelőzve szabad vallásgyakorlást ígért a betelepülőknek. Apja gróf Károlyi Sándor kötötte 1711-ben a szatmári békét.

2. EvtNy: Nyíregyháza városának krónikája 1753^{ik} évtől kezdve (továbbiakban Krónika) 328.; Ez esetben az oratórium imaházat jelent.

3. EvtNy: E/4 Történetkönyv 14–25. p.; Krónika 329.

mellett titokban a papi szolgálatokat is ellátta. Később, 1767-ben a Királyi Helytartó Tanácshoz írt levélben kérték, hogy egy oratóriumot építhessenek, s lelkészt is tartassanak. A helyi plébános gáncsoskodása ellenére végül hosszas huzavona után a nádfedelű oratórium, melynek terve 1775-ből származik,⁴ felépült. Ezt használta a gyülekezet a mai Nagytemplom építéséig (1. kép).

1. kép. Az oratórium oldalnézete

Bár e korai korszakból nem maradt fenn semmi olyan dokumentum, amely az imaházban orgona létezését igazolta volna, mégis úgy gondoljuk, hogy ebben az oratóriumban már volt egy kisebb pedálos orgona,⁵ így a gyülekezetnek orgonálni tudó kántorra is szüksége volt.

II. József türelmi rendelete értelmében a gyülekezet végül 1783-ban megkapta az engedélyt egy új templom építésére. Az alapköletétel 1784. március 24-én megtörtént, s a két és fél évig tartó építkezést követően 1786. október 22-én fel is szentelheték két végigmenő oldal- és egy orgonakarzattal kialakított templomukat. (2–3. kép)

2. kép. Nyíregyháza város pecsétje

3. kép. A gyülekezet pecsétje 1783-ból

4. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 1. (1790-ig). 135. a (238. p-tól) a fából készült nádfedelű imaház 1775. július 1-jei dátummal ellátott helyszínrajza és homlokzati kialakítása.

5. Ld. később Kummer szerződésének 7. pontja.

A Nagytemplom barokk orgonája

A felszentelt templomot a padokon kívül azonban oltárral, szószékkal (4. kép), gertyatartó csillárokkal és orgonával is el kellett látni. A templom felépítése után csak 10 évvel később, 1796-ben került sor a méreteihez igazodó orgona megrendelésére. Nem tudjuk biztosan, hogy az imaházból hozták volna át orgonájukat, de a templom építése kapcsán ilyen kiadásra nem akadtunk. Annyi azonban bizonyos, hogy az új orgona építője mérlegelte, hogy a régi orgonából mit tud felhasználni az új hangszer készítésénél. A gyülekezet Emanuel Kummer nagyvárad-i orgonaépítővel⁶ kötött szerződést egy 25 regiszteres⁷ orgona megépítésére. Ez az orgona azért érdemel kiemelt figyelmet, mert az akkori Magyarország evangélikusainak egyik legnagyobb orgonája volt.⁸ A teljes egészében II. József türelmi rendeletét követően épült orgonák közül építéskor viszont ez volt a legnagyobb evangélikus templomi hangszer. A legnagyobb evangélikus gyülekezeteknek (Szarvas, Békéscsaba, Győr, Tótkomlós, Orosháza, Mezőberény, Lócse, Besztercebánya, Nagyvárad, stb.)⁹ ekkor még mindenhol kisebb orgonájuk volt. Ez alól kivétel Erdély szász területe, ahol ezidőtájt Nagyszebenben és Brassóban volt nagyobb orgona. A nyíregyházi Nagytemplom orgonája a környék evangélikus templomainak orgonáihoz képest viszont kiemelkedően nagy hangszernek számított.

4. kép. A templom szószékének rajza

6. Emanuel Kummer vándorévei állomásainak vége felé Johann Gross-szal Johann Pekingnél dolgozott, akitől 1794-ben szerszámokkal együtt mindketten titokban keletre menekültek. Útközben októberben egy-két orgonát megjavítottak, s novemberben hamis papírokkal Kassán jelentkeztek, ahol megbízták őket a dóm orgonájának nagyjavításával, bár a munkát a lőcsei Borovecky József és a helyi Zelenák Miklós is megpályázta. S mivel a szakmában nevük még ismeretlen volt, a helyi illetőségű fiatal orgonaépítőt, Zelenák Miklóst melléjük rendelték. Zelenák azonban hamarosan észrevette, hogy Kummerékkal kapcsolatban valami nincs rendben, és a pozsonyi Janicsek Károly özvegyétől – ahol Gross korábban vándoréveit töltötte – megtudta szökésüket. Kummer kérelmezte Kassán a polgárjogot is, de azt megakadályozták. A délnémetországi Rot an der Rot-i orgonában egy J. Immanuel Kummer név is megtalálható. Nem tudtuk kideríteni, hogy a két személy ugyanaz-e. (*Acta Organologica*. Merseburger, Berlin – a továbbiakban A. O. – Band 22 (1991) 18, 94.; Band 24 (1994) 217.) Kummer mindesetre Nagyváradon telepedett le. Ismert munkái Jászsalsószentgyörgy (1814), Tyukod (1814), Debrecen Szent Anna-templom (1816), Hajdúszoboszló (1818), Magyarkecel [Szilágy vm., ma Mesesenii de Jos, R,] (1832). Ld. Solymosi Ferenc–Czár Attila: *Magyarország orgonái*. Magyarországi Orgonák Alapítvány, Kiskunhalas 2005 (a továbbiakban Solymosi-Czár); Nagyvárad ma Oradea (R) ld. még Lelkes György: *Magyar Helységnev-azonosító szótár*. Talma Könyvkiadó, Baja 1998. (továbbiakban: Lelkes) 379, 430.

7. Regiszter = az orgona egy sipsora, amelynek minden sipsja azonos hangszínnel és hangerővel szólal meg.

8. A soproni evangélikus templom orgonája ugyan ekkor már 27 regiszteres volt, de az még 1752-ben épült 20 regiszterrel, majd 1783-ban bővítették 27 regiszteresre.

9. Lócse (Szepes vm.) ma Levoča (SZK), Besztercebánya (Zólyom vm.) ma Banská Bystrica (SZK), Nagyvárad (Oradea), Nagyszeben (Szeben vm.) ma Sibiu (R), Brassó (Brassó vm.) ma Braşov (R); Ld. Lelkes: 370, 118, 429, 427, 135.

Még az 1804-es egyházlátogatás felmérése is ezt tükrözi:¹⁰ Abaújszántó 6 regiszteres, Arnót 3 regiszteres, Fancsal 4 regiszteres, Hernádvécse 4 regiszteres, Miskolc 8 regiszteres, Nagybánya* 4 regiszteres, Nagykárolyban*, Sajókazán, Érolasziban* nem volt orgona, Tállya 6 regiszteres, Tokaj 9 regiszteres. (* ma Románia területén¹¹)

A Kummerrel kötött német nyelvű szerződés¹² annak részletessége, kidolgozottsága végett még ma is példaértékű (5. kép), ezért annak fordítását teljes egészében közöljük:

„A Tiszteletreméltó Nyíregyházi Evangélikus Gyülekezet kívánságára összeállítottam egy új orgona diszpozícióját,¹³ amely mind a település helyzetének, mind a templomnak megfelelő, mégpedig a következőképpen:

Fő manuál¹⁴

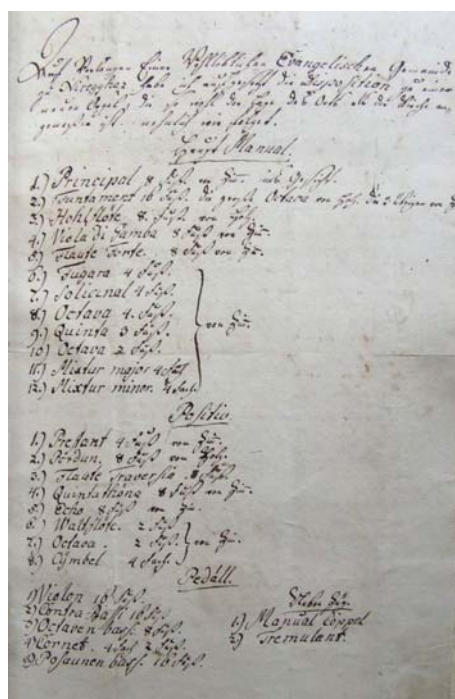
- 1.) Principál 8 láb,¹⁵ ónból, a homlokzatban
- 2.) Alap¹⁶ 16 láb, a nagy oktáv fából, a többi 3 [oktáv] ónból.
- 3.) Hohlfloete 8 láb fából
- 4.) Viola di Gamba 8 láb, ónból
- 5.) Flauta Forte 8 láb, ónból
- 6.) Fugara 4 láb
- 7.) Solicional¹⁷ 4 láb,
- 8.) Octava 4 láb
- 9.) Quinta 3 láb¹⁸
- 10.) Octava 2 láb
- 11.) Mixtur major 4 soros
- 12.) Mixtur minor 4 soros

Pozitív¹⁹

- 1.) Prestant 4 láb, ónból
- 2.) Pordun 8 láb, fából
- 3.) Flauta Traversia 8 láb
- 4.) Quintathöna 8 láb, ónból
- 5.) Echo 8 láb, ónból
- 6.) Waldflöte 2 láb
- 7.) Octava 2 láb
- 8.) Cymbel 4 soros

ónból

ónból

5. kép. Kummer szerződésének 1. oldala

10. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 2. (1790-1811)/162, 2, 10, 35, 48, 60, 69, 79, 88, 124-125, ill. Püspöki látogatás jkve. 1804. 3, 15, 30, 50, 68, 81-82, 92, 104, 114, 150.

11. Mindhárom település ma Románia területén található: Nagybánya (Szatmár vm.), ma Baia Mare; Nagykároly (Szatmár vm.), ma Carei; Érolasz (Sváb-Olaszi, Bihar vm.), ma Olosig; Lelkes: 414, 420, 191.

12. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 2. (1790-1811)/45. A szerződés olvasatát ld. Függelék 1.

13. Diszpozíció = hangkép, vagyis az orgonán található regiszterek összessége.

14. Az orgona erőteljesebb, markánsabb regisztereit megszólaltató billentyűsora.

15. Láb = kb. 30,5 cm. A sípsor legnagyobb sípjának testhosszát jelenti, pl. 8 láb (8') = kb. 244 cm.

16. Feltehetően egy nem túl erős principál sípsort jelentett.

17. Helyesen: Salicional.

18. A valóságban 2 2/3'.

19. Az orgona azon egysége, melyet a karzat mellvédjében helyeznek el. A nagyobb barokk orgonák jellegzetessége, általában karcsúbb, fényesebb hangzású. Egy másik manuálról szólaltatható meg.

Pedál²⁰

- 1.) Violon 16 láb
- 2.) Contrabass 16 láb
- 3.) Octavbass 8 láb
- 4.) Cornett 4 sor, 2 láb
- 5.) Posaun 16 láb

Mellékhúzó:

- 1.) Manual Coppe²¹
- 2.) Tremulant²²

Ehhez tartoznak

1.) 5 db szélláda, 2 a főműhöz, 2 a pozitívhoz, és 1 a pedálhoz, amelyeket úgy kell kialakítani, hogy ezáltal minden változat kellően érvényesüljön, jól és tartósra kidolgozva.

2.) 3 fűvő, 12 láb hosszú és 6 láb széles.

3.) A traktúrát úgy kell elkészíteni, hogy az egy jó mechanikához illően könnyen játszható legyen, akadás nélkül.

4.) A billentyűzet az új szokás szerint hosszú oktávval C, Cis-től d³-ig ébenfával és elefáncsonttal jól kidolgozva.²³

5.) A pedál: szintén hosszú oktávval, c¹-ig.

6.) Minden egyes hangszínváltozat intonációját úgy kell kidolgozni, hogy mind-egyik feleljen meg a saját nevének, továbbá úgy összességében, mint egyenként olyan hatást mutasson, hogy ez az orgona mind a Tiszteletreméltó Gyülekezetnek, mind építőjének dicsőségére szolgáljon.

7.) Mivel némi munka, amely sajnos kevés értéket képvisel, már elkészült, én azonban a saját építési módom miatt abból a sípokon kívül semmit sem tudok felhasználni, ezért ezeket fel fogom használni hozzá, és mivel ennél a diszpozíciónál a pedál több hangot kap, a hiányzókat elkészítem.²⁴

8.) Meggyőződve az orgona szükségességéről és meghatódva a gyülekezet nemes bizalmától, mindent megtennék azért, hogy kívánságait teljesítsem, és a munka fogja bebizonyítani, hogy csalódtak-e, beleértve azt a kötelezettséget, hogy [az orgona] az 1797. Szent Mihály napi istentiszteleten való használatra elkészüljön. Azzal az ígérettel, hogy azt teljesen jól és tartósan elkészítem, hogy az minden hozzáértő meglegedésére szolgáljon, továbbá annak elkészülte után magamat minden szakértőnek alávetem.

Mindezekért követeléselem mindösszesen (a lakatos-, szobrász- és asztalosmunkák kivételével) kétezer rajnai forint, miközben azonban minden anyagköltséget állok. Továbbá kötelezem magam, hogy az orgonán, annak elkészülte után egy évvel, minden hibát, amely magától előfordul, térítés nélkül kijavítok.

Azt is kívánám a Tiszteletreméltó Gyülekezetet esdeklően kérve, hogy már a munka kezdetére a faanyagot az én költségemre szerezze be, aminek a jó munkához száraznak kell lennie.

Továbbá önök vállalják azt is, hogy számomra a munkámhoz megfelelően kényelmes szállást biztosítsanak.

20. Az orgona legmélyebb tónusú hangszíneit tartalmazó műve, billentyűzete lábbal szólaltatható meg.

21. A manuálkopula olyan szerkezet, amely összeköti az orgona két billentyűsorát, pl. itt a főművön játszva a pozitív mű billentyűi is lenyomódnak, ezáltal az ott bekapcsolt regiszterek is megszólalnak.

22. Tremoló, amely a bekapcsolt hangszíneket a légnyomás periodikus megváltoztatásával remegően szólaltatja meg.

23. A nagyoktávot kromatikusan, 12 hangra kiépítve. (A barokk korban egyébként délnémet és hazai területen a nagyoktávban szinte csak a rövid mély oktávot alkalmazták a következő hangokkal: C, D, E, F, G, A, B, H.)

24. Ebből úgy tűnik, hogy a gyülekezetnek már korábban is volt egy kisebb pedálos orgonája, vagy mintha valaki már elkezdett volna egy kisebb orgonát felépíteni. Erre vonatkozóan azonban semmilyen dokumentumot nem találtunk.

Szerszámaim és az anyagok szállítását ingyenesen biztosítják és a nehéz részek elhelyezésénél segítségemre legyenek.

A fizetés a következő ütemezésben történjen:

200 forintot, amikor a munkát itt elkezdem,

200 forintot, ha a szálladák mind elkészültek,

200 forintot, ha a fűvók az orgonaszekrény párkányzatával együtt elkészültek,

400 forintot, amikor az orgona megszólaltatható lesz,

600 forintot, amikor éppen dolgozom és szükségesnek vélem,

400 forintot, ha az orgona teljesen készen lesz és majd egy pártatlan szakértő alkalmasnak és jónak találta.

Minden továbbiban a Tiszteletreméltó Gyülekezet méltányos belátására bízom magam, amelybe teljes bizalmamat helyezem. Hogy erre rászolgálók-e, azt majd az orgona fogja bebizonyítani.

Amennyiben ezen pontok mindkét részről elfogadtatnak, akkor a felek aláírják azokat. Ilyeténképp történt. Aláírás[sal ellátva].:

Nyíregyháza, 1796. május 2-án

Emanuel Kummer orgonaépítő,

Franko[?] István bíró

[és további négy aláíró a gyülekezet részéről]

Előttünk: Samuele Schneider [?] és Johanne Schulek”

Amint a szerződésben olvasható, az orgona lakatos-, asztalos- és díszítőfaragási munkáit nem Kummer végezte, hanem arra mást kértek fel. Az iratokból azonban az is kiderül, hogy az orgona festését és aranyozását sem Kummer készítette el.

Az orgonával kapcsolatos lakatos munkákat a debreceni órás- és lakatosmesterre, Herman Ferencre bízták, aki különféle méretű csavarokat és húzóvasakat, csavarfejes szögeket, csavarokat, csavaranyával ellátott vinklirudakat, tolózárat, zárat, polírozott görgőt, stb. készített 1797-ben 254 ft 18 kr-ért.²⁵

Kummer ugyan 1798-ban elkészült az orgonával, de annak festése és díszítőfaragó munkái még hátra voltak.

Az orgona és karzat díszítőfaragási munkáira a bodrogkeresztúri Gesper Lőrinc²⁶ szobrással kötötte megállapodást (6. kép) 1800. május 20-án, aki a következőképp fogalmazta meg legfontosabb teendőit: „...*meg egyeztem az Templomokban ujjontan el készült Orgonához és alatta való Chorusához szükséges Czirádák[na]k el kiűtésére, úgy hogy az tisztéséges és a kép faragói Mesterekhez úgy intézet legyen, hogy semmi nevezetes és meg vető hiba munkámban ne legyen. Mely munkát fogom tartozni 120 Rh[eini]sch. Forintokért el kéűsíteni a' fellyebb irt fogadásom űerint.*”²⁷ Gesper azonban az elvégzendő munkát nem jól mérhette fel, így árbevétele sem volt reális. Ezért a fafaragási munkáért 200 ft-ot kért, amelyből a gyülekezet 150 ft-ot ki is fizetett. Úgy tűnik azonban, hogy a gyülekezet nem igyekezett kifizetni az 50 ft többletköltséget. Gesper ezt 1 év után megelégedve, levélben felháborodva és fenyegetően követelte a gyülekezetnél a munkájáért járó hátramaradt összeg kifizetését emígy: „...*közlöm, a maradék 50 aranyat a lehető legrövidebb időn belül várom, és ha 15 nap elteltével ... nem küldik el saját emberükkel Bodrogkeresztúrra, kénytelen leszek ügyemet a Királyi Tanács elé adni, s onnét az egyház terhére megkérni egy másik fafaragót, hogy munkámat értékelje fel. Ahogy tudom, munkám nem 200 aranyat, de legalább 300 aranyat ér, úgyhogy az összes kiadással*

25. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 2. (1790–1811)/82., 1798. ápr. 15-i dátummal.

26. E levélen Gesper aláírás olvasható, azonban más helyen Gesper névvel szerepel.

27. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 2. (1790–1811)/108., 1800. máj. 20-i keltezéssel.

6. kép. Gesper Lőrinc pecsétje

együtt 400 aranyat tesz ki. ...Engem egészen idáig bosszantottak, igen, mindeddig bosszantottak. Ezért még egyszer közlöm az egyház gyülekezetével, hogy levelem átvétele után ... a lehető leggyorsabban fizessenek, ha nem, kényszerítve leszek az ügyet az egész egyház szegényére és költségére a Tekintetes Királyi Tanács elé adni. ... Az egyházközség jól gondolja meg, mit szándékozik igazságom elérésében tenni, hogy a semmire nem jó szegyent elkerülje...²⁸ A számadások hiánya miatt nem sikerült fényt deríteni arra, hogy a gyülekezet végül kifizette-e a szerződést lényegesen meghaladó követelést, s vajon hogyan zárult le az ügy?

Az oltár, az orgona és a karzat festésére, aranyozására a kisszebeni²⁹ Krandy Ignáccal, a „festés művészete mesterével” kötöttek szerződést.³⁰ Krandy a teljes munkát 1350 rajnai ft-ért vállalta úgy, hogy őt és szerszámainak helyszínré- és hazaszállítását, valamint a mester és segítői vendéglátását a gyülekezet vállalta magára, ő pedig az elvégzendő munkáért 5 évi jótállást vállalt. Krandy a szerződés szerint már a munka elején 450 ft előleget vehetett fel a gyülekezettől, a hátralévő összeg kifizetésére pedig 1803. év végéig kapott ígéretet. A szerződésből megtudjuk, hogy az „orgona kiváló minőségű alabástrom színben lesz kipolírozva, a kórus úgyszintén befestve, egyébként a faragások megfelelően bearanyozva ... Az orgona melletti réseket szintén zöld színűre kell festeni.” Krandy a munkát legkésőbb az év végére vállalta befejezni. A szerződésre rávezetett kifizetésekből kiténik, hogy a nagyszabású munkával valóban el is készült az ígért határidőre.³¹

Az iratokból azonban úgy tűnik, az orgona pozitív műve és bizonyos aranyozásokra mégsem került sor 1803-ban. Ugyanis Spórer József „Academicus Márványos Pictor és Aranyozó”-val 1815-ben megegyeztek a mester „Föll Tétel”-e alapján a karzat „vasbúl készített” mellvédjének fehérre történő festésében 28 öl és 4 láb hosszon, a rajta lévő rózsák, szőlők és levelek aranyozásában, valamint a pozitív mű

28. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 2. (1790–1811)/128., 1801. okt. 20-i keltezéssel. A szlovákul írt levél Szabó Imre orgonaművész (Pozsony) fordítása.

29. Kisszeben (Sáros vármegye) Eperjestől Ény-ra, ma Sabinov, SZK. Ld. Lelkes: 324.

30. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 2. (1790–1811)/146., 1803. máj. 15. A szlovákul írt szerződés Szabó Imre (Pozsony) fordítása.

31. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 2. (1790–1811)/146., A további kifizetéseket a gyülekezet az alábbiak szerint teljesítette: júl. 31-én 300, aug. 28-án 100, szept. 12-én 60, szept. 28-án 10, okt. 8-án 100 és nov. 1-én 210 ft-ot. Ld. még EvtNy: E/5 Leveleskönyv 2. (1790–1811)/162. 124–125, ill. E/5 3. Püspöki látogatás jkv-e. 1804. 150.

fehérre festésében és aranyozási munkáiban, amely jórészt a pozitívum tetején elhelyezett koronadisz aranyozását jelentette.³² Az ízesen fogalmazott ajánlat³³ eredetileg 635 ft-ról szól, azonban elfogadásakor kiegészítették egy szinkorrekcióval és annak 37 ft-os többletköltségével. A gyülekezet Spórer és egy segédje négyheti szállás- és ellátásköltségét vállalta.

Az orgona összköltsége az oltár és a karzatfestéssel együtt – leszámítva az orgonaépítő és segédje, valamint a festők és aranyozók és azok segédeknek többhetes szállását, ellátását – közel 4500 rajnai aranyforintot tett ki.

A fentiekből megállapítható, hogy a kétmanuálos, pedállal ellátott 25 regiszteres mechanikus csúszkaladás orgona még egy manuálkopulával és egy tremolóval is rendelkezett. A kromatikusan kialakított manuálok egészhang billentyűi ébenfával, félhangbillentyűi elefántcsont borítással készültek. Hangterjedelmük C-d³ 51 hang, míg a pedállibentyűzet C-c¹ 24 hang. A 3 db fúvó nagyságából (≈3,66x1,83 m) arra lehet következtetni, hogy az nagy valószínűséggel lábműködtetésű volt. Miután játszóasztalt nem említ a szerződés, így a kor gyakorlatának megfelelően minden bizonnyal játszószekekrénnyel rendelkezett, azaz az orgonista háttal ült az oltár felé.³⁴ Ezért az I. manuál³⁵ volt a pozitívum billentyűzete, a II. manuál pedig a főművé. Az orgona szekrénye alabástromszínű márványfestéssel, aranyozott díszítéssel volt ellátva, a karzat mellvédjében elhelyezett pozitívum pedig a szokványos siptakaró faragáson kívül aranyozott koronadisszel is rendelkezett. Kummer egykori nyíregyházi orgonája – annak ellenére, hogy 4 vonós és egy átfúvó regisztert is tartalmaz – még mindig kifejezetten barokk hangszer, de olyan elemek is megjelennek a diszpozícióban, amelyek csak a klasszicizmust követően válnak általánossá a hazai orgonaépítésben.

A barokk orgona életútja 1808–1904 között

Amióta Kummer 1798-ban elkészült a hangszerrel, 10 évig nem maradt ránk olyan eredeti dokumentum, amely annak javításáról tanúskodott volna. Ez azonban nem jelenti azt, hogy e 10 év alatt nem hibásodott volna meg az orgona. Erről egy feljegyzés tanúskodik 1808-ból: „*Orgonánk többszöri igazítása, mint hiteles adatok mutatják, gyakori fuvarozást, legények tartását, 's számukra kibérelt szállást, vízfordást számítva bekerült már Ekklesiánknak mintegy 3003 f^{ba}.*”³⁶ A gyülekezet azonban ezt, az orgona értékével vetekedő összeget minden garasoskodás nélkül vállalta, mert számukra a templomi zene nagyon sokat jelentett. Ezeket a javításokat homály fedi, azonban 1808-tól számos értékes adat maradt fenn.

32. A pozitívumvet valójában alabástrom színre festette mind Krandy, mind Spórer. Erről az 1841-42. években megfogalmazott feljegyzésből győződhetünk meg. Ld. EvtNy: E/5 Nyíregyháza, Az Egyház története 1. (1753-1885) 89. old.; E/5 Leveleskönyv 3. (1811-1841)/48.

33. Ld. Függelék 3.

34. Ezt támasztja alá Komornyik János kassai orgonaépítő 1808-ból származó ajánlata, amelyben a billentyűzet megfordítását javasolja. Ld. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 2. (1790-1811)/199.

35. I. manuál = alsó billentyűsor, II. manuál = az I. manuál fölött elhelyezett billentyűsor.

36. EvtNy: E/5 Nyíregyháza, Az Egyház története 1. (1753-1885) 50-51. old. szerint az idézet folytatása: „*melly sok pénznek erre a' szükségre lett fordítását könnyen fejtheti meg, ha tudjuk, milly ájtatossággal szoktak Ekklesiánknak akkor és most is énekelni, és milly nagy szám az, kik a' templomi muzsikát kedvelik.*” (Sajnos azonban a szövegkörnyezet idézetében említett hiteles adatokat már nem sikerült fellelni.)

1808-ban *Komornyik János* kassai orgonaépítő³⁷ tekintette meg az orgonát, s a gyülekezet vele kötött megállapodást az orgona rendbe tételére.³⁸ Az 1527 ft értékű ajánlat azonban a szokásos intonációs és hangolási munkán túl 2 új fűvő beépítését, a húzólécek vashuzalozását rézre történő cseréjét és – ami a beavatkozás leglényegesebb része – a billentyűzet megfordítását jelentette azért, hogy az orgonista a szószék felé nézzen. Az átalakítás azt is jelentette, hogy az eddigi, az orgonaszekrénybe beépített klaviatúra helyett a billentyűzet részére egy játszóasztalt is kellett készítenie. Komornyik a munkát úgy vállalta, hogy neki és segédjének a helyszíni munkák 3 havi idejére (!!)³⁹ szállást és ellátást biztosít a gyülekezet, és az elkészített alkatrészeket is a helyszínre szállítják. A munkáért Komornyik 6 évi jótállást vállalt.⁴⁰ Ez az átépítés azt is jelentette, hogy az egymás fölött elhelyezkedő billentyűzet szerepe is felcserélődött: az I. manuálról lehetett a főművet, a II-ről a pozitívművet megszólaltatni. Nem tudjuk biztosan, hogy Komornyik János az orgona átalakításával mikorra készült el, mert a kifizetések az akkori világban sokszor a munka befejezése utáni hónapokban történtek meg. Komornyik a megállapodás aláírásakor 300 ft-ot vett fel előlegként, majd ezt további 25 dokumentált kifizetés követte.⁴¹

A pozitívmű és a karzatok vas rostélyzatának 1815. évi lefestése és aranyozása⁴² után 1821-ben 200 ft-ért javították az orgonát, de ezúttal az orgonaépítő személye ismeretlen maradt.⁴³ A Nagytemplom orgonája 1827-re „*tele volt hibákkal, 's megigazítása elkerülhetetlenül szükséges*” lett. „*Az Ecclesia Komornik Benedek⁴⁴ N. Váradí Orgona-csinálót levélben szállítja fel, August havában. De ez sürgetősb dolgai miatt ezen munkához azonnal nem foghatván, Strosz János Szomolnoki Orgonacsinálóval lépett ... alkura, ki is ezen igazítási munkát előlegesen felszámoló, és az igen sok hibák kijavítása 's egész orgona helyre hozataláért 450. az az négy-száz ötven pengő forintokat kívánt, ... azonban ez az egész munka alkalmasint a' bekövetkező őszí idő miatt inkább a' jövő évre halasztatott*”. (Az igazság azonban az,

37. Komornyik János 1767-ben a sziléziai Boroszlóban (ma Wrocław, PL.; Lelkes 130.) született. A polgárjogot 1791. jan. 5-én nyerte el Kassán. 1791-ben egy új orgonát épített Kavocsánban (Sáros vm., ma Kavečany, SK.; Lelkes 296.), 1805-ben Kisújfaluiban (Esztergom vm., ma Nová Vieska, SK., Lelkes 326. p.) és 1818-ban a kassai dómtemplomba pedig egy új pozitívot készített. Ő fejezte be a sárospataki rk. templom Zelenák Miklós kassai orgonaépítő által elkezdett orgonát is. 1813 körül hunyt el. Ld. A.O. Band 22 (1991) 18-20, 95. Solymosi-Czár 260, 334.

38. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 2. (1790-1811)/199., 1808. jún. 13-i dátummal. Ld. továbbá Függelék 2.

39. A három hónap helyszíni munkavégzés két fő részére arcátlanul sok még akkor is, ha a teljes huza-
lozás cseréjét teljes egészében a helyszínen végzik, és a műhelyben a játszóasztalon kívül semmit nem készítenek elő. (A szerző szakértői megjegyzése.)

40. Ez az átalakítás azzal a hátránnyal is jár, hogy a működtető mechanikában több a mozgó alkatrész, következésképpen a meghibásodás lehetősége is nagyobb. Ugyanakkor a fémű ún. függesztett mecha-
nikája helyett a áttételekkel járó megoldás művészi szempontból is hátrányosabb főleg azért, mert a billentéshez szükséges erőt is növeli a többletsúrlódások és a traktúra (játszómechanizmus összekötő
elemei) tehetetlensége miatt.

41. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 2. (1790-1811) 1808. szept. 24. 100 ft., okt. 8. 100, nov. 13. 50, dec.11.
50, 1809. jan. 8. 100, jan 17. 100, Kassán 100, 1809. márc. 6. 100, ápr. 16. 100, ápr. 24. 100, máj.
14. 25, jún. 18. 50, jún.28. 100 és aug. 4. 25 ft-ot fizettek ki részére. Ez azonban csak összesen 1400
ft. A hiányzó 127 ft-ot valószínű 1809. szept. 5-én vette fel, amikor lezárták a kifizetéseket a pontos
kifizetés igazolásával, csak hogy itt további összeget nem tüntettek fel.

42. Ld. 32. és 33. lj. szövegekörnyezete.

43. EvtNy: E/5 Nyíregyháza, Az Egyház története 1. (1753-1885) 134. old. Az orgonaépítő kiletét már az
1800-as évek első felében sem tudta a feljegyzést készítő.

44. Ismert munkái: 1830. Debrecen Ref. Kollégium oratóriuma I/9 P, 1832. Orosháza ev. t. I/19 P, 1834.
Tótkomlós ev. t. II/18/ P, 1836. Túrkeve ref. t., 1844. Derecske r.k. t. Talán az ő fia volt Komornyik
Nándor (1821?-1873.). (Solymosi-Czár 330, 334.)

hogy Komornyikhoz és Strosz Jánoshoz egy időben fordultak, de Strosz hamarébb adott igenlő választ és árajánlatot, mint Komornyik, aki a debreceni vásár és egy erdélyi orgona felállítási munkái miatt csak szeptemberben tudta volna megnézni az orgonát.)⁴⁵

A következő év június 8-án a gyülekezet szerződést kötött *Strosz Jánossal*⁴⁶ az 1827. augusztus 4-i ajánlatában felsorolt hiányosságok, hibák teljes megszüntetésére „*olly módosítással, hogy öt fűvő helyett tsak négyet de nagyobbat és ... még egy Copulát*” kell a pedálhoz készíteni (7. kép). Az ajánlat szerint elvégzendő munkák során egy új szélcsatorna készítését, a fűvőkhoz kapcsolódó lakatos- és asztalosmunkákat, a teljes mechanika beszabályozását, a manuálok „békái”-nak⁴⁷ újrabőrözését, a főmű billentésének könnyítését, a nem szóló regiszterek és hangok megszólaltatását, a nem működő tremoló rendbetételét és számos egyéb hiba kijavításán túl a teljes orgona tisztára hangolását kellett elvégezni saját ellátása mellett a készpénzben kifizetendő 400 ft C[onvetz]. M[ünze]. értékben⁴⁸ 4 évi jótállás vállalásával. A gyülekezet naponként egy napszámot, s egy kocsi biztosított Tokajba, Debrecenbe és Szomolnokra 50 ft értékben.⁴⁹ A munka július és augusztus hónapjaiban folyt, azonban a költségek mégsem álltak meg 450 ft-nál, ugyanis több hasznavehetetlen sípot is pótolni kellett. Így „*az egész munka napszámos 's fuvarokkal együtt 1270 V[áltó] f[orin]t[o]kra rúgott.*”⁵⁰

7. kép. **Strosz pecsétje**

Érthető ezek után a krónikairó keserű megjegyzése: „*Méltán mondhatni, hogy a' templomon kívül nincs, a' mi a' N[agyságo]s Ekklesiának annyiba került volna, mint ez az orgona.*”⁵¹

Az 1829. évi kisebb földrengés után 1830. augusztus 20-án este ismét volt egy földrengés, s bár a kisebbik harang megkondult, kár nem keletkezett. 1834. október 15-én a reggeli istentisztelet idejében azonban a földrengés oly mértékű volt, hogy a hívek kiszaladtak a templomból és az orgonáló Kollmann Sámuel is

45. EvtlNy: E/5 Nyíregyháza, Az Egyház története 1. (1753–1885) 207. old.; E/5 Leveleskönyv 3. (1811–1841)/216. (Komornyik Benedek 1827. aug. 9-i válaszlevele).

46. Strosz János 1792. aug. 14-én született Szomolnokon (Schmölnitz, Szepes vm., ma Smolnik, SZK.; Lelkes 573. p.), aki az ő idejében egyedüli eperjesi (Sáros vm., ma Prešov, SZK.; Lelkes 188.) orgona-építő volt. A polgárjogot csak 1833. okt. 12-én szerezte meg. Az 1820-as években a legtöbbit Rozsnyó (Gömör és Kishont vm., ma Rožňava, SZK.; Lelkes 511.) környékén, vagyis a rozsnyói egyházmegyében dolgozott.

Ő építette át 1829-ben a rozsnyói rk. templom orgonáját. Az egykori Sáros vm. területén több orgonája is fennmaradt. Valamikor 1843. után hunyt el. Ld. A.O. Band 22 (1991) 14, 24, 52, 101.

47. Bár a Frosch(maul)balg ékfűvót ékfűvőcskát jelent, itt a *Frosch* szó 200 évvel ezelőtt minden valószínűség szerint a pulpétákat jelenthette. (A pulpéta a szelep és a szelepet működtető húzólécz között a szelepszekrényen átnyúló összekötő elemet, az ún. pulpétaszárat vagy pulpétadrótot körbevevő bórharangocská, amely az átvezetésnél a levegő kiáramlását megakadályozza.)

48. C.M. = Conventielle Münze = egyezményes érme; átszámítása: 1 bécsi ft W.W. = 2,5 ft C.M.

49. EvtlNy: E/5 Nyíregyháza, Az Egyház története 1. (1753–1885) 215–216.; E/5 Leveleskönyv 3. (1811–1841)/215, 226, 227.; Ld. továbbá Függelék 4.

50. EvtlNy: E/5 Nyíregyháza, Az Egyház története 1. (1753–1885) 216.

51. Uo. A keserű megjegyzés annál is inkább is érthető, hogy korábban már Gesper Lőrinc faragó is alaposan melléfogott a munka felmérésekor, Komornyik János orgonaépítő és segédje részére pedig 3 hónapon át biztosítottak szállást teljes ellátással együtt, pedig a hangoláson túl szinte csak egy játszóasztal bekötést kellett elvégezniük a kapcsolódó munkákkal együtt.

félbe hagyta az orgonálást, s a boltozatról lehulló vakolat elől el kellett bújni az orgonába. Bár a templom boltívein az orgona felé haladva egyre nagyobb repedések tátongtak, néhol a boltívól egy-egy téglát is kihullott, mégsem sérült meg senki. Az egyházi épületekben azonban olyan volt a kár, hogy a templom javítási munkáit el kellett halasztani.⁵²

A orgonában ugyan a sokkal nagyobb károkhoz képest nem jegyezték fel érdemleges kárt, a hangszer azonban mégis meghibásodott. A templom 1836-ban megkezdett felújításakor az orgona javítására, tisztítására és hangolására is sor került. Az arra járó Hénel János „*orgonacsínálót*”⁵³ bízták meg a munka elvégzésével. Két hétig dolgozott a hangszeren, s munkájáért ellenszolgáltatásul 200 Vft díjazásban részesült.⁵⁴

Alig egy esztendő múlva újabb meghibásodások miatt Kollmann Sámuel karigazgató kezdeményezte az orgona megjavítását. *Jacob Deutschmann* bécsi orgonaépítő⁵⁵ hívták meg az orgona átnézésére, aki ekkor éppen Debrecenben a reformátusoknak épített egy új orgonát. 1838. október 26-i ülésen döntöttek *Deutschmann* meghívásáról, aki át is nézte a hangszeret. Azon túl azonban, hogy több hibát fedezett fel működésében, s megállapította, hogy „*igen régi mód szerint van csinálva*”, jobbára csak egy harmonika sípsor hozzáillesztési lehetősége érdekelte, 100 ezüst ft-ért javasolva annak ő általa történő beépítését. Ezt azonban az egyház vezetése sokallta, de őt és embereit, valamint az egyház két kántortanítóját a nagy vendégfogadóban megebédeltették. *Deutschmann* azt a – jobbára várhatóan magára nézve – hasznos tanácsot adta, hogy az orgonát „...*az Ekklesia senki által ne igazítottassa, mert belső szövevényes alkotását a reparáló igen könnyen összezavarhatná, 's még inkább el is ronthatná.*” *Deutschmann* és emberei ugyan az orgona javításával nem foglalkoztak, de jóllakottan távoztak, felvéve a 20 ezüst forint tiszteletdíjat. „*Soha tán egy mester ily könnyen nem jutott pénzhez, mint ez.*” – áll a fanyar feljegyzésben.⁵⁶ A hangszer azonban magától nem javult meg.

A javítás érdekében *Andreas Zimmer* lőcsei orgonaépítő⁵⁷ is megvizsgálta az orgonát és három árajánlatot nyújtott be. Egyet a hangszer teljes tisztítására, intonálásra és hangolására 460 ft-ért (C.M.), a másodikat egy nagyobb, radikális átdolgozásra 1400 ft. C.M. értékben, s egy harmadikat egy teljesen új orgona építésére 2400 ft-ért (C.M.).⁵⁸ Sajnos nem tudunk róla, hogy a szerződés az első

52. EvtlNy: E/5 Nyíregyháza, Az Egyház története 1. (1753–1885) 241, 276–277, 290–291.

53. Tevékenységéről semmit nem tudunk. Talán vándor „orgonacsínáló” lehetett.

54. EvtlNy: E/5 Nyíregyháza, Az Egyház története 1. (1753–1885) 304.

55. *Jacob Deutschmann* (1795–1853) Bécs kiváló és híres orgonaépítője pályafutását molnárinasként kezdte, majd nagybátyjánál, *Johann Friderich Deutschmann*nál tanulta az orgonaépítést. Az 1830-as években kísérletezett a harmónium sípsor orgonába történő beépítésével. Számos magyarországi hangszere között kiemelkedő volt a budapesti Kálvin téri ref. templomban 1830-ban elkészült, majd a debreceni Református Nagytemplom számára 1838-ban épített orgonája. Ld. *Solymosi-Czár* 178, 276, 300.

56. EvtlNy: E/5 Nyíregyháza, Az Egyház története 1. (1753–1885) 330–331. old.; E/6 Jegyzőkönyvek 1. (1820–1847) Nr. 275.

57. *Andreas Zimmer* 1800. júl. 29-én a csehországi Vyšší Brod településen született. Az orgonaépítő szakmát Bécsben *Fridrich Deutschmann*nál tanulta. A szepességi Igló városának (Neudorf, Szepes vm., ma Spišská Nová, SZK.; *Lelkes* 269, 712.) evangélikus templomában felépített orgonája után a Szepességben maradt. 1826. jan. 23-án házasodott. Ekkor elsősorban Galiciában (ma részben Lengyelország déli területe) javított orgonákat, majd műhelyt nyitott. 1837-ben ő állította fel az egykori lőcsei (Leutschau, Szepes vm., ma Levoča, SZK.) evangélikus fatemplom 1697-ben épített orgonáját az új templomban. 1838-ban már mint lőcsei polgár és orgonaépítő volt ismert, de Közép-Szlovákia területén, Gömör és Kishont vármegyéiben is épített orgonákat. 1857. június 12-ét megelőzően halt meg. Ld. A.O. Band 11 (1977) 26, 103. p., Band 22 (1991) 103.

58. EvtlNy: E/5 Leveleskönyv 4. (1841–1851)/26. Az árajánlat sajnos dátum nélküli.

vagy esetleg a második ajánlatra létrejött-e, és a munka megvalósult-e. Csak annyi bizonyos, hogy új orgona építésére nem került sor.⁵⁹

A hangszer állapota 1841-re már mindenképpen beavatkozást igényelt, hiszen „*több nyomantyúi semmi hangot nem adnak, 's így alig lehet már orgonálni.*” A presbitériumi határozatot követően alig egy hónapon belül nem sikerült egy orgonaépítőt sem a sürgős munkára rábeszélni, ezért az organista-kántorok *Mladschy Dániel* szántói iskolarektort ajánlották a javításra. Mladschy nem adott árajánlatot, hanem díjának megállapítását az elvégzett munkája alapján az egyháza bízta. A tanító augusztus 23. és szeptember 4. között dolgozott az orgona tisztításán és a hibák kijavításán. Munkáját 55 ezüst forinttal jutalmazták, Schusztek Sámuel organista-kántor pedig, mint segítője 10 ft honoráriumot kapott.⁶⁰ A dokumentumok tükrében a javítást követő 5 évig nem jegyezték fel panaszt az orgona működésével kapcsolatban.⁶¹

1846. januárjában *Blahunka Sámuel* szatmári orgonaépítő⁶² megtekintette és megvizsgálta a nagytemplomi hangszeret, s egy teljesen új orgona tervének elkészítésére ajánlkozott. Fáradozását 5 ezüst ft-tal jutalmazták, de a gyülekezet, amikor az új orgona felállítására vonatkozó tervezetet áprilisban megkapta, „*kedvezőbb körülményű időkre*” halasztotta a javaslat tárgyalását.⁶³ Ezek az idők azonban nem jöttek el, s Blahunka sem épített új orgonát.

A hangszer javítására azonban szükség volt, ezért a tervezett javítás anyagi háttérének biztosítása érdekében a presbitérium az 1856. évre vonatkozó költségvetési tervezetben 2500 ft-ot terjesztett elő.⁶⁴ 1855. július 17-én a presbitériumi ülés „*az isteni tisztelet viderabb és lélekemelőbb élvezhetése 's a' templombeli éneklés harmóniátlan hangok általi zavartatásának meggátlása nézetiből*” azt a határozatot hozta, hogy „*a' templombeli majd nem egészben haszonvehetlen orgona haladéktalan helyrehozattassék.*” Ennek érdekében elrendelte, hogy „*szoros*” szerződést kössenek *Textorisz Mátyás* orgonaépítővel,⁶⁵ aki a megrongálódott orgona helyrehozására költségvetését bemutatta. Okulva az eddigi orgonaépítőkkal kapcsolatos tapasztalatokon, „*a' helyrehozási költség biztos kitudása végett*” ez esetben egy zenészekből ill. műértőkből álló bizottságot jelöltek ki az elvégzendő munkák előzetes felmérésére, hogy az orgonaépítővel egy megalapozott szerződést köthessenek.⁶⁶ *Textorisz* a munka kezdetekor a szerződés szerinti összeg 1/3-át előlegként felvette, s 1856. március 2-án előtt kérte a pénz második harmadának kifizetését. A megbízott küldöttség szerint azonban közel sem állt úgy a munkával, hogy azt

59. Ha már 1841-ben alig lehetett játszani az orgonán, nem valószínű, hogy bármit is javított volna a hangszeren.

60. EvtlNy: E/5 Nyiregyháza, Az Egyház története 1. (1753–1885) 379.; E/6 Jegyzőkönyvek 1. (1820–1847) Nr. 391, 393. (1841. aug. 29-i jkv.)

61. Úgy tűnik, hogy Mladschy Dániel laikusként végzett munkája kellően eredményes volt.

62. Blahunka Sámuel szatmári orgonaépítő a 19. század közepén kezdte tevékenységét Szatmárnémetiben (Szatmár, ma Satu Mare, R., Lelkes 546. p.). Általában 6, legfeljebb 8 regiszteres kisorgonákat készített. Elsősorban Szatmár vármegyében épített új orgonákat, de Szilágy, Máramaros, Ugocsa és Abaúj-Torna vármegyében is dolgozott. Ld. Enyedi István: *Szatmár megye műemlék orgonái*. Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare 2004 (a továbbiakban Enyedi 2004), 13.; A.O. Band 22 (1991) 60.

63. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 1. (1820–1847) Nr. 627, 654.

64. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 2. (1848–1864) 187. (1855. jún. 23-i jkv.)

65. *Textorisz Mátyás* tevékenységéről nem sokat tudunk. Nagybecskerekén (Torontál vm., ma Zrenjanin, J., Lelkes 414.) működött, 1836-ban ő építette a palánkai (Bács-Bodrog vm., ma Bačka Palanka, J.; Lelkes 465.) evangélikus templom 8 regiszteres orgonáját. Ld. Mándity György: *Vajdasági orgonák*. Agapé Újvidék (Novi Sad), 2002.

66. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 2. (1848–1864) 193. (1855. júl. 17-i jkv.). Sajnos sem az árajánlatot, sem a szerződést nem sikerült fellelni.

kifizetésre javasolták volna. Kérelmén úgy tudtak segíteni, hogy anyagköltségre 100 ft-ot mégis kifizettek neki. Június 2-án azonban a bizottság jelentette, hogy Textorisz a feladatának még igen kevés részben tett eleget, ezért erélyes intézkedést javasoltak. Augusztusban a munka befejezéséhez az orgonaépítő előlegként 50 ft-ot kért, s megígérte, hogy az orgonát október 10-én tökéletesen kijavítva átadja. Bár a vezetőség engedélyezte a pénz kifizetését egy szigorú kötelezvény aláírása mellett, Textorisz mégsem készült el a munkával. 1858. jan. 15-én ismét szerződést kötöttek vele, de kifizetését május 15-én mindaddig felfüggesztették, amíg a hangszer körül „...megkívántató időnkénti igazítások teljesítésétől nem vonakodik.” Textorisz júliusban ismét felvehetett 100 ezüst forintot, de kialakított bérének javítását kérte. A kérést azonban a gyülekezet nem tartotta méltányolhatónak.⁶⁷

Hogy miként végződött végül a közel 3 évig húzódó orgonajavítás, sajnos ma már nem tudható meg.⁶⁸ Annyi azonban bizonyos, hogy a nyíregyházi evangélikus gyülekezet ezúttal is alaposan pórul járt a választott orgonaépítővel.

1866-ra már beporosodott, elhangolódott az orgona, sőt két fűvójának bőrzése is tönkrement. A javítás érdekében 3 szakember neve is szóba jött, nevezetesen a kassai Müller Domokos, a miskolci Bárány és a ceglédi Czurák orgonaépítő. A felhívásra három orgonaépítő adott be ajánlatot: Textorisz Mátyás, Müller Domokos és Bárány Lajos. Az orgona felújításával megbízott küldöttség felülvizsgálta az ajánlatokat, s csak egyedül Müller Domokos kassai orgonaépítő⁶⁹ javaslatát tartották elfogadhatónak, aki a kassai nagytemplom orgonáját is építette. Az 1867. július 14-i határozat értelmében Müllert megbízták a nagyjavítással, aki októberben el is készült a munkával. A bizottság a munkát a felújítás során többször is ellenőrizte, s az átvételkor a hangszer megfelelőknek ítélte. Ezek alapján Müllert kifizették, s a nagyjavítás során elkerülhetetlennek ítélt munkálatok ellenértékét is rendezték vele.⁷⁰

Ezzel a nagyjavítással végre évtizedekre rendeződtek az orgona körüli rendszeres problémák. Az 1878. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv is ezt támasztja alá: „A templom nyugati végen van a kitűnő 28 változatú orgona, pedállal és kettős klaviatúrával, alabástrom színre festve s aranyozva.”⁷¹

Érdekesség és különlegesség az evangélikus templomok sorában, hogy a nyíregyházi Nagytemplom mintegy 60 m magas tornyában ezidőtájt 5 harang lakott.⁷²

67. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 2. (1848–1864) 205–211. 1856. márc. 2-i, 1857. jún. 2-i és 21-i, aug 16-i, 1858. máj. 15-i és júl. 11-i jkv-ek.

68. Az 1858–1860. évek közötti egyházszakadás bonyolult helyzete miatt ugyanis alig, vagy egyáltalán nem vezettek jegyzőkönyvet.

69. Müller Domokos 1862-ben, mint krakkói orgonaépítő, aki ekkor a kassai dóm orgonáját építette, a lőcsei plébániatemplom részére a régi orgonájának sípjait részben felhasználva egy 30 és egy 27 regiszteres orgonára adott árajánlatot. Végül a felkérést nem ő kapta meg, hanem más után néztek. Amikor 1864-ben a kassai orgonát éppen befejezte, a szepeshelyi székesegyház (Szepes vm., ma Spišská Kaptula, SZK., Lelkes 562. p.) orgona átépítését és bővítését kellett volna elvégezni. Am a hívek megjelentek, s mindent elkoboztattak, ami Müller műhelyében található volt. A lefoglalás és az árverés idejében Müller eleve az egész kialakított összeget felvette, úgy hogy az ügy a bíróság elé került. Ld. A.O. Band 11 (1977) 27–31., Band 22 (1991) 84–86.

70. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 3. (1864–1878) 1866/Nr. 74, 96, 1867/50, 78.

71. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 3. (1864–1878) 441. Az orgona 28 regiszteresre történő bővítéséről nem tudunk. Gyakran előforduló eset, hogy a regiszterhúzókat számát veszik alapul, ahol a Tremulant, a szélezláró szelepek vagy éppen a kézi regiszterhúzó alakú fogantyúval működtetett kopula ilyen tévedést okozhatott a nem mindig hozzáértő felmérőknek.

72. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 4. (1878–1895) 441. 1878. jún.12–21. Canonica Visitatio jkv-ének 9. pontja.

A templom Rieger-orgonája

A két legnagyobb hazai orgonagyár emberei az országban járva szinte mindenütt megfordultak és ajánlatukat tették a régi, nehezebb billentésű hangszerek lecserélésére, ajánlva könnyű billentésű pneumatikus hangszereiket, az általuk javíthatatlannak minősített, letűnt „visító” barokk hangzás helyett romantikust kínálva. Nyíregyházán is csaknem teljesen így történt, csak annyiban nem, hogy a gyülekezet kereste meg a két legismertebb orgonagyárat régi orgonájuk felújítására kérve javaslatot.

Angster József és Fia cége két javaslatot adott be, azonban az egyháztanács ellentmondást vélt felfedezni a két beadvány között. Az egyik szerint az orgona kijavítása nemcsak nem érdemes, de egyenesen lehetetlen is; a másik szerint pedig a kijavítás mégsem egészen lehetetlen. Ezek után az egyháztanács a képviselőtestület elé azt terjesztette, hogy e kérdést még egy szakértővel vizsgálta meg.⁷³

Rieger Ottó Orgonagyár kiküldött szakembere is megvizsgálta a régi hangszert, s jelentése alapján készítették el 1904. november 5-én kelt „láttelel”-üket,⁷⁴ miszerint „Az orgona 26 változatú,⁷⁵ csuszka rendszerű szelláda, öreg készítmény. A sípok anyaga oly rossz vegyülékű készítmény, hogy azok önsúlyuk által hajladoznak és összeroskadoznak. Az ilyen ércsípok egyrészt már nem javíthatók, másrészt még kevésbé hangolhatóak, illetve azokból kellemes, csinos összhangzatú, tartós hang nem várható. Az orgona gépezete öreg szerkezeténél fogva nehézkesen kezelhető, főképpen ha a két manuál egymással van összekapcsolva a játszás rendje igen alkalmatlan.⁷⁶ ... Mindezek alapján szem előtt tartván egyrészt czégünk jó hírnevét, másrészt pedig az igen tisztelt megrendelők czélszerű és jó eredményű kiadását, tiszta lelkiismerettel ezen orgona javíttatását nem ajánlhatjuk. ... Hanem sokkal eredményesebbnek tanácsoljuk egyben a teljesen új orgona építtetését...” Levelükhöz csatolták az új orgona rajzait és költségvetését a régi szekrény megtartása mellett és új szekrénnel kialakítva is, azzal a megjegyzéssel, hogy a villamos fűvómotor 1350 korona többletköltséget jelent.

A régi orgona rossz, már-már használhatatlan állapotát Santroch Alajos és Zsák Endre orgonista kántorok is szóvá tették, s szorgalmazták az új orgona megépítését úgy, hogy annak elkészültéig a régi hangszert még használható állapotban tartsák.⁷⁷

A gyülekezet vezetősége nyilván egy ideig medített azon, hogy új orgonát építtessen-e, vagy a régit tegyék alaposan rendbe. Bizonyára a várható újabb nagy kiadások és a hangszer nagyságának kérdése is hozzájárult ahhoz, hogy az orgonaépítés ügye még egy pár évig elhúzódjon. A döntés után Riegerék 1909. március 27-i keltezéssel benyújtották új költségvetésüket, s egyben április 1-ig ígérték az új orgona terveinek elkészítését. A terveket végül már március 29-én bemutatták.⁷⁸

A költségvetésben összeállított pneumatikus 30 regiszteres orgona diszpozíciója a következő volt:

73. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 5. (1896–1909) 450, 452. 1904/47, 53. (júl. 2–3.)

74. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 5. (1896–1909) 461. 1904/72,

75. Igazolva látjuk feltételezésünket, hogy az 1878. évi egyházlátogatás szerint 28 regiszter téves. Miután az orgonát szakember mérte fel, nincs okunk kételkedni szaktudásában. Így nyilvánvaló, hogy időközben 1 regiszterrel bővítették az orgonát. Erre azonban írásos anyag nem maradt fenn.

76. A utóbbi évtizedben beindult, s megfelelő szakértelemmel végzett restaurálási munkák jó eredményei az ellenkezőjét igazolják! (A restaurálás sokkal összetettebb, de soha nem sablonos szakértelmet igényel az orgonaépítésnél.)

77. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 5. (1896–1909) 1905/61. ET(szept. 30.), 1905/43. KT (okt. 1.) jkv-ek.

78. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 6. (1909–1921) 1909/34, 65. (márc. 8., 29-i jkv-ek).

I. manuál (C-g³, 56 hang):

1. Bourdon	16'
2. Principál	8'
3. Gamba	8'
4. Kettősfuvola	8'
5. Zergekürt	8'
6. Salicional	8'
7. Födött	8'
8. Octáva	4'
9. Csőfuvola	4'
10. Dolce	4'
11. Zúgóquinta 2 soros	2'
12. Cornett 3-5 soros	8'
13. Mixtur 5 soros	2 2/3'

Pedál (C-f¹, 30 hang):

24. Principálbass	16'
25. Violonbass	16'
26. Subbass	16'
27. Harmonikabass	16'
28. Cello	8'
29. Octávbass	8'
30. Bassfuvola	8'

*Kopulák és kollektívák:*⁷⁹

I+II, I+I sup I, I+II sub, I+II sup, P+I, P+II, P+I sup;
 Pianissimo, Piano, Mezzoforte, Forte, FF, TT, Kiváltó;
 Kétsoros szabad kombináció,
 Kiváltó a szabad kombinációkhoz,
 Crescendo-decrescendo,
 Redőny.

Mindezek összköltsége a szállítást és a szakemberek utazási és ellátási költségeit is beleértve 15 840 koronát tett ki, kiegészítve azzal, hogy a tölgyfából készült szekrény 1400 K többletköltséget jelent. Az év végén Riegerékkal megkötötték a szerződést 1910. június 15-i határidővel és 5 évi jótállással. Szükséges volt azonban a szűk és fából készült karzat átalakítására, bővítésére. 1910. június 26-án még folyt a vasbetonból készülő karzat kialakítása, de az új orgona alkatrészei már megérkeztek.⁸⁰

Az orgonára újabb gyűjtést rendeltek el, mert az első gyűjtés alig volt elég a festés, a karzatátalakítás és az orgonabeszerezés költségére. A templomban folyó munkálatok végeztével a templomot 1910. december 18-án újból felszentelték.⁸¹

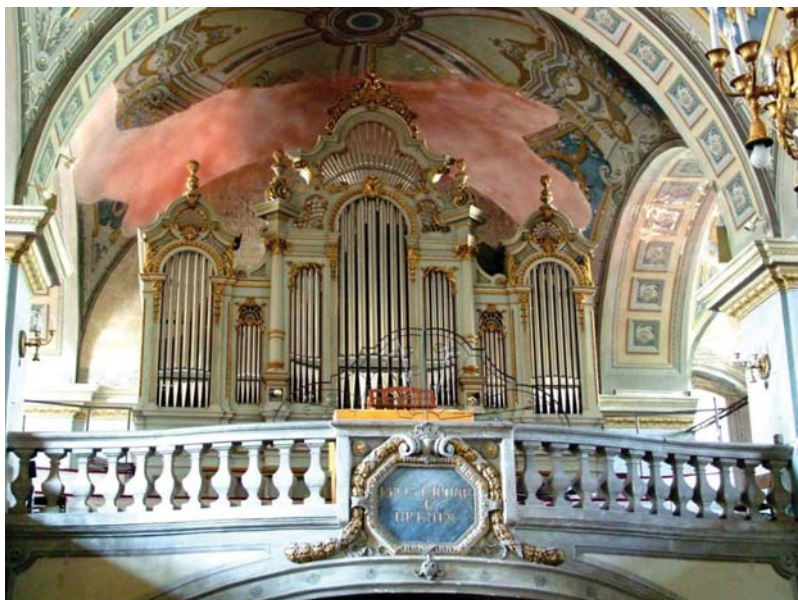
Riegerék az orgonával 1911-ben elkészültek (8. kép), fűvómotor nélküli fűjtatóval. A lelkesedés nagy volt, s már 1911-ben orgonahangversenyek tartására tettek javaslatot. Az 1912. október 6-án megtartott hangverseny utáni egyháztestületi és konventi üléseken bejelentették a következő, december 28-án tartandó orgonahangversenyt is, megállapítva, hogy e hangversenyek nemcsak erkölcsi, de anyagi hasznot is hoznak.⁸² A gyülekezet Riegerékkal karbantartási szerződést is

79. Különböző játéktechnikai segítő, amelyeket itt a szokásos rövidítéssel közlünk.

80. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 6. (1909–1921) 106, 112, 128, 130, 132, 137. old (1909. dec. 1., 1910. febr. 17, 19, jún. 22, 26-i jkv-ek.)

81. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 6. (1909–1921) 168, 174. old. (1910. nov. 6., 1911. jan. 7-i jkv.)

82. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 6. (1909–1921) 209, 273, 330, 333. old. (1911. máj. 28., 1912. szept. 28., nov. 29, dec. 7-i jkv-ek.)

8. kép. Az orgona homlokzata

kötött, amelynek évi 90 koronás díja helyett 1917-ben óránként 4 K-ra [!] kérték módosítását. A módosítás után szeptember 29-én be is terveztek 1200 K-s javítási költséget, a javítás azonban csak 320 K-ba került.⁸³

Örvendezésük azonban nem tartott sokáig, mert az első világháború és az elrendelt rekvirálás közbeszólt. A gyülekezet vezetősége minden ellenszolgáltatás nélkül felajánlotta 3 harangjukat a haza oltárára, akár a toronysüveg teljes vörösréz borítását is, ha az a harangok helyett alkalmasabb lenne. Ezt azonban a hadvezetőség nem fogadta el. Sőt, amikor a rekvirálásra sor került, a harangok mellett a torony vörösréz borítását is be kellett szolgáltatniuk...! Nem kaphattak felmentést az orgona homlokzati sípjainak beszolgáltatása alól sem, így 1918. március 8-án id. Kerékgyártó István debreceni orgonaépítő szerelte ki az új orgona homlokzati sípjait.⁸⁴ S miután a régi orgonát még nem adták el, annak sípjait is be kellett szolgáltatni, de ez nemcsak a homlokzati, hanem az összes ónsípot érintette.⁸⁵ Így aztán Kummer orgonája végleg megsemmisült.

Az orgona elszállított homlokzati sípjainak tátongó helyét tüllel takarták el. A beszolgáltatott sípokért kapott 5490 K-t az orgona aljában helyezték el, hogy a hiányt majd jobb időkben pótolhassák.⁸⁶

83. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 6. (1909–1921) 490–491, 495, 497.

84. 24 db Principál 8' és 17 db Octáv bass 8' sípot, összesen 141 kg óntözetet. EvtNy: Orgonaügy, 792. sz. átvételi űrlap.

85. EvtNy: Orgonaügy, a 793. sz. átvételi űrlap szerint „egy használaton kívüli orgona sípját” összesen 225 kg-t tettek ki, amely gyakorlatilag a régi orgona összes sípját jelentette, miután azok vékonyabb önlemezéből készültek.

86. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 6. (1909–1921) Egyht. 33/1918. III. 16., Kvt. 23/1918. III. 24.

1921-re azonban az orgona annyira megrongálódott, hogy a beérkezett ajánlatok alapján annak anyagi terheit a gyülekezet egyelőre nem tudta vállalni, csak a legszükségesebb javításokat engedélyezték.⁸⁷

Átalakítások, bővítések az orgonán

A Rieger-cég gyárvezetője 1925-ben Nyíregyházán járt, amikor is a gyülekezet vezetésével megegyezett egy árajánlat elkészítésében, amely egyrészt a homlokzati sípok pótlását, másrészt az orgona 3 nyelvregiszterrel való bővítését és elektromos fűvómotorral történő ellátását tartalmazza. Az árajánlatot április 21-i keltezéssel juttatták el Nyíregyházára. A tervezett három nyelvregiszter

a I. manuálhoz:	Trombita	8'
a II. manuálhoz:	Klarinét	8'
a pedálhoz:	Harsona	16'

volt. A három regiszterre, a velük kapcsolatos munkákra, a homlokzati sípok horgansípokkal való pótlására, a villamos fűvómotorra és a szükséges javításokra 7.390 arany korona⁸⁸ ajánlatot tettek azzal a kikötéssel, hogy a helyszíni munkálatok idejére a szerelők részére étellemezést és lakást, valamint fűtató napszámot a gyülekezet ingyenesen biztosít.

A bővítésre ekkor még nem került sor, mert a gyülekezet vezetősége Marcell Endrétől is kért egy költségvetést a hangszer rendbetételére és hátrébb helyezésére. Az ő ajánlata 32 millió koronáról szólt. Tanácsosnak tartották azonban, hogy még más céget is megkeressenek, s a végleges döntés előtt az ajánlatokat a Zeneművészeti Főiskola igazgatóságával vizsgáltsák meg. Addig is a megrongálódott fűvó megjavíttatására soron kívüli intézkedést kértek. A síppótlásra és a fűvómotor beépítésére az aratás utáni időszakot célozták meg, végül azonban az egész ügy 1926-ra húzódott át.⁸⁹

Az 1926-ban beérkezett ajánlatok közül az Angster cég és Marcell Endre javaslatát továbbították felülvizsgálatra a Zeneművészeti Főiskola felé. (Ekkor már 120-130 millió K értékről volt szó az infláció miatt.) A munkát *Marcell Endre*⁹⁰ nyerte el, s 1927. tavaszán azt be is fejezte úgy, hogy az orgonát az igények szerint kissé hátrébb is helyezte. A hangszer felavatását áldozócsütörtökön végezték⁹¹

Marcell munkájával a presbitérium nagyon meg volt elégedve, így számára „*azért a lelkiismeretes munkáért, hogy nem kímélve időt és fáradságot...*” az orgonát „...

87. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 7. (1921–1931) 168/1921. dec. 10.

88. Ez az összeg akkor 7390 x 17 000 = 12 563 000 koronát jelentett, de az erőteljes infláció miatt nem összevethető az 1926. novemberi Marcell-féle ajánlattal (ekkorra már Riegerék is 129.878.300 koronával kalkuláltak, de az ő kézzel írt ajánlatukat figyelmen kívül hagyták.)

89. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 7. (1921–1931) 318, 328, 433, 446, 450. Egyht. 47/1925., Kvt. 30/1925, Egyht. 95/1926., Kvt. 78/1926., Egyht. 134/1926., Kvt. 100/1926. (ápr. 24, 25., jún. 19, 20., aug. 28, 29. jkv.)

90. Marcell Endre (1896–1971) szász származású evangélikus orgonaépítő. Az orgonaépítést Brassóban tanulta. Amikor az első világháborúban megsérült tokaji evangélikus templomot 1924-ben felújították, ő szállította vissza és állította fel újból az orgonát a karzaton. Az iparjogot 1925-ben Bp. IX. kerületben váltotta ki. 1941-ben a Budapesti Nemzetközi Vásáron egy kétmanuális, 12 regiszteres pneumatikus, kúpládás orgonáját kiállították. 1955-től a budapesti Zeneművészeti Szakközépiskola orgona- és zongorahangolója volt.; Ld. Kormos Gyula: A tokaji evangélikus templom barokk orgonája. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle* 39. évf. (2004) 3. sz. 264–278., ld. továbbá *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XLIII. Miskolc, 2004, 435–452.

91. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 7. (1921–1931) 463, 477, 481, 489–490., 198/1926. nov. 6, 7., 1927. márc. 26, 27., 6/1927. márc. 26, 27.

valóságos műremekké varázsolta úgyannyira, hogy elismert szakemberek véleménye szerint ... ma egyike az ország legtökéletesebb egyházi hangszereinek”, 21 millió korona jutalom kifizetését kezdeményezte.⁹² Ezen kívül megbízták a gyülekezet két harmóniumjának javításával is, továbbá később karbantartási szerződést kötöttek vele az orgona rendben tartására. A harmóniumokat 352 pengőért meg is javította. 1929-ben pedig további harmóniumjavításokat is kapott, s az orgonát is behangolta. Rendszeres karbantartásai a pénzügyi dokumentumokban 1930-1943. között nyomon kísérhetők.⁹³ Mindenesetre a gyülekezet nem mindig nézte jó szemmel az orgonisták gyakorlását és az istentiszteleteken elhangzó hosszabb előjátékokat, ha a presbitérium részéről elhangzott mondat: „Az áram fogyik, az orgona kopik, mink meg unatkozunk!” szállóigeként fennmaradt.⁹⁴

1947–1954. között Üveges Zoltán⁹⁵ végezte a kisebb javításokat, rendszeres karbantartásokat, valamint az 1950. évi hangolást, Gerliczki János asztalos pedig az orgonapad alacsonyítását, rögzítését és a fűvómotor szekrényének átalakítását végezte,⁹⁶ 1954-55. között pedig Kelemen Árpád⁹⁷, majd 1958-ban Körmendy Géza⁹⁸ javította a hangszert.⁹⁹

Időközben az 1972-es átalakításig Üveges Zoltán a pedálban a Cello 8' sípsorból levágással és áthelyezéssel egy Korálsípot alakított ki, hogy Gáncs Aladár főorgonás elképzelése szerint a pedálban egy magasabb fekvésű regiszter is legyen. Az eltelt 14 év alatt Győri József és Kelemen Árpád is tisztította az orgonát, Szunyi István és Szabó Árpád pedig javította.¹⁰⁰

A gyülekezet főorgonása már 1971-ben levelezésbe kezdett Trajtler Gábor orgonaművésszel az orgona átalakítása ügyében, aki a levágásokból adódó menzúra megváltozások hatásaira hívta fel figyelmét. Így került sor az átalakítás véglegesítésére, nevezetesen a főművön a Cornett feláldozásával egy Quint 2 2/3', a Dolce levágásával egy Fuvola 2' és a Zügósípból egy Superquint 1 1/3' sípsor kialakítására. A II. manuálon pedig az Aeoline 8'-ból a Quint 2 2/3', a Vox coelestis 8'-ból egy Terc 1 3/5' és a 4 soros Harmonia aethera 2 2/3'-ből a 4 soros Acuta 1' kialakítását

92. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 7. (1921–1931) 495, 497. 30/1927, 33/1927. jún. 18–19.

93. EvtlNy: G/3 Ellenőri napló 6. (1927–33) 9, 165, 241, 245, 293., G/4 Számadási főkönyv 4. 1935. 107. old.; G/4 Péntárforgalmi könyv 8. (1937) 148, 159.; 9. (1938) 179.; 12. (1939) 114/476, 132/1012.; 16. (1940) ápr. 24, okt. 18.; G/4 1941. évi adófőkönyv 15. iv; 1942. évi számad. főkönyv. 17. iv/16. sz.; 1943. évi főkönyv 16. iv/12. A karbantartási díj felvéneként általában 50 P volt. Csak 1934-ben fizettek Üveges Zoltánnak 50 P-t az 1933. évi karbantartásért. (1933–34. évi főkönyv 481.)

94. Endreffy Zoltán egykori nyíregyházi lelkész és Gáncs Aladár főorgonás emlékei alapján.

95. Üveges Zoltán (1894–1973) Nagyváradon Ország Antalnál tanulta mesterségét. A katonaevek után a Rieger cég budapesti gyárában dolgozott 1920-32-ig. 1932-ben Debrecenben nyitotta meg kis műhelyét. Tevékenységét 1972-ig folytatta, amely többnyire javításokból és karbantartásokból állt, két kisebb orgonát is felállított. Műhelye a Széchenyi u. 42., lakása a Veszprémi u. 4. sz. alatt volt. (Solymosi Ferenc organológus kutatásai alapján)

96. G/2–15 Főkönyv 1947. ápr.19, okt. 15. (E1–8 1947/908, E4–9 1947/2437 számadási melléklet); G/2–21 Főkönyv 1950. máj. 19, okt. 28, G/2–33 1952. ápr. 26., szept. 11, dec. 18., G/5–55 1953/698, 726, 753, 760, 770, 798, 883, 942, 1017.

97. Kelemen Árpád (1912–1988) tállyai orgonaépítő a szakmát a rákospalotai Barakovits János műhelyében tanulta 1935–38 között. A Rieger Orgonagyárnál 1939–44 között, majd ezután rövid ideig az Angster cégnél dolgozott. Önálló tevékenységét Tállyán kezdte, majd a miskolci Ipartestületnél tett mestervizsgát 1948-ban. 1986-tól a Budapest és környéki orgonák javításaival foglalkozott. (Solymosi Ferenc organológus kutatásai alapján.)

98. Eredetileg Kvanduk Géza néven, mint zongorahangoló működött Nyíregyházán. Gáncs Aladár elmondása szerint.

99. EvtlNy: 1947. évi főkönyv 99.; 1950. évi főkönyv 90.; 1952. évi főkönyv 61.; 1953. évi főkönyv 62.; 154. évi főkönyv 174. old.; G2 25. sz. főkönyv (1957–59) 160.; L. továbbá a tételekhez tartozó bizonylatokat.

100. Gáncs Aladár elbeszélése alapján.

terveztek be, természetesen a szükséges sípkiegészítésekkel. Ehhez járult még, hogy a pedálművön a Cello 8' helyén egy új Korálbass 4' regisztert alakítsanak ki.¹⁰¹

A síplevágásokkal magasabb fekvésre történt átalakítására 1972-ben került sor, amelynek kivitelezését Kneifel Mihály orgonaépítőre bízta. Az orgona így kialakított hangképe a következő lett:

I. manuál:

1. Bourdon	16'
2. Principál	8'
3. Gamba	8'
4. Kettősfuvola	8'
5. Zergekürt	8'
6. Salicional	8'
7. Födött	8'
8. Oktáv	4'
9. Csőfuvola	4'
10. Quint	2 2/3'
11. Fuvola	2'
12. Superquint	1 1/3'
13. Mixtúra 5 sor	2 2/3'
14. Trombita	8'

Pedál:

26. Principálbass	16'
27. Violonbass	16'
28. Subbass	16'
29. Harmonicabass	16'
30. Octáv bass	18'
31. Bassfuvola	8'
32. Korálsíp	4'
33. Bombard	16'

Kopulák és kollektívák:¹⁰²

I+II, I sup, I+II sup, I+II sub,
P+I, P+II, P+I sup;
Pianissimo, Piano, Mezzoforte,
Forte, FF, TT, Kiváltó;
Kétsoros szabad kombináció,
Kiváltó a szabad kombinációkhoz,
Redőny,

A hengert (crescendo-decrescendo-t) kiserelték, az orgonát tremolóval látták el.

II. manuál:

15. Gyöngédfödött	16'
16. Hegedűprincipál	8'
17. Fl. harmonique	8'
18. Fl. tibia	8'
19. Octava	4'
20. Flauta octava	4'
21. Quint	2 2/3'
22. Oktáv	2'
23. Terz	1 3/5'
24. Akuta 4 sor	1'
25. Oboa	8'

9. kép. A Rieger-orgona pneumatikus játszózástala

Ez az átalakítás átmenetileg előrelépést jelentett, de elsősorban a hangfekvések vonatkozásában és az orgonahangversenyeken felhangzó művek választékosabbá válása kapcsán. Az átalakítások ellenére az orgona hangszínei azonban nem hozták meg a várt eredményt, s továbbra is csak alig volt alkalmas a polifon zene játszására,¹⁰³ elsősorban a hangszer pneumatikus traktúrája miatt (9. kép).

101. EvtlNy: Orgona iratok. (Trajtlér Gábor orgonaművész 1972. ápr. 29-i levele, a diszpozíció átalakítási leírása.

102. Különféle játéktechnikai segítők, amelyeket itt a szokásos rövidítéssel közlünk.

103. EvtlNy: Orgona iratok. Jávori Pál: A nyíregyházi evangélikus Nagytemplom orgonájának története (kézirat).

A mai orgona¹⁰⁴

A hangszer magmaradt fogyatékoságai vezérelték az új orgonista-kántort, Nagyváti Pált, hogy az orgona gyökeres átépítését szorgalmazza, ezáltal hangversenyekre is alkalmassá tegye a hangszert. Így született meg egy kétmanuálos közbenső verzió után 1982-ben Trajtler Gábor egyházzenei igazgató terve a mai hárommanuálos orgona kialakítására. Az átalakítási terv alapvető szempontjai a következők voltak:

- az orgona a pneumatikus vezérlésről elektromosra történő átalakítása;
- új, 3 manuálos, korszerű játszóasztal kialakítása 3 sor szabad kombinációval (10. kép);

- a szebb hangzás érdekében a magas szélnyomás némi csökkentése;
- új diszpozíció kialakítása, a régi regiszterek szükséges átintonálása.

A gyülekezet az orgona 37 regiszteresre történő átépítését 1984. nyaratól négy éves ütemezésben tervezte az anyagi lehetőségek figyelembe vételével. Így 1984. június 13-án első lépcsőben az új játszóasztal elkészítését rendelték meg a Fővárosi Művészi Kézműves Vállalatnál. A munkát a cég Hungária Hangszerész VGМК¹⁰⁵ részlege végezte. Az eredeti 1985. augusztusi határidővel szemben a játszóasztal csak december 15-re készült el az importanyagok beszerzési késésére hivatkozva. A második fázisban az orgona mellműve (III. manuál), majd harmadik ütemben a redőnyműve (II. manuál) került sorra. Az elkészült III. manuál átvételére 1988. június 4-én került sor, s ezután rendelték meg a II. manuál átalakítási munkálatait. A további munkálatok azonban anyagiak híján leálltak.

Az orgona átépítésének ügyét az új kántor, Jávori Pál fogta össze. Sikerült szponzorokat megnyerni az orgona befejezésének támogatására. Az időközben privatizált orgonaüzem immár Aquincum Orgonaépítő és Hangszerész Kft. néven 1991. februárjában elkészítette a még hátra lévő I. manuál és pedálmű átalakítási költségvetését. Több áldozatkész adakozó mellett a Szabolcstej Rt., a Nyíregyháza Megyei Jogú Város, a Taurus Mezőgazdasági Abroncs Kft. és az Isobau Kft. segítségével folytatódhatott az átépítés. A denkendorfi német testvérgyülekezet pedig egy új fűvómotor megvásárlását finanszírozta.

1993-ban az eredeti terv Jávori Pál által történt átdolgozásával kirajzolódott az orgona igényes befejezése. Ezután új árajánlat készült a hátralévő munkálatokra. 1993. május 12-én megrendelték a pedálmű felújítását, amely teljes anyagi vonzatát a Taurus Mezőgazdasági Abroncs Kft. vállalta magára. 1993. november 30-án egy helyszíni szemlén az átdolgozott terv kisebb korrekciójára került sor Trajtler Gábor zeneigazgató tanácsai alapján. A felújított pedálmű átadására 1994. július 23-án került sor, bár a módosított terv szerinti Violonbass kvintté történő átalakítása még nem történt meg.¹⁰⁶

A kivitelezés befejezési határideje körül a gyülekezet és az Aquincum Orgonaépítő és Hangszerész Kft. között támadt konfliktus miatt az orgona befejezéséhez szükséges homlokzati sípokat a BKM Orgonaépítő és javító Kft építette be és a még hiányzó Zergekürt sípsort is ők szállították le. A Főmű összeszerelését, valamint az orgona teljes átintonálását és hangolását Szabó Árpád orgonaépítő mester végezte.

104. E fejezet adatai részben az EvtlNy: Orgona iratok dossziéjának irataiból, részben Trajtler Gábor orgonaművészől származnak. Ld. még Hírmondó. A Nyíregyházi Evangélikus Gyülekezet hírei. VI. évf. 10. szám, 1997. október.

105. VGМК: Vállalati Gazdasági Munkaközösség.

106. Ez később sem valósult meg.

Az elkészült orgona diszpozíciója:

*I. Főmű (C-g³, 56 hang):*¹⁰⁷

1. Bourdon	16'
2. Principál	8'
3. Vájt fuvola	8'
4. Kupakos fuvola	8'
5. Gamba	8'
6. Fl. harmonique	8'
7. Oktáv	4'
8. Födött	4'
9. Zúgóquint	2x 2 2/3'
10. Fuvola	2'
11. Kornett	3-5x
12. Mixtúra 5 sor	2 2/3'
13. Trombita	8'

II. Mellmű (C-a³, 58 hang):

25. Flauta tibia	8'
26. Csöves fuvola	4'
27. Nazát	2 2/3'
28. Erdei fuvola	2'
29. Principal	1'
30. Címbel 3x	1/3'
31. Vox humana	8'

Tremoló

Pedál (C-f¹, 30 hang):

32. Principálbass	16'
33. Subbass	16'
34. Violonbass	16'
35. Oktávbass	8'
36. Zergekürt	8'
37. Fuvolabass	8'
38. Korálsíp	4'
39. Zúgósíp 4x	2 2/3'
40. Bombard	16'

Kopulák és kollektívák:

Normál kopulák, I+II sup, I+II sub, P+II sup;
Háromsoros szabad kombináció, + Ped. Komb.
Csoportkapcsolók: Pl, TT;
A, B, C kombináció, kiváltó, Pl, TT;
Redőny, Henger;
Henger el, 16' el, Nyelv el.

Az átépített orgona átvétele 1997. július 8-án történt meg. A hangszert felszentelését november 2-án a 10 órakor kezdődő istentisztelet keretében D. Szebik Imre püspök végezte, majd este 6 órakor Trajtler Gábor adott ünnepi orgonahangversenyt.

A nyíregyházi Nagytemplom 40 regiszteres orgonája ma az Evangélikus Egyház harmadik legnagyobb hangszere.

II. Redőnymű (C-g³, 56 hang):

14. Gyöngéd födött	16'
15. Hegedűprincipál	8'
16. Födött	8'
17. Salicional	8'
18. Oktáv	4'
19. Oktáv fuvola	4'
20. Quint	2 2/3'
21. Oktáv	2'
22. Terc	1 3/5'
23. Akuta 4 sor	1'
24. Oboa	8'

Tremoló

10. kép. Az orgona mai játszóasztala

107. A manuálbillentyűzet ugyan mindegyik művön C-a³ készült el, de csak a III. manuálon történt meg a hangok teljes kiépítése, miután a Nagymű és Redőnymű eredeti szelládái csak 56 hangosak.

A gyülekezet orgonista-kántorai

A nagy múltú nyíregyházi evangélikus gyülekezet zenei életében és orgonatörténetében meghatározó szerepet töltöttek be a gyülekezet kántorai, orgonistái. A Nagytemplom méreteihez igazodóan már a templom felépülte után – magyarországi viszonylatban – egy nagy orgona került, amelyen jól, olykor kiemelkedően képzett kántorok teljesítettek szolgálatot.¹⁰⁸ Minthogy a tanítói feladatok és a gyülekezeti alkalmak nagy terhet róttak a kántortanítókra, már 1828-ban az egyik egyházi ülésen erősen vitáztak egy független „kántori és orgonistai hivatal alapításán”, erre azonban mégsem került sor. A nagy lélekszámú gyülekezetben volt időszak, amikor három kántortanító látta el az orgonista-kántori feladatokat. A gyülekezet csak 1868-ban hozta meg a döntést, hogy az orgonista állás ezentúl független lesz a tanítói állástól, de az iskolai ének tanítása az orgonista-kántor feladata maradt. Később a főorgonista mellett szinte mindig voltak kisegítő kántorok vagy másodorgonisták is, akik nyilván ugyanolyan hűséggel vállaltak szolgálatot a helyettesítések alkalmával, mint akiket helyettesítettek, azonban az ezirányú levéltári adatok hiányában lehetetlen az ő tevékenységük felkutatása. Ezért monográfiánk e fejezetében nem említhetünk meg mindenkit, akik az orgona mellett szolgáltak, csak azokat, akik a gyülekezet alkalmazásában teljesítették „énekvezér” hivatásukat és meghatározó szerepet töltöttek be a gyülekezet zenei életében is. Kivétel ez alól az államosítást követő 4 év, amikor áthidaló megoldásként kisegítő kántor látta el az orgonista feladatokat.

1753–1754.¹⁰⁹ *Medvedszky Tóbiás* (*?, †?) Wandlik Márton lelkésszel „a’ Csabai Ekklésától elmozdítottván”, 1753 szeptemberében érkezett Nyíregyházára. Medvedszky korábban, 1751–52 között tevékenkedett Békéscsabán. Nyíregyházára érkezve, az evangélikus gyülekezet működésének kezdetén látta el a kántori szolgálatot.¹¹⁰ Amikor azonban a katolikusok ellenállása miatt 1754. végén az evangélikus oratóriumukat lebontották, s Wandlik egy időre Nyíregyházát elhagyni kényszerült, Medvedszkynek is nyoma veszett. Életéről semmi további adatot nem sikerült kideríteni.

1765–1766. *Wandlik Márton* (*1734 előtt, †1766 u.)¹¹¹

Wandlik Márton, a nyíregyházi evangélikusok első ismert lelkésze 1753 szeptemberétől látta el hivatalát. Korábban a Nógrád vármegyei Losonctamásiban működött papként.¹¹² Feleségével, Mikulay Máriával 1750 előtt kötött házasságot.¹¹³ Miután

108. EvltNy: E/5 Nyíregyháza, Az Egyház története 1. (1753–1885) 51. szerint: „...milly ájtatossággal szoktak Ekklesiánkban akkor és most is énekelni, és milly nagy szám az, kik a’ templomi muzsikát kedvelik.”

109. A levéltári adatok alapján bizonyított szolgálati időt jelentik a név előtti évszámok.

110. EvltNy: Történetkönyv 18. p.; Krónika E/5 2. 328. Medvedszky Tóbiás keresztnévét a békéscsabai feljegyzések tartalmazzák. Felesége, Erzsébet, Tóbiás nevű gyermekkel ajándékozta meg, akit 1752. ápr. 21-én kereszteltek meg. (Az adatokat Kovács Pál békéscsabai levéltáros, ny. lelkész szolgáltatta.)

111. Bár neve később szinte csak *Vandlik* formában került feljegyzésre, saját levelében *Wandlik* alakban található, pecsétlenyomatán is *M W* olvasható. Ezért cikkünkben is ezt a hiteles alakot használjuk. Minthogy lelkészi szolgálatát Nyíregyházán 1753 szeptemberében kezdte, s a 117. l.j. szövegkörnyezete szerint ugyanakkor az a tény, hogy legyengülése miatt 1766-ban nyugalmába vonult, lényegesen korábbi születési időpontot valószínűsít.

112. EvltNy: E/5 Nyíregyháza városának krónikája 1753^{akk} évtől kezdve, 328.

113. EvltNy: Vegyes Anyakönyv (1754–1784); Nyíregyházán csak egy gyermeke születéséről tudunk: 1754. szeptember 25-én keresztelték János nevű gyermeküket. Békéscsabán még két gyermekéről tudnak, 1749.

az egri katolikus püspök 1754-ben elrendelte a lelkész száműzetését és az oratórium lebontását, Wandlik egy időre Debrecenben talált menedéket, majd Nagykárolyba¹¹⁴ került. Amint egy kis enyhülés következett be, átmeneti nagykárolyi tartózkodása után a gróf engedélyével visszahívták Nyíregyházára, miszerint „egy iskolatanítót tarthatnak, ki a mindennapi éneklést és a könyörgést végezheti ugyan, de más papi szolgálatokba ne merjen avatkozni, sátoros innepekre hívhatnak lelkészt is az Isteni tisztelet 's Úrvacsorája kiszolgáltatásához”. Így került sor arra, hogy a gyülekezet 1765-ben megfogalmazott híványában iskolai rektort és tanítót keresett.¹¹⁵ Minden bizonnyal ezt fogadta el Wandlik Márton, akivel a gyülekezet élete végéig szóló szerződést kötött,¹¹⁶ aki így a gyülekezet első ismert kántortanítója lett, de titokban lelkészként is szolgált a gyülekezet nádból készített ideiglenes oratóriumában (11. kép). A következő évben 1766-ban „Vandlik elerötelenedvén nyugalomba tetetett”.¹¹⁷

11. kép. Wandlik Márton pecsétlenyomata 1765-ből

1767–1804. *Lehotszky András* (*?, †?)

Az evangélikus gyülekezet korai időszakának második ismert kántortanítója, akit a fennmaradt iratok alapján 1767-től rektorként ismerhetünk. Még 1804-ben is a gyülekezet alkalmazásában állott két tanítótársával együtt. 1804-et követően azonban már nem tudunk róla.¹¹⁸

1789–1804. *Mihóky Mátyás* (*1745, †1811)

1745. április 5-én a toporci artikulás gyülekezetben keresztelték Mihóky János tanító és Horváth Anna gyermekeként. Az alsó osztályokat Késmárkon, a felsőbbeket az eperjesi kollégiumban végezte. Ezután Sárospatakra költözött, majd 1771-ben a késmárki evangélikus gyülekezet hívta meg orgonistának és az alsóbb osztályokba tanítónak. A következő évtől a kassai tót gyülekezet kántora és tanítója volt nyolc éven át. 1780-ban elhagyta a kassai egyházat és Kisszebenbe költözött, mint tanító és kántor. Négy évi kisszebeni tevékenykedése után 1784-ben visszahívták Kassára, ahol 1789-ig működött. Végül tanítónak meghívták Nyíregyházára, így még ugyanazon év június 24-én Nyíregyházára költözött, s a nagyobb fiúk tanítójaként mint kántortanító, orgonistaként is tevékenykedett. Időközben 1792. szeptember 17-én Nyíregyházán eltemették Helena nevű leányát. A feljegyzésekből utoljára 1804-ben hallunk róla, amikor panaszt tett másra, aki őt megsértette. 40 éves tanítói, 22 évi nyíregyházi szolgálata után 1811. szeptember 30-án, életének 66. évében hunyt el.¹¹⁹

dec. 8-án Mária, 1752. június 14-én Pál nevű gyermeküket keresztelték. (A békéscsabai adatokat Kovács Pál levéltáros, ny. lelkész kereste ki.) Losonctamási ma Tomášovce (SK), Lelkes 369, 581, 828.

114. Nagykároly (Szatmár vm.), ma Carei, R. (Lelkes 420.).

115. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 1. (1750–1789)/20. A tény, hogy együtt jöttek Nyíregyházára, annál is inkább figyelemre méltó, mert ők korábban éles ellentétben álltak, mivel a nemes származású Medveczky a jobbágy származású Wandlikot többször szapult. (Kovács Pál békéscsabai levéltáros, ny. lelkész elmondása alapján.)

116. Hivány = meghívó díjlevél, amelyben a meghívott kötelelességeit és juttatásait rögzítik. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 1. (1750–1789)/28.

117. EvtNy: E/5 Történetkönyv 22. p.

118. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 1. (1790-ig) 36. sz. (1767. febr. 10.); 296. (dátum nélkül).

119. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 1. (1790-ig) 286. sz. (1789. szept. 1.); Leveleskönyv 2. (1790–1810) 159. sz. (1804.). Történetkönyv 68, 69. p.; Krónika 258. p. (A szlovák nyelvű iratokat Szabó Imre pozsonyi orgona-

1811–1817. *Burghardt Mihály* (*?, †?)

A Sáros megyei Kísszebenben kezdte el tanítói tevékenységét. Nyíregyházán 1811. január 11-én kezdett el működni, ahová az elhunyt Mihóky Mátyás „*nagy-érdemű tanító és orgonista helyébe*” hívták meg, híványa szerint a nagyobb fiúkat tanítani, az istentiszteleteken orgonálni, énekelni és a kórus igazgatójául. Bár mint tanító, elég ügyesnek tartották, „*de erkölcsére nézve, minthogy a hatodik parancsolat ellen gyakran vétkezett, a' köz várákozásnak meg nem felelt. Azonkívül még az Ekklesiával is küzdő viszonyban állott.*” Tanítói ügyessége és szorgalmánál fogva 1817. október 11-én meghívták Rimaszombatba, ahol néhány évig a donatisták¹²⁰ tanítója volt. Onnan Selmezbányára költözött nyelvtan tanítónak. Miután ott is vétett a hatodik parancsolat ellen, az egyház nem volt vele megelégedve. Innen Aszódra hívták, ahol azonban rövidesen felhagyott tanítói foglalkozásával, s néhány év múlva visszament Rimaszombatba.¹²¹

1803–1828. *Király János* (*1768, †1828)

Király János az Abaúj-Torna vármegyei Szepsi helységben született 1768-ban Király Márton és Greczmacher Mária gyermekeként. Tanulmányait a kassai evangélikus iskolában kezdte, majd felsőbb tanulmányait Késmárkon és az eperjesi kollégiumban folytatta. Innen Kassára ment tanítónak, ahonnan a fanciesli gyülekezet hívta meg. Szirmay István földesúr felfigyelt rendszeretetére és a gazdaság körüli ügyességére, s tisztartójául megválasztva Csécsén több évet töltött el. 1803. március 18-án jött Nyíregyházára az itteni gyülekezet meghívására. Még ugyanezen év szeptember 18-án elvette Felix Juliannát, akitől ismereteink szerint négy gyermekük született: Eleonóra Julianna (*1806. febr. 4.), József Pál (*1810. jan. 22.), Apollónia (*1813. febr. 10.) és Mária Terézia (*1815. dec. 16.).

Vidám lelkű, társaságot kedvelő, megbízható erkölcsű, egyeneslelkű embernek ismerték. Példás házasságának és nyíregyházi tevékenységének 25. évében, 1828. október 6-án 60 évesen érte a halál.¹²²

1820–1850. *Tregjár Pál* (*1798, †?)

A Gömör megyei Csetnek városában született 1798. december 8-án Tregjár Illés iskolatanító és Kállay Zsuzsanna gyermekeként. 10 esztendőig apja iskolájába járt, majd két évig Farkas András syntaxisára¹²³ járt a rozsnyói gimnáziumban.

művész fordította.) Bár több helyen ellentmondás mutatkozik a Történetkönyv és a Krónika feljegyzései között, azokat a többletinformációk alapján úgy érezzük, sikerült tisztázni.; Vegyes anyakönyv (1785–1800) 1792 szept. 17.; Halotti anyakönyv 1811. szept. 30.; Toporc (Szepes vm.) ma Toporec, SZK; Késmárk (Szepes vm.) ma Kežmarok, SZK; Kísszeben (Sáros vm.) ma Sabinov, SZK; (Lelkes 598, 304, 324.)

120. A gimnáziumi osztályok tagolódása a következő volt: parva, principia/donatus, grammatica, syntaxis, poetica, rhetorica.

121. EvltNy: Történetkönyv 69, 71, 75–82, 96. p.; Krónika 269–270. p.; Házassági anyakönyv 1803. szept. 18.; Kereszteltek anyakönyve 1806. febr. 4., 1810. jan. 22., 1815. dec. 16.; Halotti anyakönyv 1828. okt. 6.; Rimaszombat (Gömör és Kishont vm.) ma Rimavská Sobota, SZK; Selmezbánya (Hont vm.) ma Banská Štiavnica, SZK. (Lelkes 506, 523.)

122. EvltNy: Történetkönyv 216., 217. p.; Krónika 86, 267–269. p.; Házassági anyakönyv 1803. szept. 18.; Kereszteltek anyakönyve 1806. febr. 4., 1810. jan. 22., 1815. dec. 16. Apollónia lányukról csak Csillag Márton életrajzából tudunk, amikor Király Apollóniát felségül vette. Ld. EvltNy: Történetkönyv 220–221. p.; Bár még két Király-gyermek születéséről tudunk (István *1820. dec. 26., *Márton 1824. nov. 5.), akinek Király János az apja, anyjuk viszont Kwaka Erzsébet, azonban eddig sem Felix Julianna időközbeni halálát, sem Király János újraházasodását nem sikerült bizonyítani.; Eperjes (Sáros vm.) ma Prešov, SZK; Szepsi (Abaúj-Torna vm.), ma Moldava nad Bodvau, SZK (Lelkes: 188, 564.)

123. Mondattan, a nyelvtannak a szövszerkezetekkel és a mondatokkal foglalkozó része (A magyar nyelv értelmező szótára, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959–1962.). Ld. még 120. l., továbbá 125. l. szövegtörzse.

17 éves korában iskola rektor lett, de magát még éretlennek találta a feladatra. Így 1810-ben egy évig Gömörön, s még két évig Lócsén folytatott tanulmányokat, miután Felső-Kubinban vállalt magántanítói feladatokat. Ekkor szülővárosába hívták meg, így került vissza Csetnekre, ahol 1820-ig tanítóként dolgozott. Időközben több helyre is meghívták, de inkább maradt szűkebb hazájában, Csetneken. 1820-ban elfogadva a nyíregyházi gyülekezet meghívását, a magasabb leányifjúság tanítójaként iktatták be. 24 évesen nősült meg. A kántori teendőket Király Jánossal és az utána érkező Csillag Mártonnal közösen látta el, elsősorban a három orgonista, Nagy Sámuel, Susztek Sámuel és Kollmann Sámuel érkezéséig. Miután a nálánál kevésbé művelteket lenézte, gyakori sértő kifejezései, az egyházi rendeletek és határozatokkal szembeni makacs vitatkozásai és olykor dölyfös magaviselete miatt az egyházi vezetés Nyíregyházán nem nagyon kedvelte, ezért 30 év szolgálata után „kedves örömmel” vették 1850. február 11-i lemondó levelét.¹²⁴

1829–1831. *Csillag Márton* (*1802, †?)

Csillag Márton 1802. szeptember 15-én született Jolsva városában. Apja, Csillag Márton kereskedő és anyja, Kardos Johanna a helybeli iskolákban tanították. Grammatikai tanulmányai után 12 évesen Sajógömörre költözött, s ott a szókötési osztályban tanult tovább. 1815-ben a rozsnói iskolában folytatta tanulmányait a szókötési és szónoklati osztályban, majd a lócsi tanodában három évig tanulta a bölcsészeti tudományokat. 1823-26. között Eperjesen tanult bölcsészetet és hittant. Négy évig Pusztabodollón, majd egy évig Csiz helységben házi nevelő volt. Ezután került Nagy Veszverésre, ahol mintegy háromhónapi tartózkodás után 1828-ban elfogadta a nyíregyházi eklézsia meghívását a Király János halála által megüresedett tanítói állásra. A próba alkalmával a gömői esperességben működő három jelölt közül ő bizonyult a legalkalmasabbnak az állás betöltésére. Tanítói állása mellett Tregjár Pállal közösen látta el a kántori szolgálatokat. Közben 1831. dec. 8-a körül házasságra lépett a néhai Király János nyíregyházi iskolatanító Apollónia nevű leányával.

Alig 3 éves példamutató nyíregyházi szolgálata után Szarvasra költözött az evangélikusok meghívására, ahol a nagyobb fiúk tanítója és orgonista lett.¹²⁵

1831–1868. *Nagy Sámuel* (*1809, †1880.)

Nagy Sámuel 1809. június 30-án született nyíregyházi Nagy Pál festőművész és a benedekfalvi¹²⁶ származású Detrich Johanna gyermekeként. Még öt éves kora előtt beírták a nyíregyházi iskolába, ahol 6 éven át tanult a grammatikai osztályban. Király János, Burghardt Mihály és Kollmann Sámuel is tanítói voltak. Ezt követően 11 éves korában felkerült az eperjesi főtanodába, ahol négy évig képezte magát, majd a magyar nyelv gyakorlása érdekében a Debreceni Kollégium diákja volt egy éven át. Innen ismét Eperjesre került, ahol bölcsészetet és hittant tanult. Bár anyja

124. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 1. (1820–1847) 1820. III. 13.; Történetkönyv 123–124, 529–534, 617.; Krónika 272–273.; Csetnek (Gömör és Kishont vm.), Rozsnó környékén Ny-ra, ma Štitník, SZK; Sajógömör (Gömör és Kishont vm.) a mai Gemer mellett É-ra, SZK; Gömör (Gömör és Kishont vm.) ma Gemer, SZK; Felsőkubin (Árva vm.), ma Vyšný Kubín, SZK. (Lelkes 156, 204, 234, 514.)

125. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 1. (1820–1847) 1829. jan. 19., Történetkönyv 220–221, 255. p.; Krónika 281–282, 354–355.; Jolsva (Gömör és Kishont vm.) ma Jelšava, SZK; Nagyveszverés (Gömör és Kishont vm.) ma Veľká Poloma, Gemerská Poloma része, SZK; Csiz (Gömör és Kishont vm.) ma Čiz, SZK; Pusztabodolló pontos beazonosítása nem sikerült. (Lelkes 159, 283, 430, 640.)

126. Benedekfalva (Liptó vm.), ma Beňadiková, SZK (Lelkes 111.). Ld. még. Dr. Szabó József: „Tudós” Nagy Sámuel tanító úr. *Szemelvények Kelet-Magyarország és Kárpátalja iskolatorténétéből*. Nyíregyháza, 1998. (a továbbiakban Dr. Szabó 1998.)

tanácsára Pestre utazott sebészetet tanulni, végül mégis apja szavára hallgatva a lelkészi képzést választotta, így a lőcsei tanodában még két évig tanult, miközben házi tanítást vállalt és zongorázni is tanult. Eperjesen 1829. április 19-én hittanból jelesen végzett, s két nagyobb rangú uraságnál vállalt házi nevelői és zongora tanítási munkát. Ezt követően Cselej helységben tanított fél évig, majd az Ung megyei Antalócon két évig zongorázni tanította Petróczy Márton főszolgabíró leányát.¹²⁷

A nyíregyházi evangélikus gyülekezet 1831-ben hívta meg tanítónak.¹²⁸ Maurer Mátyás és Rebro Sofia leányával, Dorottyával 1832. szept. 13-án kötött házasságot, melynek során 7 gyermekük született,¹²⁹ köztük Lajos, aki később apja nyomdokaiba lépett. Minthogy 1835-ben hárman¹³⁰ látták el a Nagytemplom orgonista-kántori feladatait, minden bizonnyal már tanítói feladatai kezdetétől, 1831-től végezte a kántori teendőket is. A három Sámuel nevű orgonista-kántor egyszerre kérte fizetése emelését, melyet 1836. tavaszán meg is kaptak. Az orgonista feladatokat is lényegében egy időben kezdték. 1844-ben cikkében szót emelt a Nyíregyházán felállítandó kisdédóvó intézet mellett, s ennek támogatására hangversenyt is szervezett.¹³¹ S miután Kollmann Sámuel és Susztek Sámuel is elhunyt, több mint 10 éven át nagy valószínűséggel egyedül végezte a kántori és orgonista teendőket, majd 1861-től Kollmann Sámuel fiával, Szénfy Gyulával és saját fiával, Lajossal együtt¹³² látta el mindaddig, amíg a gyülekezet 1868-ban végleg határozott az orgonista-kántori szolgálat tanítói állástól való függetlenítéséről, amelyet fia nyert el.¹³³ Mindezek mellett nagy lekötöttséget igénylő egyházzenei feladatokat is ellátott, mint pl. a gyülekezeti levéltár rendezése, ill. a gyülekezet történetének megírása.¹³⁴

1868. ápr. 19-én, „hajlott kora és testi gyengeségénél fogva felmenteni kéri magát az orgonálás alól”, de ekkor a gyülekezet a kérelmet, mivel az összefüggő volt az „orgonista állomás szervezésével”, az erre alakult bizottmányhoz továbbította. Végül június 21-én fizetése meghagyása mellett engedélyezték az orgonálás alóli felmentését. Még ez év nyarán saját lakóház megvételéhez kölcsönt kért a gyülekezettől, amelyet decemberben meg is adtak neki.¹³⁵

Alapító tagja volt a Nyíregyházi Ágostai Evangélikus Tanítói Körnek, amelyet az 1870. október 4-én Nyíregyházán tanácskozássra összegyűlt evangélikus tanítók alakítottak meg. Bár gyengülő egészsége miatt vezető tisztséget már nem vállalt, aktívan részt vett a kör alapszabályának kidolgozásában, amely országos viszonylatban is példaértékű volt.¹³⁶

Betegsége miatt 1875-ben, „44 éve ernyedetlen buzgalommal” végzett munkája után nyugdíjba vonult, s öt évvel később, 1880. május 5-én 71 éves korában elhunyt.¹³⁷

127. EvltNy: E/6 Jegyzőkönyvek 1. (1820–1847) 1835. szept. 20., 1836. márc. 28/3.; Történetkönyv 257–258, 433–434.; Dr. Szabó 1998, 75–76.; Cselej (Zemplén vm.) ma Čeľovce, SZK; Antalóc (Ung vm.) ma Antaloc, U. (Lelkes 152, 82.)

128. EvltNy: Házassági anyakönyv 1832.09.13. ; Kereszteltek anyakönyve 1809/251. (júl. 2.).

129. EvltNy: Házassági anyakönyv 1832.09.13. ; Kereszteltek anyakönyve: Titusz Károly *1838.01.07., Lajos *1839.08.24., Sámuel *1835.05.12., Gyula *1844.04. 3/4., Anna Johanna * 1846.06.7/8. (születés/keresztelés napja), Mária *1851.09.4/6., Pál *1855.01.27/27. (Pál ikertestvére halva született).

130. A három Sámuel: Kollmann Sámuel, Nagy Sámuel és Susztek Sámuel.

131. EvltNy: Történetkönyv 433–434, 508.

132. EvltNy: E/6 Jegyzőkönyvek 3. (1864–1878) 1864/141. (dec. 18.) jkv.

133. EvltNy: E/6 Jegyzőkönyvek 3. (1864–1878) 1868. 06. 21-i egyházi ülés jkv-e.

134. Dr. Szabó 1998, 79.

135. EvltNy: E/6 Jegyzőkönyvek 3. (1864–1878) 1868.04.19-i, 1868. 07. 19-i és dec. 6-i jkv-ek.

136. Dr. Szabó 1998, 80.

137. EvltNy: E/6 Jegyzőkönyvek 3. (1864–1878) 1875/66. (IX. 11.) jkv.; Halotti anyakönyv 1880/316.

1833–1849. *Kollmann Sámuel* (Szénfy Soma)¹³⁸ (*1796, †1849)

Kollmann Sámuel 1796-ban született a bányaváros Göllnitzben¹³⁹, Kollmann György Sámuel és Eliser Erzsébet házasságából. 15 éves koráig a helybeli iskolában tanult, majd Eperjesre ment, ahol syntaxist és retorikát végzett és egy eszterdeig primanus volt. Tanulmányait Sárospatakon folytatta, ahol Kazinczy István fiát tanította egy és negyed éven át.¹⁴⁰ Tanítói képesítést nyerve 1818. december 16-tól lett tanító Nyíregyházán. A Schulek tanító Judit lányával 1818. szeptember 15-én kötött házasságából 5 gyermekük született,¹⁴¹ akik közül kettő, – Gusztáv és Gyula – kimagasló zenei tehetséggel tűnt ki.

Kollmann Sámuel az evangélikus egyház tanítója, 1833-tól pedig a Nagytemplom kántora is volt, melynek során az orgonálást és kántori szolgálatot Nagy Sámuellel és Susztek Sámuellel közösen látták el.¹⁴² A zongora és orgona oktatása mellett énektanítással és zeneszerzéssel is foglalkozott. Gusztáv fiával együtt 1840-ben, immár magyarosított nevükön, Szénfy Soma és Gusztáv név alatt jelentette meg „A' vetélkedők” c. zongorára írt két magyar nótát. Kollmann Sámuelnek még egy korallétje ismert „Tenéked Uram hálát adok” címmel.

Fontos szerepe volt a nyíregyházi evangélikus tanítóképző 1847-es megnyitását megelőző előkészítő munkában, de a tanítóképzőben pénzhiány miatt mégsem taníthatott. Hamarosan, 1849. júniusában megbetegedett, s az éppen Nyíregyházán állomásozó Görgey-seregben szolgáló két fiától, Gyulától és Zsigmondtól még a halálos ágyán búcsút vehetett. 1849. augusztus 3-án hunyt el.

1833–1850. *Susztek Sámuel* (*1806, †1850)

Susztek Sámuel 1806. márc. 9-én született a Zólyom megyei Tót-Lipcsén Susztek András szabó mester és Szikora Anna frigyéből. Elemi tanulmányait otthon végezte, majd 1817-ben 11 évesen Dobsinára került, ahol grammatikát és syntaxist tanult. Onnan Osgyánba, majd egy év múlva S. Gömörre költözött retorikát tanulni. Két év múlva, 1824-ben Selmecebányára került, ahol 3 évig bölcsészetet és hittant hallgatott. Német és hittan ismereteinek bővítésére egy évet Késmárkon töltött, ahol még honi törvénykezést is hallgatott. Ezt követően Eperjes, Csetnek és ismét Eperjes volt állomáshelye. Bár a magyar nyelv terén és az orgonálásban való járatlansága miatt először vonakodott, de 1830-ban mégis elfogadta az aba-újszántói evangélikusok meghívását a megüresedett tanítói hivatalra. Itt kötött házasságot 1832. január 6-án a néhai Novák Sámuel és Csajka Klára, ekkor már Dombly Jánosné Borbála nevű leányával.¹⁴³

1832-ben a pályázati felhívásra jelentkezett Nyíregyházára kántortanítónak, amikor is a próbát ugyan letette, de „*gyenge magyar lévén elmellőzték*”. Később a nyíregyházi gyülekezet 1833. szeptember 11-én újra meghívta, s így már 1833. október 1-jén Nyíregyházára költözve, elfoglalta az állást. 1835-ben két tanítótár-

138. Az életrajzi összefoglaló forrása Tóth Sándor: *Zenei élet Nyíregyházán a XIX. században*. Helytörténet I. Nyíregyháza, 2000.; Ld. továbbá EvtNy: Házassági anyakönyv H. 1. (1801–1826), miszerint 1818/116 bejegyzés szerint házasságot szept. 15-én kötött Schulek Judittal. Apja Kollmann György Sámuel, anyja Elischer Erzsébet.

139. Göllnitz = Gölnic (Szepes vm, egykor Gömör vm.) ma Gelnica belterülete, SZ (Lelkes 234.).

140. EvtNy: Történetkönyv 100.

141. Gusztáv Sámuel *1819. 08. 24., Vilma *1821. 04. 19., Gyula György *1823. 02. 17., Julianna Lydia *1825. 02. 18., Zsigmond Móric *1827. 05. 04. (EvtNy: Keresztelési anyakönyv.)

142. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 1. (1820–1847) 1835. szept. 20-i egyházi ülés jkv-e.

143. Történetkönyv 270–270.; Tót-Lipcse = Zólyomlipcse (Zólyom vm.) ma Slovenská Lupča, SZ; Dobsina (Gömör és Kishont vm.) ma Dobsiná, SZK; Osgyán (Gömör és Kishont vm.) ma Ošďany, SZK; Csetnek (Gömör és Kishont vm.) ma Štitník, SZ (Lelkes 602, 656, 175, 457, 156.)

sával, Kollmann Sámuellel és Nagy Sámuellel együtt látták el az orgonálást és a kántori szolgálatot.¹⁴⁴ Megnövekedett feladatai és a gyermeklétszám miatt 1838-ban segédtanítót kért a gyülekezettől, e kérését azonban nem teljesítették. Csak 1844. év végén került sor arra, hogy végül megszemlélték Susztek iskoláját, s ennek eredményeként az egyházi ülés szükségesnek látta, hogy iskolájának 240 gyermekéből ötvenet más keze alá átirányítsanak. 1845-ben Szivák Dániel személyében már volt segédtanítója, sőt azt is sikerült kijárnia, hogy segédje élélményére – a roppant drágaság miatt – valamivel nagyobb összeget kapjon.¹⁴⁵ Öt évvel később – igen korán – 1850. április 26-án 44 évesen ragadta el a halál.¹⁴⁶

1850. *Kralovanszky László* (*1835 előtt, †?)

Kralovanszky Lászlót, aki helybeli lévén, rövid ideig mérnökséget tanult, s ugyan még orgonálni nem tudott, a gyülekezet 1850-ben mégis megválasztotta rendes tanítónak azzal a kikötéssel, hogy orgonista is legyen, de temetési szolgálatokat nem kell ellátnia. Minthogy a rektori hivatala nehézségeit csakhamar átlátta – s nyilván nem tudott megbirkózni feladataival –, állásáról önként lemondott. Életútjáról többet nem tudunk.¹⁴⁷ (L. még Bene János cikkét a Kralovanszky fiúkról e számunkban – *A szerk.*)

1852–1860. *Gáspári János* (*1823 k, †?)

Gáspári János a szepes megyei Hadusfalván¹⁴⁸ született, Gáspári János és Boratki Zsuzsanna gyermekeként. Gimnáziumi tanulmányait Lócsén, teológiát és a bölcsészeti tudományokat Eperjesen végezte. Négy évig magánnevelőként tevékenykedett, a templomi zene gyakorlására pedig Boroszlóba¹⁴⁹ utazott, ahová az eperjesi egyház saját költségén küldötte ki. Tanulmányai után az eperjesi evangélikus egyház „*orgonista és énekmesterül*” hívta meg, ahol hét évig szolgált. Ezt követően a magas termetű, szakállas, 29 éves „*komoly indulatú, de barátságos*” fiatalembert a nyíregyházi evangélikus gyülekezet 1852-ben hívta meg szolgálatra. A gyülekezet a magyar és tót istentiszteleten 1852. május 31-én, pünkösöd másnapján „*próbát tartott*”, mely után július 8-án végleg meghívták „*orgonista és énekmesterül*”. Csaknem 8 évi szolgálata után 1860. július 1-én visszatért Eperjesre.¹⁵⁰

1861–1868. *Szénfy Gyula*¹⁵¹ (*1823, †1896.)

Kollmann Sámuel és Schulek Judit házasságából 1823. február 17-én született Nyíregyházán. Édesapja jogásznak taníttatta. Nyíregyházi és eperjesi tanulmányai mellett intenzíven foglalkozott zenével, de a nyári szünetekben tevékenyen részt vett a helyi műkedvelő színtársulat munkájában is.

144. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 1. (1820–1847). 1834. szept. 2-i, 1833. szept. 23-i, 1835. szept. 20-i egyh. ülés jkv-ei.

145. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 1. (1820–1847) 1838. szept. 15-i, 1844. dec. 22-i és 1845. nov. 19-i egyh. ülési jvk-ek.

146. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 2. (1848–1863) 1850. 70.; Halotti anyakönyvek 1850. 04. 26.

147. EvtlNy: Történetkönyv 646. p. Az egyik feljegyzés arra utal, hogy ugyan megválasztották „*de nem hivataloskodott*”. Ezzel ellentmondásos, hogy „*Kralovanszky László rendes tanítótól és orgonistától megválasztatik, de csak hamar le is mondott abból*”.

148. Hadusfalva = Edósfalva (Szepes vm.) ma Hadušovce, SZK (Lelkes 246, 184.).

149. Boroszló (Sáros vm.) ma Brestov, SZK (Lelkes 130.).

150. EvtlNy: Történetkönyv 690, 700.; Krónika 85–86.

151. Az életrajzi összefoglaló forrása Tóth Sándor: *Zenei élet Nyíregyházán a XIX. században*. Helytörténet I. Nyíregyháza, 2000.; Ld. továbbá EvtlNy: Keresztelési anyakönyv K.3. 1823/87, miszerint Kollmann Julius Georgius-ként lett anyakönyvezve. Apja rector, anyja Schulek Judit.

1846-ban szerzett ügyvédi oklevelet, majd Zsigmond öccsével önkéntesként részt vett az 1848-49. évi szabadságharcban. Ezért a világosi fegyverletétel után bujdosni kényszerült.

Már ezekben az időkben virtuóz zongorajátékáról volt ismert, de zeneszerzéssel is foglalkozott. Zeneszerzői munkásságából 13 műve ismeretes, egyet pedig apjával közösen adtak ki.

Amikor bátyja 1854-ben polgármester helyettesi tisztségéről lemondott, akkor került Nyíregyháza közigazgatási munkakörébe iktató és lajstromozó beosztásban. Később a város levéltárnoka, és az evangélikus egyház tanácsának is tagja volt: 1867-ben megválasztották a gyülekezet presbiterévé. Közben állása mellett 1859-től az újra megnyílt evangélikus tanítóképző zenetanára is volt. 1861-ben azonban városi pozíciója tekintetében pályát módosított és egyházában tanítói állást vállalt. Szénfy Gyulát a felső polgári leányiskolába választották meg, míg Nagy Lajost, Nagy Sámuel fiát az olvasó fiúk osztályába. 1861-től Nagy Lajossal együtt látták el a gyülekezet orgonista-kántori feladatait is mindaddig, amíg az orgonista állást 1868-ban nem függetlenítették a tanítói feladatoktól. A tanítói állást később már igazgatóként¹⁵² folytatta egészen haláláig. Emellett számos közéleti tevékenységet is vállalt.

Csaknem 40 éves volt, amikor 1862. április 12-én házasságot kötött a 19 éves Sulyán Zsuzsannával, mely frigyből két tehetséges gyermekük született. Gyula és Margit a 80-as években már ismertek voltak zongoratudásukról a város közönsége előtt. Felesége azonban 1877. december 28-án, 35 évesen elhunyt, így 1879. augusztus 19-én évek Bertkó Paulinával újabb házasságot kötött, akitől három gyermeke született.¹⁵³

A zeneszerzés mellett zongoratanítással, jótékony célú hangversenyek szervezésével és azokon szólólistaként és zongora kísérőként is gyakran fellépett. Kezdeményezője volt az egyházi és polgári énekkarok létrehozásának, betanításának. A nyíregyházi Dalárdának karnagya, majd főkarnagya is volt. 1881-ben azonban bejelentette visszalépését a nyilvános hangversenyek rendezésétől, de a zongoraoktatást és a tanítói munkát tovább folytatta.

1896. október 12-én bekövetkezett halálával egy virtuóz zongoristát, egy orgonistát, a város zenei életének egyik megalapozóját és egy példás pedagógust veszített a város.

1861–1898. *Nagy Lajos* (*1839, †1899.)

Nagy Lajos 1839. augusztus 24-én született Nyíregyházán. Anyja Maurer Dorotya, apja, Nagy Sámuel a nyíregyházi evangélikus gyülekezet kántortanítója és orgonistája volt.¹⁵⁴ Nagy Lajos Nyíregyházán és Lőcsén végezte iskoláit. Szülői hatásra a tanítói pályát választotta. A soproni tanítóképző elvégzése után szülővárosában, Nyíregyházán kezdett el tanítani. Az 1850-es végén induló nyíregyházi tanítóképző növendékeiből szervezett ifjúsági dalárda karvezetője, az 1864-ben szerveződött nyíregyházi dalárda egyik karmestere, majd főkarmestere volt 1885-ig.

152. EvltNy: E/6 Jegyzőkönyvek 4. (1878–1895) 1888/113. jkv, miszerint Szénfy Gyulát további 3 évre igazgató tanítónak választották.

153. EvltNy: Házassultak anyakönyve 1862.04.12., 1879.08.19. Keresztelési anyakönyv 1880/643. (dec. 5.) Szeréna, 1882/251. (máj. 6.) Paulin Emma, ő azonban 2 nap múlva elhunyt, 1885/594. (szept. 21.) Zoltán Máté

154. EvltNy: Keresztelési anyakönyv K.4. 1839/423.

12–13. kép. Nagy Lajos korálkönyvének címoldala és egyik oldala

Közben 1862-ben házasságot kötött a 18 éves Hankovszky Juliannával, aki 6 gyermekkel¹⁵⁵ ajándékozta meg.

1861-től Szénfy Gyulával közösen látta el az orgonista teendőket, majd 1868-tól, amikor a gyülekezet az orgonista állást függetlenítette, őt ajánlották erre a tisztségre. Így lett 1868 ősztől a Nagytemplom főkántora és orgonistája. Mint orgonista, közösen fellépett a debreceni Szotyori Nagy Károly orgonahangversenyén is.

Nagy Lajos nemcsak karvezető és előadóművész, hanem jelentős elméleti szakember, s egyben zeneszerző is volt. 1874-ben bejelentette, hogy az általános használatra szánt korálkönyvével¹⁵⁶ – amely fő művének számít – elkészült (12. kép). E korálkönyv 352 magyar, szlovák és német dallamot tartalmaz négy szólamú harmonizációban, a sorok közötti rövid közjátékokkal ellátva (13. kép). A korálkönyv 1877-ben jelent meg nyomtatásban, s még ebben az évben ellátták vele a nyíregyházi tanítókat. Korálkönyvében kívül még négy művét ismerjük. Egyházi jellegű művein túl dalszerzőként is ismert volt: 1876-ban az Orpheus c. zeneműfolyóirat zongorakíséretes eredeti népdal szerzésére kiírt pályázatán két dalát első díjnak minősítették.

1898. júniusában a betegeskedő főorgonás kéthavi szabadságot kért. Az év végén ismét kérte szabadságának meghosszabbítását, a gyülekezet vezetősége 1899. január 1-től június végéig „utolsó, meghosszabbíthatatlan szabadságot” engedélyezett „fizetése meghagyása mellett”. Ezt azonban már nem tudta kitölteni, mert 38 évi kántori szolgálat után 1899. április 22-én elhunyt. Szénfy Gyulával együtt Nyíregyháza XIX. századi zenei életének meghatározó személyiségei voltak

1875–1920. Zsák Endre (*1852, †1921)

A Pozsony melletti Modor¹⁵⁷ településen született 1852. december 14-én Zsák Endre csizmadiamester és Krmann Zsuzsanna gyermekeként. A pozsonyi evangélikus Lyceumban – ahol a szokásos tantárgyak között a latin és német nyelven

155. EvtlNy: Házassági anyakönyv 1862/106. (nov. 8.); Keresztelési anyakönyv: Kálmán Lajos *1863/548, Sándor Károly Jenő *1866/623, Kálmán Rezső *1868/300, Anna Julianna *1870/212, Ilona *1872/562, Jenő *1882/636.

156. Nagy Lajos előtt az 1850-es évek végén már Gáspáry János nyíregyházi tanító és orgonista is összeállított egy korálkönyvet, de az kiadatlan maradt. Nagy Lajos e korálkönyvénel a győri superintendens és az Athenaeum-féle magyar, a Transcius és Zpevink tót, valamint a pozsonyi német énekeskönyveket vette alapul a dallamok összeválogatása során.

157. Pozsony vm., ma: Modra SZK

14–15. kép. Zsák Endre líceumi bizonyítványa és tanítói oklevele

kívül görögül is tanult – folytatott „dicséretes”, „első osztályzatot érdemelt” tanulmányát követően (14. kép) a tanítóképző I. osztályát Modorban, a II. és III. osztályt a soproni evangélikus tanítóképzőben végezte, ahonnan a tanév végi vizsgákat követően „zeneszerkesztés”, orgonajáték, ének- és hegedűjátékban is kitűnő bizonyítvánnyal tért haza. Elemi iskolai tanítói oklevelét (15. kép) 1874. június 25-én kapta kézhez.¹⁵⁸ A nyíregyháziak meghívása mellett 1875. januárjában Farnadra¹⁵⁹ is meghívták rendes tanító állásra, de nyíregyházi maradását fizetésemeléshez kötötte, esetleg a segédtanítói állást is elvállalva. Májusban azonban csakis a másodkántori állást vállalva szándékozott maradni. Végül 1876 januárjában tanítói és másodorgonista-énekvezéri állásra hívták meg Nyíregyházára Nagy Lajos első orgonista mellé (16. kép). Feladatai közé tartozott az istentiszteletek orgonista-énekvezéri teendőinek ellátása „az első orgonistával közösen és egymással egyformán megosztva”, a tanítók szükség esetén történő helyettesítése, a „karénekeseknek az első orgonistávali közös begyakorlása”, az iskolai ifjúság énekeire és a tanyai tanítók négyszólamú éneklésre tanítása is.¹⁶⁰

Huszonhárom évesen, 1876. november 4-én Nyíregyházán kötött házasságot a 18 éves Nádasi Emiliával,¹⁶¹ mely frigyből 5 gyermekük született: Dezső (*1877.

16. kép. A gyülekezet pecsétöredéke 1876-ból

158. Az életrajzi adatokat, okleveleket, bizonyítványokat a Zsák család okleveleit, személyes adatait őrző Zsák György nyugdíjas gépészmérnök, Zsák Endre unokája bocsátotta rendelkezésemre, amelyért külön köszönet illeti.

159. Esztergom vm. párkányi járás, ma: Farná, SZK.

160. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 3. (1864–1878) 1875/5 (jan. 17.), 1875/35 (máj. 9.) jkv-ei. Az 1876. jan. 16-án kelt hívány Zsák György, Zsák Endre unokájának tulajdonában van.

161. Többször Emma néven szerepel, ám anyakönyvezve Emiliaként volt. †1919. márc. 27. Nyíregyháza. (EvtlNy: Temetési anyakönyv 1919/100).

szept. 11., †1939. szept. 24. Jászberény), Zoltán (*1880. febr. 3., †1966. okt. 13.), Andor (*1881. júl. 20., †1953. febr. 26.), Judit Emma (*1884. szept. 4., †1952. szept. 30.) Häuffel Lajosné és Emil Lajos (*1895. nov. 4., †1921. máj. 16.)¹⁶²

Gyermekei neveltetésére, képzésére nagy gondot fordított. Elsősülött fia *Dezső* a közigazgatásban dolgozott. Az I. világháborúban több kitüntetést kapott. A világháború után elnyerte a Signum Laudis és a Nagy Ezüst Vitézségi Érmét, amellyel egyben a „vitéz” rangot is megkapta. *Zoltán* gyermeke a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen végzett, mint botanikus, majd kolozsvári tanársegédi működése¹⁶³ után több évtizeden keresztül az Országos Vetőmagvizsgáló Intézet kísérletügyi főigazgatója volt. *Andor* a tanítói pályát választotta, de később gazdálkodásra tért át. *Judit* (Häuffel Lajosné) háztartásbeliként férje üzletében tevékenykedett. *Emil* jogászként abszolválta, majd a Keleti Kereskedelmi Akadémia elvégzése után a Nyíregyházi Termény- és Áruraktár ügyvezető igazgatója lett.¹⁶⁴

Zsák Endre huszonkét év hűséges szolgálata után 1897-ben fizetésemelést kért, amelyet meg is kapott.¹⁶⁵ Amikor a betegeskedő Nagy Lajos főorgonás 1898. júliusától 2 havi szabadságot kért, már teljes egészében át kellett vennie az orgonista-kántori teendőket (17. kép). A Nagy Lajos halálával megüresedett főorgonás állás miatt – nyilván a főorgonás állás hivatalos megszerzése érdekében – sokat mozgolódott a kántori állás újraszervezése ügyében, elsősorban a kötelességek és javadalmazás tekintetében. A presbitérium azonban ragaszkodott az addigi megoldáshoz, és meghirdette a megüresedett kántori állást.¹⁶⁶ Santroch Aljost vették fel főorgonásnak, aki 1910-ig látta el beosztását. Így Zsák Endre mindaddig másodorgonistaként tevékenykedett Santroch Alajos mellett. Közben lábpanaszai miatt 1904-ben 2 hónap szabadságot kért a nyáron. Ősszel Santroch Alajossal együtt javaslatot terjesztettek elő a mendikánsi rendszer¹⁶⁷ megszüntetésére, s arra

17. kép. Zsák Endre portréja

162. A születési és házassági adatok az EvtlNy. anyakönyveiben találhatóak, a halálozási adatokat Zsák György bocsátotta rendelkezésemre, melyeket az anyakönyvekben ellenőriztünk.

163. Az egyetem befejezése után röviddel a kolozsvári egyetem tanársegédje lett. Dr. Zsák Zoltán a kandidátusi fokozatot kiemelkedő munkássága alapján nyerte el. (Zsák György nyugdíjas gépészmérnök adatai alapján.)

164. Zsák Endre gyermekeire vonatkozó adatokkal unokája, Zsák György szolgált, míg Zsák Emil az egyháznál betöltött funkcióira EvtlNy: E/6 Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1. (1939–1950) kötete ad bizonyítékokat: 1943 óta képviselőtestületi tag, pénzügyi bizottsági elnök, 1946-tól másodfelügyelő, és őt választották meg az Egyházi Zene- és Kultúrbizottság elnökéül is.

165. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 5. (1896–1909) 1897. aug. 22-i jkv.

166. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 5. (1896–1909) 1899. ápr. 23-i, 1899/25 (jún. 25.), 1899/34. (júl. 23.) jkv-ek.

167. A lexikonok szerint a *mendikáns*: református (v. protestáns [szerzői megjegyzés]) kollégium kis diákja, a legátus kísérelője, aki házról házra járva ünnepi köszöntőt mondott, és ezért kisebb pénzadományokat kapott (A magyar nyelv értelmező szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959-1962), az így nyert adományokat saját tanulmányi céljaira fordíthatta. E tipikus mendikáns énekek, diáktrefák, a racionális 18. sz. termékei, melynek során a megrakott asztal mellé került üres bendőjű diák elmondta külföldi tanulmányait szerzett tapasztalatait, képtelennél képtelenebb kalandjait, mint pl. egy gatyakorban fogott tetű és egy bika párviadala, vagy pl. a Duna fölött hidat tartó szünyog, leégett folyó, levegővel

hogy a kántorok mellé egy-egy jó hangú férfi énekest rendeljenek. Az ő nevükhöz fűződik a templom új, Rieger orgonájának beszerzése is.¹⁶⁸

Santroch Alajos 1910-ben történt távozásával ő töltötte be a főorgonás állást is, ezért 1911-ben külön javadalmazást kért, amelyet bár engedélyeztek számára, azt ő oly mértékben méltánytalannak ítélte, hogy kérvényét visszavonta a következő szavakkal: „Mivel ezen jutalmazás egyáltalán nem áll arányban az általam végzett munkával, szinte szégyenletesnek tartom, hogy az egyháznál teljesített teendőim olyan kevésre becsültetnek. ... Az ilyen arányú javadalmazásról tiszteletteljesen lemondok, azt igénybe venni nem fogom.” 1918-ban a háborús viszonyok okozta megnőtt drágaság miatt kérte lakáspénzének és fizetésének emelését, amelyet jóvá is hagytak. Zsák Endre az egyháznál betöltött 46 évi szolgálata és 10 éves főorgonási tevékenysége után 68 évesen mondott le 1920. júniusában. 1921. május 16-án, 69 éves korában hunyt el Nyíregyházán.¹⁶⁹

1899–1910. *Santroch Alajos* (*1850k, †?)

A gyülekezet által a Nagy Lajos halála kapcsán megüresedett orgonista-kántori állás betöltése érdekében 1899-ben kiírt pályázatra csak ketten jelentkeztek. S miután az egyik pályázó július 17-én visszalépett, Santroch Alajos csak egyedüli pályázóként maradt. Ekkor ő még katolikus vallású volt, s bár kitérésére a hivatalos lépéseket már megtette, ezúttal mégsem választották meg, mert a zsinati törvény más vallású alkalmazását határozottan tiltotta. Ezért új pályázatot írtak ki, amelyre már öten jelentkeztek. Közülük Santroch Alajos főgimnáziumi ének- és zenetanárra, a helybéli dalegylet karmesterére esett a választás szeptember 9-én, miután a többiek kellő jártasságot nem tudtak felmutatni. Santroch viszont az egyháztanács tagjainak legnagyobb része által is jól ismert prágai zeneakadémia kántori osztályában végzett, s a pályázaton kellő kántori gyakorlatot tudott felmutatni, így egyedüli jelöltként javasolták megválasztásra.¹⁷⁰

Az orgonista állást Zsák Endrével közösen töltötték be, s még ez év novemberében együtt kapták meg híványukat. A feljegyzések alapján jól együtt tudott működni Zsák Endrével, akivel közösen terjesztettek elő javaslatot a mendikánsi rendszer megszüntetésére, s arra hogy a kántorok mellé egy-egy jó hangú férfi énekest rendeljenek. Az ő nevükhöz fűződik továbbá a templom új orgonája beszerzésének sürgetése is.¹⁷¹

Valamikor 1900 előtt kötött házasságot az unitárius vallású Mátéffy Margittal, mely házasságból csak egy gyermek születését sikerült kideríteni.¹⁷²

élő emberek stb. hazugságmese-elemekkel telített mondókáját (Magyar néprajzi lexikon. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977). Ez esetben azonban a mendikánsok olyan árvák, akik neveltetéséről az egyház gondoskodott, cserébe énekelniük kellett a templomban.; Ld. továbbá EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 5. (1896–1909) 1899. dec. 16. , 1904/39 egyháztanácsi (továbbiakban: ET), 1904/40. képviselőtestületi (továbbiakban: KT) jkv-ek.

168. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 5. (1896–1909) 1904/71. ET, 1905/61. ET (szept 30.), 1905/43. KT. (okt. 1.) jkv-ek.

169. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 6. (1910–1921) 1910/73. ET (okt. 6.), 1911/94. ET (nov. 22.), 1918/47. ET (máj. 1.), 1918/34. KT (máj. 5.), 1918/62. ET (jún. 24.), 1920/19. ET (júl. 10.). Fizetéskiegészítésre vonatkozó kérvényét, s a kért, de szégyenletesnek tartott többlet-javadalmazásáról szóló, majd közel 10 évvel később főorgonási állásáról történt lemondó levelét unokája, Zsák György őrzi.

170. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 5. (1896–1909) 1899/34. (júl. 23.), 1899/39. (szept. 9.), 1899. dec. 16-i KT jkv-ek.

171. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 5. (1896–1909) 1904/71. ET, 1905/61. ET (szept 30.), 1905/43. KT. (okt. 1.) jkv-ek. Ld. továbbá 167–168. lábjegyzet.

172. EvtlNy: Keresztelési anyakönyv. 1900/138 szerint január 30-án András nevű gyermekük.

1910-ben azonban nyugdíjaztatását kérve lemondott állásáról. A kántori állást a gyülekezet azonban egyelőre nem hirdette meg. Santroch Alajos időközben kivándorolt Amerikába, ahol Detroitban, mint zenetanár telepedett le. Az egyház iránt táplált szeretete jeléül 1923. tavaszán 6000 koronát ajándékozott volt gyülekezetének orgona-alapjába, hogy a hangszer első világháborúban hadi célra rekvirált homlokzati sípjait pótolhassák. Nagylelkű ajándékát a gyülekezet jegyzőkönyvileg is megköszönte.¹⁷³

1922. Heinz Fülöp

A Zsák Endre lemondásával és halálával megüresedett állásra 1921-ben Heinz Fülöp körmenyi tanítónak küldött híványt a gyülekezet vezetősége. Heinz Fülöp azonban valószínűleg a cseh megszállott területeken elrendelt határozat miatt nem válaszolt a híványra. A képviselőtestület azonban felszólította, hogy állását december 15-ig töltsse be. Heinz Fülöp az állást végül elfogadta, de miután a gyülekezetnek nem sikerült a kántorlakásból a katonai ügyészséget kilakoltatni, az egyháztanács már nem ragaszkodott ahhoz, hogy szolgálatát azonnal megkezdje. Később ismét felszólították, hogy 1922. augusztusig mégiscsak foglalja el énekesi állását, bár lakást a kántor részére továbbra sem sikerült felszabadítani. Heinz végül az állást elfoglalta, de röviddel ezután mégis lemondott.

1923–1948. Krecsák László (*1900, †1985.)

Krecsák László 1900. március 9-én Nyíregyházán született Krecsák János evangélikus iparos és Kussnyerik Rozália házasságából. 1918. szeptember 1-től a hadban lévő tanítók helyettesítésére vette fel helyettes tanítói állásra a nyíregyházi gyülekezet képviselő testülete a 18 éves okleveles tanítót. A híványában ígért lakást azonban a gyülekezet nem biztosította számára. Ezért 1923-ban kérvényezte, hogy bútorai elhelyezésére legalább egy szobát biztosítsanak számára. A gyülekezet azonban még 1924-ben, sőt 1926. nyaráig sem tudta teljesíteni kötelezettségét. Közben 1923. januárjában lemondott tanítói állásáról, miután kántornak megválasztották. 1925. szeptember 8-án házasságot kötött a 17 éves Bartos Piroskával, akitől két gyermeke született: Lenke Piroska és Erzsébet.¹⁷⁴

Az orgonista-kántori teendők mellett 1924 és 1926 nyarán, szabadságának ideje alatt rész vett az Országos Dalszövetség rendezésében a Budapesti Zeneakadémián tartott karnagyképző tanfolyamon, amelyet az egyház vezetése nagyon pozitívan értékelt, s magára vállalva a tanfolyammal kapcsolatos tanfolyamdíj és útiköltség térítését. Krecsák László a kötelezettsége mellett más egyházi munkát is szívesen vállalt, így pl. ostyasütést, az elhalálozottak és megkesketettek névsorának összeállítását, vagy pl. az ifjúság és a felnőtt egyháztagok részére hetenként két énekóra tartását, amely tevékenységét a gyülekezet anyagiakkal is elismerte.¹⁷⁵

173. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 6. (1910–1921) 1910/73. ET (okt. 6.), 1910/79. ET (okt. 10.), 1911/11. ET (jan. 28.), 1911/17. KT (febr. 12.), 1923/26. ET (márc. 17.), 1923/23. KT (márc. 18.).

174. EvtlNy: Keresztelési anyakönyv 1900/159, 1926/457 (aug. 28. Lenke Piroska), 1934/80 (febr. 13. Erzsébet); Házassági anyakönyv 1925. szept. 18.; E/6 Jegyzőkönyvek 6. (1909–1921) 1918/82. KT (okt. 20.), 1919/54. KT (szept. 14.), 1923/14. ET (jan. 13.), 1923/82. KT (ápr. 12.), 1923/207. ET (dec. 15.), 1923/216. KT (dec. 16.), 1924/23. ET (febr. 2.), KT (febr. 3.), 1926/86. ET (jún. 12.).

175. EvtlNy: 1924/106 ET (júl. 1.), 1924/92. KT (júl. 6.), 1925/36. ET (ápr. 4.), 1926/96. ET (jún. 19.), 1926/79. KT (jún. 20.), 1926/146. ET (nov. 6.), 1926/111. KT (nov. 7.).

Budapesten Kodály tanítványa volt, az 1899-ben alakult gyülekezeti vegyeskarta az 1940-es években oly magas színvonalra emelte, hogy a Zeneakadémia országos versenyén 1947. október 8-án a makóiakkal megosztva első helyezést nyertek.¹⁷⁶

Az egyházi iskolák államosításakor a kialakult vallásellenes politikai helyzet miatt azonban kántori állásáról lemondott, s mint énektanár, világi iskolában folytatta tevékenységét.

Életének 85. évében, 1985. február 12-én hunyt el Nyíregyházán.

1948–1952. *Deményfalvi Kálmán* (*1887, †1971)

Deményfalvi Kálmán 1887. február 12-én Újpesten született Thaisz Lajos gépgyári mintaasztalos és Haug Karolin gyermekeként. Kántortanítói végzettségét Eperjesen szerezte. 1903. körül nevezték ki kántortanítónak. Mivel édesapja korán elhunyt, édesanyjával Nyíregyházára költöztek, ahol tanyasi iskolai tanítói állást vállalt. Az I. világháborúban tanítói végzettséggel kb. egy évig szolgált a 32-es Budapesti Háziezredben.¹⁷⁷

1927. február 8-án kötött házasságot Péter Erzsébettel (*1902. aug. 13., †1984. aug. 16.), mely házasságból két gyermek született: Károly (*1927. dec. 31.), aki közgazdasági majd gépészeti vonalon tevékenykedett, és Kálmán (*1930. aug. 18.), akiből gépészmérnök lett.¹⁷⁸

A tanyasi iskolából 1926-ban, még nősülése előtt került a városba, s már ugyanettől az évtől segédorgonistaként kántorkodott Krecsák László mellett.¹⁷⁹

1946-ban, mint tanítót s címzetes igazgatót nyugdíjazták.¹⁸⁰ Amikor 1948-ban Krecsák László az iskolák államosítása után az egyházi szolgálat helyett az énektanári állást választotta, Deményfalvi Kálmán, mint kisegítő kántor vette át az orgonista feladatokat, Joób Sándor segédkántorral együtt.¹⁸¹

1971. május 19-én a baktalórántházi kórházban hunyt el. Május 24-én Nyíregyházán temették el az ún. Morgó-temető Topscher-kápolnájában.¹⁸²

1952–1978. *Gáncs Aladár* (*1925)¹⁸³

Székesfehérvári születésű diákként a Fasori Gimnáziumban jelesen érettségizett 1943-ban. Tanulmányait a soproni Erzsébet Tudományegyetem Hittudományi Karán folytatta, ahol 4 év után kapott abszolutóriumot, s Baján kezdte el, majd a budapest-kelenföldi gyülekezetnél folytatta segédlelkészi szolgálatát. A teológiai végzést követően két év múlva, a lelkészi vizsga letétele után kapott lelkészi oklevelet. A segédlelkészi szolgálatot 4 év csepeli hitoktató-lelkészi munka követte.

Zenét magánúton tanult. Egy éves zongoratanulmányát követően orgonálni Kapi-Kálk Jenőnél kezdett még 1942-ben. A teológia elkezdésével ez a tanulmánya

176. Finta Gergely: Nyíregyházi beszélgetés. *Magyar Egyházzene* X. évf. (2002/2003) 1. sz. 81–82.; Demcsákné Balczó Ildikó emlékezete szerint. Ld. továbbá EvtNy: E/6 Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1. (1939–1950) 1947. júl. 15-i jkv. 3. pontja.

177. Deményfalvi Kálmán fia, Deményfalvi Károly elmondása alapján, aki az életrajzi adatok közléséhez hozzájárult.

178. Deményfalvi Károly adataira támaszkodva, melyeket a nyíregyházi anyakönyvekben ellenőriztünk.

179. Deményfalvi Károly elmondása alapján.

180. EvtNy: E/6 Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1. (1939–1950) 1946. júl. 21-i jkv. 6-7. pont, okt. 20-i jkv. 6. pontja.

181. EvtNy: E/6 Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1. (1939–1950); Joób Sándor *1883. nov. 2., †1955. (A Joób Sándorra vonatkozó adatokat unokája, Joób Árpád szolgáltatta.)

182. Deményfalvi Károly adataira támaszkodva.

183. Az életrajz a szerző Gáncs Aladárral történt beszélgetése és Finta Gergely: Beszélgetés Gáncs Aladárral c. cikke (*Magyar Egyházzene* V. évf. (1997/1998) 2–3. sz. 313–315.) alapján készült.

abbamaradt. 1952-ben Nyíregyházára költözött és lelkészi szolgálata mellett az evangélikus gyülekezet főorgonása lett. Ideköltözését követően zenei tanulmányait még 3 év intenzív zongoratanulással egészítette ki Straky Tibornál, s még 3 éven át Nyíregyházáról Budapestre rendszeresen felutazva Gergely Ferencnél folytatta orgonatanulmányait. Az 50-es évek elején jelentkezett a debreceni konzervatóriumba is, de – a korra jellemző módon – még válaszra sem méltatva, nem vették fel lelkészi végzettsége miatt.

Elődjeitől, Krecsák Lászlótól illetve Deményfalvi Kálmántól nemcsak a kántori teendőket, hanem a kórus vezetését is átvette. A kezdetben 40 tagú, de később 60-80 létszámot is elért énekkart vezetve Palestrinától a Bach-kantátáig fejlesztette fel a kórus repertoárját. Az énekkar rendszeresen szolgált a gyülekezet minden nevezetes ünnepi istentiszteletén és különféle egyházzenei esteken. Gáncs Aladár szombatonként már általában 11-kor elfoglalta az orgonapadot, s néha a délutáni esküvők miatt előfordult, hogy estig fel sem tudott onnan állni.

Az orgona, mint hangszer rendkívüli módon érdekelte. A templom Rieger-orgonájának hangzásával egyáltalán nem volt megelégedve. Ez gyakorta elkésesítette, miután egy-egy barokk orgonadarab zongorán sokkal jobban hangzott, mint a romantikus hangképű orgonán. Levelezésbe kezdett Trajtler Gábor orgonaművésszel is. Egy nyíregyházi orgonaestre készülve Zalánfy Aladár, a Zeneakadémia orgonaprofesszora ezt mondta a nyíregyházi Rieger-hangszerről: „Ez az orgona nem vonz engem, ... ezen az orgonán minden rossz...” Gáncs Aladár tanulmányozni kezdte a debreceni és más, a környéken lévő református templomok régi orgonáit. Kilenc alkalommal külföldön is folytatott ezirányú kutatást, így a szászországi Silbermann-orgonákat és Lipcse hangszereit, majd az északnémet Stralsund orgonáit is sorra felkereste. De járt Finnországban és Hollandiában is, ez utóbbi alkalommal elsősorban Schnitger orgonái érdekelték, de Németországban a Stumm-orgonák is felkeltették figyelmét. E régi hangszerek hangjáról a helyszínen magnófelvételeket készített, és azok hangzását utólag tüzetesen elemezte.

1969-től az év minden hónapjának első hétfőjén orgonafélőrákat szervezett, amelyeken rendszeresen ő orgonált. Az orgonazene megkedveltetése mellett célja első sorban a korárelőjátékok szépségeinek megszerettetése volt. Évenként 1-1 művész vendégszereplése is sor került. Az orgonafélőrák kezdeti 25-30 fős látogatottsága az évek során olykor 1000-1500 főre növekedett, s a félórás zenés időtartam egészórás orgonahangversenyekké fejlődött. E hangversenyek varázsa annak is köszönhető, hogy minden alkalommal rendszeres zenei magyarázat is elhangzott a művek jobb megértése érdekében. Ezek a hangversenyek a város zenei életében is döntő szerepet játszottak.

Miután a Rieger-orgona hangzását Gáncs Aladár a magas szélynyomás, az egyébként is bő principál sípsorok és a sok vonósregiszter miatt összességében meglehetősen sötét és választékszegény hangzásúnak ítélte, elhatározta az orgona hangképének megváltoztatását annak érdekében, hogy a barokk művek mind az istentiszteleteken, mind a hangversenyeken többé-kevésbé jobb hangzással előadhatók legyenek. Így került sor 1972-ben az orgona hangképének módosítására az egyes vonós sípsorok hosszainak levágásával.

Az orgonálás és a kórusmunka mellett himnológiával, liturgikával és egyházművészetrel is foglalkozott. Még nyíregyházi tartózkodása alatt 1960-ban egy 200 oldalas disszertációt is készített „A templomi orgonajáték története Bachig” címmel, azonban ennek kiadását papi mivolta miatt nem engedélyezték. 1965-re készült el a mintegy 100 oldalas tanulmánya „A zene teológája” címmel, amelynek német nyelvű

kivonatos fordítását a lipcsei Bach Levéltárban helyezték el. Ekkortájt felvették a Lipcsei Bach Társaság tagjai sorába, ahol több cikkét levéltárban őrzik.

Nyíregyházi szolgálata ideje alatt több, mint 20 éven át rendszeresen tanított a főti Kántorképző Intézetben. Gyakran járta az országot, ahol emlékezetes előadásaival és orgonálásaival gazdagította az egyes gyülekezetek életét.

Főorgonási tisztjét Nyíregyházán 1978-ig töltötte be. Ekkor ugyanis Budapestre költözött, ahol a fasori evangélikus templomban orgonált 1978-1990 között. Püspöki felkérésre könyvet írt „Az ötödik evangélista” címmel Johann Sebastian Bachról, amely 1985-ben jelent meg az Evangélikus Sajtóosztály kiadásában. Nyugdíjas éveiben, amíg tehetett, rendszeresen dolgozott az Országos Evangélikus Levéltárban is. Cikkei ma is rendszeresen megjelennek az egyházi szaklapokban.

1978–1989. *Nagyvati Pál* (*1946, †2008.)¹⁸⁴

A nyíregyházi születésű Nagyvati Pál az általános iskola elvégzését követően a nyíregyházi Kossuth Lajos gimnázium diákja lett, ahol érettségijét is szerezte. Már az általános iskolával párhuzamosan zongorázni tanult a városi zeneiskolában Megyer Lajosné kezei alatt. Szülei a Nagytemplom kórusába jártak, így magukkal vitték hatéves gyermeküket is, aki gyakran ott lábatlankodott az énekkarban. Természetesen a zene már ekkor beleivódott a kisdiákba. Később a gyülekezet gyermekmunkába is bekapcsolódott, ennek során szoros kapcsolatba került Klárrika néniel, Gáncs Aladár feleségével. Ebben a nehéz időkben iskolai hitoktatásban is részesült. Keresztyéni életében Gáncs Aladárt és feleségét tekintette példaképnek.

Már 14 évesen, 1960-ban bekapcsolódott a Nagytemplom énekkari munkájába. Mint kottaismerő, akkor kezdődött az orgona iráni vonzalma, amikor a főorgonás Gáncs Aladár játékainál kottát lapozott és regisztrált. Ónala kezdte el magánúton orgonatanulmányait, aki – felügyelete mellett – kisebb orgonálási feladatokkal is megbízta. 1963-ban kapta meg kántori bizonyítványát. Ősztől kezdve már heti rendszerességgel kiegészítő kántori szolgálatot látott el. Rövid időn belül átvette a reggeli hétórás úrvacsorai istentiszteletek kántori szolgálatát is. Miután a gyülekezet másodkántora 1968-ban nyugdíjba vonult, hivatalosan is másodorgonistává választották. Ezután minden szabadidejét a kántori szolgálatra való felkészülésre és a szolgálat ellátására fordította.

A Gáncs Aladár által indított orgonaestek szervezésébe is aktívan bekapcsolódott. A főorgonás Budapestre költözése után több, mint 40 – köztük külföldi – művész, meghívását és hangversenyét is Nagyvati Pál szervezte. Egy-két alkalommal, amikor a meghívottak közül valaki betegség vagy egyéb ok miatt a hangversenyt lemondta, ő orgonált a hangversenyen. Jó kapcsolatot alakított ki a Debreceni Kántussal is, akik minden év december első hétfőjén vállalták a nagytemplomi hangversenyt.

Közben Fóton a Kántorképző Intézetben továbbképezte magát. Kántori oklevelét 1981-ben kapta kézhez. Kiegészítő kántori szolgálata mellett az énekkarban is tevékenykedett mint kórustag. Amikor a főorgonás más elfoglaltsága miatt nem ért rá, többször megbízást kapott az énekkari szólamok betanítására is, alkalmanként az énekkart is ő vezényelte vasárnap.

Miután 1978-ban Gáncs Aladár, a Nagytemplom főorgonása Budapestre költözött, teljes egészében átvette a szolgálatot. Pár hónapos helyettesítés után 1979.

184. Az életrajz a szerző Nagyvati Pállal történt beszélgetése és Finta Gergely: Nyíregyházi beszélgetés c. cikke (*Magyar Egyházzene* X. évf. (2002/2003) 1. sz. 81–82.) alapján készült.

februárjában a gyülekezet megválasztotta a főkántori posztra. Az általa vezetett kórus életében nagy fordulatot hozott a Lutheránus Világszövetség budapesti megrendezése. 1983-ban az ebből a célból megszervezett énekkari válogatón olyan helyezést értek el, hogy az 1984-es világszövetségi gyűlések egyik plenáris ülése végén és az egyik esti istentiszteleten énekelhettek.

A főleg fiatalokkal megerősödött kórusnak nagy kihívást és inspirációt jelentett Bach születése 300. évfordulójának közeledte is. Sorozat indult: a kórus havonta legalább egyszer énekelt a vasárnapi istentiszteleten, ezen túlmenően minden nagyobb ünnepen is szolgáltak. 1985-ben J. S. Bach születésének évfordulója alkalmával önálló hangversenyt adtak, ahol az ünnepelt zeneszerző 6. kantátáját (Bleib' bei uns) is előadták magyar nyelven. Zenekarként erre az alkalomra Nagyváti Pálnak sikerült megnyerni a zeneiskola tanári karát.

Az énekkar mintegy 30 fővel 1986-ban finnországi kéthetes hangversenykörútra kapott meghívást, amely alkalommal a minden napra jutó hangversenyek között két nagy, egész estét betöltő, hangversenyre is sor került.

A Nagytemplom felszentelésének 200. évfordulóján az októberi reformációi sorozat utolsó hetében minden este énekelt az énekkar, amikor többek között meghívott neves művészek közreműködésével előadták Bach 80. kantátáját Nagyváti Pál vezetésével. 1986 késő őszen Gárdonyi Zoltán elhunytá után önálló emlékestet tartottak Gárdonyi nagyobb kórusműveiből, amelyek között egy zenekari kíséretes mű is elhangzott.

A 80-as években a Hajdú-Szabolcsi Egyházmegye zenei előadója volt. Egy időben az Evangélikus Egyház Zenei Bizottságának és a Kántorképesítő Bizottságnak is tagja volt. Közben éveken keresztül rendszeresen részt vállalt a fői kántorképzés nyári tanfolyamain. Szolgálatkészségére és alázatosságára jellemző volt gyakori mondása: „*Odaát majd Bachnak szeretnék fűjtatni!*”¹⁸⁵

1987 októberétől 1988 februárjáig a finnországi Salo-i gyülekezet meghívott kántora volt az ottani beteg kántor helyett.

Nagyváti Pál 1989. december 31-ig töltötte be orgonista-kántori feladatkört, minthogy 1991. január 1-jétől 1991. június 30-ig a piliscsabai Bethel Missziói Otthon felújításában, újjáélesztésében vállalt szerepet. Erre az időre egyházzenei tevékenysége megszakadt.

1992-től az önállósodó Nyíregyháza-Kertvárosi Evangélikus Egyházközség felügyelője lett, ahol énekkart is szervezett és a kántori szolgálatot is ellátta. Bár 2001-ben a felügyelői posztját leadta, a kántori szolgálatot tovább vitte.

2007. március 1-től 6 hónapon át a finnországi Hyrynsalm-i evangélikus gyülekezet hívta meg teljeskörű kántori szolgálatra, ahol az orgonista teendők mellett a gyülekezet négy énekkarának – gyermek-, női-, vegyeskar és nyugdíjasok kórusa – vezetését is ellátta.

2008. február 14-én hosszú szenvedés után bekövetkezett halálával a nyíregyházi evangélikusság meghatározó személyiségét veszítette el.

1990–2005. *Jávori Pál* (*1960)¹⁸⁶

A nyíregyházi születésű Jávori Pál 1978-ban érettségizett a Kossuth Lajos Szakközépiskola műszerész szakán, majd postai-távokzlési vonalon folytatta tanulmányait, s e területen tevékenykedett.

185. Laborczy Géza Nyíregyháza-Kertvárosi Evangélikus Egyházközség lelkészének visszaemlékezései alapján gyakran egy másik változatot is mondott: „*Odaát majd Bachnak szeretnék lapozni!*”

186. Az életrajzi összefoglaló a szerző kérésére Jávori Páltól e-mail-ben küldött életrajz alapján született.

Zenei tanulmányait már 10 éves korában klarinétton kezdte, s három évvel később vett részt először a főtí kántorképző tanfolyamon. Az első tanfolyam után 13 évesen még ugyanabban az évben kezdte kántori szolgálatát a nyírszölösi evangélikus templomban, de a Kistemplomban is vállalt helyettesítést. Emellett a nyíregyházi evangélikus énekkarnak is tagja volt és rendszeresen látogatta Gáncs Aladár orgonaféltőjét. A zeneiskolában fűvös hangszereken és zongorán tanult tovább, s nyaranként a főtí Kántorképzőbe járt, ugyanakkor zenekarban is játszott.

Nagyváti Pál után 1990. húsvét másnapjától választotta meg a Nyíregyházi Evangélikus Gyülekezet presbitériuma a templom főállású orgonista-kántorának, illetve a gyülekezet kórusának vezetőjévé. A kántori oklevelet 1992-ben szerezte meg a főtí kántorképzőn, majd ezt követően szeretne volna elvégezni a debreceni Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola orgona tanszakát, de erre nem nyílt lehetőség. Így magánúton folytatta orgonatanulmányait előbb Trajtler Gábornál, később Karasszon Dezsőnél. Az énekkar vezetését a budapesti Lutheránia Énekkar, a nyíregyházi római katolikus kórus, illetve a nyíregyházi Tanárképző Főiskola Ifjú Zenebarátok Kórusának, továbbá a főtí kántorképző kórusának, valamint a Cantemus, a Pro Musica Vegyeskar próbáinak és hangversenyeinek látogatásával tanulmányozta. Öszhangzattan ismereteit Fehér Ottóné, a Tanárképző Főiskola énektanszék vezetőjének segítségével fejlesztette tovább.

Az istentiszteleti, esküvői és temetői alkalmakon túl ellátta az áhítatok zenei szolgálatát, valamint egy teljesen új énekkar és kísérezeneke szervezését és vezetését végezte. A kórust énekkari ruhákkal, kottásszekrényvel és mappákkal látta el. 1992 karácsonyától a 40–60 fő közötti ének- és zenekarral, valamint szólisták közreműködésével a nagyobb ünnepek (karácsony, húsvét, pünkösd) alkalmával zeneszolgálatot indított el, melynek során ő volt a karvezető és orgonista, ezzel egy új elcsendesedési formát hozva a gyülekezet és a nyíregyházi életébe.

Jávori Pál keze alatt az énekkar folyamatosan tanult és fejlődött. Repertoárjába az egyszerűbb daraboktól a Bach-korálokot át felkerültek Buxtehude-kantáták, Händel Messiás c. oratóriumának nagykórusai is, de Jávori Pál saját művei is felhangzottak. Szólisták, énekkarvezetők nevelődtek ki kórusából, amelynek eredményeként új énekkarok jöhettek létre.

Szolgálatba lépésekor a Nagytemplom kétmanuális orgonája éppen átépítés alatt volt, melynek során új játszósztállal hárommanuálisra bővült, de ekkor még az orgona főműve és pedálja nem volt készen. Az orgonafelújítás-bővítés befejezése érdekében az akkori gyülekezet vezetőségével együtt számlát nyitottak, s erre a célra igyekeztek megnyerni az egyes cégek támogatását. Így össze is gyűlt a befejezéshez szükséges nem csekély összeg, s a hangszer a megye legnagyobb orgonája lehetett. A hangszer átépítése után 1997-től havi rendszerességgel újraindította az orgonapesteket, melyet Gáncs Aladár, a gyülekezet egykori főorgonása nyitott meg.

Tervei között önálló orgonahangversenyek és az énekkar repertoárjából egy CD-felvétel szerepelt. A zene- és az orgonaügy szolgálatát a 2005. év végéig látta el.

2006-tól *Demén Szabolcs* (*1978)¹⁸⁷

Salgótarjánban született 1978-ban. Az általános iskolát Pásztón végezte, majd Salgótarjánban a Stromfeld Aurél Műszaki Szakközépiskolában folytatta tanulmányait. Orgonálni 1989-ben a főtí kántorképzőben kezdett, majd a 90-es évek elején

187. Életrajza, a szerző kérésére, Demén Szabolcs e-mail-ben küldött életrajzi összefoglalója alapján készült.

a salgótarjáni zeneiskolában folytatta tanulmányait kisebb megszakításokkal egy évig. 1992-ben a főtí Kántorképző Intézetben segédkantori bizonyítványt kapott, majd továbbképezve magát 2007-ben megszerezte a kantori oklevelet is.

1989–2005 között Sámsonházán, Pásztón, Szúpatakon és Kisterenyén segédkantori szolgálatot látott el.

Alig több mint két éve, 2006. január 1-től tevékenykedik a nyíregyházi gyülekezetben, mint főállású kántor. Beiktatására 2007. december 9-én került sor. Az orgonista feladatok mellett az időközben lecsökkent létszámú gyülekezeti kórus munkájában is részt vesz, nemcsak mint kórustag, hanem működésüket szervezéssel, kottamásolással, a zenei anyag összeállításával segíti, hogy a nagy ünnepi istentiszteleteken és eseményeken, valamint a karácsony és húsvét első napján tartott zenés áhitatokon énekelő kórus zenei anyaga az alkalomnak megfelelően, időben rendelkezésre álljon.

Függelék

Az írott gótbetűs szöveg olvasatát úgy közöljük, ahogy az eredeti dokumentumban találtuk. Nem korrigáltuk tehát azokat a maitól eltérő kiejtés- és írásbeli különbségeket, amelyek a folyamatos olvasást és értést a kevésbé tapasztaltabbak számára zavarják. Tanulmányozásához segítségül néhány ilyen példa:

<i>beyte</i>	=	beide	<i>jete</i>	=	jede
<i>davür</i>	=	dafür	<i>leiter</i>	=	leider
<i>darzu</i>	=	dazu	<i>nehmlich</i>	=	nämlich
<i>das</i>	=	daß, dass	<i>reihn[isch]</i>	=	rheinisch
<i>ferdig</i>	=	fertig	<i>Schu</i>	=	Schuh
<i>Gemeinte</i>	=	Gemeinde	<i>sint</i>	=	sind
<i>Gulden</i>	=	Gulden	<i>tauerhaft</i>	=	dauerhaft
<i>gudhen</i>	=	guten	<i>u</i>	=	und
<i>Hant</i>	=	Hand	<i>Wintladen</i>	=	Windladen

1. Emanuel Kummer 1796. május 20-án kelt ajánlata egy új orgonára

Auf Verlangen Einer Wohlloblichen Evangelischen Gemeinde zu Niregyhaz habe ich aufgesetzt die Disposition zu einer neuen Orgel, die so wohl der Lage des Orts als der Kirche angemessen ist, nehmllich wie folget.

Haupt Manual.

- 1.) *Principal 8 Fuß. von Zinn. ins Gesicht.*
- 2.) *Funtament 16 Fuß. Die große Octava von Holz. Die 3 übrigen von Zinn*
- 3.) *Hohlflöte 8 Fuß. von Holz.*
- 4.) *Viola di Gamba 8 Fuß von Zinn.*
- 5.) *Flaute Forte. 8 Fuß von Zinn.*
- 6.) *Fugara 4 Fuß.*
- 7.) *Solicinal 4 Fuß.*
- 8.) *Octava 4 Fuß.*
- 9.) *Quinta 3 Fuß.*
- 10.) *Octava 2 Fuß.*
- 11.) *Mixtur major 4 fach*
- 12.) *Mixtur minor 4 fach*

} von Zinn

Positiv

- 1.) Prestant 4 Fuß von Zinn.
- 2.) Pordun 8 Fuß von Holz.
- 3.) Flaute Traversia 8 Fuß.
- 4.) Quinthathöna 8 Fuß von Zinn.
- 5.) Echo 8 Fuß von Zin.
- 6.) Waltflöte 2 Fuß
- 7.) Octava 2 Fuß.
- 8.) Zymbel 4 fach.

} von Zin

Pedáll

- 1.) Violon 16 Fuß.
- 2.) Contra Bassi 16 Fuß.
- 3.) Octaven bass 8 Fuß.
- 4.) Cornet 4fach 2 Fuß.
- 5.) Posaunen bass 16 Fuß.

Neben Züg

- 1.) Manual Coppel
- 2.) Tremulant.

Zu diesen gehören.

1.) 5 Stück Wintladen, 2 zum Manual 2 zum Positiv u 1. zum Pedal, dieselbe müssen so eingerichtet das sie einen jeden Motation hinreiche Wirkung thut. Sauber u tauerhaft bearbeitet.

2.) 3 Blasbälge 12 Schu Lange u 6 Schu breit.

3.) Die Tractur so einzurichten das dieselbe nach dem regeln einer gudhen Mechanic leicht zu Spielen ist ohne zu Stocken

4.) Die Claviaturen nach der neueren art mit langer Octava von C:Cs bis d^{'''} mit Ebenholz u Elfenbein sauber bearbeitet.

5.) Das Pedal: auch mit langer Octava. bis c'.

6.) Ueberhaupt die intonation jeder motation so bearbeiten das jete der selben ihren namen als selbst verhältniß nach über ein Stimmt. u. in ganzen als in einzeln ihren richtigen Effect bezeigt das diese Orgel so wohl einer Wohlloblichen Gemeinte, als ihren Erbauern Ehre macht.

7.) Da schon einige Arbeit die leiter wenig beträgt ferdig ist, ich aber vermittelst meiner bauart noch außer dem Pfeifen nichts be nutzen kann, so werde ich dieselbe darzu verwenden, u da bey dieser Disposition das Pedal mehrere Töne bekommt die so darzwischen fehlen verferdigen.

8.) Ueberzeugt von der nothwendigkeit eine Orgel zu haben, gerührt von dem edlen Zutrauen einer Wohlloblichen Gemeinte, würde ich mich zu bestreben suchen ihre Wünsche zu erfüllen, u die Arbeit wird beweisen ob sie sich getäuscht haben, mit der verpflichtung [Verpflichtung] dieselbe bis Michaelis 797. zum spielen des Gottesdienstes herzustellen, mit dem versprechen, dieselbe vollkommen gut u tauerhaft zu machen daß sie dem Kenner eines jeden Gehör befriediget, u worüber ich mich nach verferdigung derselben, jeten exsaminator unterwerfe.

Davür ist meine billigste Forderung. (exclusive der Schloßer, Bilthauer u Zimmerarbeit) zweytausent reihn. Gulden, wobey ich aber vor alle Materialen stehe.— So wie ich mich verobligire, die Orgel nach vollentung derselben, eines Jahres Frist, vor jeten Fehler der sich selbst erzeugen solte, ohn entgeltlich zu verbessern.

Auch wollte ich eine Wohllobliche Gemeinte inständig gebeden haben nur zu den Anfang der Arbeit Holz auf meine Unkosten anzuschaffen in dem das selbe zu einer gudhen Arbeit trocken seyn muß.

So wie Sie sich verpflichten werden mir ein freyes Logi so zu meiner Arbeit hinlänglich bequem seyn wird einzuräumen.

Die Transportirung meiner Sachen u Materialien frey.— u mir bey der Versetzung der schwären Stücke hülfreiche Hant zu leisten.

Die Zahlung in folgende Termine auszuzahlen.

200 Gulden wenn ich hier anfang.

200 Gulden, wenn die Wintladen alle verferdiget sint.

200 Gulden wenn die Blasbälge nebst dem Gesimsen des Orgel Kastens verferdiget sint.

400 Wenn die Orgel zum Ton gebracht ist
 600 Gulden unter der Hand wenn ich's nöthig habe.
 400 Gulden. Wenn die Orgel vollig ferdig, u von einen unpartheischen examiner vor tüchtig
 u gut befunden werden.

Ja übrigen verlaße ich mir auf die billige Einsicht einer Wohlloblichen Gemeinte gänzlich
 in diese ich mein ganzes Zutrauen setze, ob ich das selbe verdiene – wird die Orgel einst
 beweifsen

Sollten diese puncte von beyten theilen bewilliget werden so werden die contrahirenten
 unterschreiben. Sollches geschehen. Sig:

Nyregyház
 d. 20sten 1796. May

Richter Steph. Franko [?]

Mich Sz..keres [?]

Andr. Graff [?]

Georg Kirko [?]

Matth. Miskohazy [?]

Emanuel Kummer
 Facteur Orgue

Coram me Samuele Schneider [?]

Eccl. paefactae [?] V. D.

ac Joanne Schulek

Ejusdem Ecclae. V. D. M.....[?]

2. Komornyik János megállapodása 1808-ból az orgona átalakítására

Én, alulírott Komornik¹⁸⁸ János ez idő szerint Kassa város lakosa, az orgonaépítés művésze-
 tének mestere, tudomására adom mindenkinek, kiket ez illet, miként ezen írásom és levelem
 szerint elismerem, hogy én magamra vállaltam a Nyiregyházi Evangélikus Egyház orgonájának
 helyreállítását és javítását olyképp, ahogy azt szükségesnek találom és látom. Mégpedig

1. Ami a fuvókat illeti, azokból öt legyen.

2. Egy új, az oltár felé fordított klaviatúra készíttessék.

3. A vashuzalok és más horgok helyett, amelyek a rozsdá által megemészthetők, sárgarézből
 újak fognak csináltatni, ehhez hasonlóan ahol szükséges önből.

4. A most rosszul szóló sípokot jó összhangzásba hozni,

egyszóval ezt az orgonát megfelelően rendbehozni, amely munkát legkésőbb ez év no-
 vember 1-ig köteles vagyok elvégezni: Úgy hogy az utolsó három hónapban a munkámmal itt
 Nyiregyházán végezni akarok. Kötelezem magam, hogy minden javítást saját anyagból Ezer
 Ötszáz Húsz és hét Rajnai[forint]ért elvégzem azon kikötéssel, hogy nekem és segítőmnek erre
 a három hónapra megfelelő étkezést, hasonlóan szállást adnak. Nem másképp, az általam
 ebbe az orgonába Kassán előre elkészített alkatrészeket ide szállítatják. Amikor ezt a javítást
 véglegesen befejezem, ha hat évig ebben az orgonában akármi elomlana, a javítást fizetés
 nélkül vállalom és erre magamat kötelezem. Sign. Nyir Egyház 1808. június 13-án. Erre a
 javításra előre felvettem Háromszáz Rajnait id est Rf 300.

Coram nobis Joanne Schulek & Samuele Nagy VD Ministris

Johannes Komornik Orgel bauer

3. Spórer József 1815. június 29-én kelt ajánlata a karzat és a pozitívmű festéséről, valamint aranyozási munkáiról

Föll Tétell!

Az N[e]jmes Nyiregyháza Város, Evangelika Ecclesia parancsolattyaibul kívántatik Aranyozó
 és festő munkában meg tétetni következendőköt.

1.ször Az Templomba, körül az Córusokon, az vasbúl készített Galarit meg festeni fehérre
 kétszer ólajba, az rajta levő Rozákat és szöllöket ólajba meg aranyozni, és az Leveleket mely

188. A szlovák nyelvben az „i” lágyítja az előtte lévő mássalhangzót, ezért az eredeti szövegben olvasható
 „Komornik” alak helyett a fordításban a „Komornyik” írásmódot alkalmazzuk. (A szlovákul írt megál-
 lapodás a pozsonyi Szabó Imre orgonaművész fordítása.)

az arany rózákbul ki jönn földre, mely galarion mérnek 28 ölett, és 4 sukot, a mely munkáért kívánok Jöll és álandón el végzéseért magam hozzá adando materialékkal.

Summa 538 f.

2.szor Az orgona Positivumja, a mi még, meg nints aranyozva és fehérre festve, meg aranyoztatik Pallérozva és fehérre festetik, ezen munkáért kívánok

Summa 97 f.

Summa 635 f.

Más tsináltatást, és ha szükséges lesz napszámost, egy kevés szenet, Edényt, frospon-tot¹⁸⁹ Tokajba, és négy hétig kostot vagy kost pénszt Nmes Ecclesia administrál, az kostot Egy legénynek négy hétre.

Nyír Egyházán 29^{ik} Juny A^e 1815.

Spórer Józef Academicus Márványos Pictor és Aranyozó

Ezen fölbbe említett summa egészben ki van fizetve ugymint 672 f. és 37 f 30 x egy le-génynek egy holnapravaló kostyáért, és 78 f az koronaért mely az orgona Positivum tetejin vagon aranyozva

[Nyíregyház 15. Oct. 815.

Sporer Jozef

(Az irat hátoldalán:)

Bellől meg irtt Munkát magára vállalván Spot[?]er Józef Pictor Ur annak elkészítésére az Njagyságojs. Ecclesiával mai napon meg alkuván kívánsága, a' mint benn iratott applicikal-tattot hozzá adván hogy mivel az zöld festék az ezüsten és így világosabbnak kell lenni meg todatott 37 harmincz hét R[ajnai] f [orin]tokkal. Ugyhogy Egész summaja léfén 672 Rfton. Azonban Egy Személynek tartása naponként per 25. garas fog fizetetni. Csak hogy munka csinos gyöngyfejér munkára essen azon módon a' mint elő adattik meg festve és meg ara-nyozva. Mellynek nagyobb bizonyosságára adattik ezen Contractus Levelünk. Sign. Nyíregyháza Die 29. Juny 1815.

Ecclesia Curatora Barto Jozeff [és további hitelesítő aláírások]

4. Johann Stross 1827. augusztus 4-én kelt ajánlata Kummer orgonájának javítására

Überschlag

Über die Nyíregyházen Evangl. KirchenOrgl Reparatur samt eigener Kösten.

¹ens Sind die 5 großen Blasbälge ganz verdorben, folglich diese müssen ganz neu beledert , und auf andere Seite verfestigt werden, samt einem neuen Wind-Rohr mit Schlosser und Tischler Arbeit.

2. Die Manual Orgl die Frösche neu beledern, die Tractura neu aufgespant, die Claviatur verleichtert, die gebrochenen Mutationen werden ganz gemacht. Eine ganze Mutacion spricht gar nichts diese wird sprechend gemacht.

3. Die Positiv Orgl sind einige Tasten die gar keinen Thon von sich geben, und die auch Thön geben sind u. auch sehr schlecht, folglich das muß ganz neu beledert werden, und die Tracture ganz neu aufgespant, und die Orgl sprechend gemacht.

4. In Pedal sind viele Feifen die nichts sprechen, und die auch sprechen sind sehr stark verstimt.

5. Die Tremula in dem solche ganz unbrauchbar ist, muß ganz aus grunde reperiert wer-den.

6. Die übrigen allen Fehler in dem Solche unzählige sind, können nicht aufgesetzt werden, sonder das ganze Werck was nur immer für Fehler sind wird alles gamacht, und auch ganz rein ausgestimt, diese Reparatur kostet 450 fl Conventz Münze.

Nyíregyháza den 4^{em} August 827

Johann Strosz Orglbauer

189. Vorspann → Forspan → forspont → frospon = előfogat (valószínű, hogy csak fogatot kért a szekér-hez, hogy ne kelljen a saját lovait 4 hétig etetni; az általános használatban sokszor azonban fuvart is jelenthet).

valóság

Kun István

A nyomorúság forrásai*

Jónás Krisztián életének és halálának története ennek a tanyának is története. Talán balsorsot is mondhatnék. És ennek a balsorsnak főszereplője is van. Egy termelősövetkezet, amely már csak az emlékekben létezik. Ugyanúgy, mint az egyre terebélyesedő perifériák sok száz nagyüzeme. Ahol munkát tanulhattak sokan, sőt szerencsés esetben azt is, hogy *a munka szent*. Ahol megszokhatták, hogy minden reggel meg kell mosdani, fésülni, borotválkozni, rendesen felöltözni, és ápoltnak, sőt pihenten végezni a rájuk bízott feladatot. Ahonnan – a legtöbb helyen – még a másnapost is kinézték. Ahonnan jövedelmet szerezhettek. Amire alapozhattak. Házat építhettek, akár hitelből is, berendezhették, házasságot köthettek, családot alapíthattak.

A nagyüzem megélhetést jelentett. Manapság ez hiányzik szinte mindenütt. A megélhetés. Most látszik, mekkora úr e fogalom.

A Szabadságtelepen természetesen Szabadságnak hívták a téeszt. (Inkább fordítva történt: a téesz előbb lett Szabadság, mint a telep. Azt korábban Szenyves-pusztának hívták.) Sosem volt gazdag e homokon termelgető 2500 hektáros nagyüzem, mert a földek természetes termőképessége nem közelítette még az átlagost sem, nemhogy a jobbakat.

A telepen a középkorúak is szeretettel emlékeznek dr. Miklósi Ferencre, a korábbi téeszelnőkre. Meggondolt, a munkásembert föltétlenül becsülő vezetőnek számított a környéken. Ismertem, hiszen Nyírbátorban, a téeszek területi szövetségében folyó vitákban kinek-kinek megmutatkozott az egyénisége, és hogy legyenek viták, formálódjon egy térségi agrárpolitika, erről a szövetség vezetői – élükön Makrai László titkárral – áldásosan gondoskodtak. Más kérdés, hogy az ott elhangzott világmegváltó tervek javarésze a süllyesztőbe került, pedig – állítom – nem lett volna céltalan, ha akár miniszter, akár MSZMP-s tótumfaktum értő fülekkel hallgatja ezeket. *Ám az a vita sosem arról szólt, hogy még több pénzt ide! Hogy még több támogatást! Hogy még, még, még! Hát miről? Például arról, hogy az ágazatnak ki kell fizetnie egy korszerűtlen ipar cejhjét, ami újra milliárdokba kerül – akkori milliárdokba! –, és mit tegyünk, hogy mégis talpon maradhassunk?*

A Szabadság Tsz nem számított egyedülnek még a megyében sem, hiszen a téeszek több mint fele – ez körülbelül százhusz gazdaságot jelentett – gyatra természeti körülmények között, rongy földeken gazdálkodott. Keresni kellett a kiutat.

* Részlet a szerzőnek a „Kamaszhalál a senki földjén” című, megjelenés előtt álló szociográfiájából, amelyben annak gyökereit keresi, miért dolgozott egy tizenhét éves cigányfiú erdőmunkán, feketén persze, amikor agyonütötte egy rádóló fa.

Program kellett a megye nehéz körülmények között élő üzemeinek. Készült ilyen. Kiváló tervek formálódtak, a megvalósítás pedig sikereket ígért.

De helyette mi történt? Említeni is szégyellem. Egy példa. Az épülő kisvárdai baromfifeldolgozó igazgatójával megpróbáltunk rávenni egy – állami gazdaságból jött – megyei párttitkárt, hogy a termelési hátteret a megyében építsük ki. (A baromfifeldolgozó tizenkét cég közös vállalata volt, s ezek képviselői – tehát nem az ilyen-olyan pártbizottsági korifeusok – engemet választottak az igazgatótanács elnökének. Az jövedelemmel akkoriban nem járt, munkával annál többel.) Használt volna ez a megélhetésnek?

Hogyne használt volna! Kellett volna hozzá 330 millió állami támogatás az üzemeknek, ami elég nagy pénz volt ugyan, de nem akkora, hogy csuklani kelljen tőle. (Téesznek tucatjaiban meghaladta az éves termelési érték ezt az összeget.)

És mi történt? A titkár az elemzéseinket és javaslatainkat elengedte a füle mellett, és kizárólag csak arról mesélt, hogy hatvan lépésről állóra lőtte a rókát, és milyen isteni özpörköltet főztek a Meleghegyen. (Ez a név nem hegyet jelölt, hanem az egykori Apagyí Állami Gazdaság egyik konyháját, ebédlőjét jelentette, meg a prima szakácsot. Maga a hely Magy községnek a szomszédságában található, ahol Jónás Krisztiánt a baleset érte.) A termelési háttérből persze semmi sem valósult meg, csupán sokára és másképp, amihez semmi köze se a megyének, se a pártbizottságának. És az állami büdzsének se. Megoldottuk nélkülük. A titkár viszont később, amikor a téeszek három megyei szövetsége egy nyíregyháziba vonódtak össze, ennek a feje lett. Képzeltető, milyen áldásos és malasztal teljes évek következtek.

A Szabadság Tsz pedig csöndben dolgozott a megyehatáron. A perifériák perifériáján. Ott, ahol már a madár se jár. Fejesek látogatásai nemigen zargatták ezt a vidéket. Kiesett a fútakon csüngő szőlőfürtszerű látványüzemek sorából, meg hát minek bámulja valamelyik pártajátollah vagy akár miniszter is a C-lakásokból kirajzó cigánypurdékat? Mert ahogy a Szabadság-telepre beérünk, az első kép róluk szól. Nem, nem. Ide nem lehetett ilyen VIP-vendégeket hívni, de még „egyszerű” központi bizottsági tagokról sem lehetett volna szó. Azok látogatásához aszfaltozni kellett volna a járdát, az utcát söpörni, terített asztalt keríteni, őzet lőni vagy vaddisznót, pörköltnek. Macerás az ilyen látogatás, jobb, ha máshová viszik a magas vendéget. Különben pedig a település túlsó végén ott díszlett a Cserhágó, a maga legalább négycsillagos hoteljével (a külföldi vadászokat nem lehetett volna kulipintyóban megaltatni), és ott is kiváló özpörköltet főztek. Melyik nagykutya ment volna tovább a Szabadságtelepre? Noha javarészüket azt sem tudta, hogy azt valaha Szennyes-pusztának hívták.

A homoki – más néven futóhomoki, vagyis az agronómusok szerint a vázталajokon – gazdálkodóknak alaposan föladatott a lecke, hogy miből éljenek meg. Különösen akkoriban, amikor törvény volt rá: a téesznek *munkát kötelező adnia* a tagjai számára. Munkát, tehát keresetet is. Az almatermesztés csak időlegesen nyújtott jövedelmet. A tél végén metszeni kellett, ebben két-három hónapot dolgozhattak még traktorosok is. (Nemigen volt a munkájukban *általában* köszönet: javarészüket lenézte a „fán csimpaszkodó” ollósokat.) És jöhetett a szüret szeptember közepétől október végéig. Ez nemcsak az alma leszedését jelentette, hanem a csomagolását és elszállítását is. A szovjet exportra szánt gyümölcsöt november elejétől inkább csak hűtővagokban lehetett küldeni, megvédendő az ottani, egyre gyakoribb

komoly hidegtől, és olyanokból a szovjet vasutak nem rendelkeztek elegendővel, vagyis a kiszállítás akadozott.

Az almatermesztés tehát évtizedeken át jövedelmet hozott ugyan, de nem oldotta meg az üzemekben a folyamatos foglalkoztatást. Ez nemcsak a kereset hiányát eredményezte, hanem azt is, hogy a tagok többsége vagy nem kaphatott háztáji földet, vagy csak keveset mérhettek ki neki. A háztájira való jogosultsághoz meg a nyugdíjéhez ledolgozott órák kellettnek – és azok hiányoztak. Az állattenyésztés komoly nyereséget hozhatott, nagy volumennel, viszont roppant kevés munkással. Emiatt a téeszkek egy része (ám állami gazdaság egyetlen egy sem!) a zöldségtermesztés felé fordult. Ennek két akadályja lehetett. Ahol öntöző víz állt rendelkezésre, ott túl kötöttek voltak a talajok, és azok kevéssé alkalmasak e célra. Ahol a talajok lazábbak és könnyebben művelhetők, ott meg a víz hiányzott.

A váz nélküli homok amúgy kiváló termőtalaj, „mindössze” víz és tápanyag kell hozzá. (Manapság már ennél is tovább mennek: kőzetgyapoton vagy kókuszroston termelnek, igaz, növényházakban. Ott aztán semmiféle zavaró körülmény nincs, se humusz, se elfekvő gyommagvak, se természetes tápanyag-szolgáltatás. Minden pontosan adagolható.) A Kádár-érában a műtrágya még megfizethető volt. Szerves trágyával nemigen lehet kielégíteni a növényzet éhségét, vagy ha igen, akkor arcpirítóan alacsony szinten és drágán – mondták erről a gazdászok, és többnyire őket igazolta a terméseredmény. Víz kellett volna hát, csak hogy némely vidéken abból volt a legkevesebb. Igaz, Szabolcsban a vízügyes szakértők szerint legalább hetven víztározót lehetett volna létesíteni – talán a negyede-ötöde meg is valósult –, elsősorban öntözési céllal, de a tízezrek által üzött horgászat se mellékes.

Nyírlugoson azonban legfőljebb csökutakból lehetett volna vizet nyerni (szerfölött drága, és arcpirítóan bonyolult az engedélyeztetése), mert e tájon épp ott hiányzott, ahol a legjobb kellett volna. Valamikor a harmincas években még mocsaras, lápos volt ez a vidék, teli ligetes tölgy- és nyírerdőkkel. (Most a Nyírségben a *nyírfaerdő* kuriózumszámba megy, gyakorlatilag alig található. Magam az utóbbi években Nyírlugostól olyan tíz kilométernyire, Ömböly közelében láttam ilyet. Másutt nem. Nyírfa lézeng itt-ott, nyírfaerdő sehol.) A paraszti földéhség azonban még a második világháború előtt levezettette a vizeket, az erdőket pedig kivágták. A tölgy is egyre kevesebb. Mostanában csak akácot és a jobb helyekre nyárfát ültetnek. Az akác a száraz homok fája. Amúgy pedig erősen tájidegen. A természet átalakítása sikerült. Az eredmény? Olyan gyöngye termőképességű homokföldek, hogy a szomszédos Penészlekre és Nyírbéltekre még csak termelészövetkezetet sem szerveztek, mert – mondták – úgyse tudna megélni.

Ma szakértők szerint semmi sem menti meg a vidéket az elsivatagosodástól. Csak idő kérdése.

A Szabadság Tsz is a homok „áldásaival” küszködött. A víz mennyisége határozta meg a termelési szerkezetüket. Mivel kevés volt belőle, zöldségeket vagy más, öntözést igénylő növénykultúrát csak egészen kis területen lehetett termelni. De hát 2500 hektár!... A foshomoknak is becézett, humuszt még nyomokban sem nagyon tartalmazó talajon nyári hőségben előbb furulyázik a kukorica, aztán – ha nem kap esőt – ki is ég. Ha egyáltalán a téli csapadékot sikerült megőrizni, és májusban a növényke föl tudott kapaszkodni. Ám gyakran ez sem sikerült, s a térdig érő száron nem nőtt csó.

Búzát végképp nem szabadott e földekbe vetni – az kötöttebb talajt kíván –, árpát se. Maradt a rozs. A rozs azonban a maga legfőljebb 15–20 mázsás hektá-

ronkénti hozamával a jobb helyeken 60-80 mázsával fizető búzához képest maga a szegényház. Szalmát viszont adott, s az állatoknak kellett is. És a Szabadság Tsz-ben voltak állatok, főként juhok.

A juhászok pedig? Őket tekinthetjük a szabolcsi téeszkek első zöld báróinak. Nagy uraknak. Bandériumokat nem tartottak, mégis sérthetetleneknek tűntek. Az állami gazdaságokban alig foglalkoztak juhászattal, a szabolcsi téeszkekben annál inkább. Az ágazat a szövetkezeti legendáriumba került. Egy csoda! Egy elhallgatott sikertörténet! Nem igazán a makrogazdasági számok jelentettek verőfényt. Habár azok is: a juhászat mindig, akkor és azóta is exportra termelt, a belföldi értékesítés szinte elhanyagolhatóan számított. Az export azonban komoly tételnek minősült az állandóan dolláréhséggel gyomorfájós ország számára. A semmiből jött, szinte ráfordítás nélkül (állami támogatás ritkán járt a birkák után, s ha véletlenül valamelyik miniszternek mégis az eszébe jutott, akkor is csupán krajcárok), ténylegesen az emberek két keze munkájából. Habár a mezőgazdaságban nemigen számított ez különös valaminek. Az ún. apró cikkek is így hordták, méhecskerajok módjára, a keményvalutát az országnak. A galambok, a méz, a nyúltartás. Ezeket a falusi élni akarás teremtette! Soha, senki nem támogatta, már az is szerencsének számított, ha nem akadályozta. Vagy ha egyáltalán fölvasárolta. (Mennyi, de mennyi ÁFÉSZ-fölvásárló épített palotát!) Az országos politika szemérmesen hallgatott róla, hogy ez a három ágazatocska évtizedeken át több dollár bevételt hozott a konyhára, mint a milliárdokból kistafirozott gyógyszeripar.

És a juhászat még ezeket is felülmúlta. Mindig! Minden évben! Az ágazat története szabolcsi termelőség-szövetkezetekre jellemző és azok boldogulását meghatározó történet.

A juhászok előtt tehát nem ártott kalapot emelni.

*

A Szabadság Tsz-ben pedig ugyancsak keresték a kitörési pontokat. Mert a rozs nem az.

Dalanics László az egykori téesztelepen lakik, ahogy elnézem, a hetvenes-nyolcvanas évek stílusában épült agronómusi szolgálati lakásban, amelyet ő azóta jócskán korszerűsített. 1981-ben végzett a debreceni agráregyetemen, s utána jött ide. A Szabadság Tsz-ben hatalmas juhászatot talált és húshasznú gulyát.

– Itt nem volt soha tejhasznú tehénállomány...

– Pedig könnyen lehülyézték az ember az okos gazdák, hogy „eldobni a tejhasznót?!...” – mondom nem egészen tapasztalatok híján. – Milyen legelők álltak rendelkezésre?

– A száztíz tehénnel induló állomány számára homoki legelők... És lett harminc hektár telepített gyepek, Vinczeffy prof irányításával.

Vinczeffy Imre debreceni professzor a nyírségi gyepek atyja volt. Elmélete szerint a falazó homokokra telepített füvek talajjavító hatásúak, hiszen a gyökérzetük – hatalmas, bolyhos tömeget, hektáronként olykor tíztonnányit kell elképzelni a föld felszíne alatt – jókora része évről évre elhal és elbomlik, méghozzá anaerob (levegőtlen) körülmények között. És humusszá válik. Ez tíz vagy inkább húsz év után kiváló termőtalajt eredményez. E sorok írója hosszú ideig kapcsolatban állt a prof-fal – talán atyai barátjának is tekinthette – és a homokjavító elmélet valós voltáról a gyakorlatban is meggyőződhetett. A környezet csak akkor hitt Vinczeffynek, ha

látta a hol derékgig, hol mellig érő füvet, amelyre bizony rádobhatta a gyufásdobozt, mondom *rá*, mert az fönnmaradt a sűrű, tömött száltengeren, bármennyire hullámzott is a szélben. A prof a mi téeszünkben is tartotta a gyepbemutatóit. Olykor idősebb tagtársunknak kellett elmagyaráznia, hogy a homokdombon, amin állunk, régebben a szőlő is kipusztult. Csakhogy innen, bármennyire hihetetlennek tűnik, hektáronként nyolcvan mázsa szénát szállítanak a szérűre. Nyaranta, persze.

Az országos gyeptermeési átlag most évi tizenhárom mázsa. Akkor is annyit mondtak. Ám ez sem mért, és a régi sem az volt, hanem csupán *becsült* hozam. Ma már mégsem a telepítés a fő gond, hanem a meglévők hasznosítása és ápolása. A legeltetéshez vagy kaszáláshoz nincs elég állat, a gyepek gondozásáról meg a magyar gazdák közül hallani is csak kevesen hallottak. Legföljebb acatolták: megbízták a pásztort, hogy éles végű botjával vágja ki a szerbtövist, mezei acatot a tövénél. E szűrős gazok persze újra nőttek, a jószág meg az istennek se legelte le, mert nem szerette. Ha magot hozhatott, szaporodott gyorsan. Manapság pedig már acatolás sincs. A végeredmény: a hazai legelők *az ország szégyenévé* váltak. Óriási érték megy veszendőbe, és egészen addig nem lesz másképpen, amíg elegendő holland farmer nem települ ide, s meg nem veszi az általunk elpazarolt kincset – ősgyepjeinket. Vagy a még ki nem szántott telepítetteket. Mert azok helyrehozhatók, és normális gazdálkodási körülmények között ismét édes füveket fognak teremni, tippanokat, csenkeszeket, réti perjéket, és néhol rozsnokot is. Meg ha sok a ló, akkor csomós ebirt, hadd ropogtassák.

– És volt itt 3200 anyajuh – mondja Dalanics László.

– Atyaisten! Az tíz nyáj! – szörnyülködöm, mert nemigen hallottam téeszről, ahol ennyi birkát tartottak volna. A hektáronkénti egy anyajuh igazából rengeteg, hiszen a téesz egész területe alig haladta meg a bruttó háromezer hektárt, gyümölcsöstől, erdőstől, nádistól, háztájistól. De hát nemcsak a legeltethető terület gond itt, hanem ennek a hatalmas állatseregletnek a gondozása is. Márpedig a juhászokat mindenütt külön kasztnak tekintették.

– Az itteni juhászok nagyon jól dolgoztak – folytatja Dalanics. – Valójában hét juhászról beszélhetünk, közülük öten munkálkodtak szakmunkásként. És mellettük persze a bojtárok. De nekik is megtanították a mesterséget.

Igen, juhásznak lenni *mesterség*. Nem is akármilyen!

– És a legeltetés?

– Ezer hektár legelőn élt a jószág a tanya körül – válaszol Dalanics. – A juhászok aratás után a tarlókra hajtottak. Rozsot termeltünk, az a homoki gazdaságok nagyüzemi növénye. Igaz, fekete földön vetés nélkül több termett búzából, mint itt vetéssel rozsból. Jóllehet nem kellett szántani, elég volt a tárcsázás. A homok könnyen megmunkálható talaj. De akkor is: rozsból nem lehetett megélni.

A téeszben száz hektáron termeltek almát. Hatvani Gyula elnök – Miklósi Ferenc utódja – hamar kiadta családi művelésbe a fasorokat, és a tagok le is szüretelték a termést. Itt nem lett bolondok háza a szeptember, a helyi 130-150 fő minden kézi munkát elvégzett. Azért tegyük hozzá: csak így, ezzel az ésszerű intézkedéssel nem lett baj az almaszürettel.

Cserhágó Hotel tulajdonosa, a település túlsó felén létező Nyírlugosi Állami Gazdaság hatalmas almáskertekkel rendelkezett. Több száz hektárral. Meg hűtőházzal is, hogy ősszel csak a szedéssel kelljen bajlódni, a csomagolás ráér télen. Mindenféle munkást toboroztak országgszerte az állami gazdaságokba szüretkor, kisiskolásokat és egyetemistákat, s még bányászokat is, akik egyébként a mun-

kahelyükön nem számítottak rosszul fizetteknek. Fejpénzért fogták az ügynökök a munkaerőt. Nyírlugoson ez is kevésnek bizonyult. Itt egy különös megoldáshoz folyamodtak: rabtelepeket létesítettek. Külön a nőknek, külön a férfiaknak. És így szedték le a fákról az almát ősszel.

A Szabadságtelepen a családok minden munkát elvégeztek, amit csak kézzel lehet. Metszettek tél végén, szüreteltek szeptemberben. Kertész üzemmérnök irányította őket. Az értékesítés közösben ment. A végén elszámoltak: a nagyüzemi költségeket levonták, a többit megkapta a tag. Ma nincs nagyüzem, s a termelési költségeket a termelőnek kell fedeznie az utolsó garasig – és nem a szezon végén. Jobb így?

Nagyjából ez – ez is – okozta, hogy az almatermés túlnyomó többsége manapság ipari alma. Vagyis ötödrendű minőség.

– Akkoriban az ilyen téeszek az almára alapoztak – folytatja Dalanics. – Ha jó volt a termés, megoldott mindent. Pénzt, jövedelmet, nyereséget. Megszűntek a gondok egy egész évre. Mi egyébként nemcsak az oroszoknak szállítottunk, hanem az NDK-ba és Finnországba is.

Az állami földekre telepített almáskertek ma is megvannak, habár jól megöregedtek. Dalanics Lászlónak is jutott egy hektár. Ilyen tömbben viszont csak akkor lehet sikeres az almatermesztés, ha mindenki megfelelően műveli a kertjét. A megfelelően volna a hangsúly – és épp az hiányzik.

– A szövetkezetben termeltünk málnát és szamócát is – mondja Dalanics. – A háztájiban paradicsomot, paprikát, uborkát... Mindet konzervipari célra. Akkor a konzervgyár jó piacnak számított.

– Ezeket a növénykultúrákat öntözni kell. Öntözték?

– Nem tudtunk. Legalábbis nagy területeken nem.

Aztán jött a rendszerváltás, és a kiscgazda zsenialitás feltalálta kárpótlás. Meg minden egyéb. A szövetkezeti vagyont például 1992-ben „nevesíteni” kellett. Azaz egyéni tulajdonba adni. Névleg vagy ténylegesen. A Szabadság Tsz-ben a közgyűlés meghatározta a vagyonnevesítés elveit. Elsőnek a bevitt vagyontárgyakat, aztán a munkában eltöltött időt, végül a megszerzett munkabért favorizálva. Semmilyen incidens nem történt, még kiválni sem akart senki. A géppark ugyan itt is éneklő szírénként csábíthatott. Döntően orosz gépekre épült, azonban a betakarítók, a kombájnokon kívül a silózó is NDK-gyártmányú volt. Ezek cirka félúton helyezkedtek el a különféle szovjet aratócséplők és a korszerű nyugat-német vagy amerikai gyártmányok között.

– De hamarosan leállt minden – folytatja Dalanics László. – Nem kellett semmilyen termék. Amit előállítottunk, az nem volt piacképes. Még a birka se. Az olaszok mindig más súlycsoportot akartak.

– Igen, ez náluk az alkumódszerek egyike – teszem hozzá. – És mostanában a mi összefogástól rettegő termelőink mindig megeszik.

– Mit tehattunk? Minden dolgozó elment munkanélkültre. De még egyszer talpra álltunk. Vízet teremtve elkezdtünk libát tartani. A Hajdú-Bétnek. Két és fél vagy három éven át tudtuk fizetni az embereket, ám utána csak a könnyeinket törölgethettük.

– Vagyis a partner nem fizette ki a libákat...

– Így volt. Nem értem, hogy most miért a gazdákon kéri számon, hogy nincs állatállomány. Az a hülye, aki állatot nevel. A téesz pedig fölbomlott, mert erre kódolta a politika. Azóta itt nincs megélhetés. Itt, a Szabadságtelepen eléggé tiszt-

tességesek a romák is. Sokan eljárnak dolgozni, Nyírbátorba, Debrecenbe, de még a fővárosba is. Általában kőművesek mellé, utépítésekhez, vagy a fűrészekhez. Én is eljárrok Nyíregyházára, egy céghez. Alkalmazottként.

Dalanics László 2006-ban két hektáron termelt dohányt, fele akkora területen, mint az előző évben. Ez fűzős dohány, vagyis természetes módon szárad, nem a szokásos Sirokkó nevű gázzal vagy olajjal fűtött szárító kamrákban. A pajta, ahol szárítja, fokozatosan romlik, így hamarosan föl kell hagynia a termeléssel.

*

Nyírlugoson az a szóbeszéd járja – nem minden irigykedés nélkül –, hogy elsőnek a juhászok építettek nagy házakat maguknak. Ez Vámos Jánosra is érvényes, az övé Szabadságtelep vámospércsi felén áll, tehát az egykori téeszmajor közelében. Nagyjából másfélszer vagy kétszer akkora, mint a környékén lévők, úgyhogy hamar fölismertük. Telefonja ugyanis nincs, ezért a találkozást nem lehetett előkészíteni. Éppen disznót vágtak. A beszélgetést elhalasztottuk, de időpontot egyeztetünk.

– A hatvanas években tértem vissza ide, és a téeszben kezdtem dolgozni – mondja. – Akkor még nem fizettek havonta, ám mégis jól meg tudtunk élni. A tagoknak bármire szükségük volt, azt megkaphatták. Ha az építkezéshez fuvar, ha a lagzihoz csirke vagy sertés... Majd a fizetésből levonták az árát. A szövetkezetre lehetett alapozni, mindenben támogatta a tagjait. A hetvenes években aztán jött a havi fizetés is.

Vámos János juhász szakmunkás (!). Tanult Berettyóújfaluban, Pallagon, bejáróként, munka mellett, éveken át.

– A szövetkezet támogatta a tanulást. Ősztöndíjat adott, a költségeket fizette. Mindenkinék, aki előbbre akart lépni, gépészeknek, kertészeknek is. Főiskolára is.

Ehhez egy adalék: a KSH végzett egy összeírást a 2005-ös állapotokról. Az országban ekkor 707 ezer egyéni gazdálkodó dolgozott a mezőgazdaságban (továbbá még 7900 társas gazdaság). Ebben nincsenek benne azok, akik csupán a ház körüli kertben termelnek – és nem mellékesen piacolnak e termésből –, továbbá a hétvégi telkeken termelgetők. Szakértők szerint a kispiacokra mintegy egymillió eladó jár rendszeresen. A gazdálkodók néhány ezer kivételével semmilyen agrár-képzettséggel nem rendelkeztek.

Ehhez képest a Szabadság Tszl...

Vámos a szövetkezetben ledolgozott huszonöt évéből huszonegy évig volt juhász – sőt a juhászok vezetője. Ami nem valami elhanyagolható szempont, hiszen rajta kívül még négy szakmunkás dolgozott az ágazatban a régi juhászok és a bojtárok mellett. S a juhállomány bizony hatalmasnak tekinthető, amely már-már a szövetkezet kereteit feszegette, még több legelőt, még több téli takarmányt igényelve. A téesz vezetői jól látták: ennyi állatot nem lehet képzetlen emberekre bízni, mert abból könnyen bajok lesznek. Az idő és az eredmények őket igazolták. Bajok ugyan keletkeztek, de nem a képzettség hiányából.

–Végül is hol legeltettek?

– A szövetkezetnek hatalmas legelői voltak, igaz, osztoznunk kellett a húsmarhákat gondozókkal. De legeltettünk mindenütt, ahol fű nőtt, fasorokban, erdőszéleken, dűlőkön... Alkalmi legelőkön.

– És azt tekintették ügyes bojtárnak, aki így képes volt jöltartani a nyáját – ve-
tem közbe.

– Ügyes bojtárjaink voltak, ügyes és hozzáértő juhászaink. Semmi gond nem lehetett a rengeteg birkával. A tagok jövedelmének egy része – és hát komoly része – a mi munkánkon múlt.

– Milyen bárányokat adtak el? És hová?

– Ha a piac ígéretesnek bizonyult, akkor tejes bárányként. Ez inkább húsvét előtt sikerült. Ha nem jött össze, akkor pecsenyebáránként. Az már sokkal nagyobb súlyú, mint a tejes. Bejártam én is az országot az eladások érdekében, de úgy gondolom, mindig sikerült tisztességes vásárt kötnünk a bárányokra. Keres-
ték a jó pecsenyebárányt, és meg is fizették az árát. Jobban, mint most. Főleg az olaszok. A huszonöt és harminc kiló közötti bárány a franciáknak ment, a még nagyobb az araboknak.

– Hol tartották ezt az időnként öt- vagy hatezerre is felszökő juhállományt?

– A régi dohánypajtákban, habár kaptunk támogatást új juhhodályok építésére is. A nádtetősök mind újonnan épültek. És úgy is mentek tönkre.

– A birkát azonban nem lehet magára hagyni sose, különösen nem ellési időben – akadékoskodom.

– Amikor az anyabirka megellett, elkülönítettük. Kecsekben – így neveztük. Össze kellett szoknia a bárányával. Addig egyedileg kellett takarmányozni...

– Anyákat, ezrével! – képzelem el az akár döbbenetesnek nevezhető munkát, hiszen azokat a ketrecekkel össze kellett rakni, megkötözni – mert kötötték egymáshoz -, aztán legalább az abrakkal be kellett azokba menni. A széna etetése már egyszerűbb, ha fáradtságosabb is.

– Addig el kellett különíteni, amíg meg nem ismerte az anya a bárányának a hangját. Ha összeszoktak, akkor harmincat, negyvenet vagy ötvenet együvé eresztettünk. Itt egyébként jó volt a bárányszaporulat, mert nagyon figyeltünk. Észrevettük, hogy másutt a figyelem hiányában nagy a bárány-elhullás.

– Mivel hizlaltak?

– Kaposvári báránytáppal. Az lucernás is, kukoricás is.

– Igen, ahol intenzíven gazdálkodtak a juhászatban, ott ezt használták – bó-
logatok. – Hogyan történt a vemhesítés ilyen hatalmas anyajuh-állománnyal? Inszeminálással?

– Mindegyik juhász elvégezte az inszemináló tanfolyamot, de nem vették hasznát. Kosokat hoztak, sokat. Másképpen nem lehetett megoldani.

– Az állategészségügy? Amikor összejön ennyi jószág egy helyen, az bizony gondokat okozhat.

– Valahogy mindig meg tudtuk védeni az állományt. De azért voltak nehéz ese-
tek. Jött ide egy juhász Berettyóújfaluból borzasztóan sánta falkával. Nekiálltam, és egy hét alatt meggyógyítottam a nyáját. Ennek fortélyja van. Egész nap faragtam a körmüket, aztán folyosót készítettünk nekik, azon hajtottuk át. És közben a lábuk megfürdött a gyógyszeres vízben. Abban rézgálic és formalin...

– Büzlött – vágok közbe, rossz tapasztalatok okán. Formalintól már köhögtem-
prüszköltem három napig, s taknyom-nyálam összefolyt a könnyekkel.

– Hát igen. Ezek szárították a beteg körmöt, aztán sebhintóport szórtam rá. Meggyógyultak. Akadt komplikált helyzet máskor is. Másik községből vásároltunk egy állományt, amelyikről láttam, hogy rühesek. Ez pedig nem játék! Lezárhatták volna miatta a megyét. De nem hittek nekem. Végül jött a megyei főállatorvos,

és megállapította, hogy igaz. Szólt az elnöknek, hogy a fertőzést hamar föl kell számolni, mert nemcsak kitaláció, hanem komoly baj. Fűrösztöttük azokat az állatokat is, és hamarosan meggyógyultak.

Közben kolbásszal kínál a disznótorosból. Pár falatot abból is ettem – nem kontár készítette, az biztos -, ám helyette inkább töpörtyűt kértem, mert olyan finomat boltban sehol sem lehet venni, mint amelyet disznóöléskor sűtnek. Kaptunk azt is, és alig bírtam abbahagyni a falatozását.

– Itt is tarthattak a juhászok a közösben húsz anyajuhot, mint ahogy a megyében sok téeszben?

– Itt más rendszert vezettek be Miklósi Ferencék. Fizetést kaptunk, és minden bárány születése után még száz forintot.

– Gondolom, ezért is inkább a kosokra bízták a szaporulatot, és nem inszemináltak – kajánkodom. Vámos János elmosolyodik.

– A kosok munkája biztosabbnak látszott. Emellett a bárányok súlygyarapodása és a gyapjú után is százalékot kaptunk.

– Az itteni állami gazdaságban sem tartottak juhokat?

– Nem. Ha szükség volt rá, mi járattuk a földjeiket. Meg a tarlókat. A juhászat nem alkalmazottaknak való munka.

– Miként látja: miért szűnt meg a szövetség?

– Először csak hanyatlani kezdett. Megvonták a támogatásokat, még hitelt sem kaptunk. Aztán elkezdődött a vagyonnevesítés. Ki kellett adni az aranykoronákat, kezdett összeszűkülni a határ, egyre kevesebb hely jutott az állatoknak. A szövetség vagyonát is kiveszegették. A bent maradéké napról napra fogyott, aztán végleg odaveszett. Végül a gépeket kellett eladogatni, utána az állatokat. A juhokat is, a teheneket is.

– Sokan meggazdagodhattak ekkora vagyonon – mondom.

– *Senki nem gazdagodott meg.*

Elsorolja, hogy néhányan idősebbektől vettek földet. Neki négy hektárja van. Bevetette rozssal. Erdőt akarnának oda telepíteni. Valamennyi földet rendszerint bérel, tritikálét meg kukoricát termel rajta az állatoknak. Őt olyan betegség támadta meg, amelyet nem lehet gyógyítani, habár egy debreceni orvos sokáig próbálkozott vele. A felesége bejár dolgozni Nyírbátorba, a Kábelgyárba. Három műszak, teljesítménybér, plusz műszakpótlék. Így élnek.

– Kis parcellák vannak mindenütt. Nincs értelme beruházni. Gazdálkodni meg nem éri meg.

– Bármerre járunk az országban – utal a feleség Vámos állatszeretetére –, mindenütt meg kell állnunk, ha meglát egy nyáját. Azt ő körülnézi.

– És mi van most itt az óljaiban?

– Egy birka, egy kecske meg egy ló – mondja Vámos. – Mindenből egy. A birka a Székelyföldről való. Azért tartom őket, hogy érezzem az állatok szagát.

*

Mikor becsöngetünk a Gönczö Györgyék kapuján, már látszanak a kertben növény-facseteték. Távolabbról őszibaracknak néztem őket az alkonyi szürkületben, közelebről azonban kiderül, hogy fűzek. Diszfák. Jó piacuk van olykor, máskor várni kell a keresletre. De nem véletlen, hogy a ház gazdája ilyesmivel pótolja a jövedelmét.

Gönczö György 1969-től a Szabadság Tsz ösztöndíjasaként tanult a nyíregyházi Mezőgazdasági Szakközépiskolában. Nyaranta már a téeszben dolgozott, aztán 1973 júliusától érettségizett kertész szakmunkásként végleg. A gazdaságban 96 hektár alma és 24 hektár szőlő termett, meg – ahogyan Dalanics László mondta – szamócát és zöldségeket is termeltek...

– Akkor itt nem unatkozhatott kertészként – mondom.

– Egyetlen percet sem dolgoztam a kertészetben – válaszolja. – Kertész szakemberek, főként főiskolát végzett gyakornokok, húszan voltak. Őket támogatták elsősorban, és kellett is, mert működött egy gyümölcsfeldolgozó üzem. Elkelt a szakember.

Gönczö György életét és karrierjét egyébként veszekedések alakították. Sosem ő veszekedett. Először kombájnellenőrként alkalmazták, vagyis mérlegelte a kombájnoktól beérkező terményt, meg arra is odafigyelt, nehogy „eltérítsenek” szállítmányt. (Egy pótkocsis teherautó eltérítése, vagyis a rajta lévő termény eladása nem számított a megyében ritkaságnak – nyomozhatott a rendőrség mind a tettes, mind az orgazda után -, és az ár saját erő lehetett egy családi ház építésének elindításához, vagy egy autó leelőlegezéséhez a Merkurnál.)

Aztán építésvezetőnek nevezték ki. Téeszházak épültek, és Miklósi Ferenc elnök összeveszett az építésvezetővel.

– Persze, hogy nem értettem hozzá. Valamelyik szakmunkás kérte a vinklit... Nem tudtam, mi az. Szerencsére nem sokáig kellett az építkezésekkel bajlódnom, noha a téeszben mindig építettek valamit. Akkor is, ha előtte nem szereztek rá építési engedélyt. Máskor meg még a tervek is hiányoztak.

Amilyen szigorú vezető volt Miklósi, összeveszett az erdésszel is. 169 hektár erdő sorsát pedig nem lehetett irányító nélkül hagyni. Így lett Gönczö szakképzettség nélküli erdész. 1974-től viszont elkezdte a tanulmányokat a szegedi erdészeti középiskolában. A katonasága idején abba kellett hagynia – parancsnokai nem járultak hozzá, hogy tanulhasson -, végül 1984-ben szerezte meg a technikus minősítést. Közben megnősült, megszületett az első fia, sőt egyéves pártiskolára is elküldték. De ettől kezdve a téeszben végig az erdészeti ágazatban dolgozott. Újabb elnöki veszekedésekre már nem került sor.

– Igazából szegények voltunk Miklósi idejében is, de jó közösségben éltünk. Erre szokták itt mondani: mint egy összetartó család. Miklósi küldött bennünket Moszkvába, Leningrádba. Csakhogy ott éhezünk. Megettünk volna bármit, néztük is, de nem sikerült belefognunk. Az asszonyok élelmesebbeknek bizonyultak. A téeszben a képzettségi szint állandóan emelkedett, és az élhető jövőt ígért. Ámde Miklósi Ferenc elment nyugdíjba. Helyére Hatvani Gyulát választották elnöknek.

– Hatvani idejében már gazdálkodni kellett volna, de ő ahhoz nem értett – mondja Gönczö. – Nem engedte szóhoz jutni a szakembereket. Kizárólag a növénytermesztésre figyelt oda, és minden más tönkrement.

Holott a téesz elsősorban az állatokból élt, másodsorban az almából, noha az 1981-es ún. almakrach – vagyis annak kezdete, amikor a szovjet piac az ellentételezések hiányában drámaian beszűkült – után ez már korántsem volt az a biztosan jövedelmező alap, mint korábban.

– Az állami gazdaságban sokkal jobb körülmények között dolgoztak, mint mi a téeszben – mondja Gönczö.

Amit el kell hinnem. A nyírlugosiban ugyan soha nem jártam, viszont a szomszédos balkányiban meg a többiben annál többet. Ezekben a gazdaságokban

minden szociális létesítmény a dolgozók rendelkezésére állt, csodálatos öltözők, fürdőekkel (és ahány telephely, annyi helyen), és azok a tüneményes ebédlők! (Tizenhárom évesen – első munkahelyem! – a Királytelki Állami Gazdaságban rostáltam a kombájnbúzáat. A ma már Nyírteleknek hívott faluban – sőt: városban! – talán egész nyáron sem kerestem többet, mint egy pár durábel bakancsra valót, viszont fantasztikus üzemi ebédeket sikerült bekebeleznem. Minden héten disznóvágás! Hurka és kolbász, orjalevesek, rántott húsok! És naponta hús! Bányásznorma. Hús nélkül nem ebéd az ebéd. A szombat sem kivétel, mert munkát akkor is végeztünk. Mindezekről a beszámolómat 1954-ben a család tátott szájjal hallgatta. Meg az osztálytársaim is, és közben olyan nagyokat nyeltek, hogy ugrált az ádámcsutkájuk.) Az állami gazdaságok ebédlői nagy becsben álltak az ötvenes évek óta.

No és a kényelmes munka! Nem ismerték a hattól hatig tartó „téesz-műszakokat”. (Más meghatározással: Látástól Mikulásig!) Az állami gazdaságokban reggel hétre mentek, és délután négykor letették a lantot. Munkaruha, védőöltözékek, védőital... Ott minden *járt*, amit a téeszekben ritkán sikerült kiszorítani. A két mezőgazdasági szerveződés munkakörülményei között ég és föld különbségeket alakított ki az idő – és az állami támogatások fontos tizmilliói. Mert a téeszekben ezekre nemigen lehetett pénzt kapni, másrészt épp ilyen okok miatt az államiak gazdálkodási és termelési színvonala sok helyen meg sem közelítette a kényszerből állandóan előre menekülő szövetkezetieket. Egy ilyet meg is irtunk 1985-ben Speidl Zoltán szerzőtársammal: Leforrázott szirmok címmel. A szociográfia politikai felhangjai miatt – tulajdonképpen Kádár-parabolának tekinthető – csak évek múlva jelenhetett meg a *Mozgó Világ* 1987/5. számában. Ez a Kemecei Állami Gazdaságról szól, ahol a mindenkinek mindent megengedő, jószívű vezetés végül teljesen tönkretette a korábban nívósan működő üzemet. Elsőnek szűnt meg a megyében, noha ez annak a régi írásnak nem lehetett témája. Elsőnek a sorban, mert Kemeceét követte a többi. Mind. Elhalálva. Azok is, amelyeknek tovább kellett volna élniük. (Téesz azért megmaradt vagy kéttucatnyi.)

– Akármilyen jó körülmények között dolgoztak az állami gazdaságiak, bevitték őket a kft-be, aztán nem kaptak semmit – mondja Gönczö. – A munkásokat ott jobban megfizették, ezért sokan át is mentek oda. A téeszben rosszak voltak a körülmények, például a javítóműhelybeli szerelőknél, de a rendszerváltáskor vagyonsrészt kaptak az itt dolgozók. És földet is. Mindez annak ellenére így lett, hogy a téeszben is akadtak visszaélések. Például a földkiadó bizottság tagjai nagyon jól tudták, „mit kell tenniük”.

– Mint ahogyan az egész országban, és a szó szoros értelmében ezek a bizottságok uralták a földek tulajdonba adását – teszem hozzá. – Még azt is, hogy mit kell a kárpótlási alapba tenni, a földalapba, vagy a részarányba.

– Az állami gazdaság földjeit megvették magánosok, de mind másutt lakik.

’92 után azért lassanként megkezdődött a bomlás a Szabadság Tsz-ben is.

– Megindult az osztozkodás – mondja Gönczö. – Amikor köztudottá vált a helyzet, vagyis az, hogy annyi adósság halmozódott föl, hogy mindent értékesíteni kell, akkor elkezdtek kilépegetni. És vitték a vagyonsrészüket eszközökben, bár aki így lépett ki, az a vagyonsrészenek már csak a tíz százalékát kapta. Maradtunk negyvenen a majdnem háromszázból. Alakult egy betéti társaság, amely a dohánytermesztést folytatta, másik libával kezdett foglalkozni. A szövetkezet ugyan megmaradt, legalábbis a nevében, a szervezetet belül alakultak bt-k. Több is.

– Ezek aztán biztosan sikeresen működtek – saccolgatom.

– Hát nem egészen. Óriási vagyron maradt a negyven főre, de ezt sikerült három év alatt felélnie a vezetésnek. Pedig sok lehetőség volt a maradásra. A dohánygyár például támogatta a dohánytermesztéshez kapcsolódó beruházásokat, előleget adott növényvédő szerekre, és más kedvezményekkel is élni lehetett. A Hajdú-Bét is hasonlóan kedvezett a libásoknak, előre adta a napos libát, a tápot, az építésekhez is besegített. Igaz, amikor megszűnt, csődbe ment itt is minden.

– Milyen hibák vezettek az életképesség megszűnéséhez?

– *Az eredményt mindig kiosztották.* Semmi tartalék nem maradt. Ha valamire pénz kellett, nem volt miből adni. Beszéltek olyasmiket is, hogy a vezetők saját zsebükre komoly üzleteket bonyolítottak le...

– Hasonló pletykák minden bajban lévő gazdaságban előfordultak – vágok közbe.

– Ezeket azonban a legritkább esetben sikerült bizonyítani.

– Hát... Nem tudom. A mieink alakítottak például egy fuvarozó céget Debrecenben előbb hét, majd a hírek szerint tíz-tizenegy gépkocsival. Műanyagot szállított Budapestre. Végül az egész cég eltűnt szórén-lábán. Teherautóstól. Olyan szerződést kötöttek, hogy a végén még a téesz tartozott a fuvarozó cégnek. Aztán feltörték a műhelyt – ma sem tudni, kik voltak –, kirámolták a növényvédőszer-raktárt...

– Az szinte mindenütt megtörtént, hiszen egy kisebb méregraktárban is milliós értékeket őriznek a szezon kezdetén – mondom. – Mindaddig lesz ilyen betörés, amíg méregraktár is lesz.

– Itt mindent elloptak, ami mozdítható volt. Például a libaistállóról a palatetőt...

De más hibák is hozzájárultak a teljes bukáshoz. Például hét irodai dolgozót meg munkavezetőt fizettünk, és öt munkást. Ez lett a végső létszám.

Itt álljunk meg percnyi gondolkodásra. Manapság sokan esküsznek rá – például Krausz Tamás, Tamás Gáspár Miklós, habár Szalai Erzsébet munkáiban is van erre utalás –, hogy a szocializmus az öngazgatáson alapul majd, ha újra megvalósul. Értik ezt a termelésre is. Magam közelről láttam, miféle eredményre vezet, ha az elméletet túlzásba viszik. Nemcsak a Szabadságtelepen volt az gond, hogy a megszerzett bevételeket az utolsó buznyáig szétosztották, mert ezt követelte a tagság. Másutt pedig csak akkor maradhatott a menedzsment, ha a fizetéseket a kívánsághatárra megemelte. Ha a vezetés beadta a derekát – mert többnyire látni lehetett a következményeket –, akkor villámgyors összeomlás következett, hiszen a gazdasági törvényeket semmilyen módon nem lehet a sutba vágni. Ma a szocialistikus nézeteket utópiának tartom, mert a gazdasági oldalak nincsenek kidolgozva. Ami ki volt – például Liska Tibor kiváló elmélete –, az csak bajt hozott a gazdájára. Ám abban sincs szó róla, hogy a termelésben *demokrácia uralkodhatna*. És ez a lényeg. Vita a szövetkezetekben is csak a döntésig lehetett, ahol utána is engedték, ott parttalanná vált, és anarchiát eredményezett. Végül is gyors bukást.

– Ahány nagyüzem, az agóniának annyiféle változata – bólogatok. – De mondja: miért vitték ki magántulajdonba ezeket a rongy földeket?

– Vagyonszerzés végett. Azt hiszik, ez komoly érték.

– És nem az?

– Ha erdősítik, akkor harminc-negyven év múlva az lesz.

– Igen, ez az erdőtelepítés leküzdhetetlen ellentmondása – teszem hozzá. – Hiszen addig élni kellene valamiből, s a közbenső néhány erdőmunka – tisztítás, növtér bővítő gyérités – nem hoz igazán számottevő jövedelmet.

– Sokan meghunyászkodtak, hogy maguknak vagy a rokonságuknak szerez-hessenek ezt-azt, földet, erdőcskét. Most meg könyörögnek egy kis munkáért. Elanyagiasodott mindenki. Az emberek csak erre figyeltek.

– És nem volt ez természetes? – kérdezem. – Menni kellett a boltba, kenyeret, tejet venni, fizetni a villanyszámlát, meg az összes többit... Miből? Élni kellett, s kapaszkodtak, amibe csak tudtak. Az állami gazdaságban is hasonlóan alakultak az események?

– A volt állami gazdaságban egy értelmiségi sem volt nyírlugosi – feleli Gönczö György. – Közülük egyetlen ember maradt, egy erdőmérnök, akinek a munkájára szükség van.

– Úgy tűnik, ezen a vidéken az erdő az átlagosnál sokkal nagyobb jelentőségű. Ez érthető is, ismervén a talajok termőképességét. Viszont munkaalkalmat is jelent – mondom.

– Igen, de csak az önkormányzatnál jelentették be az erdőmunkán dolgozókat – mondja Gönczö. – A többi helyen furcsa láncolatok alakultak ki. Még a Nyírer-dőnél is...

– Pedig ott minden fát nyilvántartanak – vágok közbe, emlékezve egy pár hó-nappal korábbi beszélgetésre a cég sajtósával. Ő pontos felvilágosításokat adott az elszámolásokról, sőt azokról az akciókról is, amelyek a közmunkán alapultak. Akkor én nem hittem ezeknek a sikerében, de jókorát tévedtem. A közmunka hatásos lett.

– A fakitermelésre a Nyírerdő is sokszor vállalkozókkal szerződik – mondja Gönczö.

– Ők meg továbbadják olyan alvállalkozóknak, akik nem rendelkeznek engedél-lyel, tehát adót sem fizetnek, viszont a többinél olcsóbban dolgoznak.

– Még ott is így van – hagyja rám Gönczö György. – És akkor a magánerdők? Errefelé az erdők hatvan százaléka magántulajdonban van. Még ha engedélyezték is a kitermelést, akkor is csak a felügyelettel számolnak el. Az összes többi fekete. A vágás, a fuvarozás, a fa értékesítése... Mindez olyan láncolatot alkot, amire a kutya se figyel.

– És ebbe telente belehalnak pár tucatnyian – mondom.

A megyében 117 258 hektár erdőt tartottak nyilván 2003-ban, és ebből 48 409 egyéni gazdálkodók tulajdonában volt. (KSH – Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei statisztikai évkönyv – 2003). A társas gazdaságok között a legnagyobb tulajdonos a Nyírerdő Rt, de korántsem egyedüli. Mivel erdőmunkákra nagyjából tízévente kerül sor, úgy számolhatunk, hogy 12 ezer hektáron szükséges tisztítani, gyéríteni vagy véghasználni a faállományt. Ebben a számban nyilvánvalóan nincsenek benne a fasorok, noha ez a megye az átlagosnál jobban megáldott ilyenekkel. A fasorokat időnként letarolja a tulajdonos (vagy más), és telenként elfűtik, de amilyen élelmes az akác, újra nő, és pár év múlva már tűzifát ad. A munkálatokhoz nem ezernyi, hanem tízezernyi munkásra van szükség, és ennek a létszámnak csak elhanya-golható része szabályszerűen foglalkoztatott.

Gönczö György az önkormányzat megalakulása óta képviselőtestületi tag, vala-mennyi alkalommal megválasztották. És hogyan? Egy kivételével mindig ő kapta a legtöbb szavazatot a képviselők között. Egyszer lett második, egy orvos előzte meg nyolc vokssal. Az orvos azóta másutt él, a körzete évek óta betöltetlen.

– Sose hittem volna, hogy egyszer közszolga leszek – mondja Hatvani Gyula 2006 nyarán a piricsei községházán. Ő abban a faluban polgármester.

Régóta ismerjük egymást, ám az eltelt három évtizedben nem találkoztunk. A hajunk azóta sokkal kevesebb lett, a súlyunk meg némileg több. A hetvenes években Vinczeffy Imre professzor székelyi gyepbemutatóira jött el rendszerint Hatvani Gyula is, a Szabadság Tsz főagronómusa. Ő 1962-ben került a Szabadságtelpre gyakornoknak (és a piricsei polgármesterség mindössze a második munkahelye!). Miklósi Ferenc elnöknek lett az utódja 1979-ben. Láthatóan jó szívvel emlékezik első munkahelyéről, az ismert adatokat ő is hasonlóképpen sorolja. A tagságot dicséri, s különösen a juhászokat.

– Mindegyik juhász meg tudta körmölni a birkát – mondja, hogy egy lényegi munkafázist említsen. Ez a munka ugyanis nem egyszerű. Már az sem, hogy a birkát kifogja, meg hogy ledöntse, és uralma alatt tartsa, amíg a korántsem veszélytelen késes műveletet elvégzi. – Megtanulták az öregektől.

– Hát ezt valóban nem Berettyóújfaluban vagy Pallagon oktatják – ismerem el. – Persze a bacsó csalafintaságot is sokan ellesték. Került rá idejük legeltetés közben.

– A hagyományos értelemben vett pásztor mind különös ember volt. És erre nagyon tekintettel kellett lenni. A Szabadság Tsz-ben az alma mellett mégiscsak a juhászat volt a fő jövedelmi forrás.

Kerülgetem, hogy miként mondjam a mások által emlegetett elnöki hibát, hogy Hatvani Gyula főleg a növénytermesztésre próbált alapozni. Igazából ez nem sikerül (nekem), de azért pedzegetjük.

– Nyilván tudod, hogy úgy kellett összeállítani a termelési szerkezetet, a természetű kultúrákat, hogy legyen elegendő munka a tagoknak, alkalmazottaknak. A szövetkezetet megáldották foglalkoztatási kötelezettséggel.

– Nem számított az nagyon nagy bajnak – mondom. – Különösen a mai viszonyokra, a megélhetési gondokra figyelmezve. Itt, Piricsén, most mekkora az átlagos birtoknagyság?

– Kicsi. Csak azok boldogulnak, akik szolgáltatnak.

Később megpróbáltam emlékezni a piricsei téeszre. Nem tartozott a jobbak közé, de azért kiterjedt almásaiból még a '81-es almakrach után is megélt a tagság. És a falu. Ma azoknak az almásoknak a zömét fölverte a gaz, ember évtizede nem jár a fásorok között. (Illetve a 2006-os télen sokat kivágtak itt is. Másutt is. Fűtöttek a fákkal – drágult a gáz.) Addig becsülték a termését, amíg a régi elánból futotta, amikor már hozzá kellett volna tenni a saját buzgóságot, a munkát, a növényvédelmet meg a talaj megművelését, akkor elfogyott a szusz. És mennyi falusi sportkör vegetál! Vagy elnyavalyog még valameddig, vagy megszűnik. Nincs támasza, pedig az egykori téeszek mindegyikére támaszként számíthattak.

A Szabadság Tsz utolsó éveiről mondja Hatvani Gyula:

– A téeszt a politika cibálta szét. Ebben a legnagyobb ludas az Antall-kormány volt. Nem szabadott volna szétverni a nagyüzemeket. A szövetkezeti földek addig is magántulajdonban voltak, a közös gazdaság csak használta azokat. Hatalmas érték ment veszendőbe politikai akaratra.

– Mik voltak a szétmállás stációi nálatok?

– Azt, hogy az állami támogatások megszűntek, még kibírtuk volna.

– Nem voltak azok egetverő összegek sosem – dünyögök a mostanában elszórt évi félbilliós uniós/állami apanázsokra célozva.

– Azt azonban már nem viseltük el, hogy hitelt sem kaphattunk. A lavina igazából akkor indult meg, amikor megalakították a földkiadó bizottságot. Ezután egyre romlott a *politikai közeg*. Terjesztették, hogy „vegye ki a földjét, és gazdálkodjon, az apja is megélt belőle!” Akadtak egy páran, akik állították, hogy aki nem veszi igénybe a földjuttatást, az később elveszíti az igényét.

– No, az ilyen állítással nem lehet vitázni – mondom. – Falun rendszerint ugyanak a rémhírekre, a fenyegetésekre, vagy a vaklármára. Ilyenkor mondják: Zúg a falu!

– Ott is így volt. Klikkek alakultak, ki mit tudott megfogni. Akik sokat össze tudtak szedni, azok különváltak. Akinek nem jutott az értékekből, az nincstelen lett. A földjét megkapta, egyebet semmit.

– Senki sem próbálta a téeszt egyben tartani?

– Akiknek volt egy csöpp eszük, azok megkísérelték. Több kulcsszereplő is úgy gondolkodott, hogy a gazdaságnak akkor is meg kellene maradnia, ha sokan kifárolnak belőle. A politikai szóözönnel azonban nem lehetett megbirkózni. A rádióból például elképedve hallottam, hogy a lóval való szántás az igazi. Olyan embereket szólítottak meg, akik semmit sem értettek a korszakból, akik már csak voltak emberek, és a saját ifjúságukat próbálták visszahozni. Ez persze nem sikerült, de a mezőgazdaságot visszavetették ötven évvel. A Szabadság Tsz-t – miként a többi nagyüzemet – *a politika verte szét*.

Ezt igen tömören Laki László fogalmazta meg az időtt, s engedélyével ezt most idézem: „A kormányzati pozícióba került politikai pártok-csoportok így szabad kezet kaptak a rendszerváltás saját érdekeik-elképzeléseik szerinti definiálására, és a rendszert hordozó rétegek kinevezésére a magánosításon keresztül, s mindezt kemény és hatékony kontroll nélkül tehették, hiszen hiányoztak a magyar társadalomból az ellenőrzésre és érdekeik megjelenítésére képes polgári rétegek-csoportok. A felkészületlen, de hatalmat, revánsot, vagyont akaró és végtelenen megosztott, gyűlölködő és kirekesztő politikai osztály így túlhatalomhoz, az önkényes valóságértelmezés (politikai voluntarizmus), a klientúraépítés és a manipuláció kivételes lehetőségéhez jutott.” (Valahol – ismét – utat veszítettünk – Népszabadság, 2006. nov.29., Egyenlítő folyóirat, 2006/11.)

Hozzá kell tennem: a legvédtelenebb a politikailag fölkészületlen falusi lakosság volt. Az a lakosság, amely a Kádár-érában megszokta, hogy mindig a felsőbbbségnek van igaza, s ha valami baja van, akkor kizárólag a felsőbbbséghez fordulhat. Hazánkban a falusi lakosság a legkevésbé polgáriasodott. Se munkás öntudata nincs, se polgár magabiztossága. És falun él a cigány lakosság jelentős része. A megyében körülbelül kétharmada. Ők pedig még az átlagnál is védtelenebbek.

– Ma is gyakran álmodom róla, hogy miként lehetne ezeken az embereken segíteni – mondja Hatvani Gyula. – De ez egyre nehezebb, pedig saját magukat még hosszú ideig képtelenek lesznek talpra állítani.

Jónásékról kérdezem.

– Jónás Árpád muzsikus volt. A fia most olyan ötven év körüli lehet. Dolgos család, tekintélyes cigánycsalád a Szabadság-telepen. Az idősebb Jónás is – muzsikus volta ellenére – a mezőgazdaságban nőtt föl, állatokat tartott, amennyit csak bírt, és azokból tisztességes jövedelemhez is jutott. A fiát valóban én hívtam a téesztbe, és nem bántam meg. Szorgalmas, rendkívül jó munkásember. Most pedig az újságban olvastam a kamaszfiuk halálának hírét. Megdöbbentőnek tartom.

A társadalomban fészket verő anarchiáról beszélgetünk, a falusi ember küszködéséről, és nagyon gyakran értelmetlen munkájáról. Ennek során Hatvani Gyula elmond egy esetet, ami – szerinte, de szerintem is – jellemzi a kor felelőtlenségét.

– Csodálkozom, amikor az újság leírja, hogy miből mennyi volt a termés. Honnan tudják? Mi biztos ebben az országban? Egyszer igazán jót nevettem egy ilyen bejelentésen. Torgyán minisztersége idején zajlott egy értekezlet Nyírbátorban. Torgyán beszámoltatta a megyei mezőgazdasági hivatal vezetőjét – Hatvani mondja a nevet is, de ezt jobb lesz megtartanom magamnak –, hogy miként áll a megyében az aratás. A hivatalvezető fejből vágja. Mond egy százalékos számot, amely jelezte, hogy a gabona betakarítás a végéhez közeledik. Az értekezlet után megkérdeztem a hivatalvezetőt, hogy honnan tudja ilyen pontosan. Mire ő: Frászt pontos ez. Torgyán úgy sem tudja ellenőrizni, hogy milyen adatot hallott. De azt nem mondhattam, hogy fogalmam sincs az aratás állásáról.

Végül a régi munkatársairól beszélgetünk.

– Keresd föl Kiss Mihályt, aki a gépműhely vezetője volt, és a fiát – ők pontos információkkal látnak el, hogy mi minden történt a háttérben. Aztán Káplár Andrást, aki a földkiadó bizottság elnökeként működött.

Próbáltuk. Kiss Mihály a telefonhívásra azzal utasította el a találkozást, hogy ő beteg ember, különben is kisemmizték, nem szeretne még gondolni sem ezekre az időkre. Káplár Andrással sem jártunk jobban. Ő nem akart ezekről az eseményekről beszélni.

– Nálatok is a jegyző bizta meg a földkiadó bizottság tagjait?

– A nyírlugosi jegyző. Hívtak a gyűlésbe, el is mentem, és mire visszaértem a Szabadságtelepre, már egyesek követelték apáik földjét. Így ment ez ezzel a becsapott, rászédett néppel.

Hatvani Gyulát egyébként a 2006. októberi önkormányzati választáson már nem választották meg újra Piricse polgármesterének.

interjú

Marik Sándor

A maradandóság és az állandóság szimbóluma

Beszélgetés dr. Nagy Ferencel, a Megyei Levéltár igazgatójával

Betölti életének 64. évét, vezetői megbízatása az év végén lejár, és nem pályázik a negyedik ciklusra. A Megyei Levéltár igazgatója az idei megyenapon jelentős elismerést kapott, számára a közgyűlés „az oktatás-nevelés területén kifejtett kiemelkedő tevékenységéért Kiss Áron kitüntető díjat adományozott”. Az ibrányi tanári és a nyíregyházi járási szakfelügyelői évek után 1984-től dr. Nagy Ferenc különböző munkakörökben meghatározó résztvevője a megye kulturális életének. Naptára októberig zsúfolt, novemberben szabadságra megy, hogy aztán átadhassa székét utódának. Negyven éve ismerjük egymást, húsz éve munkáink révén is kapcsolatban vagyunk – nehéz lett volna magázódnunk.

– *Tösgyökeres ibrányinak tartod magad, holott Nyíregyházán születted. Mi történt születésed idején?*

– 1944-ben általában valóban Ibrányban születtek a helyi gyerekek, de édesanyámnál komplikációk léptek föl, amelyek később valóságnak bizonyultak. Ezért behozták a nyíregyházi kórházba. Ikerterhessége volt ugyanis, de végül egyedül születtem meg élve. Egyhetes voltam, amikor hazaengedték, s bár kedvelem Nyíregyházát, ahová munkám is köt, Ibrányt tartom szülőfalumnak, -városomnak, ott érzem magam otthon, oda kötődöm a rokonság által is.

– *Nehéz körülmények közé születtél, ami csak fokozódhatott, mert édesapád korán meghalt. Erről a kilencvenes években tudhattunk meg részleteket, amikor megszorodtak a szlovákiai Várhosszúrétre tett utazásaid. Beszélnél e fájdalmas emlékekről?*

– Kéthetes voltam, amikor édesapám néhány napos szabadságot kapott, és a frontról hazajöhetett megnézni újszülött gyermekét. Alakulatuk abban az időben Rozsnyó környékére települt, oda is ment vissza néhány nap múlva. Többet nem láttuk. Hátra maradt iratait egy bajtársa küldte haza közvetítő útján, így halálának pontos helyéről, idejéről, körülményeiről a család nem tudott meg részleteket, édesanyám sokáig nem is hitte, hogy meghalt. A háború végén már nem volt megbízható nyilvántartás az elhunyt katonákról. Akkoriban együtt laktunk nagyszüleimmel,

számomra nagyapám pótolta a családfőt. Gyerekként olyankor rögzült bennem a végzetes hiány, amikor focizás közben valamilyen sérelem esetén társaim azzal zártak le vitákat, hogy „majd megmondom az apukámnak...”, és ha velem történt valami igazságtalanság, nekem nem volt kinek megmondanom. A csonka család nehéz körülmények között élt. Édesanyám sok évvel később, beletörődve a megváltoztathatatlanba, férjhez ment újra. Tiszteltem nevelőapámat, aki sajátjaként egyengette sorsomat.

– Édesapám haláláról csak felnőtt koromban, ötven évesen tudtam meg a teljes igazságot. Valahol belül mindig foglalkoztatott, minden könyvet megvettem, ami a második világháborúról szólt, remélvén, hátha valami konkrétumra bukkanok. Sok levelet írtam a Rozsnyó-környéki településekre, de a hivataloktól nem kaptam választ. Végül a rozsnyói római katolikus pap, Ibos Ferenc információja csillantott meg némi reményt: a háború végnapjaiban Várhosszúréten, a krasznahorkai vár szomszédságában sok áldozatot követelő harcok dúltak, több, mint két hétig húzódott itt a frontvonal 1945 januárjában. A templomkertben több, mint száz német és magyar katona sírjait gondozzák a helyiek. Természetesen elmentem (el is tévedtem, nem ismertem fel, hogy a *Krásnohorská Dlhá Lúka* azonos az általam keresett Várhosszúréttel), de még évek teltek el, amíg a szemtanúk megnyíltak, s megnyertem olyanok bizalmát is, akik eltemették édesapámat. A tömegsír mellett megmutatták az ő különálló sírhantját. Kiderült: a magyar katonák völgyben álló gulyáságyújának füstjét meglátva kezdtek tüzelni a hegygerincről a román katonák, s egy gránát sebezte halálra édesapámat. Aznap ő volt az egyedüli áldozat..., ezért a külön sír.

– *Hogyan dolgoztad fel e megrázó emlékeket?*

– Hosszú ideig jártam a helyszínre, és amikor minden biztos volt, elvittem édesanyámat is a sírhoz. Felvetődött a családban az is, hogy kihantoljuk, és hazahozzuk édesapám földi maradványait. Aztán mégis úgy döntöttünk, hogy nyugodjék ott békében, ahol sírját a helyiek már ötven éve ápolják. Vittünk oda egy marék földet itthonról, a szülőföldről, és azóta évente többször ellátogatunk oda. A német katonákat később közös sírba újratemették – a történetet megírták a helyi lapok –, a magyar hősi halottak emlékére pedig kopjafás emlékművet emeltek, Ullmann István falfaragó-művész alkotását, az avatásra meghívtak engem is. Sok szép emberi kapcsolat szövődött, amely később kiterjedt a két településre, Ibrány ma már Várhosszúréttel testvérvárosa, engem pedig az idén Várhosszúréttel díszpolgárának választottak. Delegációk jönnek-mennek, gyerekek táboroznak itt és ott, mindkét település jeles rendezvényein ott vannak a másik képviselői, legyen az fesztivál a krasznahorkai vár árnyékában, vagy gulyásfőzés Ibrányban.

– *Mondhatjuk azt, hogy édesapád sorsának alakulása keltette fel az érdeklődésed a történelem iránt?*

– Ez alighanem csak közvetve lehet igaz. Édesanyám villamosmérnöknek, de legalábbis technikusnak szánt, ezért is felvételiztem Miskolcon a villamosipari technikumba. Az iskolába fel is vettek, a kollégiumba azonban nem. Az albérletet viszont nem tudtuk fizetni, így kerültem az utolsó pillanatban a nyíregyházi Vasvári Pál Gimnáziumba. Az első év végén hét tárgyból volt kettesem, mert direkt nem tanultam. Csupán történelemből voltam négyes, de ez sem édesapám emléke miatt, hanem Drégely Lászlóné tanárnő óvó gondoskodása eredményeképpen. Egyedül ő

látta meg bennem, hogy többre vagyok képes. Óriási erőfeszítésekbe került azután, hogy tanáraimmal feledtessem az első évfolyam rossz jegyeit, amelyek még sokáig kísértettek. Többszörösen meg kellett szenvedni minden jobb osztályzatért, hogy negyedekre elfogadható bizonyítvánnyal érettségizhessek. Egyébként volt abban valami, hogy édesanyám műszaki pályára akart adni. Szeretek fürni, faragni, barkácsolni, építeni, a ház körül bármit szívesen megcsinálok. A középiskolai évek azonban más irányt adtak az életnek, és érettségi után már a frissen megnyílt nyíregyházi Pedagógiai Főiskola magyar-történelem szakára felvételiztem. Mentem Margócsy tanár úr után, aki már a gimnáziumban is tanított.

– Első generációs értelmiségi lettél. Meg sem fordult a fejedben, hogy a városban helyezkedj el?

– A főiskolán Ibrány ösztöndijosa voltam, otthon már alig várták, hogy tanítani kezdjek. Akkoriban nagy szükség volt a frissen végzett pedagógusokra, egyszakos szaktanítóként két év után, 1965-ben már munkába álltunk, a második szakot az egész évfolyam levelezőként végezte. 1984-ig tanítottam az ibrányi Általános Iskolában; 1979-től már történelem szakos szakfelügyelő is voltam a nyíregyházi járásban.

– Ez nyilván folyamatos tanulást is feltételezett...

– Valóban, két nagy hobbim volt akkoriban, a beatzenekarom, és a tanulás. A zenekarral népszerűek voltunk, bejártuk a megyét. Egy ideig – tanártársaim nagy megrökönyödésére – hétvégeken a helyi étteremben is játszottunk (hozzá teszem, a cigányzenekart váltottuk, és a zenével többet kerestem, mint tanárként...). A megjegyzéseket persze olyanok tették, akik inni jártak oda, miközben én dolgozni, de hát ez részletkérdés... Közben, természetesen, tanultam is, előbb Budapesten történelem szakos egyetemi diplomát, majd Debrecenben filozófia szakos tanári diplomát szereztem.

– Elég nagy tempót diktálhattál már akkoriban is, hiszen családot is alapítottál...

– Egy utcabeli leányt, Kató Juliannát vettem feleségül. Gyerekként is ismertük egymást. De akkoriban még nem volt vonzalom, ám amikor fiatal tanárként megláttam őt hazajönni a főiskoláról, fűlig beleszerettem. Hamar megfogalmazódott a döntés: feleségül kérem. Tiszta lelkületű, komoly embert ismertem meg benne. Idén vagyunk negyven éves házaspár.

– Volt azonban még valami, ami vonzott, hiszen Ibrányba haza menve erőt vett rajtad a régi korok iránti érdeklődés, ha igaz, még ásatásba is fogtál. Valóban így történt?

– Azt gondolom, az ilyesmi minden lokálpatrióta fiatal szakemberrel megeshet. A település múltjára vonatkozó írásos és tárgyi emlékek gyűjtését mindig az oktató-nevelő munka részének tekintettem. Eleinte ilyenekkel volt tele a szüleimtől megörökölt családi ház. A tanulók segítségével összegyűjtött néprajzi, történeti anyagból később, 1982-ben állandó helytörténeti gyűjteményt, múzeumot sikerült szervezni, melynek a működését azóta is támogatom. Tanítványaimmal sorra kutattuk a falu határában lévő dombokat, lehetséges régészeti lelőhelyeket. Így találtuk meg az egykori ibrányi vár alapjait is. De az már egy más történet, hiszen az első leletek megtalálása után szakemberhez fordultam, Németh Péter régészhez, aki akkoriban a szabolcsi földvárnál az ásatásokat irányította. Egyre többet talál-

koztunk, segített a majdani helyi múzeum megalapozásában. Közben jó emberi kapcsolat alakult köztünk. Arra azonban nem gondoltam, ami a végkifejlet lett: 1987-ben meghívott helyettesének a Jósa András Múzeumba. Szakmai akadályja nem volt ennek, mert küszöbön állt doktori disszertációm megvédése, amelyre a következő évben került sor a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékén. Dolgozatom témája, természetesen, Ibrány és a rétközi települések XVIII–XIX. századi története és néprajza volt.

– *Egyszerűen ott tudtad hagyni szeretett szülővárosodat?*

– Nem egyszerűen, de könnyen, mert úgy éreztem, Ibrány, illetve annak akkori vezetői nem viszonozzák ragaszkodásomat. Negyvenéves voltam, és nem is titkoltam, jól esett, amikor jelöltként többen rám gondoltak az általános iskola leendő új igazgatójaként. Nem sikerült – úgy látszik, érvényesült a mondás: senki sem lehet próféta a saját hazájában –, a hivatalos jelölt, majd kinevezett igazgató más lett. Nem sokkal később újra megcsillant egy lehetőség, igazgatót kerestek a gimnázium élére. Úgy éreztem, élvezem a tanári kar és a település vezetőinek bizalmát. Ez így is volt, mégsem jártam szerencsével. Ezúttal a megye akart mást oda helyezni, és erősebbnek bizonyult. Ilyen előzmények után kaptam felkérést a múzeum vezetőjétől. Talán sértődött is voltam kicsit, bennem élt a kétszer megélt elutasítás keserű élménye, így aztán szinte gondolkodás nélkül mondtam igent. Szerencsés kettős jött létre, mert Németh Péter távlatokban tudott gondolkodni, kiváló koncepciói és kapcsolatai voltak, de a részletekkel nem szeretett bibelődni. Én viszont szerettem szervezni, és következetesen végigvinni a dolgokat. Egyszóval jól kiegészítettük, megértettük egymást. Akkor lett „Az év múzeuma” a mi intézményünk, több beruházást valósítottunk meg, a Benczúr téren, és a múzeumfaluban is.

– *Mégis rövid ideig, mindössze három évig tartott az együttműködés... Mi okozta az ígéretes kettős felbomlását?*

– Ehhez az akkori viszonyok ismerete szükséges. Mi ketten akkor azt is el tudtuk képzelni, hogy ha majd 60 évesen Németh Péter nyugdíjba vonul, egy ciklus erejéig akár én, a fiatalabb követhetném őt az igazgatói poszton. A Megyei Tanács Művelődési Osztályán azonban másként döntöttek. Nem lehetett kitérni a felkérés elől: vállaljam el a Megyei és Városi Művelődési Központ vezetését. Kétségtelen, erre a posztra nem vágytam, nem is volt előzménye, de – fogalmazzunk így – meggyőztek, és volt már annyi tapasztalatom, hogy tudjam: nagyon nehéz szembe menni a „felsőbbség” elképzelésével. Valójában 1987-ben az egyik nagy megyei intézmény igazgató-helyettese voltam, s kézenfekvő volt, hogy egy hasonló másik vezetését rám bizzák. Egy nyugodtabb időszakban talán „nyugdíjas állás” is lehetett volna, de a megye legnagyobb közművelődési intézménye életében a rendszerváltás előtti évek voltak a legnehezebbek. A közpénzek elapadtak, ami megmaradt, annak értékét a harminc százalékos körüli infláció olvasztotta el. A társadalmi elvárások is megváltoztak, merőben új helyzetben új feladatokat kellett megoldani. Számomra a legnagyobb gondot az okozta, miként lehetne megtartani a munkahelyeket. Az örökös pénztelenségben a „megye” azt mondta, engedjem el a dolgozók egyharmadát, s akkor a maradéknak több pénz jut. Én azonban nem írtam alá elbocsátási határozatokat, hanem elkezdtünk vállalkozásokat szervezni. Az MVMK kebelében alakult meg az ILS nyelviskola, a Kulturális, Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző Központ (KIT), egy nyomda, egy utazási iroda, egy adótanácsadó, sőt Karády Katalin

Videószalon, amely a város első ilyen vállalkozása volt. Ezek többsége azóta is működik, munkát adva a művelődési ház egykori dolgozóinak. Különös feladatot, kihívást jelentett a rendszerváltást közvetlenül megelőző időszak pezsgő közéleté. Sorra alakultak a civil szerveződések, a politikai pártok helyi szervezetei a jobb- és a baloldalon – szinte mindenki a művelődési házban kért helyet a rendezvényekhez. Nem volt könnyű megfelelni a sokféle igénynek – ne felejtjük el, mindez a létező pártállam idején történt, amikor még semmi sem dőlt el. Utólag visszatekintve azt gondolom, a legfontosabb dolgokat sikerült jól megoldani, de sokszor egybe folytak a napok. Hiába vettünk lakást Nyíregyházán, akkor is kevés volt az idő. Először 1990-ben szólalt meg a szervezetem „véscsengője”, infarktus közeli állapotban szállítottak kórházba. Felépülésem után az orvosok egyöntetű ajánlása volt, hogy váltsak munkahelyet, mert szervezetem nem fogja bírni a túlfeszített munkát. Számot vetettünk a családdal, a döntésben az is közrejátszott, hogy gyerekeink még tanultak – és felmentésemet kértem. Feletteseim méltányolták a helyzetemet; segítségükkel lettem a levéltár kutatószolgálatának munkatársa.

– *Végül is jó választásnak bizonyult...*

– Igen, mert a munka megfelelt a végzettségemnek és az érdeklődésemnek. Az itteni munka más, kiegyensúlyozottabb, kiszámíthatóbb, jobban tervezhető, mint a művelődési házé. Három évig tartott a kegyelmi állapot, a nyugalom, szervezetem regenerálódott. Igaz, a beilleszkedés után nem sokkal igazgató-helyettesi munkakört kaptam, de ez sem volt összehasonlítható a művelődési házban megszokott „pörgéssel”. Amikor elődöm, Gyarmathy Zsigmond nyugdíjba készült, szinte természetesnek tűnt, hogy ideiglenesen megbíztak a vezetői feladatok ellátásával. Csaknem fél év múlva azonban a megyei közgyűléstől öt évre szóló kinevezést kaptam. Bevallom, ekkor már nem kellett győzködni, megkedveltem a levéltári munkát. Számomra a levéltár a maradandóság és az állandóság szimbóluma. 1998-ban és 2003-ban sikeresen pályáztam újra. Terveim nagy részét meg tudtam valósítani, szép eredményeket értünk el. Ami gondot okozott, az nem szakmai természetű volt, hanem a szűkös anyagiak, és az ebből fakadó állandósult helyhiány. Másfél évtized után nyugodt lelkiismerettel adhatom át munkakörömet az utódomnak.

– *Ne siessünk annyira, hiszen az elhelyezési gondok ellenére mégis csak ebben az időben költözhetett új helyre a levéltár...*

– Ez igaz, de azóta is eltelt már tíz év, és megint kinőttük a helyünket. Az 1999. évi avatás nem kevesebbet jelentett, mint, hogy a levéltár több száz éves történetében először költözhetett önálló épületbe, ahol most is található, a nyíregyházi Széchenyi utcán. Óriási változást jelentett ez az intézmény életében, hiszen egy új épületet sajátos szakmai igényeink alapján rendezhettünk be – magunknak. A dokumentumoknak itt jó soruk lett: többnyire 16–18 fokos hőmérsékletű helyiségekben, 60 százalékos pártartalom mellett ideális a helyük. Akkoriban más megyékből csodájára is jártak kollégáink, most viszont ugyanezt tesszük mi a még újabbak esetében.

– *Azt mondd, a levéltár több száz éves történetében... Mióta van a megyének levéltára?*

– Az intézmény Szabolcs és Szatmár-Bereg megyék egyesítése után, azok levéltáraiból jött létre 1950-ben. Szabolcs vármegye levéltárát 1693-ban említik először, ekkor a kisvárdai várban őrizték. Az 1720-as években Nagykállóba került. Az új

megyeszékhely 1876-tól Nyíregyháza lett, ezt követően a levéltári anyagot is ide szállították. A teljes levéltár 1893-ban került Nyíregyházára. Szatmár vármegye levéltára eredetileg Nagykárolyban volt. Napjainkban ez az iratanyag a romániai Kolozsváron és Szatmárnémetiben, illetve egy kis része Nyíregyházán található. Bereg vármegye 1920 előtti iratai az ukrainai Beregszászban vannak. Az 1919 és 1923 közötti évekből Nyíregyházán is őrzünk kisebb mennyiségű levéltári anyagot Bereg, Ugocsa és Ung megyékről. Mai nevünket, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 1991-ben kaptuk.

– *Melyek a legértékesebb kincseitek?*

– Vannak itt több tíz kilós, borjúbőrbe kötött jegyzőkönyvek, és ritka kéziratok is. Hetvenegy 1526 előtti oklevél van a levéltár birtokában, közülük a legrégebbi a XIII. század végéről származik. Figyelemre méltó a Szabolcs vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek sorozata, amely 1550-től 1849-ig hiánytalan, míg a szatmáriak 1593-tól 1848-ig maradtak fenn. Nyíregyháza város iratanyaga 1753-tól, az újratelepítéstől szinte hiánytalan. A községi iratok csak a XIX. század végétől kezdődnek. A családi gyűjtemények közül jelentősebbek a Czóbelek, az Eötvösök, a Kállayak, a Kölcseyek és a Vayak iratai. A közel 400 kéziratos térkép segítségével főként szűkebb tájegységünk történeti múltja eleveníthető meg. A korabeli dokumentumok javarészt latin nyelven, kézzel íródtak, de magyarul írt bejegyzéseket is tartalmaznak. Az ilyenek olvasása, értelmezése speciális ismereteket kíván, ezért közkinccsé tételükre országos program született. Megyénkben Balogh István nyugalmazott levéltárigazgató az elsők között vállalkozott a vármegyei nemesi közgyűlési jegyzőkönyvek latin bejegyzéseinek lefordítására, kötetbe rendezésére. Így a kutatók, érdeklődők szélesebb köre számára is hozzáférhetőek. Munkája az 1593–1616 közötti időszakot öleli fel, regeszták, tartalmi kivonatok formájában. Mindezt most egy fiatalabb kollégánknak folytatja.

– *A régmúlt után térjünk vissza a mába; tehát kinőttétek az új levéltárat. Mi hiányzik most?*

– Nem arról van szó, hogy állandóan új igényekkel akarunk fellépni. Rohamosan növekvő mennyiségű új anyagot kell elhelyeznünk, feldolgoznunk, ez egy idő után újratermeli a helyszűkét. Több külső raktárban tárolunk nagy mennyiségű iratot, ezek ki- és beszállítása sok időbe és sok pénzbe kerül, ráadásul e raktárak nem levéltári célra készültek, így nem is tudjuk mindig szakszerűen tárolni az iratokat. Ugyanakkor a technika fejlődése korábban szinte elképzelhetetlen lehetőségeket kínálta, ha lenne pénz a hasznos, sőt esetenként „okos” berendezésekre: másolókra, digitalizáló eszközökre, szoftverekre.

– *Miért növekszik a korábbinál sokkal gyorsabb ütemben az elhelyezendő anyag; egyáltalán mennyi iratot őriz most a levéltár?*

– A mi munkánkban is a rendszerváltás volt a fordulópont, azóta ugrásszerűen gyarapodott az iratanyag. Most a négyszeresét őrizzük az 1990 előttinek, mintegy 6000 iratfolyómétert. Voltak egyszeri „nagy falatok”, amikor például hozzánk kerültek az MSZMP dokumentumai, a tanácsi iratanyagok, a megszűnt üzemek, intézmények dokumentációi. Ez valóban dömping volt. Azonban új történésekre is kell reagálnunk. Levéltárunk önkormányzati intézmény, így gyűjteménye nagyrészt az önkormányzatokhoz kapcsolódik, de figyeljük az élet más eseményeit is. Ilyenek

az új iparágak, mint például a számítástechnika. Ez zömmel a magánszektorban fejlődik, ám a jövő kutatója csak a levéltárban keresheti akár 50, akár 100 év múlva, hogyan is vert gyökeret megénkben ez az ágazat. Az újdonságok csak az elhelyezés miatt jelentenek gondot, szakmai szempontból minden eddiginél nagyobbak lettek lehetőségeink. Azonban nemcsak ezért érdekes ma a levéltárban dolgozni, hanem azért is, mert maga a szakma is megújult. Ezt nem mindenki veszi észre, de a szakmabeliek igen.

– *Melyek a legnagyobb változások?*

– 1990-ben, a rendszerváltással a levéltárak egyik napról a másikra nyitottá váltak. Fokozatosan felszabadították például azokat a titkos dokumentumokat, amelyekből korábban bőségesen volt: szigorúan titkos, szigorúan bizalmas, bizalmas, stb. A pártarchívum iratanyaga korábban csak külön engedéllyel volt kutatható, vagy még azzal sem. Ma a kutatást csak a személyiségi jogok korlátozzák. A mi levéltárunkban most már nincs titkos anyag, minden megismerhető. Ez lényegében teljes nyitottságot jelent. Egy másik, szinte forradalmi változás a kárpótlási-, illetve hadigondozási törvényekhez köthető, amikor több tízezer ügyfelünk szerzett tapasztalatot arról, hogy a levéltár milyen hasznos intézmény is lehet. Nálunk sok esetben van nyoma annak, hogy a vészterhes időkben elhurcolták valakinek a hozzátartozóját, sőt arról is, hogy egyesek milyen eszközöket, javakat vittek be a tsz-be. Ezekről mi nagyon sok igazolást adtunk ki. A harmadik, nyitottságot eredményező változás: szabaddá váltak a határon túli kapcsolatok, amelyek korábban meglehetősen formálisak voltak, jobbára az állami ünnepekhez kötődtek. Most elmehetünk például Ungvárra, Szatmárnémetibe, Kolozsvárra és az ottani kollégák segítségével megnézhetjük a megyénkre vonatkozó iratokat. Mindezek miatt jelentősen nőtt a kiadói munkánk. 1990-ig a levéltárnak mindössze tíz kiadványa jelent meg, az elmúlt másfél évtizedben pedig több, mint ötven, köztük kétnyelvűek is, például magyar–román, magyar–német tanulmánykötet, utóbbi Nyíregyháza testvérvárosa, Iserlohn levéltárával közösen. Különösen a forráskiadványok értékesek, amelyek megkönnyítik a kutatók munkáját.

– *Említetted, hogy a technika, az informatika gyors fejlődése ugyancsak befolyásolhatja a levéltári munkát...*

– Szinte forradalmi módon. Amikor én a levéltárba jöttem, a kilencvenes évek elején vettünk egy „sorkizárós” írógépet, aminek csodájára jártak a munkatársak, azzal készültek első kiadványaink. Ma már minden munkatárs szobájában számítógép van, internetes honlapunk működik, elektronikus levélben tartunk kapcsolatot öt földrészben élő ügyfeinkkel. Korszerű (és drága) mikrofilmolvasónkkal többszörösére lehet nagyítani az oldalakat, s egy gombnyomásra ki is nyomtatja azokat, ügyfeleink azonnal el is vihetik. Sokszor papír sem kell, CD-re is kiírhatjuk. Ezek is hatalmas változások a korábbi kézi munkához képest, de a szakma számára még többet jelent, hogy 2007 év végétől működtetjük az elektronikus levéltári nyilvántartó rendszert. A levéltárban ugyanis különösen fontos a jól áttekinthető, gyorsan kezelhető nyilvántartás, hogy egyáltalán tudjuk, mi található nálunk. Szintén fontos a digitalizálás, az elektronikus képalkotás. Ugyanis a több száz éves, ritka iratokat nem lehet állandóan kézbe adni, hiszen a gyakori használattól hamar tönkremennének. Az ilyenekről ezért elektronikus felvételeket készítünk, amit aztán annyiszor lehet megnézni, ahányszor az ügyfelek akarják. Sőt, sok mindent fel is

teszünk a világhálóra, tehát be sem kell jönni azért a levéltárba, hogy régi iratok között tallózhassanak az érdeklődők. Ez utóbbi természetesen még csak a levéltári anyag igen kis részére terjed ki, de gyarapszik; idő és pénz kérdése.

– *Mennyibe kerül mindez a megyének?*

– Idei költségvetésünk 102 millió forint. Ebből fedezzük a huszonnégy fős, jól felkészült, tudományosan képzett munkatársi csapat bérét, a létesítmények fenntartását, fejlesztését, rendezvényeink, kiadványaink költségét.

– *Sok érdekes dokumentum bújlik meg a kötegekben, dobozokban, talán még borzongató titkok is...*

– Mindegyikre van példa, bár a mi levéltárunkban, mint mondtam, most már nincs titkos anyag, minden megismerhető. Számomra mindig az emberi sorsok a legemlékezetesebbek, az, hogy kiváló emberek a régmúltban miként hoztak önzetlenül településük, környezetük javát szolgáló előrelátó döntéseket, vagy mások miként tudták megőrizni tisztességüket nagyon nehéz időszakokban, és hogyan szemlélik utólag a megpróbáltatásaikat. Az is tanulságos, miként jutnak elhatározásra, hogy behozzák féltett kincseiket a levéltárba, sokszor olyan értékeket, amelyekről tudtuk, hogy léteznek ugyan, de nem sikerült hozzáférnünk. Néha meglepő fordulatok történnek, évtizedek után világosodik meg egy döntés háttere.

– *Mondanál ezekre példát?*

– Szívesen. Levéltárunk számos életút-interjút őriz. Ezek nem napi közzétételre készültek, hanem „a” történelem számára, hogy később – esetleg csak az interjút adók halála után – szolgálják az egykori történések jobb megértését. Ilyen megfontolásból kezdeményeztem egy beszélgetéssorozatot Bán Istvánnal, aki református lelkészként 1956. október 31-én a forradalmat támogató beszédet mondott a Nyíregyházi Rádióban. (Ma márványtábla emlékeztet az eseményre az egykori rádióépület falán, amelynél 2007-ben én mondhattam az avatóbeszédet.) Bán István egyházi pályafutását a megtorlás idején a hatalom ellehetetlenítette, sokáig börtönben ült. A kétezres évek elején beszélgettem vele, és szinte hihetetlen történetet mondott el. A börtöncellában egy püspökkel, egy honvéd tábornokkal, egy katolikus pappal és egy tanárral volt összezárva, s egy hatalmas méretű szőnyeget csomóztak, amely két évig készült. A vége felé egyiküknek eszébe jutott, kellene valami jelet tenni bele, hátha egyszer kiderül, hová került. A rendszerváltás után Bán Istvánt kitüntették, s a Parlament-beli ünnepségen beszélgetőpartnerem ismerősnek találta a szőnyeget. A pezsgőzésnél kis fondorlattal sikerült felhajtania a sarkát, s második próbálkozásra megtalálta a jelet...

– Az év elején felhívott telefonon egy ismerősöm, s elmondta: itthon van Párizsból egy idős férfi, aki dokumentumokat szeretne átadni a levéltárnak. Magam is meglepődtem, amikor másnap egy autónyi (!) rakománnyal – mint később kiderült, valóban értékes dokumentumokkal – megérkezett Szendy Lajos 71 éves nyugalmazott villamosmérnök. Elmondta, Búdszentmihályon született, és 1956-ban emigrált Franciaországba. Ott részt vett a magyar szabadkőművesek, a Martinovics-páholy mozgalmában, s annak rendkívül gazdag iratanyagát gyűjtötte össze, amit eddig párizsi lakásán tárolt. Hozzátette: szeretné a dokumentumokat biztonságban tudni, illetve a kutatók számára hozzáférhetővé tenni. A jegyzőkönyvek, címjegyzékek, könyvek történész-szempontról is értékesek, némelyikből csak az az egy

példány ismert, amely hozzánk került; most kezdjük az adomány részletesebb feldolgozását.

– *Munkád mellett hosszabb ideje óraadó tanár vagy a Nyíregyházi Főiskolán. Mit tapasztalsz, miként látják történelem szakos diákjaid tankönyvek alapján a legújabb-kori történelmet, amelynek egy részét magad már felnőttként éltél meg?*

– Most valóban huszadik századi történelmet tanítok, 1918-tól napjainkig. Tanítani nagyon szeretek; a főiskolán 1986-ban még Hársfalvi Pétertől kaptam lehetőséget, aki a történelemoktatás kiemelkedő személyisége volt, és megalapította a történelem tanszékét. Rövid ideig a levéltár vezetője is volt – az idén lenne nyolcvan éves, a kerek évforduló alkalmából emlékülést rendezünk. Egyébként a Szemle főszerkesztőjeként is ő kötött először a megye folyóiratához, cikkeket kért, és közölt tőlem. Visszatérve az eredeti kérdésre, először a „Bevezetés a történettudományba” című stúdiumot kaptam, később XIX. századi egyetemes történelmet tanítottam néhány évig, az utóbbi időben pedig, már több, mint egy évtizede, az elmúlt hetven esztendő a témaköröm. A hallgatók többsége valóban csak a könyvekből, esetleg szülei elbeszéléseiből ismerheti ezt az időszakot, személyes tapasztaltuk koruknál fogva nincs. Történelem-szakosok lévén az átlagosnál jobban érdeklődnek ugyan e korszak iránt, sok tehetséges hallgatóm is van. Mégis azt mondom, az egyetemi-főiskolai oktatásban bevezetett bolognai rendszer nem mindig ösztönöz az elmélyültebb ismeretekre. Most is volt tíz hallgatóm a hetvenből, akik nem jöttek el vizsgázni, kreditpontjaikat majd másképp szerzik meg. Mások igazán jó teljesítményeket produkáltak, érdeklődéssel fordulnak a közelmúlt eseményei felé.

– *Még alig beszéltünk a családdodról...*

– Feleségem tanítónő, nyugdíjazásáig a legkisebekkel, az I–IV. osztályosokkal foglalkozott. Kivéve, amikor engem helyettesített. Ugyanis amikor beszélgetésünk elején arról volt szó, hogy én folyamatosan tanultam, akkor annak sajátos ára volt. Általános iskolai igazgatóm továbbtanulási szándékomra azt mondta, nekem minden szükséges végzettségem megvan, az iskolának nem érdeke, hogy tovább tanuljak, útiköltséget fizessen, tanulmányi szabadságot adjon. Megakadályozni viszont nem akar, tehát azt megengedi, hogy a távollétemben óráimat a feleségem tartsa meg. Így szereztem én középiskolai tanári diplomát... Lányaink is kötődnek a pedagógusi munkához. Zsuzsa a Nyíregyházi Főiskola angol tanszékén PhD minősítéssel rendelkezik, angolt tanít, férje, Koncz Gábor középiskolai tanár. Csilla is angol szakon tanult, de megfejlte a joggal, és most ez utóbbit hasznosítja az APEH jogászként. Az ő férje, Takács Péter közgazdász, vállalkozóként dolgozik. Négy unokánk van a két családban, két lány és két fiú – feleségem legnagyobb öröme. Persze, én is alig várom, hogy lássam őket.

– *Azt mondd, nyugdíjba készülsz. Tevékeny ember vagy, energiával tele. Felkészültél a nyugdíjas évekre?*

– Azt gondolom, igen. A főiskolán a korábbinál több órám lesz, alighanem két napra kell majd beosztani. Az önkormányzati választásokon, 2006-ban Ibrányban képviselőtestületi tagnak választottak, a közművelődési, közoktatási, valamint a szociális és egészségügyi bizottságok tagja vagyok. Segítem a város lapját, amelynek létrehozásában másfél évtizede szerepet vállaltam, s talán a megye egyetlen olyan helyi újságja, amely XVI. évfolyamában jár, írói, szerkesztői társadalmi munkában

készítik. Majdnem önfenntartó, költségvetésének mindössze 20 százalékát adja a város. Mindezek bőven adnak tennivalót. Egy ideig még a Szemlében vállalt feladatoknak is eleget tudok tenni, bár legyünk reálisak: ez inkább a levéltár-igazgatói tisztségemnek szól, e háttér nélkül csak ideig-óráig lehet megfelelni a feladatoknak. És ott van a házunk, nagy kerttel, Ibrányban, a hétvégi ház, és a magam építette hajó a Tisza-parton, ezek a Nagy-család nyári találkozóhelyei... szóval, alighanem egy percig sem fogok unatkozni.

– Miért vonzódsz annyira Ibrányhoz? Hiszen évtizedek óta sok minden Nyíregyházához köt, itt élnek gyermekeitek, unokáitok, van itt lakásotok, szívesen fogadnának civil szervezetekben... Bár kétségtelen, a mérleg másik serpenyője is súlyos: szülővárosodról van szó, amely díszpolgárává is választott, hatodikként, amióta ilyen kitüntető címet egyáltalán odaítélnek...

– Kétségtelen, sok minden Nyíregyházához köt. Ám nekem szenvedés az emeletes ház, bezártnak érzem magam, legfeljebb télen viselem el. Ibrányban szeretek a házunk kertjében dolgozni, gazdagítani a Tisza-parti családi telket, kiülni a hajómra. Maga Ibrány izgalmas hely, amely tevékeny lakói munkájának eredményeképpen jutott el oda, hogy most kellemes kisváros, körzeti központ, ahol jó élni. Hétszáz éves település, amelynek minden korban voltak kiemelkedő lokálpatrióta személyiségei. Ilyen volt többek között az 1604-ben Bocskaival egyezséget kötő hajdúkapitányok egyike Ibrányi Ferenc, vagy Ibrányi Mihály, szintén hajdúkapitány, aki 1636-ban és 1644-ben I. Rákóczi György egyik hadvezére volt. Ibrányi László 1672-ben már kuruc vezér, előbb Thököly Imre, majd II. Rákóczi Ferenc ezereskapitánya. A XV. század közepén épült az ibrányi vár, amely a későbbiekben meghatározó szerepet játszott a település sorsában. Később más fajta változások határozták meg a település sorsát, az 1860-as évtizedben végrehajtott Tisza-szabályozás, a Belfő- és a Lónyai-csatorna építésének következtében a rétközi táj arculata megváltozott, eltűnt a vízivilág. 1900 táján az ibrányi uradalmak a térség legjobban gépesített birtokai lettek. Elsőként alakult meg a környéken a hitelszövetkezet, 1920-tól a hangyaszövetkezet révén is bekapcsolódtak az országos kereskedelmi körforgásba. A harmincas évek végére Ibrány modern településsé vált: vasútállomása, postája, villánya, osztott iskolája, óvodája, gyógyszertára, orvosa, állatorvosa volt. Vidéken elsőként itt osztottak földet a Károlyi-féle reform keretében. 1945-ben 1142 igénylő 4240 hold földet kapott. A szövetkezés régi hagyományai újraéledtek. 1946 nyarán kereskedelmi céllal népi szövetkezetet hoztak létre. Ma már kevesen tudják, hogy 1948-ban az ország első népi szövetkezetének megalakításáért öt ibrányi kapott Kossuth-díjat: Czifronics Mihály, Cseke Bálint, Gécz Gyula, Németh Sándor, Tarr Imre. Akik elkerültek Ibrányból, és országosan ismert emberek lettek – mint például a politikus Berecz János, a színművész Hegedűs D. Géza, a diplomata Kovács István –, mindig segítették a települést, amely tizenöt éve városi rangot kapott. Ibrány ma reneszánszát éli. Van városias központja, vannak távlati tervei. Hiába volt a közelmúltban jelentősebb település Búj, Gáva, Nagyhalász, ma vitathatatlanul Ibrány a térség központja. Ez egyértelműen az ibrányi embereknek, közöttük a város vezetőinek köszönhető, akik számára ez a település mindig többet jelentett, mint lakóhely. Számukra, számomra itt kezdődik a haza. Ezért szeretem szülővárosomat és tisztelem annak lakóit.

művészet

Kulcsár József Kállói nóták

Nem egy régi nóta, híres nóta bölcsőjét ringatták Kálló városában. Első helyre teszik – már csak a neve alapján is – a *kállói kettőst*. Hogy ez mikor született (nyilván nem a maga mostani teljességében, mert az egész látnivalóan több darabból forrt össze), arra talán a nóta-tudomány nagymoguljai se igen tudnának nagyhírtelen megbízható választ adni. Én csak az újraszületését láttam, amikor Pauliny Béla a Gyöngyösbokréta céljaira megbolygatta a homályt, és új olajat öntve a pislákoló mécsbe, az akkor volt öregekkel összebokáztatta a kállai kettősnek már majd teljesen elfelejtett táncát, és újra megszólaltatta időállóbbnak látszó nótáját is.

A szövegnek egy, hogy is mondjuk csak: egy figyelemkeltő sora (mindjárt jön) már ez előtt a bokatekerés előtt odailedelmeskedett Mikszáth pennája alá. Csak nem úgy van az egészen! Mert amikor az a halottébresztés folyt, hogy a Juhász Gyula-féle álmok ne fakuljanak már tovább, a megöröklött emlékezet (mármint a bácsik, azaz Cérna bácsi, Toka Károly bácsi, Szondy Miska bácsi meg Kiss Sándor bácsi emlékezet) kitartott az eredeti mellett. Vagyis hogy a nótában nem holmi nagyhajú Ecsedinéről van szó, ahogy Mikszáth adja rá a keresztvizet, hanem, Uram bocsá', aranysecsű Ecsedinéről. Meg hogy neki se vesszen híre, gödény-torkú Nagy Béninéről. (Említetlen ne maradjon: Krüdy Kecseginéje nyilván ez a felejthetetlen Ecsediné.)

Ennyit talán kell a dolgok rendben tartása végett. Mert ami most, őszi harmat után elmondatlan maradna, azt, mielőtt Kálló észbekaphatna, aligha fogja visszahozni onnan túlról Charon.

Abban a tetszhalottas időben (mert Kálló akkortájt „a szelíd csend szemfedője alatt” a régen letűnt idők mindent felejtető álmait álmodta, anélkül, hogy látásokat látott volna), tehát akkor mondta ott nékem valaki, aki még nagyon sok, azóta régen feledésbe hullott dolgról tudott, hogy azon a tájon a legrégebb nóta ez:

*Csak azt mondd meg, rózsám
melyik úton mégy el,
Felszántatom én azt
aranyos ekével ...*

Ezt pedig két okból is indokolt lehet szóba hozni. Az egyik az, hogy csakugyan ez-e ott a legrégebb nóta? A másik meg, hogy ennek a nótának az eleje (Petőfi meg Blaháné igaz öröme) örökéletűvé vált Lavotta híres nótájában: a *Cserebogár, sárga cserebogárban*, emígyen:

Csak azt mondd meg, rózsámé leszek-e.

Lavotta nótájáról még tudjuk, hogy mikortájt született Kálló városában. Akkor, amikor Eördögh Alajosnál vendégeskedett Lavotta. (Megfordult ott Boka Károly is, Bihari is, hogy szóljon a nóta.) Mondhatnánk úgy is, hogy Ábrányi Alajosnál. Mert a családnak több, országosan ismert tagja (az akkortájt még elevenen élő szokás után indulva) az Ábrányi nevet használta. Ábrány, vagyis a mai Nyírábrány után. Így mondta magát Kőrösi Sándornak Csoma Sándor is.

Ott pengetődött hát elő ez a soktitkú nóta az Esthajnal csillag hunyorgatására az Eördögh familia Régiposta utcai házában. (Megvan annak az oka, hogy miért éppen ennek a csillagnak a fénye talált rá Lavotta Sztradivárijára.) Nyilvánosan az egykori Központi vendéglőben hangzott el a nóta a megyei urak társaságában.

Ennek a nótának a korát tehát nagyjából ismerjük. De függőben maradt, hogy csakugyan az a másik: a tülök-szóra kívánczó Csak-azt-mondd-meg –rőzsám nóta a legrégibb-e azon a tájon. Mert igencsak vetekedik vele a régiségben, amelyik úgy kezdődik:

*Szól a kakas mán,
Majd megvirrad mán.*

Ki tudja, mióta Kállóban minden nóta-ismerő és nóta-kedvelő ember letette volna a főesküt arra, hogy ez a nóta is, ha nem a nagy Szarmata-síkságról hozta valami kóbor szél, ez is ott született a *Porosladányon*, *Verébsáron*, meg a *Nagy korhányon* belül. Hogy mikor? Arról a helybeliek azt tartják, hogy az az Eizik Taub nevű kállói rabbi szerezte, akinek a sírja jólismert búcsújáró helyé vált az ántivilágban. Mindmáig tudós rabbi, olykor szent rabbi néven emlegetik, és azt tartják róla, hogy egy nagyon híres rabbinak volt kiváltságos nagy tudománnyal megáldott tanítványa.

Az a nagyon híres rabbi-előd minden valószínűség szerint az a nagytudományú Smelke nevű rabbi volt, aki Nikolsburgban nevelte méltó utódait. De a nagy hír jó melegágya mindenféle csuda-legendának. Aszerint meg – és ezt mintha még mindig készségesen magáévá tenné a nem mindig óvatos köztudat – a kállói rabbi egyenesen annak a Liva ben Becálel prágai rabbinak volt a tanítványa, akinek a nevéhez a Gólem-legenda fűződik. Szépen összekeverednek itt a dolgok, mert a Gólem meglelkesítését tulajdonítják Yehuda Löw rabbinak is.

De ebből ide éppen csak annyi tartozik, hogy a gölemes Liva ben Becálel meghalt már 1609-ben; a kállói rabbi meg jó kétszáz esztendővel ez után költözött ki a Balkányi úti temetőbe, hogy ott vegye csontkezébe azt a tenger cédulát, amit kegyes hívek mindig nagy bizodalommal dobtak le a sírjába. (Van ott erre szolgáló rés.) Nem kell magyarázni, hogy ezek a cédulák túlvilági segedelemmel teljesezésbe viendő kéréseket tartalmaznak. Olykor talán szent szövegek kíséretében.

A nóta-születés idejébe beleszólhatna Móricz Zsiga bátyánk is. Mert az ő Erdély-trilógiája szerint Báthory Gábornak is ez volt a kedvenc nótája. De Báthory Gábor éppen a gölemes rabbinak volt a kortársa. (1613-ban halt meg.) Ha tehát duhaj kedvében csakugyan a kéklábú, zóldszárnyú kakast szólaltatta: Kálló híres nótáját jó előre elénekelte a mi rabbink elől. Hogy Móricz Zsigmond értesülése megbízható-e, abban számításba kell venni, hogy – mint mondják – Zsiga bátyánk „egy egész könyvtárra valót” összetanulmányozott a nagy trilógiához. Ha tehát ezt a nótát Báthory Gábor nótájának mondja, akkor bizonyára volt is rá valami adata.

Valami személyes élmény is ide kíváncsozók. 1951 tavaszán beszélgettem a kállói rabbiról a budapesti törvényszék egyik derék bírójával. Ő is egy rabbittól tanulta valamikor az Ótestamentumot, és ismerte a hírét az egykori kállói rabbinak is.

Tudta róla, hogy mindig zsinóros magyar ruhát viselt; kétkerekű talyigán járt, és nagyon szerette a nótát, mulatságot. Hivatalos is volt minden jelesebb lakodalomba, keresztelőbe, torra. Ahol „borközi állásban” az emberélet útjának a vége is az elejire tér. „Ha a világ bármelyik táján egy igaz zsidó előtt kiejted ezt a szót: 'Khalev', ami annyit jelent, hogy kállói” – hallom még mindig '51-ből – „rögtön tudják, hogy kiról van szó.”

Úgy látszik, itt a józan magyarázat, ebben a mulatós kedvben. Nyugodt lélekkel mondhatjuk hát: a Szól a kakas nótát nem Taub rabbi írta, de ez volt az „ő nótája.” Vagyis sokszor eldanolt kedvenc nótája. De homályban marad, miért szól egy további mese úgy, hogy a mi rabbink egyszer kinn a határban meghallotta, hogy egy pásztoember ezt a nótát fújja. Kezét a szájára téve megkérte: ezt az egyet soha ne dudorássa. Megérezte, hogy jó száz esztendő múlva kik választják majd nótájukul?

Közelebbi időkre térve: A húszas, harmincas években csendes estéken olykor-olykor mint valami galambbűgás, békés gordonka-hang szállt át a római katolikus parókia nyitott ablakából a hátsó szomszédba: az Eördögh-familia régen csendes udvarára. Marnó Gyula főúr (mert annak nevezték a parókus-lelkészt) nemcsak a Betlehemi csillagot kereste, mindig szelíd mosollyal; látta ő azt a csillagot Esthajnal-csillag formájában is. És az neki is nótákat sugallt. Ahogy illik: szép, szerelmes nótákat. De ezekről a nóta-tudománynak már nem lehet újat mondani.

szemle

Újra virágzik a Vay-kastély!

A második világháború befejeztével az elüldözött vagy elmenekült magyar nemesi családok épületei méltánytalanul háttérbe szorultak. Iskola, községháza, orvosi rendelő, borbélyműhely lett belőlük, vagy az átvonuló katonai csapatok és az ott lakók martalékaivá lettek. Pedig a történelmünk fényes vagy éppen viharos évszázadait megélt építmények megérdemelték volna, hogy ne csak az elmúlt rendszer gyűlölt urainak jelképét lássák benne, és ne engedjék tehetetlen dühvel az enyészeti útjára. Sok kastélyunk, kuriánk van még most is nagy veszélyben, romosan, várva a vég beteljesülését, hogy eltúrják a föld színéről és a feledés homályába merüljön.

De szerencsére akadnak „hősök”, akik dacoltak és dacolnak az árral, életüket feltevéen, a cél érdekében feláldoznak mindent, hogy az elfeledett, elhanyagolt történelmi tanúkat előássák és megmentésük, hogy még unokáink is láthassák!

Molnár Sándor, folytatva édesapja Molnár Mátyás bámulatos munkáját, a gyönyörűen felújított várkastély színes programjai mellett egy szép füzetrel örvendeztette meg késő reneszánsz építészet kedvelőket, a történelem szerelmeseit, vagy éppen azokat akik vaja környékén kirándulnak, és a múzeum megtekintése alatt egy remek kiállításvezető segítségével akarják megismerni a kastély történetét, történelmi jelentőségét. A múzeumalapító Molnár Mátyás és neje sziszifuszi és áldozatos munkájával az épületet múzeummal alakította

át, és a Vay Ádám Múzeum 1964-ben nyitotta meg a kapuit. A kastélyban, ahol II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelem a szabadságharc idején kétszer is járt, a kiállítások hűen mutatják be a kastély és a Vay család évszázadait. A kiadványban szereplő képek a kastélyról és a benne lévő kiállításokról remek segítséget nyújtanak azoknak, akik csak kevés időt tudnak eltölteni a település múzeumban. Nagy segítség azoknak is akik e helyreállított új épületet, töviről-hegyire végigjárták, és a szép képeket, a szakmai, de jól olvasható szöveget szívesen előveszik otthonukban olvasgatni.

Az első fejezet röviden, de alaposan írja le a kastély építéstörténetét, a XVI. század végi építésétől, a XVII. és XVIII. századi bővítéseken keresztül a XIX. századi – a kor szelleméhez hűen – romantikus, gotizáló stílusba való átépítéséig. A második fejezetben a vár történelmi fontosságáról kapunk adatokat. A harmadik fejezetben a füzet a Vajai Múzeum megszervezésének és megalapításának rövid történetét olvashatjuk. Az utolsó fejezetet a vár kiállításai pontos leírásának, ismertetésének szenteli e kötet.

A 2005-ben átadott új állandó kiállítással a Vay-várkastély méltó helyet foglal el Magyarország legszínvonalasabb múzeuma között, ezzel a kiadvánnyal pedig nagy hiányt sikerült pótolni a múzeumbarátok és látogatók számára.

Molnár Sándor: Vay-kastély. Vay Ádám Múzeum, Vaja, 2006. 40 p. 25 képpel.

Mohácsi Endre

Vízimalom az Erdőháton

Az először a XII. században említett Türistvándiban nem történtek fontos történelmi események, nem dacolt se tárral se törökkel. Viszont az itt elvonuló Túr sebes vize felett épített malmok igen fontosak voltak akár kereskedelmi, akár társadalmi szempontból.

Molnár Sándor sokoldalúságát bizonyítván, egy újabb ismeretterjesztő füzettel tette gazdagabbá történelmi irodalmunkat. Ebben a füzetben a nevével is rokon mesterséget és annak fontos „munkaeszközét” mutatja be: a molnárt és a malmot.

A mai malom elődjéről már a XIV. századból van tudósítás. A jelenlegi vízimalom Mária Terézia idejében épült a XVIII. század derekán, és hűen szolgált a molnárokat egészen a XX. század közepéig, amikor is mint öreg, elavult masinát kivonták a rendszeres üzemeltetésből.

A kötet bevezetőjében természetesen Türistvándi ismertetésével kezdi, amely település a XIII. századtól kezdve ad otthont a molnár mesterségnek. Az itt gyermekeskedő Móricz Zsigmond írásaiból is sokat megtudhatunk a település és a malom életéről. A remek fotókkal

illusztrált füzet nagy segítségére lehet az érdeklődő laikusoknak a malom történetére és működésére nézve is. A működés leírásában a szerző nemcsak a korabeli leírásokat vette igénybe, hanem elbeszélgetett a malom még élő dolgozóival is. A szerző a kötet második felében nagy hangsúlyt fektet az 1945-től elhanyagolt épület helyrehozatalára és későbbi felújítására. Az amúgy Magyarországon is egyedülálló épületet 1997-től 2000-ig tartó munkálatokkal – immár másodjára – teljesen felújították, pár évvel később pedig a malom új állandó kiállítást is kapott.

Ha valaki érdeklődik a környék története iránt, vagy esetleg megkóstolná a helyi jellegzetes ételeket, vagy csak egyszerűen erre kirándul, nem hagyhatja figyelmen kívül ezt az odon „épületcsodát”. Ha pedig a látvány mellé pontos ismertetőt is szeretne kapni, akkor bátran ajánlom neki a Molnár Sándor által összeállított igényes kiadványát olvasásra.

Molnár Sándor: Türistvándi vízimalom. Molnár Sándor, Vaja, Rákóczi u.5. 2008. 22 p. 31 képpel.

Mohácsi Endre

A cigány népesség élethelyzete és kitörési lehetőségei

A magyarországi társadalomkutatók egyre jelentősebb részének figyelme napjainkban a kisebbségi etnikai identitásra és az abból származó, illetve származható társadalmi következményekre koncentrálódik. Ez nem is csoda, hiszen a magyarországi rendszerváltás után a szegénység természete átalakult: már nem csak bizonyos anyagi veszteségről,

hátrányról, deprivációról beszélünk, hanem egyenesen kirekesztésről, exklúzióról. A kirekesztés legerőteljesebben (ez közgazdászok, szociológusok, szociálpolitikusok, de a hétköznapi ember előtt is már evidens) Magyarországon a cigányságot érinti. Ha mindehhez hozzáadjuk még a területi egyenlőtlenség tényezőjét is, akkor azt mondhatjuk, hogy a ha-

zánk észak-keleti részén élő cigányok az ország legnagyobb vesztesei, persze társadalmi értelemben. Így válik érthetővé, hogy miért hiánypótló és megkerülhetetlen háttéranyag a most bemutatandó tanulmánykötet. Általánosságban a szerzők az észak-keleti cigányság társadalmi differenciálódásával kapcsolatban a következő szempontokból vizsgáloztak: „A könyvben szereplő tanulmányok egy soktényezős egyenlőtlenségi rendszert fogadnak el a cigányság szociális helyzetének és egészségi állapotának a magyarázataként, mely rendszerben az egyenlőtlenségek és kirekesztések felerősítik egymás hatását... Célunk éppen annak a soktényezős egyenlőtlenségi és kirekesztési rendszernek a bemutatása, ami a romák életét alakítja, az iskolában, a lakóhelyen és a munkahelyeken, valamint a társadalmi élet különböző szinterein.” (9. o.)

Nos, erről a marginalizált szociális helyzetről ad komplex, átfogó és rendkívül árnyalt képet a *Fónai Mihály*, *Pénzes Mariann*, valamint *Vitál Attila* által szerkesztett tanulmánykötet, amelyben egyformán megtalálhatók empirikus társadalomtudományi és kultúranropológiai aspektusok is. Ez a kettősség nem véletlen, hiszen a „szociológiai és kultúranropológiai megközelítések egyaránt jellemzik – a hazai cigánykutatások is hasonló módon e két szemléletmód valamelyikét érvényesítik; a szociológiai megközelítés és értelmezés a cigányok társadalmi helyzetét az azt meghatározó dolgok eredményeként értelmezik, így pl.: a cigányok szegénysége „áldozat” szerepükből fakad. A kultúranropológiai megközelítés a cigányok helyzetét a kulturális eltérésekkel és az etnikai normák, minták eltéréseivel, valamint az etnikai identitás vállalásával magyarázzák.” (10. o.) Látható, hogy a szóban forgó problémát megvénk kutatói interdiszciplináris szempontokból közelítették meg, amely kellő és egyben termékeny alapot

nyújtott számukra ahhoz, hogy adekvát formában körvonalazzák az érintett területeken élő cigányság gazdasági- és szociokulturális gondjait.

Elsőként *Nagy Andrea* jogi szempontból definiálta azt a terminológiai apparátust, amelyet a könyv szerzői mindvégig alkalmaztak. Sorra vette a diszkrimináció (pozitív diszkrimináció), a jogegyenlőség, az esélyegyenlőség fogalmát. Majd egy más dimenzióba helyezve egyben konkretizálta is vizsgálódásának tárgyát: arra kereste a választ, hogy az Európai Unió különböző intézményrendszerein keresztül milyen megállapodásokat rögzített eddig a diszkrimináció kezelésének összefüggésében, valamint, hogy milyen gyakorlati megoldásokat használnak a kisebbségek (cigányok) védelme érdekében nemzetközi vonatkozásban.

A fogalmi struktúra, valamint a társadalom- és jogtörténeti alapok tisztázása után (az érintett klasszifikációs rendszer definiálásához nagyban hozzájárult *Fónai Mihály* tanulmánya egy másik helyen) *Filepné Nagy Éva*, *Fónai Mihály* és *Fábián Gergely* közös írása mutatja be a megyénkben élők egészségi és szociális körülményeit empirikus kutatási eredményeikre alapozva (a vizsgálatot 2003-ban végezték el). Az adatfelvétel során a következő területeket vonták górcső alá: „(1) jövedelmi helyzet; (2) a háztartások felszereltsége, lakásviszonyok; (3) életmód, egészségi állapot; (4) mentális státus; (5) az ellátórendszerek igénybevétele.” (45. o.) Kiderül, hogy ezen változók szempontjából Szabolcs-Szatmár-Bereg megye társadalma igen kedvezőtlen helyen van más területekkel összehasonlítva. De emellett más típusú összehasonlítást is felfedezhetünk a tanulmánykötetben: megtudhatjuk, hogy majdnem ugyanezen aspektusok szerint milyen különbségek léteznek a megyei cigány és nem-cigány közösségek között. Pontosan ezzel a módszerrel lehet még árnyaltabban prezentálni a megyei cigá-

nyok szociális, gazdasági és társadalmi hátrányát, esélyegyenlőtlenségét. Megtudhatjuk, hogy az észak-keleti részeken élő megyei cigányok körében még nagyobb a szegénység, a munkanélküliség, mint a nem-cigányok között, rosszabb egészségügyi- és szociális ellátásban részesülnek, nehezebb életkörülmények között élnek, amit a korán megjelenő szenvedélybetegségek (alkoholbetegség, nikotinfüggés, drogfüggőség) még tovább mélyítenek – erről *Fónai Mihály* és *Pénzes Mariann* következő tanulmányában plasztikusan számol be.

A megyei romák egészségi állapotának felmérése után a tiszavasvári magyarcigányok és oláh-cigányok egzisztenciális helyzetéről olvashatunk, amelyre vonatkozóan *Fónai Mihály* és *Vitál Attila* készített empirikus vizsgálatot a *Szocio-East Egyesület* koordinálásával. A kutatás során választ akartak kapni az itt lévő háztartások (a család és a háztartás fogalmának különbségeire a szerzők már a tanulmány elején felhívták a figyelmet) számáról, valamint a háztartások bevételeiről és kiadásairól, a felmerülő szociális problémákról és az azokhoz kapcsolódó támogatórendszer hatékonyságáról. Röviden összefoglalva a következő összehasonlító következtetésekre jutottak: „A helyi (értsd: a tiszavasvári – J. Gy.) romapopuláció 55 százalékát kitevő oláh-cigány népesség társadalmi státusa lényegesen kedvezőlenebb, mint a magyarcigány (romungró) közösségé. Az oláh-cigányok körében kétszer akkora az alapfokú oktatásból lemorzsolódók aránya, munkaerő-piaci helyzetük kilátástalanabb, lényegesen alacsonyabb jövedelemmel rendelkeznek, zsúfoltabb és rosszabb minőségű házakban élnek, mint romungró társaik.” (136. o.)

A tanulmánykötet utolsó három írása a nyíregyházi cigány lakosságot vizsgálja empirikus formában. *Bodnárné Kiss Katalin* cigányidentitással összefüggő kutatási eredményeiről számol be, amit

fiatal (hetedik és nyolcadikos gyerekekről van szó) romák csoportjában végzett. Rávilágít arra, hogy már ebben a korai periódusban megfigyelhető bizonyos fokig a kirekesztés, ugyanis a cigány tanulók marginalizált társadalmi pozíciójukban meghatározható társadalmi távolságot tartanak nem-cigány társaikkal szemben (persze ez fordítva is igaz, de azt viszont nem tudni, hogy melyik csoportosulás kezdett el hamarabb távolodni a másiktól). Az elkülönülés folyamata érzelmi is kihat az egyén önértékelésére, amely destruktív identitáselemként interiorizálódik bennük – más szavakkal: a cigány gyermekek fiatal koruktól kezdve társadalmi távolságban élnek a többségi társadalom tagjaitól, amely viszonyrendszer képes meghatározni az önmagukról alkotott képet, természetesen hátrányosan. A dolgozatban a szerző eszmefuttatása során arra a megállapításra jut, hogy a cigány etnicitás formálódó mechanizmusait a pedagógusképzéssel és a pedagógiai programok átalakításával elfogadhatóbbá lehet tenni a társadalmi nyilvánosság számára.

Rozgonyi Ibolya is ezt hangsúlyozza: a tanárképzésbe olyan ismereteket kell beilleszteni, amelyek révén befogadóbbá válnak a pedagógusjelöltek, valamint a gyakorló tanárok a cigány gyermekkel, és képessé válnak az intézményes szocializációs mechanizmusokon keresztül a többi diáknak átadni ezt a szemléletet. Ennek érdekében pedagógus-továbbképzés indult Nyíregyházán 1998-ban *Cigánykérdés a társadalomban és az oktatás-nevelésben* címmel. A szerző a továbbképzési program beindulását, célcsoportját, pedagógiai programját és elveit, módszereit vázolja fel kimerítően.

Az igazán fontos kérdés pedig ezen a ponton merül fel: a problémák feltérképezése után milyen problémamegoldómodelleket kellene bevezetnünk? Erre a komoly kérdésre minden egyes szerzőnek

azonos válasza van: az oktatási rendszer és a munkaerőpiac közös fejlesztése, összehangolása és modernizációja hozhat feloldást a gondokra. Arról van szó, hogy a magyarországi rendszerváltás után a paternalista állami struktúra szétesett, így már nem egy mindenről és mindenkiről gondoskodó hatalmi intézményrendszerrel kell várnunk a javulást. Napjainkban az állam egyre inkább kivonul a társadalmi életfolyamatokból, nem kíván beavatkozni azokba; az állam tehát megváltozott funkciókkal rendelkezik. Ez a funkcióváltás az esélyteremtő államot preferálja, vagyis az állam nem egyenlősít (mint például korábban államosítások által), hanem esélyt, lehetőséget nyújt az alulprivilegizáltak számára. Az esélyek biztosítása – mint arra már számos szociológiai kutatás is rámutatott – az oktatási rendszeren át adható. *Kerülő Judit* a következőképpen vélekedik erről: „Az adatok azt igazolják, hogy a munkanélküliség, alacsony jövedelem, rossz társadalmi státus újratermelődése csak abban az esetben csökkenthető, ha a felnövekvő nagy létszámú generáció reális esélyt kap az általános iskola el-

végzésére és ennek birtokában szakmai végzettség megszerzésére. A romák oktatásával kapcsolatos problémák folyamatosan az oktatáspolitikai napirendjén vannak.” (201. o.)

Az persze továbbra is kérdés, hogy ebben a sokszereplős mezőben a megváltozott szerepekkel, elvárásokkal (és persze a meg nem szűnő gazdasági recessziókkal) hogyan fognak tudni helytállni az érintettek. A cigány közösségek tagjai képesek-e, akarnak-e és vajon tudnak-e integrálódni a magyar társadalom szerkezetébe az oktatási- és munkaerő-piaci rendszeren keresztül? A nem-cigány társadalom csoportjai vajon hatékonyan tudják-e majd működtetni ezeket az intézményeket, és vonzóvá tudják-e tenni a cigányok számára a beilleszkedés folyamatát?

Fónai Mihály – Pénzes Mariann – Vitál Attila (szerk.): *Etnikai szegénység, etnikai egészségi állapot? A cigány népesség élethelyzete és kitörési lehetőségei Északkelet-Magyarországon*. Nyiregyháza, Krúdy Könyvkiadó – Szocio East Egyesület. 2007. 292. p.

Jóna György

Tirpák daloskönyv

Legény szánt a hegy alatt, / a Morova hegy alatt. / Apja jön az ebédrel, / – Gyere fiam, ebédelj! / – Én sehova sem megyek, / míg a földdel nem végzek. / Anyja is jön ebédrel, / – Gyere fiam, ebédelj! / – Én sehova sem megyek, / míg a földdel nem végzek. / Szerelme hoz ebédet, / – Egyél kedves, ha lehet! / – Veled megebédelek, / kifogom az ökröket.

Orie suhaj (Szánt a legény)

A magyarországi szlovákok egyik legkisebb és napjainkban már eltűnőben lévő csoportja, a Nyiregyházi és környékén élő *tirpákok* dalai állnak most reflektorfényünkben. Ezen a helyen talán nem kell Önöknek részleteznem, kik azok a *tirpákok*, legyen szabad azonban néhány gondolatot elmondani róluk.

A *tirpákok* dalolási alkalmairól 1943-ban így írt Márkus Mihály: „A bokortanyák népe, mint mindenik szláv eredetű

nép, – hagyományaihoz ragaszkodó, dalosajkú és daloskedvű nép volt. Ha csak tehetette, mindig dalolt. Dalolásában azonban rendet tartott. Két nyelvű nép lévén, dalaiban is kétféleképpen dalolt. Voltak magyar és tót dalai. Ha magyar környezetben volt, magyar dalkincséből merített; de ha meghitt, otthoni környezet vette körül, kinn a tanyákon, már tótul dalolt. A városi korcsmában mulatozó legények magyar dalokat daloltak, de a tanyai burszákon, lakodalmakban, vagy vecsierkákön tótul szólt a nóta.”

A Békés megyéből származó, majd később a Felvidékről betelepülő szlovák csoportok néhány évtized alatt kétnyelvűvé váltak. Az anyanyelv fokozatos eltűnésével népi kultúrájuk jellege is megváltozott, magyar vonásokkal telítődött vagy cserélődött fel. Elszigetelődött etnikai kultúrájuk utolsó morzsáinak megmentésére, életmódjuk leírására, néprajzi sajátosságai ismertetésére az elmúlt évtizedekben történészek, nyelvészek, szociográfusok vállalkoztak. A nyelvészeti kutatásokat célzó gyűjtőtevékenység során kerültek magnetofonszalagra kottáskönyvünk népdalai is.

A közölt dalok többségét 1970-től az első, 1988-as kiadás megjelenéséig dr. Németh Zoltán gyűjtötte nyelvészeti kutatásaival párhuzamosan, a Nyíregyháza környéki tanyabokrokban, valamint Kálmánháza és Nagycserkesz környékén. Az anyag kisebbik része Csósz Erzsébet szakdolgozatából, a többi dallam Dancs Lajos népzenei adattárából származik.

A tirpák dalok szövegeit szerzőink egyszerűsített, fonetikus lejegyzéssel közölték. Az adott nyelvjárást csakis így lehetett megközelítően bemutatni. Az effajta szövegjegyzés általában nem okoz gondot a szöveg olvasásánál és helyes értelmezésénél. Mint ismeretes, a magyar népdalok szövegjegyzéseiben is a kiejtést kifejező jelrendszerrel írják a szövegeket és nem az irodalmi nyelv normái alapján.

A szövegek lejegyzését, magyar nyelvre való átültetését dr. Németh Zoltán végezte. A könyvben közölt magyar nyelvű dalszövegek műfordítások. A népi gyakorlatban ezekkel a szövegekkel nem szólnak meg a tirpák népdalok. A magyar nyelvű közlés csupán a magyar olvasónak az anyagban való alaposabb tájékozódását kívánja elősegíteni. A versszövegeknek a zenei metrumhoz és prozódiahoz való csiszolását Dancs Lajos vállalta. A dalok lejegyzése, zenei értékelése, rendszerezése ugyancsak az ő munkája. A közölt 66 dalt közel száz dallamból válogatták. 53 százaléku szlovák népzenei örökség (1–35.).

A nyíregyházi tirpák lakosság szívesen énekelt magyar népdalokra is szlovák nyelvű szövegeket. A régi stílusú magyar népdalok hatását 12 dallam reprezentálja (36–47.). Az új stílusú magyar népdaloknak mind a négy főtípusára találhatunk szlovák szövegű változatot a gyűjteményben. Az utolsó 8 dallam (59–66.) a magyar népies műdalok hatását tükrözi. Bartók éppen a szlovák népzene vonatkozásában mutatott rá arra, hogy ezeknek a daloknak a megjelenésük előtt semmi nyoma sem volt a cseh, a morva és a szlovák dalgyűjteményekben. A városi életformához oly közel álló tirpákok dallamvilágában azonban figyelemre méltó nyomot hagyott ez a zenei anyag.

Kétnyelvű szövege miatt különös figyelmet érdemel az utolsó két dallam. Bartók a szlovák nyelvterületről származó anyagban kimutatta, hogy a szlovákok a refrénes dalok átvétele esetében a refrént általában magyar nyelven veszik át, még akkor is, ha nem értik a magyar nyelvet. A tirpákok mindkét nyelvet magabiztosan beszélnek. Ők pontosan átvették a refrénes dalok magyar szövegét, és szellemesen izesítették azt saját nyelvükkel. Ilyen kétnyelvű dal a 66. szemelvény.

A Nyíregyházán hazára talált tirpákok szlovák nyelvű dalainak utolsó morzsáit találják ebben a gyűjteményben.

Dr. Kriston Vizi József néprajzkutató Dancs Lajos özvegyének javaslatára szorgalmazta a füzet újbóli kiadását, a digitalizálásban és kottaszerkesztésben közreműködő Urr Géza és Kőműves Miklós. A fotókat Boros György készítette, Szemán Attila szerkesztette és tördelte a füzetet. Köszönettel tartozunk a Nyíregyházi Főiskola nyelvészének, Tukacsné dr. Károlyi Margit rektorhelyettes

asszonynak a fonetikus betűkészletért is. A munka koordinálását és kiadását a Bokortanyák Lakosságáért Egyesületnek, elnöke, Gyebroszki Jánosnak végezte, sokan anyagi hozzájárulásukkal segítették a mű megjelenését.

Orje suhaj (Szánt a legény). Nyíregyháza, 2008. 124 o.

Ferencziné Ács Ildikó

Városi elit, városi önkormányzat a 20. század elején

Nyíregyháza újratelepítésének 150. évfordulóján, 2003. május 16-án lett a városnak napja, amikor a korabeli alapító, építő, fejlesztő ősökre emlékezünk. Erre az ünnepre majdnem minden évben jelenik meg egy-egy olyan kiadvány, amely hozzájárul a távoli vagy közeli múlt megismertetéséhez. 2008-ban a várostörténeti irodalom Takács Tibor: *Döntéshozók. Városi elit és városi önkormányzat Nyíregyházán a 20. század első felében* c. munkájával gazdagodott. A szép kivitelű könyv a szerző közel egy évtizedes várostörténeti kutatásának összefoglalása. A 2005-ben PhD-értekezés-ként summa cum laude minősítést nyert írás kiadását Nyíregyháza Megyei Jogú Város, valamint Takács Tibor jelenlegi munkahelye, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára támogatta. A levéltáros szerző bár a 20. század élénk érdeklődéssel kísért forrásanyagával dolgozik, sőt nyomtatott és elektronikus periodikákban publikál is belőlük, nem lett hűtlen sem szülővárosához, Nyíregyházához, sem a még a Debreceni Egyetemen elkezdett várostörténeti kutatásához. A Szabolcs-szatmár-beregi

Szemlében és a levéltár évkönyveiben már közreadta a 20. század eleji városi viriliseket, a bankelitet, a választásokat, valamint a városfejlesztési elképzeléseket bemutató írásait.

A résztanulmányoknak és további kutatásoknak a szintézisét adja a városnapra megjelent könyv. A rendkívül alapos, sok eredeti forrást felhasználó munka a történetírás legújabb eredményeit is érvényesítve ad átfogó képet azokról a századelős nyíregyházi képviselőtestületi tagokról és munkájukról, akik a helyi elitet alkotva meghatározták a közösség életét. Magának az elitkutatásnak meglehetősen gazdag szakirodalma van, de mint a szerző fogalmaz: „éppen ez a terület az, ahol a fogalom társadalomtörténeti definíciójából fakadó következményének felhasználása és érvényesítése nagy hiányosságokat mutat. A helyi elit mibenlétének alapos és részletes vizsgálatának az igénye készített arra, hogy a problémát egyetlen vidéki városban nézzem meg.”

A vizsgált város Nyíregyháza, ahol a 18. század közepétől újonnan érkező, evangélikus, magát tótnak mondó

lakosság zárt közösséget alkotott. A később folyamatosan bevándorló iparosok, kereskedők, tisztviselők és értelmiségiek azonban bekerülve az előljáróságba lassan megváltoztatták a város alapításkori patriarchális igazgatási szervezetét. Bár a 20. század elején még az értelmiségiek-kézművesek sem szakadtak el teljesen a földtől, de a gazdaságkodás által meghatározott érdekeik mellett már azt is látták, hogy a további fejlődés lehetőségét csak a központi szerepkör megerősítése biztosíthatja. Ezért törekedtek arra, hogy Nyíregyháza minél hamarabb vasúthoz jusson, hogy idekerüljön a megyeszékhely és számos állami hivatal, felépüljön az új gimnázium, a dohánybevaltó, a laktanya, sőt a nagy börtön is.

Mindennek a fejlődésének az irányát, módját, menetét a helyi társadalom meghatározó döntési joggal rendelkező azon csoportjai befolyásolták, amelyek a képviselőtestülethez kapcsolt elitet alkotva Takács Tibor kutatásának középpontjában állnak.

Kik voltak azok, akik meghatározták Nyíregyháza 20. század eleji sorsát? Miként kerültek döntéshelyzetbe? Mikor, hogy éltek lehetőségeikkel? Számos más kérdés mellett ezekre is választ ad a könyv, amelynek négy nagy fejezetéből az első a vizsgálandó társadalmi kategória fogalom-meghatározását, valamint topográfiai, történelmi, jogi kereteit vizsgálja fel. A Nyíregyháza történetét az újjátelepítéstől a második világháborúig ismertető rövid, lényegre törő bevezetőt A helyi elit fogalma című fejezet követi, amelyben Takács Tibor összefoglalja, rendszerezi az eddig közismertté vált elméleteket, sőt kiigazítja a fogalomhasználatával kapcsolatos tévedéseket is.

A városi elit szerveződési keretei – a legitimációt biztosító társadalmi eljárások című fejezetben törvények és jogszabályok mentén vizsgálja a helyi képviselőtestület szervezeti alakulását. 1886-tól

Nyíregyházán 200 fős képviselőtestület működött. A képviselők felerészben a legtöbb adót fizető, ún. virilisek közül kerültek ki, míg a képviselők másik felét a helybeli polgárok választották. A 20. század első harmadában hozott törvények és rendelkezések aztán – a szerző által pontosan nyomon kísért – számtalan változtatással, módosítással csökkentették, korlátozták a tagok számát. A választók és választottak, valamint a választások értelmezéséhez nemcsak a fennmaradt iratokat kellett feltárni és elemezni, hanem nagy alaposággal és kellő forráskritikai érzékkel kellett megismerni és felhasználni a korabeli sajtót. Az 1918-19-es tisztújítások eseményének rekonstruálása során pedig a különböző korszakokban különböző politikai nézeteket tükröző szakirodalom új szemléletű látásmódot igénylő forgatása volt elengedhetetlen.

A második nagy fejezetben a szerző a nyíregyházi városi elit társadalmi összetételét vizsgálva részletesen kitér létszámukra, életkorukra, foglalkozásukra, vagyonukra és jövedelmeikre, valamint görcső alá veszi a városi elit felekezeti összetételét, pártállását és politikáját is.

Takács Tibor az elit összetételében zajló változások vizsgálatához a városi jegyzőkönyvből és a sajtóból kilenc mintaévre vonatkozóan állította össze a képviselőtestület névsorát. Összesen 1613 pozíciót és 724 személyt vizsgált meg. Megállapította többek között, hogy az 1930-as években csökkent a virilis és a választott tagok száma, és nőtt a városvezetésben többször is helyet kapó tisztviselőknek a súlya. A személyi cserélődés intenzitása 1906–1912, illetve 1935–1940 között volt a legnagyobb. A fluktuáció mértékét tekintve nincs lényegi különbség a virilis és a választott tagság között, és ugyanez mondható el a kormegoszlásról is: a generációváltás üteme egyenletes volt.

A melléklet táblázatai és grafikonjai is jól illusztrálják, hogy a nyíregyházi elit többnyire ötven-hatvan évesekből állt. Amilyen ritka volt a 30 évesnél fiatalabb, olyan egyedi esetnek minősülő volt, ha valaki 60–65 év után is vállalta a közösségért végzett munkát. Kivételek azonban voltak. 1900-ban a legidősebb városatya a 86 éves Bartholomaeidesz János evangélikus lelkész, a legfiatalabb pedig a 25 éves Csengery Gyula földbirtokos. 1944-ben a jánosbokori gazda, Kovács András 88 éves a legkorosabb képviselő, a 30 éves Rácz Gábor szesznyagkereskedő pedig a legifjabb. A legtöbb fiatal megbízottként került be a képviselő-testületbe.

A város életének jelentős megváltozását tükrözi, hogy az elitet a 20. század elején már az intelligencia túlsúlya jellemzi. Sokan voltak a képviselőtestület tagjai között jogvégzetek és városházi alkalmazottak, de előfordultak orvosok, gyógyszerészek, papok, tanárok, mérnökök és vasúti tisztviselők is. A pénzügyintézetek vezetői szintén rendszeresen képviseltették magukat a városi elitben. A nagy létszámú gazdatársadalomnak ekkor már csupán néhány – kizárólag választások útján bekerült – képviselője volt a vezetőrétegben, amelybe az iparosok, kereskedők is általában csak, mint virilisek kerültek be. „A hagyományos közfelfogás továbbélésének köszönhetően” nők nem kerültek be Nyíregyházán ebben az időszakban a városvezetésbe, holott az 1930-as években már volt közülük, aki szavazhatott, sőt a középiskolát végzett nők számára adva volt a lehetőség, hogy virilis vagy választott képviselők legyenek!

A nyíregyházi elit jövedelemforrásai is a korszakváltást mutatják: a két háború között a legvagyonosabb elittagok közül szinte mindenki rendelkezett házingattal és kisebb földbirtokkal (kerttel, szőlővel), de a századfordulótól a húszas évek közepéig már megkétszereződött

azoknak a városatyáknak az aránya, akik valamely helyi részvénytársaság vezetésében ültek. Az 1940-es évek pedig a birtokos és vállalkozó polgárság megerősödését hozták, akik ennek nyomán – a virilizmus közvetítésével – előretörték a város vezetésében is.

Kis paradoxon, hogy Nyíregyháza legvagyonosabb polgárai az a Dessewffy család volt, akitől a város 1803-ban pénzen váltotta meg jobbágyi szolgáltatásait. A városban ritkán megforduló grófok vagyona és a földből származó jövedelme kimagasló volt, 1939-ben pl. a három Dessewffy összes adóalapja 117 000 pengőt tett ki.

Az óslakosok visszaszorulását legpregnánssabban a felekezeti megoszlás változása mutatja. A 18. század közepén Nyíregyházára érkező evangélikus telepések leszármazottai még a 20. században is a legnagyobb vallási csoportot alkották. Az első világháború végéig a zsidóság térnyerése és az evangélikusok térvesztése volt a legszembetűnőbb, a két világháború között viszont már mindkét vallási csoport aránya csökkent. Velük szemben a húszas években a református, a harmincas években a katolikus elittagok jelenléte vált hangsúlyosabbá.

A helyi elit szerveződésében, választásában a pártpolitika a húszas évekig nem játszott jelentős szerepet, de volt nyilatkozat-háború, hibás választási lista, végeredmény elleni fellebbezés, tagságvisszavonás (Mikecz Ödön tagságát vonták vissza, mivel állítólag „tévedésből” hirdették ki az apja, Mikecz Dezső helyett.)

A szerző a választások részletes ismertetését követően így összegez: „az országos politikai pártok helyi exponensei túlnyomórészt a helyi elitből kerültek ki, és hosszabb-rövidebb ideig szinte valamennyi fajsúlyos politikai irányzat rendelkezett városi képviselővel.”

Mindezek ellenére a városi képviselőtestületben szervezett, pártszerű

ellenzék sosem volt jelen. Takács Tibor korabeli sajtóhírré támaszkodva állapítja meg, hogy csupán egyetlen városatyja, egy ügyvéd képviselte az ún. „a vérbeli ellenzékét”, aki a rosszmájú tudósítások szerint kabátja gombjain számolta ki, hogy felszólaljon-e, vagy sem, igaz, a kabátján három gomb volt, és a számolást mindig igennel kezdte.

Takács Tibor objektív kutatóként tárja fel a korabeli képviselőtestületi közgyűléseket, számba véve az elintézt ügyeket is. Nem próbálja színezni a történeteket, nem bírálja és nem mentegeti az üléseken csak kis számban megjelenő városatyákat. A folyamatokra és a döntésekre, így pl. a „csizmás gazdák” és a „topánkás értelmiségek” közötti nézetkülönbségekre logikus, történész válaszokat keres és talál. Az első világháború végéig tartó időszakot, amely funkcionális zavarokkal és a részérdekek küzdelmével jellemezhető, olyan évek követették, amelyekben a helyi közélet átalakult, átpolitizálódott, és ennek nyomán új törésvonalak alakultak ki. Takács Tibor szavaival: „Az érdemi döntéshozatal egyre inkább a szakosztályokhoz és a helyi bürokráciához helyeződött át, és kialakult egy szűkebb réteg, amely a döntéshozatali-befolyásolási kompetenciával potenciálisan felruházottak körén belül is fokozatosan kisajátította a döntéshozatalt.”

Mivel e következtetések levonásához nemigen álltak rendelkezésre az elemzéshez elengedhetetlen adatokat tartalmazó eredeti statisztikai sorok, Takács Tibornak szinte egyenként meg kellett ismernie az elit tagjait ahhoz, hogy a legmegfelelőbb kategóriába sorolhassa őket. (Hogy csak egy példát említsünk, Nagy Lajos református lelkész, hitoktató a vármegyei levéltár vezetőjeként is tevékenykedett, tehát értelmiségi és megyei tisztviselő is volt egy személyben.) De a korabeli statisztika sem mindig jelentett segítséget, hiszen az ott felállított kate-

góriák nem mindig voltak adekvátak a vizsgálati szempontokkal, így az elengedhetetlen forráskritika mellett újabb és újabb számsorelemzések is szükségeltettek a megállapítások megtételéhez. Ezek a „matematikai mankók”, a szerző által készített táblázatok, grafikonok a kötet végén a kor hangulatának, milliójének felidézéséhez segítségek nyújtó képekkel együtt a mellékletben kaptak helyet.

Érdekes része a munkának az elitbe jutási stratégiák, a képviselő-testületbe való bekerülési jogcímek vizsgálata. Létezett pl. a megbízott kategória, amely nem igényelt számottevő társadalmi elismertséget és elfogadottságot, csupán egyetlen özvegy, máshol lakó személy vagy egy intézmény vezetésének a támogatását követelte meg. Bár jellegéből adódóan a megbízottak kiválasztásának mechanizmusa rejtve maradt, de a kiválasztás szempontjaira a megbízottak személyéből lehet következtetni – írja a szerző.

Takács Tibor helyi elitvizsgálata felhívja a figyelmet sok fontos, eddig a történetírásban periférián lévő geohistoriai elemre is. Ezek közül az egyik az elitnek a városon belül történő térbeli elhelyezkedése: a virilisek többségükben a belváros három meghatározó terére befutó utcák elején laktak, de a választottakra is a centrumba húzódás volt a jellemző.

Rendkívül hangsúlyos a város életében az urbanizálódás, amit a harmadik, a városi elit teljesítményét bemutató fejezetben kísérhetünk nyomon. Mindig nagy kérdés, hogy a vezetésre hivatott helyi elit érzékeli-e a várost ért kihívásokat, és ha igen, akkor milyen válaszokat ad rá. A 18. század közepén az újratelepült közösség fő törekvése a szabad királyi városi státusz elnyerésére, és az ehhez szükséges földesuraktól való megváltkozásra irányult. Bár a nagy álom nem sikerült, de az örökváltság következtében a település különleges jogállású, privilégiált mezőváros, a me-

gye vásárközpontja lett. A városvezetés ezután a központi szerepkör erősítését tűzte célul. Ezért pl. már az 1840-es évektől szorgalmazták Nyíregyházának a vasúthálózatba való bekapcsolódását, ami 1858-ban valósult meg, hamar a távolsági kereskedelem fontos gócpontjává téve a várost. Az urbanizálódáshoz szükség volt az új utak keresését elfogadó szemléletre, a sajtó által nyilvánosságra kapott – és most Takács Tibor által újra a felelevenített – elképzelésekre és arra a városszépítő akaratra, amelynek megvalósítására már a 19. század elején bizottságot hoztak létre, amivel közöket nyitottak, utcákat egyenesítettek, parkosítottak, tereket alakítottak ki, szobrokat állítottak, vagy járdát köveztek, esetleg szabályrendeletekkel irányították a lakosok építkezését. A helyi elit munkájának eredményeként nemcsak a városkép változott, hanem a városiasság szintje is nőtt: a hivatalok mellett gazdasági és pénzintézetek, iskolák, kulturális intézetek (színház, múzeum), egyesületek jöttek létre. Fejlődött az infrastruktúra: utakat építettek, megélnkült az autóbuzs-forgalom. A város felismerte a modern közlekedési eszközök jelentőségét is, így *repülőtér* céljaira ingyen adott át területet az államnak, bár rendszeres repülőjáratok csak 1931-től 1934-ig voltak Nyíregyháza és a főváros között. A 20. század elején a regionális centrumszerep erősítése érdekében törekedett a vezetés arra is, hogy Nyíregyházát kereskedelmi és iparkamarai székhellyé tegye, ha már a városnak országosan nem volt olyan súlya, hogy ki tudta volna harcolni jogállásának megváltoztatását és a *törvényhatósági jog* elnyerését.

A történészek a mintaszerű elitjellemzők feltárásáért és elemzéséért, a várostörténészek pedig ezért, a 20. század eleji terveket és megvalósult fejlődést részletesen és komplexen bemutatva, a korabeliek véleményeket is tükröző fejezetért gyakran elő fogják

venni és forgatni Takács Tibor könyvét! Az igazgatástörténet iránt érdeklődők figyelmét pedig a kötet utolsó nagy fejezetére kell felhívni, ahol a szerző a helyi döntéshozatali mechanizmusban részt vevő elit csoportjait elemzi. Rámutat, hogy jelentős volt közöttük az érdek-, a felekezeti, majd a negyvenes években már a politikai különbözőség is, hiszen más volt a szálláson lakó, gazdálkodók és a városban élők szemlélete, igénye, de más volt a közigazgatásban való jártassága és szerepének megítélése is. A 20. század első felében ugyanis a régi, urambátyámos, patriarkális társadalmi életet felváltotta egy olyan, idegenekkel teli világ, ahol – Krúdy szavaival – „a Kiskoronában azt sem tudja az ember – ki sörözik a szomszédjában”.

A közgyűlés 1900-ban még évente 32-szer, később mind ritkábban ült össze. Az alkalmak számával egyenes arányban állt a részvevő képviselők száma is. Csupán azokon az üléseken jelentek meg nagyobb számban, amelyeken tisztújítás volt, esetleg saját érdekeiket képviselték vagy reprezentálni kellett. „Kimagaslóan sokan, 122-en vettek részt Nyíregyháza újratelepítésének 150. évfordulója tiszteletére 1903. június 7-én a városháza előtti téren tartott díszközgyűlésen is. A képviselők mellett jelen volt Szabolcs vármegye tisztikara, a városban állomásozó ezredek tisztikarának képviselői, a város valamennyi társadalmi, gazdasági és kulturális egyesülete és a főgimnázium ifjúsága „testületileg”, továbbá mintegy 5000 főnyi közönség. Még rangosabb eseménynek számított az örökváltság centenáriusának megünneplése. Az ezen alkalmából az evangélikus nagytemplomban 1924. szeptember 13-án tartott ünnepi díszközgyűlésen gyakorlatilag a teljes képviselőtestület megjelent.” – állapítja meg a szerző.

Olvasható a kötetben a közgyűlések többi, említésre érdemes napirendi pontja is a gyógyszerész felállításától a görög

katolikus püspökség megszervezésén át a Korona bérbeadásáig – mindezt nem egyszerű tényközlésként, hanem az ok-okozati tényezők feltárásával társadalmi közegbe ágyazva.

Az 1930-as évben mindinkább nőtt a képviselők közönye, az ülésen résztvevőkről azt tartja fontosnak elmondani csupán a helyi újság munkatársa, hogy „Van, aki el is tudna aludni, ha egyesek hangos beszélgetése nem zavarná.” A közgyűlés „szavazógéppé” vált, így megnőtt azoknak a szakbizottságoknak a szerepe, amelyekben többségben voltak az intelligencia képviselői, akik rendelkeztek az egyre szaporodó és specializálódó városi feladatok megoldásához szükséges szaktudással és széleskörű tájékozottsággal. Takács Tibor részletesen áttekintette az üléseket és vizsgálatának fókuszába bevonta a résztvevőket is. A főtisztviselői kar elemzése megerősíti, hogy a vizsgált időszakban igen jelentős változások mentek végbe a városvezetésben. A főtisztségek egy részének viselését felsőfokú végzettséghez kötötték, megjelent a korteskedés, egyre kevésbé volt döntő az a régi alapelv, hogy a pályázó *helybeli származású, lehetőleg evangélikus és tótul tudó legyen*, de változást hozott a közösség életében a háború is. A 70 főtisztviselő útját végigkísérve a szerző a speciális feladatokat, a munkáért járó honoráriumot, a fluktuációt, sőt a ranglétrát, a főtisztviselővé válás útját is bemutatja.

A leghosszabb időt (21 év) Deák András és Szánthó József töltött a városházán, mielőtt főtisztviselőként a képviselőtestület szavazó tagjai lettek. Deák 27 évesen került a városhoz, napidíjasként, majd amikor befejezte a 4 polgárit adótisztnek választották. 1918 decemberétől 1935. évi nyugdíjazásáig

közgyám volt. Szánthó József 1919-ben, 20 évesen, került a városházára, ahol helyettes gyámpénztári ellenőri, majd az alszámvevő lett. 1930 januárjában a főispán számvevővé nevezte ki, 1940-ben pedig városi számvevőség főnökeként dolgozott.

Takács Tibor könyvét nemcsak annak érdemes kézbe venni, akit a 20. század elejének igazgatás- vagy társadalomtörténete érdekel, hanem annak is, aki Nyíregyháza fejlődéstörténetét szeretné komplexen látni, vagy éppen a várostörténeti irodalomról kíván képet kapni. A kötet végén ugyanis nagyon impozáns forrás- és irodalomlistát találhatunk a vonatkozó levéltári fondokról, a sajtótermékekről, a statisztikai kiadványokról, a címtárakról, valamint 200 tételes szakirodalomjegyzék segíti a jövőendő olvasót városi- és elittörténeti ismereteinek bővítésében.

A módszertanilag mintát adó, várostörténeti szempontból pedig hiányt pótló kutatás és elemzés az eliten keresztül világít rá Nyíregyháza azon időszakára, amikor a régi szokásjogok és a hagyomány tisztelete mellett teret kellett nyernie a haladásnak is.

Takács Tibor könyve nemcsak hiánypótló irodalom, hanem lokálpatriotizmusának szép reprezentánsa, amelyet ő Nyíregyházán élő szüleinek ajánlott, aki pedig elolvassa, jó szívvel ajánlja majd mindenkinek, aki szívesen forgat egy tudományos szakkönyvet Nyíregyháza 20. század elejének döntéshozóiról.

Takács Tibor: *Döntéshozók. Városi elit és városi önkormányzat Nyíregyházán a XX. század első felében.* L'Harmattan Kiadó. A múlt ösvényén sorozat, Sorozatszerk. Gyáni Gábor. Budapest, 2008. 307 p.

Kujbusné Mecsei Ildikó

Arisztokraták ma – 21 főnemes a XXI. században

A karácsonyi könyvvásárra jelent meg Adonyi Sztancs János „Arisztokraták ma – 21 főnemes a XXI. században” című kötete, amelyet bizvást jelölhetnénk albumként is, tekintettel a benne megjelent sok jó – köztük számos ritka – fotóra. A kötetet két okból is kíváncsian vettem kézbe: szerzője a Nyíradonyból származó szerző frissdiplomás közgazdászként néhány évig megyénk napilapjánál, a Kelet-Magyarországnál dolgozott újságíróként, innen került a fővárosba; jelenleg a Szabad Föld főmunkatársa.

A másik ok a megyében egykor élt arisztokrata családok iránti érdeklődés volt. E téren – sajnos – a vártnál kevesebbet adott a könyv, mert a legismertebbek, az Odeschalchiak, Andrásyok, Lónyayak nem, vagy alig szerepelnek benne. Ennek oka, hogy a szerző, illetve az őt segítő arisztokraták nem tudtak fellelhető utódokról, bár Belgiumban, Új Zélandon élhetnek néhányan közülük. Az interjút adó Károlyi- és Almásy-le származottak nem említenek megyei vonatkozásokat. Érdekes viszont, hogy gróf Nyáry János családi fotói között szerepel egy ritka előnevű nagymama: gróf Nyári Istvánné csarodai Csaradai Ilona (1868–1927) portréja. Ám annak ellenére, hogy a családnak számottevő szerepe volt Szabolcsban, a kései utód nem szólt ezekről.

Az arisztokraták, főnemesek említése ma nem vált ki különösebb érdeklődést – a több mint hatvan év megtette hatását –, legfeljebb a történelmi nevek érdekesekek. Van egy középkorú generáció, amely eleve „kiütést kap” az örökölhető előjogoktól, egy idős korosztály, amely saját tapasztalataitól függően végletesen nyilatkozik még ma is „falu anyjaként” említi az idős grófnót, más epésen jegyzi meg, hogy „megérdemelték sorsukat”. A

legfiatalabbakat általában nem érdekli az arisztokrácia, számukra a tankönyvekbe foglalt „nagyok” közül is csak néhány név mond valamit, de ott sem a bárói, grófi, hercegi cím, hanem a névhez kapcsolható tett, mint például Széchenyi és az Akadémia létesítése.

Sztancs Jánost viszont kifejezetten érdekelté, hogyan és miből élnek manapság a főnemesek, kölcsönöz-e nekik tekintélyt a történelmi nevük, milyen nyomokat hagyott bennük az üldöztetés, hogyan látják a jövőt? A szerző egy helyütt így fogalmazta meg, miért kopogtatott be hozzájuk: „Arisztokrata sorsokat gyűjtök. Anekdotákat, legendákat, tragédiákat, valamint túlélési és feltámadási technikákat.” A megfogalmazás egyben indokolja is, miért lett más ez a könyv, mint a szokásos családtörténetek.

A következő személyiségek vállalkoztak beszélgetésre a szerzővel: gróf Almásy Antal, gróf Batthyány Bálint, báró Bánffy Miklós, gróf Bethlen Farkas, gróf Benyovszky Móric, herceg Esterházy Antal, herceg Festetics György, báró Gudenus János, főherceg Habsburg-Lotharingiai Mihály, gróf Hunyady József, gróf Károlyi László, gróf Nyáry János, örgróf Pallavicini Zita, gróf Pálffy István, báró Podmaniczky Erzsébet, báró Szalay-Berzeviczy Attila, gróf Széchenyi Kinga, gróf Teleki János, gróf Tisza Kata, báró Vécsey Nóra és gróf Zichy László.

Lényegében huszonegy, viszonylag rövid, szubjektív „interjúportré”, amely nagyban függ a beszélgetők alkatától, hangulatától, a találkozások helyszínének szellemétől. Mert kétségtelenül más és másként kerül szóba gróf Batthyány Bálinttal a budai várban, a Dísz téri Batthyány-palotában, amelyet egyik őse építtetett még a XVIII. században, mint a grófkisasszony Tisza Kata irónóval a

Parlament Cafében. A változó helyzetet remekül fogalmazta meg egy riportalany: „Kérem, ne gróf urazzon, idejétmúltnak érzem a címek, rangok használatát. Egy történelmi családból származó embernek egyébként sem az ősei által szerzett méltóságokkal kell kitűnnie...”

Ilyen szempontból első sorban a háború után itthon maradtak sorsa tanulságos. Az új hatalom néhány év alatt a kisajátításokkal, kitelepítésekkel és nyugdíjmegvonásokkal azokat is lehetetlenné tette, akik lojálisak akartak maradni. Volt, aki suszter lett, netán lószerszám-javításból élt – pontosabban: abból tartotta el családját, és ha csak lehetősége adódott, taníttatta gyermekét –, s volt több nyelven beszélő mérnök, aki olyan akkurátusan hordta a szenet a pincékbe, mintha annak minőségétől függött volna az ország sorsa. Meglehetősen érdekes, hogy a könyvben is megszólalt két – bárói, grófi címmel rendelkező – sikeres polgármester: Bethlen Farkas ma is Verőce ambiciózus első embere, Bánffy Miklós pedig négy cikluson át, nyugdíjazásáig volt Leányvár polgármestere. Humoreszkbe illő dolog, hogy egy szocialistabrigád-vezetővé avanszált gróf csupán származásának felfedésével „menekült meg” a párttagságtól. Azt pedig talán csak a mélylélektan értői tudnák megmagyarázni, hogy a külföldön kariert befutottak közül miért próbálnak újra szerencsét – családjaik végletekig feszített megpróbáltatásai után – újra a szülőföldön. Mindezekre sok érzékletes példát találhatunk Sztancs János könyvében. Volt olyan is, aki megpróbálta a lojalitást, az új rendszerbe történő beépülést, de csak időt nyert: Pálinkás (Pallavicini) Antal a rétsági páncélosezred törzsfőnökségéig vitte. 1957-ben kivégezték. (Közismert, hogy 1956-ban ő kísérte fel Mindszenty bíborost Budapestre.) Egyik leszármazottja érzékletesen, egyáltalán nem sztereotípiákkal mutatja be az indítékokat, mi vihette rá az egykori arisztokratát,

hogy megtagadja ősei eszméit, kultúráját, viselkedésmódját.

A szerző azonban nem elégedett meg azzal, hogy a leszármazottak válaszoltak a tárgyyszerű kérdésekre, igyekezett a bizalmukba férközni, s kitartó faggatózása, ügyes kérdezése révén előkerültek olyan történetek is, amelyeket kizárólag a családi legendák őriztek meg, többségük most kapott először nyilvánosságot.

Hunyadi József például elmondta, egyik felmenője, Imre gróf addig-addig okította Ferenc József császár felséges feleségét a magyar nyelv szépségeire, mígnem egymásért kezdtek lelkesedni. Mindez 1860-ban történt Madeira szigeten, ám a nagy távolság ellenére a vonzalom nem maradt titokban, Sissyrt hirtelen hazaparancsolták, Hunyadi gróffal pedig közölték, hogy a legmagasabb körök lekötelezve éreznék magukat, ha kerülné a császárné társaságát, továbbá kívánatos lenne, hogy záros határidőn belül oltár elé vezessen valakit.

Teleki János elmesélte, hogy dédapja, gróf Teleki Sándor casanovai szintű hódolója volt a fehérnépnek, s ilyen minőségében barátja, Liszt Ferenc számára megszöktette egy orosz herceg feleségét. A véletlenek összjátéka, hogy hat évvel később, a világosi fegyverletételnél Teleki gróf éppen annak az orosz herceg-tábornoknak lett a fogja, akinek feleségét Szentpéterváron megszöktette – készült is a bitófára. Ezzel szemben a felszarvazott herceg Sándor grófort és tisztársait meghívta ebédre. Pohárköszöntőjében elmondta: hálás, amiért megszabadította feleségétől, akit nem szeretett, csupán azért vezette oltárhoz, hogy főnemesként megfeleljen a társadalmi elvárásoknak. Nem kizárt, hogy a generálisnak ahhoz is köze volt, hogy az asszonyszöktető maga is megszökhessen Aradról.

Szalay-Berzeviczy Attila tőzsdeelnök (báró...), aki megszervezte a Budapesti Olimpiai Mozgalmat, azt a családi történetet osztotta meg a szerzővel, amit

maga sem régen ismer: ükapja vezette alapító elnökként a Magyar Olimpiai Bizottságot 1895-től 1904-ig, és minden követ megmozgatott, hogy Athén helyett Budapest rendezhesse meg az első újkori olimpiát 1896-ban. Ez akkor nem sikerült; talán majd az ükunokának...

A reprezentatív kötet java része kellemes, pihentető olvasmány. Minden családhoz tartozik azonban egy részletes lexikális adatközlés is, amelyben megtalálhatjuk a főnemesi családok rangemelését, a nemeslevelek, címer-

újítások pontos idejét, a dokumentumok forrását, s a látványos családi címerek nagyméretű, színes másolatát. Mindezekhez és az adatok ellenőrzéséhez is egy arisztokrata, báró Gudénus János genealógus adott segítséget a szerzőnek. Talán növelte volna a könyv értékét, ha hely- és névmutató is készül hozzá.

Adonyi Sztancs János: Arisztokraták ma (21 főnemes a XXI. században). Editorial Kft., 2007. 254 p.

Marik Sándor

Gondolatok a kisvárdai várinventáriumok olvasása közben

A Műemlékek Országos Bizottsága jelentőségét 1945 után némileg túlbecsülték. Minden hatóság, megyék, járások, települések vezetőit is ideértve, amerikai nagybácsinak vélte a MOB-t, melynek kizárólagos kötelessége a magukra hagyott műemlékek istápolása. Így gondolkodott 1949. április 26-án kelt megkeresésének tanúsága szerint Szabolcsvármegye akkori főispánja. Idézem átiratából: „Folyó hó 15-én egyéb természetű kiszállásom mellett megtekintettem a kisvárdai várrmot és megállapítottam, hogy miután az őrizve nincs ... az egyébként értékes romemlék a lassú elkallódásnak van kitéve.” A főispán véleménye szerint a romot körül kellene keríteni, fenntartási munkákat elvégezni és „a volt emléktáblát helyreállítani” (1596/49. sz.). A MOB egy hónap múlva (255/1949. ikt. sz. alatt), május 31-én válaszolt: „... közöljük, hogy a várrrom bekerítésére, annak állandó őrzésére költségvetési fedezet hiányában a MOB nem vállalkozhat.” Kérik a főispánt, hogy az ügyben közigazgatási úton szíveskedjék intézkedni. Megígérik, hogy alkalom esetén szakértőt fognak küldeni. Hogy mi és miként történt, arról a műemlékesek irattárában sokáig nincs nyom.

(Mint köztudott, az emléktábla megújítása 1955 végén történt meg.)

Miután a MOB 1949 végén beolvadt a frissen megszervezett Múzeumok és Műemlékek Országos Központjába, 1953 februárjáig (ekkor szüntették meg a MMOK néven közismert intézményt) ugyan ide tartozott a műemlékügy is, azonban kisvárdai ügyintézésnek nincs nyoma ezidőtájt. Megsűrűsödött a levéljárás azonban a Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztályával alig néhány hét múlva. Nyárády Mihály nyíregyházi múzeumigazgatóként 1953. március 17-én jelenti, hogy a Kossuth u. 14. sz. ház bontásakor előkerült Nyáry Pálné 1635-ös sírköve. Be szeretné szállítani a Jósza András Múzeumba, ehhez 200 ft-ot kér a Főosztálytól. Egy nappal később újabb levelet írt: a katolikus templom kőkerítésébe falazott címeres kőről – ez volt Várdai Pelbárt siremléke – ehhez is támogatás kéne. Március 29-én ugyanó közli, hogy Makay László tanár a kisvárdai tanítóképző előcsarnokában szeretné a faragványokat elhelyezni, ehhez hozzájárulást kért. Entz Géza – ekkor, még mint minisztériumi főelőadó – kegyesen hozzájárult. Íme, a kisvárdai múzeum őstörténete ...

Más forrásból (Nézó István műve, 78) tudjuk, hogy a vár környékén 1951-52-ben a községi tanács „25 000 Ft költséggel a lepusztult fátlan területen föld-egyengetést, fásítást végeztetett.” Talán ekkora valósult meg a MOB-nak a főispánhoz intézett javaslata. Viszont 1953-t a bekövetkező események előkészületi évének is tekinthetjük. Nyárády Mihály ugyanis már márciusban jelentette, hogy a vár sáncainak földjét „elhordogatják”. (Ez még a tanács által végeztetett munka befejező részeként a várba vezető út meghosszabbítása volt: a déli bástyát 1-1,5 m magasságban elbontották.) Entz Géza április 14.-én keményen tiltakozik az eljárás ellen.

Nyilván ennek köszönhetően a tanács november 12-én már bejelentést tett arról, hogy a vár területén sportpályát óhajtanak létesíteni. A válasz gyorsan érkezett: 18-án Entz kiköti, hogy a szakemberek helyszíni szemléje nélkül nem lehetséges. A földsánc keleti oldalán 1954. március 8-án megkezdődött a földmunka, 10-én Héjj Miklós régész a Magyar Nemzeti Múzeum képviseletében helyszíni szemlét végzett, ennek eredményét bejelentette a minisztériumnak. Március 12-én Szabó György kollégámmal együtt már az egyelőre leletmentésnek tartott munkát végeztük. Hát, valahogyan így kezdődött...

A vár inventárium kötetének ajánlásában Németh Péter említést tesz arról, hogy a Zichy Okmánytár köteteiből ismerjük leginkább a Várdai-család Mohács előtti okiratait. Legyen szabad ehhez valamit hozzátennem. Az országos Levéltárban a Virágh-hagyaték megismerését követően 1954/55-ben magam is kutattam a Zichy-levéltár iratai között. Szeretném közölni, hogy még jócskán akadnak közöletlen Várdai-anyagok a XV-XVI. század fordulójáról a Zichyek levéltárában! Igaz, ezek töredékek, pl. kódexlap, egy Várdai-füű iskolai fogalmazványai, levelek, stb. Ha a Rétközi

Múzeum Füzetei továbbra is megjelenének, az egyiket érdemes volna ezeknek a límbusba került anyagoknak a közzétételére szánni!

* * *

Térjünk ezután az ügy meritumára, magára az inventáriumokat közreadó kötetre. A magam részéről a huszonhét hosszabb-rövidebb, 240 esztendő átfigó leltár olvastával egy kis túlzással biblikus kifejezések ötlöttek az agyamba. Nevezetesen Lukács evangéliumából a jeruzsálemi templomkapu előtt áldogáló Simon éneke: „Bocsásd el Uram szolgádat ... mert látta szemem üdvösségedet, melyet minden népnek megadtál. ...” Magyarán: aki ennyi okleveles leírást megismerhetett a kisvárdai várról, másra már ne is számíton! Legalábbis az írásos források terén.

Ugyanakkor természetesen egyetértek Simon Zoltánnal abban, hogy a vár kutatásának folyamata még nem ért a végére. Elsősorban régészeti, kisebb részben építészettörténeti vonatkozású munkálatokra gondolok. Eltekintve Virágh Ferenc, sőt elődei amatőr jellegű kutatásaitól, számot vettem azzal, hogy munkatársaim és jómagam együttesen mennyi időt töltöttünk valóságos ásatási munkával 1954-1960 között. Mindössze négyhónapnyit, munkanapokra redukálva alig száz napot. És milyen szerencse, hogy többre nem futotta! Sem pénz, sem idő. Ennek köszönhetően leendő utódaink sokkal korszerűbb technikával, kifinomult módszerekkel lesznek képesek „megvallatni” a középső és külső vár föld alatt rejtőző maradványait. És akkor talán elkészülhetnek a várvavárt szintenkénti alaprajzok is.

Kétségtelen persze az is, hogy az éveken áthúzódó ásatást nyomom kíséerte az a szintvonalas felmérés – Seitl Kornél mérnök munkája – amely a maga nemében elsőként rögzített egy csaknem a korabeli felmérésekkel egyező palánkvár alaprajzát. Magyarországon

hasonlóval nem sokszor találkozni! Ez a felmérés félévszázaddal ezelőtt kevés figyelmet kapott. Talán a jövőben megnő a jelentősége ...

Az említett száz napos időszakot sem a precíz kutakodás jellemezte. Ne felejtjük el: a földmunkát egy sportpálya létesítése érdekében kellett leletmentésként megkezdeni. Ezért jó néhány kompromisszumot kellett kötnünk a kecske és a káposzta jegyében. Amikor a tribün létesítéséhez több száz köbméternyi föld mozgatása vált szükségessé, „bevetettük” – a nagyvázsonyi ásatásoknál már alkalmazott – szállítószalagos technikát, annak hátrányával együtt: a belső várudvar, illetve a palotapince amúgyis többszörösen bolygatott feltöltését nem lehetett a kellő gondossággal átvizsgálni.

Nem valamiféle mentegetőzés mondatja velem, hogy a kisvárdai várfeltárás istenigazából majd ezután kezdődhet, nekünk, félévszázadokkal ezelőttieknek csak a kezdeményező lépések megtétele jutott. Ez a munka viszont másféle gyümölcsöket is hozott. Ezekre ma már alig emlékezhet valaki az akkor is itt élők közül – nincsenek közöttünk. Csak a szellemiségük, a jó szándékuk és a

tenniakarásuk jelei. Nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy az ötvenes években egy halódó kisvárosban lokálpatriotizmust felébresztteni, ápolni, és abba nem hagyni, hanem folytatni ... igazából ennek van jelentősége!

Kisvárdai történetének évszázadaiból kevés jutott a fényesebb lapokra feljegyezve. Ma viszont, a tudatos múltanézés, jobbanmondva múltba látás időszakában a mozaikszemek egyre jobban kezdenek egymáshoz közelítve egybeállni. Ez az inventárium kötet a legapróbb információkkal szolgál: az éléstártól a fegyvertárig mindent számbavesz, nem egyszer, huszonhétszer. Dicsértessék a leltározók szorgalma annak idején, de magasztaltassék annak neve, aki élénk tárta, meg is magyarázta mindazt, amit az elsárgult papírlapok számunkra megőriztek. Éljen Simon Zoltán! (És az ő támogatói gárdája ...)

Simon Zoltán: A kisvárdai vár inventáriumai. Adalékok a kisvárdai vár történetéhez és helyrajzához. Rétközi Múzeum – Rétközi Múzeum Baráti Kör Egyesület. Kisvárdai, 2008. 144 p. képekkel. (A Rétközi Múzeum Füzetei 10.)

Éri István

Nyíregyháza felszentelt helyei

Ismét egy szép könyvvel lepte meg Kopka János szerkesztő a város közönségét, a címe: *Nyíregyháza templomai, kápolnái, imaházai* pontosan tükrözi a tartalmát. Felkérésére Máriás József, a testvérvárosból, Szatmárnémetiből áttelepült neves újságíró nézett utána valamennyi azon épületnek, amelyben napi, heti vagy havi rendszerességgel dicsérik az Urat, szedte össze róluk a legfontosabb építéstörténeti adatokat. Nem feledkezett meg azokról sem, akik az eldugottabb, főként az egykori tanyavilágban talál-

ható kápolnákat, imaházakat szeretnék felkeresni, pontos utca-házszámmal szolgál az olvasónak. Nem meglepetés ez a kötet: rég volt az, amikor csak a városalapító lakosság, meg az itt élt néhány református rendelkezett templommal. Ahogy Nyíregyháza nőttön-nőtt, szaporodtak a templomok is: előbb a római katolikusok, majd a görögök építettek maguknak a belterületen istenházát, közben a reformátusok is kinőtték középkori épületüket, a rómaiak is Samassa érsek úr pénzéből kaptak egy

új, monumentális, kéttornyú templomot, mára székesegyházat. A 20. században megjelennek a „szekták”, vagy ahogy ma mondjuk: kiségyházak, hogy azután ennek ráhatásaként a történeti egyházak is megkezdjék terjeszkedésüket a szétterült város peremvidékén: egymás után jönnek létre újabb plébániák, parókiák, kezdetben imaházak, kápolnák, majd ezek bővítésével már méretesebb, templomméretű, környezetükből is kiemelkedő épületek, még a Kádár-korszakban is! A rendszerváltás újabb lökést adott az egyházak megnövekedett szerepének a bizonyítására: szinte minden városrész kikövetelte, hogy ha még nem volt, neki is legyen saját egyházközsége, templommal. Így kapott önálló görög katolikus parókiát a Jósaváros, reformátust Sóstó-Sóstóhegy. A kiségyházak sem maradtak le: elég rápillantanunk a „hitesek” orsi-úti modern épületére, a Hit Gyülekezete 3000 négyzetméteres hep centrumára, nincs kétségünk afelől, hogy bizony nagy a verseny a lelkek megnyeréséért. (Itt jegyzem meg, hogy a Jehovák kisteleki „Királyok háza” kimaradt a kötetből).

Véleményem szerint a szerkesztő visszapillantathatott volna a múltra: az evangélikusok 18. századi favázas, szalmatető első temploma, a reformátusok városnak is nevet adó középkori egyháza, a római katolikusok egykor a főtéren állt barokk temploma, a zsidók Szarvas utcai zsinagógája fennmaradt rajzainak, fotóinak a közlése csak gazdagította volna az olvasó ismereteit.

Ami a képeket illeti, Fodor András most debütált a nagyközönség előtt, mondhatnánk azt is, hogy ez az első „fotóalbuma”. Valamennyi fotó korrekt munka, nincsenek bennük művészi bravúrok, szokatlan beállítások, pontosan illusztrálják a szöveget. Kivétel: a székesegyház látványába belenyúló színes reklámozlop (11. oldal). Ami engem mégis zavar, az a sok üres pad, székek, ülőhely látványa. Amikből csak egy tűnik ki: milyen gazdag vagy szegény az egyházközség, vagy milyen az ízlése az egyházi közösségnek, az élükön álló lelkeseknek. Mindenesetre a kor „divatját” hűen tükrözik majd a száz évvel későbbi olvasó előtt. Még a példányszámnak sem ártott volna, ha a teret áhítatos emberek töltötték volna meg, különösen néhány sivar berendezésű imateremben.

A címlap – Simon Tibor munkája – telitalálat. A művészeti szerkesztést az Altamira Stúdió, a nyomtatást a Color Pack Zrt. végezte, mindketten a hozott anyagból dolgoztak. A könyv magyar nyelvű szövegét angolra is lefordították (Vraukó Tamás), így külföldiek számára is nyilvánvaló a pusztai tény: Nyíregyháza egy multikulturális város, még ha ezt sokan nem is akarják tudomásul venni. Köszönet érte tehát az önzetlen szerkesztőnek, Kopka Jánosnak!

Nyíregyháza templomai, kápolnái, imaházai. Churches, Chapels and Houses of Prayer in Nyíregyháza. Szerk.: Kopka János. Kelet Press. H.n., 2008. 128 p. illusztrált.

n. p.

Pille rácsok között

„A költő tárgya mindig az 'én', kollektivitásának záloga, hogy mindnyájunkban ez az én-tudat a legközösebb vonás; minél mérhetetlenebb az ember világa, annál

sóvárabb a vágy, és annál nehezebb a feladat: kimérni benne a magunk pontos helyét, hogy vállalhassuk személyes sorsunk személytelenül pontos bizonyossá-

gát.” (Láng Gusztáv irodalomtörténész idézi Fűzfa Balázs: irodalom_12. Krónika Nova Kiadó, Budapest, 2008.)

Első ránézésre, és a versek közé pis-lantva, ezt a címet gondoltam az Oláh András új verseskötetét – *Érintetlenül* – bemutató írás elé. De előbb alaposan bele kell mélyedni, és mindenekelőtt azt megtudni, ki volt Artemisz, aki kapcsán egy fotó a borítóra került. (A borítót Bócsi Krisztián: Artemisz diadala fotójának felhasználásával Pereszlényi Helga tervezte.) Ezt könnyen megtudhatjuk például a Görög istenek kisenciklopédiájából. Többek között: „Artemisz a vadászat, az erdők, a hegyek, ligetek istennője, a vadak úrnője, a tizenkét főisten egyike. Szűz istennő, Artemisz ideje javarészt vadászattal töltötte, amely állandó gyönyörűsége volt. Nemcsak biztos kezű vadász, hanem a vadak pártfogója is volt. A vadak kölykeit védelmezte, és gyengéden gondozta őket. Szigorúan szűzi életet folytatott és kegyetlenül megbüntette azokat, akik megsértették, szerelmükkel üldözték, vagy megpillantották meztele-nül.” Azt már nehezebb lenne megválaszolni, hogy miért ezt a borítót kapta a kötet. Az alaposabb átolvasás után ezt a címet is adhattam volna: *Érthetetlenül*, utalva a költő eddigi verseinek hangulatára, s hogy némiképp feleljek a kötetcímmel. De aztán lassan-lassan rájöttem, hogy lírai szüzességről van szó, egy olyan költő-emberről, aki beleveti magát a „vadászatba”, nem egyszer maga is üzött vad, s eközben a gyengék, a szépség védelmezője akar lenni, még azon az áron is, hogy kegyetlenségekkel kell szembenéznie és kegyetlenségek elkövetésére: lenyilazás, skorpióval való megöletés, kutyákkal való széttépetés modern módozataira kell vállalkoznia. Szóval érteni kezdtem a borítóválasztást, az is kiderült, hogy költőnk valóban „vadszorítóba” került, életét nem adja olcsón, de véres eszközökhöz nem nyúlna. A kitörés más útját-módját választja, és

ilyeneket kínál fel az olvasónak. Mint a rács mögött vergődő pille, amint kiutat keres. Ennyit első nekifutásra, mélyebb benyomásokra több időre van szükség, mélyebbre kell ásni, ízelve a sorokat.

Lássuk hát, mit „szorgoskodott ös-sze” Oláh András a 79. Könyvszemlére. Milyen is az új verseskötet? Súlyos köz-líra. Tematikus zene. Szomorú, vergődő, tematikus zene. A líra nem tűnt el, csak átalakult: a szerző áthangszerelte dal-lamait. Vagy az érzések hoztak elő más futamokat, és alakították az akkordokat. A költészet érzésekből kél reggelente, éb-redéskor, amikor tiszta az agy. De aztán lódul az érzés. Az álmok tisztázta világ lenyomatai: lélekkel erősített hangok, szavak, képek, érzések által formákat öltenek. Kor, hazai kór sújtotta költé-szet ez: írásjelek nélküli versmondatok ritmusban lüktetve. Mindegyik miniatűr mögött gondolatok húzódnak meg, épít-kezve. Lehet, ezt az érzéki naturalizmus-ba mártott, összegyűlt s felfelé törekvő, szinte felfelé bugyogó érzés- és gondo-latvilágot már alig bírják a líra keretei. Ketreche zárt líra szól, ezt erősíti a borító: vad finomságok rácsok mögött.

Az ideai termés: 61 vers négy fejezetben elosztva. A témákat sokféle tónus hatja át, életünk dolgaival, személyes és társa-dalmi létünk gondoljaival. A hangulatról: számba vesz, leltárt készít, és készülődik, mintha menni akarna: elfele, kifele, kiüresedett a tér. Oly nyomasztó az indít-ás, hogy egy idő után Jeszenyin: *A feke-te ember* című költeménye idéződött fel bennem. („Pajtás, pajtás / nyomorult be-tegen sinylődöm. / Nem is értem okát se, miféle baj ez?”) De Oláh még nincs ilyen rossz állapotban, agyát nem szitálja be a szesz. Ellentétben Jeszenyin önveszej-tően tehetetlen fekete emberével, Oláh tudja, hol van, és igyekszik kikecmeregni romló helyzetéből. De nyomás alatt van: amit tesz, „kényszer” alatt teszi, amikor „nincs más irány” (...) „s holnaptól már magam számára sem leszek elérhető”,

mondja kétségbeesett tárgyilagossággal. A magára hagyott Én, a ketrecbe zárt lélek felirata: Házon – magamon – kívül vagyok. Nem bírja a „mandinerlélet”, amikor csak lökődött biliárdgolyó a test. Adózik a költő: emlékezik, készülődik. Kilenc emlékalakot állít: Csoóri Sándor, Pilinszky János, Fodor András, Dobai Péter, Tóth Krisztina, Fecske Csaba (kétszer), Baka István, Orbán János Dénes, Orbán Ottó és a rejtélyes „franyo aatoth”. (Ez utóbbira gondolva, nem akármilyen kép kerül elő: „a szögesdrót jó üzlet újra / „nem elválaszt, hanem összeköt”. – A globalizáció „határtalan” bezártsága, nem?) Nem is készülődik, a lelki-szellemi muníció a vállán: készen áll. Állapotleírás: ezt tartalmazza az első fejezet 15 verse. Aztán jön az indoklás: „Semmi sem történt”. Lehet: semmi, de benne van a „történt”, és ez cselekvés. Majd a III. fejezet: „Utószezon”, azaz van élet a halál előtt. Igen ám, tudatja a IV. fejezetben, de nem könnyű, mert megváltoztak az „előjelek”. Nincs „garancia”, de nem tehetek mást. S eközben a finom humor is feltör: „kegyelmet kért egy / megtépázott szerelem / – hát futni hagytam”. Nagyvonalú tisztaság, avagy csupán jelzés: a futó pillanat fölötti fölény, a mülandóság röpke belátása.

Miért az *Érintetlenül*? Hogy lehet így annak lenni-maradni? Ha ennyi a bánat, mi a jó? Ha ennyi a mocsok körülötte, amibe bele is lépdél, kikerülhetetlenül, akkor mi ad fényt? Hiszen körülöttünk: „az éj orgyilkos abroncsa”, „idegen arcok didergetik az esőt”, „a hold törött pengéje”, „holt rongycsomók szeretkeznek”, „álmok hámlanak” és „hallgathatjuk vakon” (dupla: feneketlen sötétség). Egyáltalán lehetünk, maradhatunk – *érintetlenek*? Nem nagyon, de *rendíthetetlenül bízva* szerelemben, Istenben, erkölcsi tartásban – igen. Mert: „nem

mindegy”. Lehet „hügszagban” verset írni? Muszáj, a költő, aki két lábbal jár a földön, nem lépheti át a mocskot. Erre figyelmeztetett a már megidézett Jeszenyin, aztán Rozsnyesztvenszkij, Jevtusenko, Voznyeszenszkij: a szovjet-hatalom emberének törekenységére. Meg a hatalom gyengeségére is. Mindhiába: az ember is, a hatalom is tönkrement. A mocskot csak a pille repülheti át. (Nem lepődöm meg, csak fölöttébb érdekesnek találok, hogy az itt említett költők, mind szerepelnek Fodor András válogatott versfordításai között. *Napraforgó*, 1967. Nem szigorúan véletlen találkozások.)

Szomorú, számadó költővé lett volna Oláh András? Számat vet, de biztat: „a szerelem avant tout.” Nála az avar nem „holt”, mint Tóth Árpád fordításában Verlaine *Őszi chansonjában*, pusztán „sápadt”, még viheti valamire. Jövőre viszi is, tudjuk: megújul. És ha mi is képesek vagyunk rá – nem mindegy, hogy hogyan – túlléphetünk e hügszagon. Ellentétben a szocialista építésre „mindegy, hogy hogyan” költői buzdításával, Oláh András nem a felhőtlen globalizációs diadalmenet énekesé. („– csak az nem mindegy hogy bárányaid / maradunk-e Uram vagy birkákká leszünk”) Szenvedve eleméz, az emberi mélységek mozgását mutatja be, s próbálja megérteni, megkínlódva a személyes felelősséget. Új kötete tulajdonképpen szociálanropológia versben megénekelve – súlyos témákról finom formaisággal.

Azt igyekeztem fölmutatni, miért tetszik nekem Oláh András eme kötete. Nekem ennyi elég. Ifjú irodalmárok majd, valamely kánonok szerint, kimutatják azt is: „miért szép” a költő lírája.

Oláh András: *Érintetlenül*. Hungarovox Kiadó, Budapest, 2008. 85 p.

Sz. Tóth Gyula

krónika

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG IRODALMA

Válogatott bibliográfia 2008. január 1–május 31.

Összeállította a Móricz Zsigmond Könyvtár
sajtófigyelő szolgálata
**ÖNÁLLÓ MŰVEK
ÉS GYŰJTEMÉNYES MUNKÁK**
Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére
vonatkozó közleményei

1. BODNÁR István: A mesék birodalmában: Barangolás Szabolcs-Szatmár-Beregben. – Nyíregyháza : Kaleidoszkóp M. Bt., 2008. – 156 p.
2. BORONKAY Ferencné: A Nyíregyházi Főiskola Tuzson János Botanikus Kertjének növény ritkaságai. – Nyíregyháza : Tuzson János Botanikus Kert, [200?]. – 16 p.
3. FAZEKAS Árpád: Adatok a fogászat Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei történetéhez. – Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat, 2008. – 52 p.
4. FUTAKY László: Kapocs: Szerzők – művek – könyvtárosok. – Nyíregyháza : Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, 2007. – 196 p.
5. GAÁL Ibolya: A közigazgatás feladatkörébe utalt gyermekvédelem Szabolcs és Szatmár vármegyében: 1867-1950. – Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2007. – 298 p.
6. Gasztronómiai kalauz: Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg: [Észak-Alföldi régió]: [Éttermek, fogadók, sörözők, kávézók, cukrászdák]. – Debrecen : Hajdú-Bihar Megyei Kereskedelmi és Iparkamara, 2002. – 46 p.
7. HARSÁNYI Gézané: Kálló kincsei. – Nagyálló : Nagyállói Önkormányzat, 2007. – 224 p.
8. KELECSÉNYI László: Nagy kópéságok: Krúdytitkok nyomában. – Budapest : Fekete Sas Kiadó, 2007. – 201 p.
9. KISS Gyula: A Kiss család Nyíregyházán. – Nyíregyháza : Nyíregyházi Városvédő Egyesület, 2008. – 20 p.
10. KISSNÉ SZŰCS Mariann: Gróf Gedenfeld Imre: 1810-1883. – Baktalórántháza : Baktalórántháza Város Önkormányzata, 2008. – [16] p.
11. KÓKAI Sándor: Földrajz és turizmus: Tanulmánykötet Dr. Hanusz Árpád 60. születésnapjának tiszteletére. – Nyíregyháza : Nyíregyházi Főiskola Természettudományi Főiskolai Kar Földrajz Tanszéke, 2006. – 394 p.
12. KOPKA János: Nyíregyháza templomai, kápolnái, imaházai = Churches, Chapels an Houses of Prayer in Nyíregyháza. – Nyíregyháza : Kelet-Press, 2008. – 128 p.
13. KORMÁNY Gyula: A Bereg-Szatmári síkság természeti, társadalmi-gazdasági erőforrásai, fejlesztési lehetőségei. – Nyíregyháza : Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete, 2008. – 342 p.
14. KOVÁCS Gábor: Új vetés: Pályakezdő fiatalok antológiája: A kárpátaljai magyar irodalom ötödik nemzedéke. – Ungvár – Budapest : Intermix Kiadó, 2007. – 100 p.
15. MÁRKUS Béla: Fáklya volt kezemben: In memoriam Móricz Zsigmond. – Budapest : Nap Kiadó, 2007. – 391 p.
16. A nyíregyházi Jósza András Múzeum évkönyve 48. – Nyíregyháza : Jósza András Múzeum, 2006. – 543 p.
17. PELENCZEI Szilvia: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Civil Almanach 2007. – Nyíregyháza : Első Nyírségi Fejlesztési Társaság, 2007. – 139 p.
18. Szabolcs-Szatmár-Beregi Almanach 23. Életrajzok, lélekrajzok. – Nyíregyháza : InForma Lap- és Könyvkiadó Kft., 2007. – 208 p.
19. SZERAFINNÉ SZABOLCSI Ágnes: Kultúrpolitika, iskola, könyvtár. A kultúrpolitika hatása Nyíregyháza középfokú iskolai könyvtáira a két világháború között. – Nyíregyháza : [Szerző], 2007. – 232 p.
20. TAKÁCS Tibor: Döntéshozók: A városi elit és városi önkormányzat Nyíregyházán a 20. század első felében. – Budapest : L'Harmattan, 2008. – 306 p.
21. TÓTH Sándor: Nagy idők apró történetei: 1848-1849: Irodalmi visszaemlékezések a forradalom és szabadságharc eseményeire, személyiségeire. – Nyíregyháza : Nyíri Honvéd Egyesület, 2008. – 288 p.
22. ZSOLDOS Jánosné: Egy életpálya tárgyi emlékei. – Nyíregyháza : Kölcsey Ferenc Gimnázium, 2007. – 100 p.

IDŐSZAKI KIADVÁNYOK

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére
vonatkozó közleményei

2008. január 1–május 31.

23. HEGEDŰS SÁNDOR: Ötven éve fedezték fel Ámi Lajost = Lungo Drom, életrajz
24. TAR IBOLYA: A klasszika filológus Csengery János = Magyar Pedagógia, 107. évf. 1. sz. p. 49-55.; nyelvész; életrajz; Csengery János (1856. 10. 02–1945. 04. 21)
25. ANTAL BALÁZS: Helyzetjelentés Keletről : Oláh András: Gyalogáldozat = A Vörös Postakocsi, 2. évf. 1 (tavasz) p. 120-123.; könyvismertetés; Pomáz, 2007.
26. ANTALL ISTVÁN: Kölcsény korszerűsége = Pedagógiai Műhely, 33. évf. 1. sz. p. 90-91.; Elhangzott 2008. január 22-én, a Magyar Kultúra Napján, Nyíregyházán, a Váci Mihály Művelődési Központban; Kölcsény Ferenc
27. BALÁZS ZSOLT: Infrastruktúra-fejlesztés a Nyírvidék TISZK Kht. Központi Képzőhelyén, a HEFOP 4.1.1. Projekt keretében = Pedagógiai Műhely, 33. évf. 1. sz. p. 98-99.; építészet; Nyíregyháza; Nyírvidék Térségi Integrált Szakképző Központ Kht.
28. BARNA ZSUZSANNA, NEDERMANN KATALIN: Van emlék a halál után? : Száz év magány - Móríc Zsigmond Színház, Nyíregyháza = A Vörös Postakocsi, 2. évf. 1 (tavasz) p. 115-117.; színikritika; Száz év magány. - Rend. Telihay Péter; Móríc Zsigmond Színház
29. BÁRSONY JÁNOS: Romák sorsa az 1940-es évek második felében Magyarországon = Múltunk, 53. évf. 1. sz. p. 222-256.; Országos adatokkal; cigányság; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye; 1940-es évek
30. BIGÉNÉ PÁL MÓNKA: Csehov a nyíregyházi Móríc Zsigmond Színház színpadán = Pedagógiai Műhely, 33. évf. 1. sz. p. 51-60.; színikritika; Csehov, Anton Pavlovics; Sirály; Móríc Zsigmond Színház
31. FELHŐS SZABOLCS: A Balázs Ferenc Beregi Népfőiskola születése és tevékenysége = Partium, 17. évf. tavasz p. 61-65.; népfőiskola; Vásárosnamény
32. FÜLÖPP RÓBERT: A huszti református templom helyreállítása = Műemlékvédelem, 52. évf. 1. sz. p. 42-45.; református templom; műemlékvédelem; Huszt
33. GARAI PÉTER: A városszövet rejtelmek I. : Jóságosi séta = A Vörös Postakocsi, 2. évf. 1 (tavasz) p. 83-89.; építészet; Nyíregyháza-Jóságos; 08/2
34. GLÜCK LÁSZLÓ: A máramarosi só kereskedelmének útvonalai a 16. század közepén = Történelmi Szemle, 50. évf. 1. sz. p. 11-37.; kereskedelem; közlekedéstörténet; Bereg vármegye; Szabolcs vármegye; Szatmár vármegye; Ugocsa vármegye; Ung vármegye
35. H. NÉMETH KATALIN: Képek által talányosan = Pedagógiai Műhely, 33. évf. 1. sz. p. 92.; képzőművészeti kiállítás; Váci Mihály Művelődési Központ
36. HAMAR PÉTER: „Ma is meg vannak füzeteim, amelyből, ha kinyitom, egyszerre csap rám a daloló nép s a szenvedő nép” = Pedagógiai Műhely, 33. évf. 1. sz. p. 5-14.; népdal; néprajzkutatás; Szatmár vármegye; Móríc Zsigmond (1879–1942)
37. MÁRIÁS JÓZSEF: ... írógépén nem szöhetett hálót a pók : Köszöntjük a 75 éves Kopka János újságírót, könyvkiadót! = Pedagógiai Műhely, 33. évf. 1. sz. p. 93-95.; portré
38. MARIK SÁNDOR: A közös éneklés varázsa = A Vörös Postakocsi, 2. évf. 1 (tavasz) p. 47-53.; portré; kórus; Szabó Dénes
39. NAGY EDIT: Az ápolói hivatás pályaképének vizsgálata a kiegészítő szempontjából = Pedagógiai Műhely, 1. sz. p. 27-34.; főiskolai hallgatók; pályaválasztás; egészségügyi főiskola; Debreceni Egyetem Egészségügyi Főiskolai Kara
40. OLAJOS GÁBOR: „Értő közönséget sikerült kialakítani...” = A Vörös Postakocsi, 2. évf. 1 (tavasz) p. 54-60.; portré; komolyzene; Nyíregyháza
41. PÉTERFI RITA, TÓTH MÁTÉ, VIDRA SZABÓ FERENC: Kisvárosi könyvtárak szerepvállalásai = Könyvtári Figyelő, 18. évf. 1. sz. p. 35-54.; kistérségek; könyvtár; felmérés; Baktalórántháza
42. SZABOLCSI RICHÁRD: Kodály módszere nemcsak a zenében él = Pedagógiai Műhely, 33. évf. 1. sz. p. 67-78.; kórus; portré; Szabó Dénes
43. AMBRUS ZOLTÁNNÉ, KISSNÉ MAJTÉNYI MÓNKA, KÖLYÁNÉ SZIRÁKI ÁGNES, MALAKUCZINÉ PÓKA MÁRIA: Nagyvárosok összehasonlító vizsgálata = Területi Statisztika, 11/48. évf. 2. sz. p. 136-163.; városok; agglomeráció; Nyíregyháza
44. GYÖRGY SÁNDOR: A „három testőr”: Tarpa öröksége = A Vörös Postakocsi, 2. évf. 1 (tavasz) p. 3-22.; gyümölcsfeldolgozás; szilvatermesztés; szilvapalinka; Szatmár-beregi
45. HÜSE LAJOS, FÁBIÁN GERGELY, SZOBOSZLAI KATALIN: Van itten elég sok szegénység...”: Az uzsorakamat intézményének empirikus kutatása = Kapocs, 7. évf. 2. sz. p. 40-47.; cigányság; szegénység; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye
46. LÖCSEI HAJNALKA–SZALKAI GÁBOR: Helyzeti és fejlettségi centrum-periféria relációk a hazai kistérség

- ségekben = Területi Statisztika, 11/48. évf. 3. sz. p. 305-314.;
Országos összehasonlító adatokkal kistérségek; közlekedés; gazdasági élet; Baktalóránházai kistérség; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye
47. BAKAY KORNÉL: Elégett Áldozat : Kunszabó Ferenc (1932–2008) = Kapu, 21. évf. 4. sz. p. 78-79.; nekrológ
48. GERGELY LÁSZLÓ: Átrakodó rokonok = Piac és Profit, 4. sz. p. 68-70.;
teherzállítás; vasút; beruházás; Záhony és térsége
49. Két esszé : A világvégén már jó... (Móricz Zsigmond) = Havi Magyar Fórum, 16. évf. 4. sz. p. 20-22.; műelemzés
50. KOVÁCS SÁNDOR: Kárpátalja székhelye (2. rész) = Magyar Turista, 6. évf. 4. sz. p. 48-49.;
településtörténet; Ungvár
51. KURÁTH GABRIELLA: A hazai felsőoktatási intézmények regionális hatásának vizsgálata a beiskolázási marketingmunkában = Tér és Társadalom, 21. évf. 4. sz., p. 95-129.;
Országos összehasonlító adatokkal; felsőoktatás; Nyíregyháza; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye
52. KÜHRNER ÉVA: Információszerzési szokások napjainkban az egészségügyi dolgozók körében = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 55. évf. 4. sz. p. 170-174.;
kórház; szociológiai felmérés; Nyíregyháza; Jósa András Megyei Kórház
53. N. PÁL JÓZSEF: Egy értelmiségi modell esélye és esendősége Kádár János korában: Váci Mihály életének tanúsága és tanulsága = Hitel, 21. évf. 4. sz., p. 47-53.;
pályakép; költő
54. ZSELINSZKY LÁSZLÓNÉ: A Könyvtári kis Híradó : A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei könyvtárak lapja = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 17. évf. 4. sz. p. 22-26.;
sajtó; könyvtáros;
55. NOVOTNY TIHAMÉR: Egy nyírségi festő Vácott : Cs. Nagy András művészetéről = Kortárs, 52. évf. 5. sz. p. 94-96.;
festőművész; portré; Cs. Nagy András (1927. 11. 30.)
56. Város a Latorca partján (1-2. rész) = Magyar Turista, 6. évf. 5. sz. és 6. sz. p. 48-49.;
településtörténet; Munkács
57. JÁNKFALVI ZOLTÁN: Mert repülni is muszáj... = Aranyas, 6. sz. p. 54-57.;
repülőtér; Nyíregyháza
58. Fáy Miklós: Friderikusz-klub = 168 óra, 20. évf. 15. sz. p. 32-33.;
portré
59. N. G.: Magyar szellemi műhely Szatmárnémetiben = Köznevelés, 64. évf. 15. sz. p. 10-11.;
hagyományápolás; határon túli magyarok; Kölcsey Ferenc Gimnázium
60. CSÁKI JUDIT: A manóember = Magyar Narancs, 20. évf. 19. sz. p. 36.;
színikritika; Ibsen, Henrik; Peer Gynt; Móricz Zsigmond Színház; Vidéki Színházak Találkozója
61. KOVÁCS ÁGNES: Megélnékült az egyházközsegek élete” : Bosák Nándor püspök a tizenöt éves debrecen-nyíregyházi egyházmegyéről = Új Ember, 64. évf. 19. sz. p. 9.;
egyházmegye; évforduló
62. BALOGH GÉZA: Hazahívó körte = Szabad Föld, 64. évf. 20. sz. p. 26.;
szociográfia; Csaholc
63. DOBOS ATTILA: Pákh Imre nem mindennapi életútja. + A Munkácsy-kiállítás diadalútja = Nemzetőr, 7. évf. 20. sz. p. 2-3.;
portré; képzőművészeti kiállítás; Pákh Imre
64. HARDI PÉTER: Nyírtass a félelem falva = Szabad Föld, 64. évf. 22. sz. p. 12-13.;
szociográfia; beruházás; Nyírtass

Eseménynaptár

2008. január 1–március 31.

1. Huszonegyedik alkalommal köszöntötte az új évet a 70 éves Szabolcsi Koncert Fúvószenekar Nyíregyházán vendégszólísták és a város sikeres táncegyütteseinek közreműködésével.

Újfehértón hetedik alkalommal adtak újévi koncertet a római katolikus templomban.

Életműdíjjal jutalmazták dr. Pintérné dr. Gönczi Ágnes-t, a Jósa András Oktató Kórház volt főigazgatóját.

A Vám- és Pénzügyőrség megszűnése után Nyíregyházán a Regionális Ellenőrzési Központ kezdte meg működését.

Nyíregyházán a Városüzemeltetési Kht. tevékenységeit a Nyíregyházi Városüzemeltető és Vagyonkezelő Kft., illetve a Térségi Hulladékgazdálkodási Kft. végzi.

4. A Nyíregyházi Jósa András Oktató Kórházban *Kegye János* pánsípművész újévi koncertjét hallhattuk.
6. *Herka István* független jelölt nyerte el az időközi polgármester-választást Beregsurányban.
7. A TIT Jurányi Centrum a TIT Megyei Tagcsoportjával és a Móricz Zsigmond Könyvtárral együtt Úton Kodályhoz címmel szabadegetemi előadást tartott a könyvtár előadótermében.

Az Országos Tisztiorvosi Hivatal Népegészségügyi Főosztálya és az ÁNTSZ Észak-alföldi Regionális Intézete „Füstmentes osztályok versenye” programot hirdetett.

- A megyében egyedülálló informatikai új ügyfélhívó és ügyfél-információs rendszert adtak át Újfehértón.
8. Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács *dr. Gyulai Gábor* 6. évre ismételt kinevezte a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság elnökévé.
9. Megnyílt *Aranyosi Zsuzsanna* miskolci ruha- és textiltervező kiállítása Nyíregyházán a Pál Gyula teremben.
A Vám- és Pénzügyőrség Észak-alföldi Regionális Parancsnokság új vezetője *dr. Mező Gábor* alezredes lett.
10. A Magyar Nemzeti Gasztronómiai Szövetség szakácsversenyének regionális selejtezőjén a gasztronómia mesterei Nyíregyházán a Sipkay Barna Szakközépiskolában randevúztak.
12. Napkoron hetedik alkalommal rendezték meg a Napkorona Udvarház Rendezvény és Fesztivál Központ területén a nemzetközi böllerversenyt.
Tizedik alkalommal rendezték meg Nyíregyházán a Romantika Esküvői Kiállítást és Vásárt a Zrínyi Ilona Gimnáziumban.
14. *Pelle Zoltán* Lopott fotóalbum című kiállítását láthattuk a Mustárházban.
Gyógyteafőző napokat rendeztek Tornyospálcaán a Szabolcs vezér Általános Iskola dolgozói és diákjai.
Negyven fogvatartott befogadásával megkezdte működését a Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet.
17. *Szabó György* szobrászművész kiállítását láthattuk Nyíregyházán a Városi Galériában.
Megalakulásának 50. évfordulóját ünnepelte a Baktalórántházi Református Szeretetszolgálat.
Dijakkal ünnepelték a Városháza dísztermében azokat a sportolókat, akik 2007-ben nemzetközi porondon is hírnevet szereztek Nyíregyházának.
18. *Szendy Lajos* Büdszentmihályból elszármazott, Párizsban élő villamosmérnök a franciaországi Magyar Szabadkőművesség értékes dokumentumaival ajándékozta meg a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltárát.
A mátészalkai Képes Géza Könyvtárban bemutatták *Budaházi István* Ágat a madárnak címmel megjelent ötödik verseskötetét.
Kiosztották a „Káros szenvedélyek” című rajzpályázat díjait.
19. Kölcsy Ferenc halálának 170., a Himnusz születésének 185. évfordulója alkalmából szobrot avattak Nyíregyházán a Megyeháza előtt.
Kósa Ferenc filmrendező 70. születésnapján köszöntötték Nyíregyházán a Magyar Kultúra Napján.
21. Zenés irodalmi összeállítást hallhattunk a Váci Mihály Művelődési Központban *Korhecz Imola* Radnóti-díjas előadóművész és *Érdi Tamás* zongoraművész előadásában. A Móríciz Zsigmond Könyvtárban Átutazók címmel nyílt kiállítás.
- A Magyar Kultúra Napján kitérítést vehetett át *Lakatos Sarolta*, a Kállay Gyűjtemény vezetője, és posztumusz kitérítést kapott *Berki Antal* színművész. Arany Katedra emléklappal tüntették ki *Szűcs Andrást*, a kisvárdai Szent László Katolikus Szakközépiskola tanárát és *Miklós Istvánné* baktalórántházi óvodapedagógust. Csokonai Vitéz Mihály alkotói-díjat *Bárdi Margit* bábszínházi művészeti vezető, Biblioteka Emlékrem-díjat *dr. Vraukóné Lukács Ilona* könyvtáros, Apáczai Csere János-díjat *Papp Istvánné* zeneiskolai igazgató vehetett át.
Elkezdődött a Fiatal Gazda Klubok országos programja, ingyenes előadásorozata Nyíregyházán.
22. Kisvárdán a Művészetek Házában a Weiner Leo Alapfokú Zene- és Művészeti Iskola tanárainak és diákjainak muzsikájával ünnepelték a Magyar Kultúra napját.
Szatmárcsekén a református templomban *Bosák Nándor* római katolikus püspök és *Bölcskei Gusztáv* református püspök tartott megemlékezést.
A Filharmonia hangversenyén Nyíregyházán a Kodályteremben *Teleki Miklós* orgona- és Kincses Veronika Kossuth-díjas énekművész előadását hallhattuk.
Fiatal képzőművészek alkotásaiból nyílt kiállítás a Váci Mihály Művelődési Központban.
Színházon innen, színházon túl... címmel tartott ünnepi előadást a Talán Teátrum színtársulata a Nyírbátori Kulturális Központban.
Márkus Ágnes kerámiáiból és *Háziné Szikora Ágnes* festményeiből nyílt kiállítás Ibrányban, az Ibrányi László Művelődési Központban.
Bakti Károly festőművész Himnusz megörökítő festményét átadta a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Területi Gyermekvédelmi Központjának.
A Túr vízrendszer komplex rehabilitációjáról szóló fejlesztési program záró konferenciáját tartották Nyíregyházán, a Megyeházán.
Újfehértón adtak számot az elmúlt évben végzett kutatómunkájukról az ország különböző kutatóintézetének, egyetemének munkatársai.
23. Újfehértón a Zajti Ferenc Kulturális Központban kávéházat avattak.
24. Együttműködési megállapodást írt alá Komalafe Omotunde gambiai kulturális attasé és Fülöp István, a megyei közgyűlés elnöke. A Nyíregyházi Főiskola Műszaki és Mezőgazdasági Főiskolai Kara több olyan megyei partnerrel írt alá megállapodást, akik vállalták a főiskolai kar képzőhelyeinek szerepét.
Négy-négy milliárd forintot kap a régió három megyeszékhelye, közöttük Nyíregyháza is az uniós költségvetés hét esztendejében. Ezt az összeget a városközpont, valamint barna mezős rehabilitációra és a lakótelepek felújítására kívánják fordítani.
25. A nyíregyházi Fortress együttes adott koncertet a Mustárházban.

- Ember hova tartozol? címmel a XX. század költőinek és gondolkodóinak verseiből és írásaiból mutatott be válogatást *Galánfi András* előadóművész.
26. A II. világháború után elhurcolt rakamaziakra emlékezett a város önkormányzata a Kálvária templomban. Megalakulásának 40. évfordulóját ünnepelte Tuzséron a Nagy Sándor Kertbarát Klub. Az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat szakmai felkészítő és tájékoztató regionális konferenciát szervezett Nyíregyházán az Inkubátorházban.
27. A Móricz Zsigmond Színház ötödik alkalommal rendezett táncfarsangot.
29. *Dr. Hajnal Béla*, a Debreceni egyetem habilitált főiskolai tanára professzori címet kapott. Együttműködési megállapodást írt alá a Megyei területi Cigány Kisebbségi Önkormányzat és a megyei rendőr-főkapitányság a roma lakosság élet- és vagyónbiztonságának javítása céljából.
30. *László János* grafikusművész műveiből nyílt kiállítás a Pál Gyula teremben. A 39. Magyar Filmszemle versenyprogramjába bejutott a nyíregyházi alkotók *Sárkányok földjén* című filmje. Az Észak-alföldi Regionális Államigazgatási Kollégium Nyíregyházán tartott konferenciát, ahol kiemelten foglalkoztak a környezetbarát működés kialakításának feltételeivel.
31. *Szentpéteri Éva* tűzománcából nyílt kiállítás Nyíregyházán a Szakszervezetek Házában. A nyíregyházi Bessenyei György Irodalmi és Művelődési Társaság rendezvényén *Vengrinnyák János* költő, prózaíró bemutatta „Sors érlelte gondolataim” című kötetét. Onkológiai konferenciát rendeztek Nyíregyházán a Jósa András Oktató Kórházban. A Megyeházán tartott információs napon bemutatták az Észak-alföldi Operatív Program aktuális pályázatit. „Vidékfejlesztési képzés magyar és román résztvevők számára” címmel indított programot a Humán Forrás Alapítvány a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Agrárkamarával és a Szatmár Megyei Kereskedelmi, Ipar és Agrárkamarával. A Nyírteleki Civil Koordinációs és Szociális Szolgáltató Egyesület „Tanulj, hogy segíthess” program keretében a szociális szakemberek (önkéntesek) részére című projekt záró konferenciáját tartotta Nyírteleken a Közösségi Házban.
- Február**
1. Működésének 20. évfordulóját ünnepelte a bujtosi csarnokban a Start Rehabilitációs Kht., amely eddig több mint 12 ezer embernek adott munkát. A „Területfejlesztési szakemberek képzése a magyar-román határmenti térségben” című záró konferenciájára került sor Nyíregyházán a Megyeháza Bessenyei Nagytermében.
- Nyíregyházára látogatott Pierre Guimond Kanada frissen megbízott rendkívüli és meghatalmazott nagykövete ismerkedés és kapcsolatépítés céljából. Tizenegyedik alkalommal rendeztek agrárballt a nyíregyházi Korona Hotelben.
2. A 39. Magyar Filmszemlén Nyírbátor is a filmszemle egyik vidéki állomása lehetett. Két helyszínen, a Báthory Várkastélyban és a Kulturális Központban folytak a vetítések. Ez utóbbiban mutatták be többek között a „Nap jön a menny hajlatán” című a gyöngyösi Biomassa Klaszter és a nyírbátori biogáz-üzem tevékenységét bemutató filmet. A nyíregyházi Cantemus Kórus bérletes előadásában a Credo címmel hallhattunk hangversenyt Nyíregyházán a Kodály-teremben. A Kodály Zoltán Általános Iskolában megnyílt az I. Nyíregyházi Finex Gobelinvarró Kiállítás.
4. A belgiumi Ornitológiai Világkiállításon jól szerepelt a nyíregyházi székhelyű Magyar Díszmadártenyésztők Országos Szövetségének küldöttsége. *Káré János* festményeiből nyílt kiállítás Nyírteleken a Közösségi Házban.
5. A drágakövek és szerepük az emberiség történetében címmel tartott előadást *dr. Göcz Lajos* kandidátus a Nyíregyházi Főiskolai Központi Könyvtárban. Fennállásának 40. évfordulóját ünnepelte a Szivárvány Idősek Otthona.
6. Dél-koreai küldöttség látogatott Vásárosnaményba és Tarpára az együttműködési pontok megkeresése és feltérképezése miatt. A Debreceni Egyetem Főiskolai Karán, Nyíregyházán a megyében elsőként egyetemi diplomát is szerezhetnek a hallgatók.
7. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közgyűlés rendkívüli közgyűlésen *dr. Piko Károlyt* választotta meg a Jósa András Oktató Kórház főigazgatójává.
8. Választó konferenciát tartott „A fiatalok elhelyezkedési esélyeinek növekedése” címmel a XXI. Század Egyesület a nyírbátori Báthori-várkastélyban *dr. Veres János* pénzügyminiszter, *Arató Gergely* államtitkár és *Rezsőfi István* főigazgató helyettes előadókkal. Oroszország Cseljabinszk megyéjének mezőgazdasági minisztere *Ivan Fjoklin* tárgyalta megyénkben, ahol szándéknyilatkozatot írtak alá Fülöp Istvánnal, a megyei közgyűlés elnökével.
9. A Nyíregyházi Városvédő Egyesület Beszélgetésünk városunkról sorozatában az integrált városfejlesztési stratégia és a belváros rehabilitációs terve volt a téma. A tiszavasvári kistérségben is megalakult a Leader-program keretében a Tiszatér Helyi Vidékfejlesztési Közösség és a tervezői csoport.
10. Ikertalálkozót tartottak a nagyállói Szilágyi Emlékházban.

11. A megyei közgyűlés támogatja a Városüzemeltető és Vagyonkezelő Kht.-nak a nyíregyházi Szabadtéri Színpad felújítására vonatkozó pályázatát.
12. A megváltás útja Csontváry életművében címmel *Papp Gábor* művészettörténész tartott előadást a nyíregyházi Váci Mihály Művelődési Központban.
13. Farsangi hangversenyt rendezett a Cantemus Kórusintézmény a nyíregyházi Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium diákjainak a Kodály Zoltán Általános Iskolában.
„Magyar-ukrán komplex árvízvédelmi, vízgazdálkodási és ártér-revitalizációs fejlesztési tervek kidolgozása a Bereg és a Borzsa vízgyűjtőjére” című projekt záró konferenciáját rendezték meg Csarodán.
A kormány régiók fejlesztésére két kiemelt projekt tervét fogadta el: az egyik a tiszadobi Andrásy-kastély programja.
A nyíregyházi Művészeti Szakközépiskola és Kollégium pályázati hangversenyén a zenei tagozat növendékeinek hangversenyt hallhattak.
14. „Bachtól a Beatlesig” címmel hallhattuk a nyíregyházi Cantemus Kórus farsangi műsorát a mátészalkai művelődési központban.
Az Észak-alföldi Régióban található alacsony forgalmú vasútvonalak további hasznosításának, illetve működésének lehetőségeiről tárgyaltak a településvezetők és *Felsmann Balázs* GKM államtitkár Vásárosnaményban.
15. A Megyei Pedagógiai, Közművelődési és Képzési Intézet a megye pedagógusai számára ismét megrendezte a báli mulatságot.
A nyíregyházi Önkormányzati Tüzoltóság pályázat útján egy kilencvenmillió forint értékű tűzoltókocsikhoz jutott.
16. Tiszavasváriban a Vasvári Pál Múzeumban első ízben nyílt időszakos kiállítás a múzeum hímezsgyűjteményéből.
Hagyományteremtő szándékkal rendezték meg a cégvezetők bálját Nyíregyházán.
17. Diákolimpiát nyert a nyíregyházi Vasvári Pál Gimnázium röplabdacsapata. A diákolimpiai döntő legeredményesebb edzőjének titulálták *Balázs Istvánt*, a gimnázium testnevelő tanárát.
18. „A mi tájaink” címmel nyílt meg *Petrusák János* festőművész kiállítása a Móricz Zsigmond Könyvtárban.
Tiszabercelen az elmúlt évekhez hasonlóan egyhetes rendezvénysorozattal emlékeztek Bessenyei György író, költő, filozófusra.
20. *Pitti Katalin* Liszt Ferenc-díjas énekművész műsorát láthattuk az újfehértói Zajti Ferenc Művelődési Központban.
Nyíregyháza testvérvárosából, Harbinból ötfős delegáció érkezett Nyíregyházára.
21. A nyíregyházi születésű *Lakatos Tamás* festőművész műveiből nyílt kiállítás Rakamazon a művelődési központban.
A Felső-Tiszavölgye LEADER Akciócsoport tagjai főbb csapásirányaiiban elfogadták a térség vidékfejlesztési stratégiáját.
22. Nyolcadik alkalommal kulturális és szórakoztató programokkal rendezték meg a Fialatok Napját Újfehértón.
Miko Haljas Észtország magyarországi nagykövete a Kodály Zoltán Általános Iskolában megrendezett ünnepi hangverseny és fogadás keretében emlékezett Észtország függetlenségének 90. évfordulójára. Fellépett a Revalia Férfikar Hirvo Surva vezényletével.
Beregszász elavult szennyvíz- és ivóvízkészletének korszerűsítésére Beregszász és Nyíregyháza önkormányzata közös céget hozott létre Kárpátvíz Kft. néven.
23. A Kisvárdai Várszínház- és Művészetek Házában ismét megrendezték a Kisvárdai Kifutót, amelyen 10. alkalommal tartották meg az amatőr énekes- és szolista versenyt, amelyre 61 versenyző jelentkezett, és 9 díjat osztottak ki.
Jubileumi Nemzetközi Cinkefőző Fesztivált rendeztek Szatmárcsékén.
A Móricz Zsigmond Színház társulata bemutatta a „Kellemes húsvéti ünnepeket!” című komédia premierjét.
Területi borversenyt rendezett a Mátészalkai Szőlősgazdák Egyesülete.
24. Nyíregyháza, mint a Művészetek Palotájának vendége bemutatta kulturális értékeit.
26. „A fejlődés legyen tradíció a Nyírségben” konferenciasorozat részeként Újfehértón piacképes humán erőforrásról hallhattunk előadást.
„Aztán mi végre az egész teremtés” címmel *dr. Tóth Ferenc* egyetemi docens tartott előadást Nyíregyházán a művelődési központban.
A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Iparkamarában rendezték meg a Plato-program Ukrajna Zárófesztiválját.
27. Élet a nemzetközi úrállomáson címmel hallhattunk csillagászati előadást Nyíregyházán a TIT Jurányi Centrumban.
Együttműködési megállapodást írt alá a Nyíregyházi Főiskola rektora és az IT Services Hungary Kft. ügyvezető igazgatója a közös kooperatív képzésről.
A Pál Gyula Teremben megnyílt Síró Lajos és Soltész István fotóművészek közös tárlata.
28. Az Evangélikus Kossuth Lajos Gimnáziumban a Bessenyei Társaság emlékestjén emlékeztek Berki Antal színészre és mutatták be Korrajz című kötetét.
Megrendezték a Plato-program Ukrajna zárókonferenciáját.
A Vidéki Repülőterek Szövetségének tagjai soros ülésüket Nyíregyházán tartották.

29. Olimpiai falat avattak a Nyíregyházi Főiskola Sporttudományi Intézetében, azon sportolóknak, akik az olimpiai játékokon szűkebb hazájukat képviselték.

Budapesten az „Utazás 2008” nemzetközi idegenforgalmi kiállításon láthattuk *Kéry Péter*: „A szatmári szilvápalinka története” című filmjének ősbemutatóját.

A demecseri Erkel Ferenc Művelődési Ház- és Könyvtárban a Mandala Dalszínház bemutatta a „Valahol Európában” című musicalt.

A Talán Teátrum Nyírbátorban a Kulturális Központban mutatta be a Tökmakk című békéi komédiát.

Holló László-hetet szerveztek Tiszadadán a Holló László Általános Iskolában.

A nyíregyházi Vécsey Károly Általános Iskolában rendezték meg a X. Jubileumi Vécsey–Vásárhelyi Kamara Néptánc Népdaléneklési Versenyt 17 művészetiintézmény részvételével.

Nyírbátorban a városi önkormányzat és a Kulturális Központ szervezésében került sor a II. Renszánsz Farsangi Felvonulásra és rendezvényre.

A romák jogai az Európai Unióban címmel rendeztek konferenciát Nyíregyházán, a Megyeházán.

Március

1. *Megyery Géza* kúriai bíróra és a Megyery családra emlékeztek a IV. Kemecei Helytörténeti Konferencián.

3. A Bem József Iskolában megnyílt Szepessy Béla grafikusművész kiállítása.

4. Régi- és kortárszenei estet tartottak a Vikár Sándor Zeneiskolában.

Francois Favre: Mani Kelet Krisztusa, Nyugat Buddhája című könyvét mutatták be a Móricz Zsigmond Könyvtárban.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Szilárdhulladék-gazdálkodási Társulat tanácskozást szervezett Ungváron.

Szakolyban rendezték meg a „Fejlesztési lehetőségek a 2007-2013 időszakban a Nyírség Helyi Közösség településein” című programot.

5. A Kodály Zoltán Általános Iskolában tartotta bemutató koncertjét a nyíregyházi Hölgykoszorú.

A Kisvárdai Városi Könyvtárban beszélgettek *Francois Favre*: Mani Kelet Krisztusa, Nyugat Buddhája című könyvéről.

„A fafaragás ifjú mesterei címmel” nyílt kiállítás Nyíregyházán, a Térgalériában.

A Parlágfümentes Magyarországért Tárcaközi Bizottság a TIT Jurányi Centrumban tartotta a 2008. évi programnyitó rendezvényét.

A Zrínyi Ilona Gimnázium sportcsarnokában Ki mit gyűjt? címmel rendeztek nemzetközi találkozót.

A nyíregyházi Pedagógiai Intézet a Búza utcáról Sóstóra költözött.

6. A megyei közgyűlés döntése alapján a Bujtosi Szabadidőcsarnok és Megyei Sportintézet új vezetője Máthé Csaba, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Múzeumok Igazgatóságának új igazgatója *Bene János*.

A Móricz Zsigmond Kulturális Egyesületben bemutatták *Futaky László* Kapocs – szerzők-művek, könyvtárosok című kötetét.

Háziné Szikora Éva, a Benczúr Gyula Képzőművészeti Szakkör tagjának festményeiből nyílt kiállítás Nyíregyházán, a Bencs-villában.

A Demján Sándor Alapítvány a nyírbátori kistérség, valamint 5 határon túli Nyírbátorral szomszédos település szegény sorsú gyermekei, fiataljai tanítását 5 éven át évi 200 millió forinttal támogatja.

Átadták az Értetek Karitatív Egyesület segítségével korszerűsített nyírpilis óvodát.

Informatikai igazságügyi szemináriumot tartottak Sóstófürdőn.

7. Az országos médiapremier után a Sóstói Múzeumfaluban is bemutatták *Kéry Péter* szatmári szilvápalinka történetéről szóló filmjét.

Nyíregyházán a Bujtosi Szabadidő Csarnokban megnyílt a Vakáció Utazási Kiállítás.

Bodnár István A mesék birodalmában. Barangolás Szabolcs-Szatmár-Beregben című kötetéről a nyíregyházi Centrál Hotelben hallhattunk ismertetőt.

A Móricz Zsigmond Színház bemutatta *Egressy Zoltán*: Fafeye, a tenger ész című zenés vígjátékát.

8. A Nyíregyházi Főiskolán a Magyar Biokultúra Szövetség, a Kelet-magyarországi Biokultúra Egyesület, a Megyei Agrárkamara és a házigazda intézmény összefogásával rendezték meg a XVI. Biokultúra Találkozót.

A Harmónia Kamarakórus bemutatta *Saint Exupéry* – *Sillye Jenő*: A kis herceg című zenés színdarabját.

Az Év embere a megyében díjat *Tasnádi Csaba*, a Móricz Zsigmond Színház igazgatója kapta.

Nyíregyházán junior országos bajnokságot nyert a Betonút –NRK csapata.

9. A Nyíregyházán megrendezett II. Futár Borbál-on is *Tasnádi Csaba* színházigazgatót választották az év emberének.

11. A Közép-Európa Táncszínház: Karaván című előadását láthattuk a Móricz Zsigmond Színház Krúdy Kamara Színpadán.

A Nemzeti Énekkar és a Szabolcsi Szimfonikus Zenekar koncertet adott a Kodály Zoltán Általános Iskolában.

Demecserben, a művelődési házban *Koltay Róbert* rendezésében bemutatták *Eisemann-Szilágyi*: Én és a kisöcsém bohózatát.

- A Kisvárdai Várda-Drink Zrt és az érpataki Zsindelyes Pálinkafőzde dobogós helyezést ért el az Ausztriában megrendezett Destillata 2008 rendezvényen.
- „A fejlődés legyen tradíció a Nyírségben” konferenciasorozat keretében Kállósejében, a Közösségi Házban tartottak előadást.
12. „Mély a múltunk kútja” címmel tartott előadást *Jankovics Marcell* Nyíregyházán a Kodály Zoltán Iskolában.
- A Nemzeti Vagyongazdálkodási Tanács jóváhagyta a Tiszavíz Vízérmű Kft Tiszalöki Vízérmű rekonstrukciójának pénzügyi tervét.
13. A Művészeti Hetek alatt harminchárom rendezvényére várta a kulturákedvelőket a Váci Mihály Művelődési Központ és Gyermekcentrum.
- Megkezdődött a hatodik Pro Archi Nemzetközi Ifjúsági Vonószekari Fesztivál Nyíregyházán.
- A Móricz Zsigmond Könyvtárban kiállítás nyílt *Kádas Kati* grafikus-festő műveiből, ahol Áttelepülésem története című könyve is bemutatásra került.
- Negyedik alkalommal nyílt kiállítás a tiszadadi Tájházban az országban egyedülálló helyi Gyermek Erengyűjtő Szakkör gyűjteményéből.
- A Magyar Sajtó Napja alkalmából *Galambos Béla* szerkesztő „Kézművesipar Szolgálatáért”, Haskó József újságíró és *Szarkáné Kövi Márta* megyei vöröskeresztes titkár a Honvédelemért kitüntetés II. fokozata, *Fullajtár András* újságíró a Vám- és Pénzügyőrségért Érem ezüst fokozata, *Bagoly Dániel* újságíró Nívó-díj kitüntetésben részesült. A Magyar Köztársaság Arany Érdemkereszt kitüntetését *Lőrincz Károly* ny. ügyvezető igazgató, *dr. Mezősi Pál* osztályvezető és *Tar Jánosné* gimnázium-igazgató, a Magyar Köztársaság Ezüst Érdemkereszt kitüntetését *Pataki László* polgármester kapott. *Tasnádi Csaba* színházigazgatót Jászai Mari-díjjal tüntette ki a szakminiszter.
14. A RE-flex Moderntánc Stúdió a Nyíregyházi Főiskola Kodály termében tartotta hagyományos tavaszi táncestjét.
- A kisvárdai Somogyi Rezső Általános Iskola volt és jelenlegi tanítványai közreműködésével a Várszínház és Művészetek Házában rendezte meg a Somogyis csillagok című hagyományos kulturális, művészeti rendezvényét.
15. *Keresztúry Sándor* festőművész alkotásaiból nyílt kiállítás a Szamoszegi Galériában.
17. A Vikár Sándor zeneiskolában hallhattuk a Megyei Pedagógiai Napok nyitóhangversenyét.
20. Megnyílt Normantas Paulius fotográfus Keleti szél című kiállítása a nyíregyházi Városi Galériában.
- Polgár László* Kossuth- és Liszt-díjas operaénekes estjét hallhattuk a Váci Mihály Kulturális, Művészeti és Gyermekcentrumban.
- A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Területfejlesztési és Környezetgazdálkodási Kht. megszervezte az „Innovációs menedzserképzés” című projekt zárókonferenciáját.
21. A Nyíregyházi Állatpark megnyitotta a látogatók előtt a Dél-Amerika Házat.
25. A Nyíregyházi Főiskola adott otthont a XI. Országos Felsőoktatási Környezettudományi Diákkonferenciának.
- Tóth Sándor* szobrászművészt 75. születésnapján köszöntötték a Bencs-villában.
27. A Nyíregyházi Művészeti Hetek keretében a Mandala Dalszínház bemutatta a János vitéz című daljátékot a Váci Mihály Kulturális, Művészeti és Gyermekcentrumban.
- Ünnepélyesen is felavatták Tiszalökön Közép-Európa első magántőke bevonásával épült büntetés-végrehajtási intézetét, amelyen *Draskovics Tibor* miniszter is részt vett.
- A tiszavasvári kistérségben az országban elsőként avatott Új Magyarország Pont ügyfélszolgálati Irodát *Bajnai Gordon* miniszter.
- Az Agroker Holdingnag Agroker-napok rendezvényén az előadások mellett gépbemutatóra, szaktanácsadásra is sor került.
28. A Sakura gyermekkórus és több zenei szakember vendégeskedett a Kodály Zoltán Általános iskolában, ahol *Szabó Dénes* Kossuth-díjas karnagy tanórán is részt vettek.
- Megnyílt *Vízi Ernő* kiállítása a Szakszervezetek Házában.
29. A Kodály Zoltán Általános Iskolában a Cantemus Gyermek, illetve Vegyeskar, a Pro Musica Leánykar és a Banchieri Együttes előadásában hallhattunk válogatást a zenetörténet miskompozícióinak Sancrus-Benedictus tételeiből.
- A Primavera balettegyüttes koncertestjét láthattuk a Váci Mihály Kulturális, Művészeti és Gyermekcentrumban.
- A Történelmi Vitézi rend szervezésében siremlék avatásával emlékeztek elhunyt rendtársuk vitéz dr. Béres József Széchenyi-díjas kutatóra.
30. Nyíregyházán a Móricz Zsigmond Színház adott otthont az Országos Diákszínházi Regionális Találkozónak.

Összeállította: *László Gézáne*

TARTALOM

monográfia

BENE JÁNOS: Nyíregyháza 1848–1849-ben 291

történelem

TATAI ZOLTÁN: Kézivezérlés a településfejlesztésben. Személyes emlékek a megye településfejlesztésének múltjából (2) 309

KORMOS GYULA: A nyíregyházi evangélikus Nagytemplom orgonatorténete, kántorai 317

valóság

KUN ISTVÁN: A nyomorúság forrásai 360

interjú

MARIK SÁNDOR: A maradandóság és az állandóság szimbóluma. Beszélgetés dr. Nagy Ferencsel, a Megyei Levéltár igazgatójával 376

művészet

KULCSÁR JÓZSEF: Kállai nóták 386

szemle

Újra virágzik a Vay-kastély (*Mohácsi Endre*) 389

Vízimalom az Erdőháton (*Mohácsi Endre*) 390

A cigány népesség élethelyzete és kitérési lehetőségei (*Jóna György*) 390

Tirpák daloskönyv (*Ferencziné Acs Ildikó*) 393

Városi elit, városi önkormányzat a 20. század elején (*Kujbusné Mecsei Éva*) 395

Arisztokraták ma – 21 főnemes a XXI. században (*Marik Sándor*) 401

Gondolatok a kisvárdai várinventáriumok olvasása közben (*Éri István*) 403

Nyíregyháza felszentelt helyei (*n. p.*) 405

Pille rácsok közt (*Sz. Tóth Gyula*) 406

krónika

Bibliográfia 2008. január 1–május 31. 409

Eseménynaptár 2008. január 1–március 31. 411

Összeállította: *László Gézáné*